

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
МІНІСТЕРСТВА КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕЧЕРИЦЯ НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 378.035:316.647.82-057.087

ДИСЕРТАЦІЯ

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ЕЙДЖИЗМУ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ЗВО**

13.00.05 – соціальна педагогіка
01 – Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

_____ Н. М. Печериця

Науковий керівник: **Рижанова Алла Олександрівна**, доктор педагогічних наук, професор

Харків – 2020

АНОТАЦІЯ

***Печериця Н. М.* Соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Харківська державна академія культури, Міністерства культури та інформаційної політики України; Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Міністерства освіти і науки України. Старобільськ, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено проблемі соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти. Актуальність теми зумовлена сучасними трансформаціями в соціально-економічному, політичному, соціокультурному просторі, що спричинили зміни в ставленні та ціннісному сприйнятті людей похилого віку в суспільній свідомості та, зокрема, молоддю. Найбільш активні учасники оновленого суспільства – представники молоді, які є досить прогресивною групою серед користувачів інтернет-простору, що слугує їх основним засобом долучення до цінностей інформаційної доби. В умовах оновленого суспільства цінність людей похилого віку серед молоді значною мірою нівелюється, і молоде покоління сприймає їх як малоцінних представників сучасної доби та даремного суспільного баласту. За таких умов виникає необхідність пошуку й реалізації ефективних засобів соціального виховання студентської молоді й шляхів подолання проблеми дискримінації представників геронтологічної групи, тобто ейджизму.

У роботі розкрито специфічні психологічні та соціальні особливості студентської молоді, зокрема в умовах інформаційного суспільства, що зумовлено тим, що саме студенти є найактивнішими та прогресивними споживачами інтернет-простору, які швидко реагують, пристосовуються до інноваційних змін, а потім генерують і транслують інновації в сучасному

соціокультурному просторі, що посилює їхню силу, значущість та цінність у культурі оновленого суспільства. Незважаючи на те, що студенти мають вагоме суспільне значення, цей віковий період є досить складним та характеризується несформованістю повною мірою системи ціннісних орієнтацій, недостатністю життєвого досвіду, схильністю до стихійної соціалізації, навіювання, споживацтва в соціальному житті, нігілізму, категоричності, що сприяє розвитку та поширенню серед студентської субкультури ейджизму. Визначено, що ейджизм у нашому суспільстві є проявом негативних стереотипів молодим поколінням щодо людей похилого віку. Проблема ейджизму в нашому суспільстві існує не перший рік, що підтверджено статистикою та відповідними законодавчими актами, які акцентують увагу на антидискримінації людей похилого віку. Тому явище ейджизму наразі потребує саме корекційної, а не профілактичної діяльності.

Важливу роль у процесі формування ціннісних орієнтацій та ставлення до інших у студентській молоді відіграє заклад вищої освіти. У сучасних соціокультурних умовах ЗВО є головним і фактично останнім чинником соціального виховання (соціально контрольованих виховних впливів), у якому цілеспрямовано та систематично в процесі навчальної, позааудиторної та дозвіллєвої діяльності маємо можливість скорегувати, обмежити чи нейтралізувати негативні соціальні прояви, зокрема й ейджизму, у здобувачів вищої освіти. Особливістю соціально-педагогічної корекції в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти є об'єднання корекційних зусиль реального та віртуального внутрішнього освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти та зовнішнього реального і віртуального, що забезпечить цілісний та гармонійний процес поширення позитивних і точних знань щодо вікових особливостей людей похилого віку, нейтралізацію, витіснення, зміну негативного стереотипного сприйняття студентами представників третього віку та формування нових, позитивних і точних уявлень, ціннісного, паритетного ставлення до них, що сприятиме зниженню рівня ейджизму в нашому суспільстві.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше: теоретично обґрунтовано й розроблено систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства, уведено до наукового обігу поняття „ейджизм студентської молоді”, „соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді” та розкрито їхню сутнісну характеристику; удосконалено: форми, методи й засоби соціально-педагогічної корекції соціальних відхилень студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО, зокрема у віртуальному просторі; набули подальшого розвитку наукові уявлення про соціально-педагогічну діяльність, зокрема щодо корекції, в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства.

Так, у Вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичне значення роботи; наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дисертаційної роботи.

У дисертації розкрито стан розробленості проблеми, визначено базове поняття дослідження „ейджизм студентської молоді” як латентну форму негативного стереотипу здобувачів вищої освіти 18 – 25 років до представників похилого віку, що виявляється у внутрішньоособистісних та міжособистісних взаєминах та має такі сутнісні ознаки: когнітивні (недостатність та перекрученість знань щодо процесу власної старості; дефіцит достовірних знань про особливості процесу біологічного старіння та зміни соціального статусу людей цього вікового періоду); мотиваційно-ціннісні (депреціація ціннісного ставлення стосовно власного здоров’я, старості в майбутньому; знецінення соціального досвіду старшого покоління); емоційно-вольові (тривога та страх перед майбутньою старістю; роздратування (чи напруга), відраза до людей третього віку; поведінкові („дитячість” (інфантильність) та демонстративна епатажність у власній поведінці; ігнорування, уникнення людей похилого віку).

Проаналізовано чинники, що впливають на соціалізацію студентської молоді в оновлених умовах інформаційної доби. На основі психовікових особливостей студентської молоді та специфіки соціально-педагогічної корекції обґрунтовано та виокремлено критерії, показники та рівні.

У ході міждисциплінарного аналізу сутності поняття корекція, виділення соціально-педагогічного підходу до розв'язання проблеми ейджизму в здобувачів вищої освіти визначено сутність поняття „соціально-педагогічна корекція ейджизму студентів”, що охарактеризовано як вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на соціальне перевиховання здобувачів вищої освіти 18 – 25 років з латентною формою негативного стереотипу до представників похилого віку через витіснення перекрученої інформації про них, компенсацію недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізацію нівелювання цінності третього віку та заміщення нетолерантного ставлення до його представників на паритетне; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій у процесі стимулювання та соціального загартовування набутого паритетного ставлення студентів до геронтологічної групи в умовах нетерпимого до вікової дискримінації внутрішнього та зовнішнього, реального й віртуального освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти.

За результатами аналізу наукової літератури охарактеризовано теоретичні аспекти системи соціально-педагогічної корекції студентів у ЗВО в умовах інформаційного суспільства. У ході дослідження обґрунтовано систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства, що складається з таких основних компонентів: суб'єкт-об'єктного (суб'єкти й об'єкти корекції); функційно-цільового (мета, функції, принципи корекційної діяльності); середовищного (реальне внутрішнє освітньо-культурне середовище ЗВО і віртуальне середовище ЗВО та зовнішнє реальне і віртуальне середовище); змістовно-технологічного компонента (зміст, етапи, завдання, форми та методи роботи) та результативного (критерії, показники й рівні оцінювання та очікуваний результат).

Упровадження системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства здійснено шляхом розробки відповідної програми, яка передбачала реалізацію низки традиційних, інтерактивних та таких віртуальних форм, як: live-включення, онлайн-брифінг, челендж „Моя бабуса може” та „Мій дідусь може”, віртуальний флешмоб „Напоказ”, конкурс селфі „Разом”, віртуальний артколаж „Відомі випускники похилого віку мого ЗВО”, летеркросинг тощо. Результати запровадження системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства свідчать про позитивні здобутки, що підтверджено динамікою змін у показниках, а здійснений аналіз цих результатів дає підстави стверджувати про ефективність розробленої системи. Отримані результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі ЗВО різного спрямування, позанавчальній, виховній діяльності зі студентами та відкритому соціально-культурному просторі.

Ключові слова: студентська молодь, ейджизм, люди похилого віку, інформаційне суспільство, соціально-педагогічна корекція, заклад вищої освіти, освітньо-культурне середовище закладу вищої освіти, система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

ABSTRACT

Pecherytsia N. M. Socio-pedagogical correction of student youth ageism in the educational and cultural environment of higher educational institutions – Qualifying research paper as manuscript. Dissertation for the degree of PhD in Pedagogy in the specialty 13.00.05 – „Social pedagogy”. – Kharkiv State Academy of Culture. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine; State Institution „Luhansk Taras Shevchenko National University”, Ministry of Education and Science of Ukraine, Starobilsk, 2020.

The dissertation is devoted to the problem of socio-pedagogical correction of ageism of students in the educational and cultural environment of higher education institutions. The relevance of the topic of the dissertation research is stipulated by modern transformations in the socio-economic, political, and socio-cultural environment, which have led to changes in the attitude and value perception of elderly people in the public consciousness and in particular by young people. The most active participants in the updated society are representatives of youth, who are a fairly progressive group among users of the Internet environment, which is their main means of introducing them to the values of the information age. In a renewed society, the value of elderly people among young people is largely leveled, and young people perceive them as low-value representatives of the modern era and useless public ballast. Under such conditions, there is a need to find and implement effective means of social education of students and ways to overcome the problem of discrimination against representatives of the gerontological group, that is, ageism.

The paper reveals the specific psychological and social features of students, in particular in the information society, which is due to the fact that students are the most active and progressive consumers of the Internet environment, who quickly react, adapt to innovative changes, and then generate and broadcast innovations in the modern socio-cultural space, which increases their strength, significance and value in the culture of a renewed society. But along with the fact that students occupy a significant social significance, this age period is quite complex and is characterized by poor maturity of a full system of value orientations, lack of life experience, a tendency to spontaneous socialization, suggestion, consumerism in social life, nihilism, categoricity, which contributes to the development and spread of ageism among the student subculture. It is determined that ageism in our society is a manifestation of negative stereotypes of young generations in relation to elderly people. The problem of ageism in our society exists for more than one year, which is confirmed by statistics and relevant legislative acts that focus on the discrimination of elderly people. Therefore, the phenomenon of ageism now requires correction, not prevention.

An important role in the process of forming value orientations and attitude to neighborhood among students is played by a higher educational institution. In modern socio-cultural conditions, the higher educational institution is the main and actually the last factor of social education (socially controlled educational influences) where in the process of educational, extracurricular and leisure activities it is possible to purposefully and systematically correct, limit or neutralize negative social manifestations, including ageism in higher education seekers. The peculiarity of socio-pedagogical correction in the educational and cultural environment of higher educational institution is the combination of corrective efforts of real and virtual internal educational and cultural environment of higher educational institution and external real and virtual one, which will ensure a holistic and harmonious process of spreading positive and accurate knowledge about the age characteristics of elderly people, neutralizing, displacing, changing the negative stereotypical perception of students of representatives of the third age and forming new, positive and accurate representations, value, parity attitude to them, which will help to reduce the level of ageism in our society.

The scientific novelty of the obtained results is that in the dissertation first theoretically grounded and developed a system of social and pedagogical correction of the student youth ageism in cultural and educational environment of higher educational institutions in the information society; the concept of „student youth ageism”, „socially-pedagogical correction of the student youth ageism” introduced into scientific circulation and reveals their essential characteristics; improved: forms, methods and means of socio-pedagogical correction of social deviations in student youth in educational-cultural environment of higher educational institutions, including the virtual space; further developed scientific view of the socio-pedagogical activity, in particular for the correction and the educational-cultural environment of higher educational institutions in the information society.

Thus, the introduction to the dissertation grounds the choice of topic, its relevance, defines the object, subject, goal, tasks, methods of research, formulates

scientific novelty and practical value of work; provides information on the implementation and testing results of the dissertation.

The dissertation reveals the state of elaboration of the problem of the study; defines the basic concept of the research „student youth ageism” as the latent form of negative stereotypes of 18-25 years old higher education seekers to elder people, which is manifested in such indicators: *cognitive* (lacking and distorted knowledge regarding the process of their own old age; lack of reliable knowledge concerning the characteristics of the biological aging process and changes in the social status of the people of this age period); *value* (deprecate values related tangent of their own health, old age in the future; the depreciation of the social experience of the older generation); *emotional* (anxiety and fear of future old age; the irritation (or stress), aversion against people of the third age); *behavioral* („childness” (infantilism) and demonstrative outrageous in their own conduct; ignoring, avoidance of the elderly people).

We analyzed the factors influencing the socialization of students in the updated conditions of the information age. Based on the psychological characteristics of students and the specifics of socio-pedagogical correction, the criteria, indicators and levels are justified and highlighted.

In the process of interdisciplinary analysis of the nature of the correction, we allocated the socio-pedagogical approach to solving the problem of ageism in the higher education seekers, defined the essence of the notion „socio-pedagogical correction of the student ageism”, which is characterized as a kind of socio-educational activities aimed at social rehabilitation of 18 – 25 year old higher education seekers with latent negative stereotype to the representatives of the elderly using the displacement of the distorted information about them, compensation of lack of knowledge regarding the aging process, minimizing the leveling values of the third age and the replacement of intolerant attitude to its representatives to a parity one; the elimination of negative emotions, discriminatory actions in the process of stimulating and social hardening of the acquired parity attitude of students to the gerontological

group in conditions of the intolerant age discrimination in internal and external, real and virtual cultural and educational environment of higher educational institution.

Based on the results of the analysis of scientific literature, the theoretical aspects of the system of socio-pedagogical correction of students in higher educational institutions are described. The research justified the system of social and pedagogical correction of the ageism of student youth in cultural and educational environment of higher educational institutions, consisting of the following major components: subject-object (subjects and objects of correction); functional-focused (purpose, functions, principles of correction activities); environmental (real internal educational and cultural environment of higher educational institutions and virtual environment of higher educational institutions and external real and virtual environment); substantial technological component (content, phases, tasks, forms and methods of work) and efficient (criteria, parameters and levels of evaluation and the expected result).

The introduction of the system of social and pedagogical correction of the ageism of students in educational-cultural environment of higher educational institutions implemented through the development of an appropriate program, which included the implementation of a number of traditional, interactive and virtual forms such as: live-connection, online briefing challenge „My grandmother can” and „My grandfather can”, a virtual flash mob „For show”, the competition selfie-photo „Together”, virtual art-collage „Famous elderly graduates of my higher educational institution”, letter crossing, etc. The results of the implementation of the system of socio-pedagogical correction of ageism of students in the educational and cultural environment of the higher educational institutions indicate positive achievements, which is confirmed by the dynamics of changes in parameters, and the analysis of these results gives grounds to assert the effectiveness of the developed system. The results of the research can be used in the educational process of higher educational institutions of different directions, extracurricular, educational activities with students and open socio-cultural environment.

Keywords: student youth, ageism, elderly people, information society, socio-pedagogical correction, higher educational institution, educational and cultural environment of higher educational institutions, system of socio-pedagogical correction of ageism of students in the educational and cultural environment of the higher educational institutions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. **Печериця Н. М.** Соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі та інформаційному суспільстві : колект. монографія : (до 90-річчя ХДАК) / за ред. А. О. Рижанової. Харків : ХДАК, 2019. Розд. 5, п. 5.2. С. 143 – 157.
2. **Печериця Н. М.** Причини виникнення та форми прояву девіантної поведінки // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. Ялта, 2014. Вип. 45, ч. 2. С. 253 – 258.
3. **Печериця Н. М.** Соціально-педагогічна корекція вад міжособистісної взаємодії в студентській молоді: постановка проблеми // Sciences of Europe. Praha, 2017. Vol. 1, № 22. P. 33–37.
4. **Печериця Н. М.** Корекція ейджизму молоді як соціально-педагогічна проблема // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Старобільськ, 2018. № 1, ч. 1. С. 101–109.
5. **Печериця Н. М.** Ейджизм студентської молоді та соціально-педагогічні напрями його подолання // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Херсон, 2018. Вип. 82, т. 2. С. 216–221. (Index Copernicus International)
6. **Печериця Н. М.** Модель соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 12, т. 1. С. 127–133. (Index Copernicus International)
7. **Печериця Н. М.** Ефективність запровадження моделі соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 15, т. 1. С. 129–134. (Index Copernicus International)
8. **Печериця Н. М.** Досвід формування дозвіллевої культури студентської молоді у вищому навчальному закладі // Соціально-педагогічна

діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю ХДАК, 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. С. 155–157.

9. **Печериця Н. М.** Корекція вад міжособистісної взаємодії в студентському середовищі як соціально-педагогічна проблема // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 22–23 квіт. 2015 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. С. 44–45.

10. **Печериця Н. М.** Вади міжособистісної взаємодії студентської молоді як соціально-педагогічна проблема // Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості освіти професійної підготовки фахівців у вищій школі : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 14 трав. 2015 р. Харків, 2015. С. 95–97.

11. **Печериця Н. М.** Особливості соціально-педагогічної корекції ейджизму молоді // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 26–27 квіт. 2018 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 51–52.

12. **Печериця Н. М.** Корекція ейджизму: закордонний досвід // Science and Technology of the Present Time : Priority Development Directions of Ukraine and Poland : International Multidisciplinary Conference, 19–20 October 2018. Wolomin, 2018. Vol. 4. S. 34–37.

13. **Печериця Н. М.** Корекція ейджизму студентської молоді в середовищі закладу вищої освіти // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : тези доп. Міжнар. наук. конф., 22–23 листоп. 2018 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 128–130.

14. **Печериця Н. М.** Особливості соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в середовищі ЗВО // Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2018 р. / Харків. гуманітар.-пед. акад. Харків, 2018. С. 275–278.

15. **Печериця Н. М.** Роль закладу вищої освіти у процесі корекції ейджизму студентів // Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю ХДАК, 7 лют. 2019 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2019. С. 79–81.

16. **Печериця Н. М.** Особливості проявів ейджизму в студентської молоді // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 18–19 квіт. 2019 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2019. С. 55–56.

17. **Печериця Н. М.** Особливості реалізації програми соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Priority directions of science development : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2019. С. 328–333.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕЙДЖИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	27
1.1. Корекція ейджизму молоді як соціально-педагогічна проблема	27
1.2. Сутність соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства	59
1.3. Аналіз сучасного стану соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО	100
Висновки до розділу 1.....	121
РОЗДІЛ 2. РОЗРОБКА Й УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕЙДЖИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	125
2.1. Загальна характеристика системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства	125
2.2. Реалізація системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства.....	149
2.3. Аналіз ефективності системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства	169
Висновки до розділу 2.....	184
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗМІ – засоби масової інформації

ІКТ – інформаційно-комунікативні технології

СПК – соціально-педагогічна корекція

КГ – контрольна група

УПА – Українська інженерно-педагогічна академія

УкрДУЗТ – Український державний університет залізничного транспорту

ХДАК – Харківська державна академія культури

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Формування нового типу суспільства, головною цінністю якого є інформація, знання, орієнтація на все нове, прогресивне, посилює соціальну цінність молоді, особливо студентської. Остання наразі є найбільш перспективною соціальною групою, здатною продукувати інноваційні ідеї, швидко орієнтуватися та пристосовуватися до змін, креативно мислити, на відміну від значної частини людей похилого віку, яким (через низькі адаптаційні можливості до опанування інформаційно-комунікативними технологіями для користування кіберпростором) загрожує соціальне відторгнення.

Знецінення представників похилого віку студентством несе загрозу не лише його соціальному розвитку, а й становить небезпеку консолідації та інтегрованості суспільства, оскільки саме нова інтелектуальна генерація в найближчій перспективі слугуватиме гарантом суспільно-економічного розвитку всіх громадян країни, збереження ціннісного досвіду попередніх поколінь і творення інноваційних соціальних конструктів нашої держави. На жаль, об'єктивними причинами формування негативного стереотипного ставлення до людей третього віку є специфіка самого інформаційного суспільства та психовікові особливості студентів, система ціннісних орієнтацій яких формується переважно під стихійним впливом кіберсоціалізації. Це призводить до проявів у значної частини здобувачів вищої освіти споживацтва в соціальних взаєминах, нездатності критично ставитися до негативної інформації стосовно геронтологічної групи, що, своєю чергою, породжує нетерпимість, зневажливу дискримінаційну поведінку, ігнорування людей похилого віку, тобто ейджизм.

Ейджизм студентів потребує корекції, оскільки загрожує взаємокорисному соціальному розвитку студентської молоді та українського суспільства. За таких умов саме заклад вищої освіти (ЗВО) спроможний цілеспрямовано змінити вияв негативних стереотипів стосовно людей похилого

віку на паритетне ставлення, використовуючи соціально-педагогічні можливості внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального складників освітньо-культурного середовища і здатність до самокорекції здобувачів вищої освіти.

Теоретичне підґрунтя досліджуваної проблеми становлять праці, присвячені розвитку інформаційної цивілізації в Україні (В. Данильян, А. Павленко, В. Політанський, В. Шейко та ін.), особливостям соціалізації різних категорій населення в інформаційному суспільстві (Ю. Бабенко, О. Білик, О. Дарморіз, Н. Максимовська, А. Мокряк, Т. Прохоренко, А. Рижанова, С. Савченко, А. Тадаєва та ін.).

Молодь як особливу психовікову групу вивчали такі відомі вчені, як: Б. Ананьєв, Б. Бондарець, М. Головатий, А. Дальченко, В. Мотречко, М. Панченко, О. Петрунько, Є. Пилипко, Н. Поліщук, Л. Прокопенко, Т. Тарасенко та ін. Соціальний портрет та соціально-психологічні характеристики студентства ґрунтовно представлено в роботах Н. Авер'янової, В. Астахової, Л. Єзерницького, В. Лісовського, І. Прокопчук, О. Пташник-Середюк, С. Ренке та ін. Ціннісні орієнтації, духовну культуру та релігійну свідомість студентської молоді досліджували В. Баранівський, В. Білогур, Н. Богданова, Н. Гаврилова, О. Целякова, О. Цимбал та ін.

Теоретичні та практичні аспекти процесу соціалізації, розвитку соціальності, соціальної культури студентів розкрито в працях таких дослідників, як М. Максимовський, С. Савченко, О. Хендрик та ін. Протестну та громадянську активність цієї групи вивчали С. Сальников, Л. Сокур'янська, Д. Шеховцова та ін. Гендерні аспекти цієї вікової групи досліджували С. Гришак, С. Харченко, Н. Шабаєва та ін.

Характеристиці особливостей виховного потенціалу середовища закладу вищої освіти присвячено наукові студії О. Білик, М. Дубінки, Н. Онищенко, Г. Пономарьової, О. Севаст'янової, В. Штифурак (навчально-виховної діяльності), К. Потопи (студентського самоврядування), С. Шашенко (позааудиторної діяльності) та ін.

Вивчення феномену ейджизму висвітлено в працях зарубіжних учених: Р. Батлера, С. Бреклера, Я. Гофмана, А. Іглі, А. Кадді, О. Краснової, А. Лідерс, С. Максвелла, А. Мікляєвої, Е. Палмора, Р. Притчарда, Д. Родхівера, Д. Руппа, А. Смолькіна, А. Тракслера, С. Фіске, Е. Якимової та ін., а також вітчизняних – О. Березіної, В. Біскупа, М. Євдокимової, І. Кресіної, Н. Кривоконь, Л. Магдисюк, Л. Міщихи, Н. Сейко та ін.

Науковий дискурс репрезентує дослідження різних видів корекції: В. Булгакова, О. Чебикін (правової); В. Сухонос (медичної); Т. Дуткевич, А. Осипова, О. Савицька (психологічної); В. Кащенко, А. Макаренко, С. Немченко, Т. Нікуленко, Н. Палій, М. Попов (педагогічної) та ін.

Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної діяльності розкрито в працях С. Бадер, О. Безпалько, М. Галагузової, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, О. Караман, Л. Коваль, А. Мудрика, С. Омельченко, О. Рассказової, А. Рижанової, С. Савченка, С. Харченка, В. Штифурак та ін.

Питання теоретичного обґрунтування соціально-педагогічної корекційної діяльності висвітлено в студіях: В. Афанасьєвої (девіантна поведінка підлітків в освітньому процесі), О. Бурої (гіперактивна поведінка молодших школярів), Т. Барсукової (діти в спеціалізованих закладах соціального захисту), Г. Василенко (важковиховувані учні молодшого шкільного віку), Н. Заверико (дезадаптовані підлітки в закладах освіти), Л. Завацької (неповнолітні, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі), Р. Овчарової (соціально-педагогічна занедбаність дітей), О. Ратинської (соціальні відхилення в акцентуованих підлітків), Н. Сейко (девіантна поведінка дитини в контексті християнської моделі моральності) та ін. Особливе значення для нас мають теоретичні засади соціально-педагогічної корекції, викладені в наукових працях: Т. Гнідої та Г. Товканець (учнів молодшого шкільного віку), В. Носенко, Т. Окушко, В. Оржеховської, М. Спіріної (підлітків) та ін.

Актуалізацію предметного поля дослідження також підсилено виявленими *суперечностями* між: соціальною потребою корекції ейджизму молоді щодо представників геронтологічної групи та нерозробленістю

наукових засад відповідної соціально-педагогічної діяльності; вимогами щодо узгодження корекції ейджизму студентської молоді у внутрішньому та зовнішньому, реальному та віртуальному складниках освітньо-культурного середовища ЗВО та відсутністю теоретично обґрунтованої системи цього процесу у виші; необхідністю вдосконалення практики соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів та недостатньою розробленістю методичних основ цієї діяльності в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

Актуальність проблеми дослідження, її соціальна та наукова значущість, недостатня теоретична й методична розробленість зумовили вибір теми дисертації: **„Соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Харківської державної академії культури на період 2014 – 2019 рр. у межах комплексної теми кафедри соціальної педагогіки „Соціальне виховання в соціокультурних умовах інформаційного суспільства”. Тему затверджено Вченою радою Харківської державної академії культури (протокол № 4 від 26 грудня 2014 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 4 від 26 травня 2015 року).

Об'єкт дослідження – процес корекції ейджизму молоді в умовах інформаційного суспільства.

Предмет дослідження – система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства.

Мета дослідження – науково обґрунтувати, змістовно розробити та впровадити систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства.

Відповідно до мети та предмета сформульовано такі **завдання дослідження:**

1. На основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної літератури дослідити корекцію ейджизму молоді як соціально-педагогічну проблему.

2. Розкрити сутність соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства.

3. Проаналізувати сучасний стан соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

4. Розробити й теоретично обґрунтувати систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти в умовах інформаційного суспільства.

5. Упровадити розроблену систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства та проаналізувати її ефективність.

Методологічними засадами дослідження є: філософське вчення про взаємозумовленість соціальних явищ і процесів, необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах; загальні філософські положення щодо розвитку людини в соціальному середовищі, взаємного впливу суспільства та особистості; загальнонаукові підходи: аксіологічний – для формування паритетного ставлення студентів до людей похилого віку; культурологічний – для врахування особливостей впливу культури сучасного суспільства на процес соціалізації; системний – для розробки системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО; середовищний – для вивчення специфіки освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти як чинника соціально-педагогічної корекції; діяльнісний підхід – для організації соціально-педагогічної корекційної діяльності щодо зміни негативного стереотипу стосовно людей похилого віку в студентів на паритетне ставлення.

Теоретичне підґрунття дослідження становлять: теоретичні положення про особливості процесу соціалізації в інформаційному суспільстві (Ю. Данько, О. Дарморіз, І. Олефір, В. Політанський, Г. Прохоренко, О. Прудникова, А. Рижанова); соціально-психологічний розвиток молоді (Н. Богданова, Б. Бондарець, В. Волович, В. Городененко, О. Петрунько, І. Танчин, С. Теремко); соціально-психологічні риси сучасної студентської молоді (О. Білик, Н. Гаврилова, М. Дубінка, Н. Максимовська, М. Максимовський, О. Пташник-Сердюк, А. Рижанова, О. Рудакова, С. Савченко, О. Скориніна-Погребна, Л. Сукоряньська, В. Штифурак); сутність явища ейджизму: зарубіжних дослідників (Р. Батлер, С. Водановіч, Я. Гофман, М. Креде, А. Мікляєва, Е. Палмор, Д. Родхівер, Д. Рупп, А. Смолькін) та вітчизняних (О. Березіна, В. Біскуп, М. Єкімова, М. Житинська, Н. Клименюк, Л. Магдисюк, К. Познанська, Е. Якімова); сутнісні характеристики соціально-педагогічної діяльності (С. Бадер, О. Безпалько, М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, О. Караман, Н. Максимовська, О. Рассказова, А. Рижанова, С. Харченко); системний підхід у соціально-педагогічній діяльності (О. Безпалько, О. Караман, А. Тадаєва, С. Харченко, Ю. Чернецька); організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти (Г. Пономарьова, Л. Прокопенко, Л. Пшенична, С. Савченко, Т. Тарасенко), положення щодо дослідження освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти (О. Білик, Є. Білякова, М. Братко, І. Захарова, Н. Онищенко, В. Ясвін); концептуальні положення щодо соціально-педагогічної корекції різних негативних соціальних явищ (Т. Барсукова, О. Бура, Г. Василенко, Т. Гніда, Н. Заверико, Ю. Клейберг, Т. Окушко, В. Оржеховська, О. Ратинська, Н. Сейко, М. Спіріна, Г. Товканець).

Для досягнення мети й вирішення завдань дисертаційної роботи використано **комплекс методів дослідження:** *теоретичні* – аналіз і систематизація наукової літератури для вивчення стану дослідженості проблеми корекції ейджизму молоді та розкриття сутності його базових понять; теоретичне узагальнення наукових розвідок щодо сутнісних характеристик студентства та особливостей соціально-педагогічної корекції; аналіз, синтез,

узагальнення концептуальних положень з метою розкриття потенціалу освітньо-культурного середовища ЗВО в процесі соціально-педагогічної корекції ейджизму; моделювання, прогнозування та проєктування для розробки системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО; *емпіричні* – педагогічне спостереження, діагностичні бесіди, опитування, тестування, аналіз документації з метою вивчення стану соціально-педагогічної корекції ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО та рівня ейджизму в студентів; соціально-педагогічне дослідження для перевірки ефективності розробленої системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО; *методи математичної статистики* – для обробки експериментальних даних, кількісного та якісного аналізу емпіричних результатів та інтерпретації отриманих даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Харківської державної академії культури (ХДАК), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків), Української державної академії залізничного транспорту (УкрДЗУТ) (м. Харків) з 2015 р. до 2019 р. На різних етапах експерименту взяли участь 2003 студенти (1013 респондентів в експериментальних групах (ЕГ) та 990 – у контрольних групах (КГ), 51 представник внутрішнього реального освітньо-культурного середовища ЗВО (адміністрація, викладачі, куратори академічних груп, бібліотекарі, працівники гуртожитку), 9 представників внутрішнього віртуального освітньо-культурного середовища ЗВО (адміністратори вебсайтів ЗВО, каналів у соціальних мережах, груп, співтовариств ЗВО в месенджерах, системні адміністратори ЗВО), 11 агентів зовнішнього реального освітньо-культурного середовища ЗВО (представники соціальних служб, громадських, медичних, правоохоронних організацій та інші) та 5 представників зовнішнього віртуального освітньо-культурного середовища ЗВО (соціальні блогери, відомі волонтери, онлайн-наставники та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*: теоретично обґрунтовано й розроблено систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО як ієрархічну цілісність взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів (суб'єкт-об'єктного, функційно-цільового, середовищного, змістовно-технологічного, результативного) соціально-педагогічної діяльності з метою виправлення у здобувачів вищої освіти 18 – 25 років латентної форми негативного стереотипу до представників похилого віку через витіснення перекрученої інформації про людей поважного віку, компенсацію недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізацію нівелювання цінності третього віку та заміщення на паритетне ставлення до його представників; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій у ході інтеграції та координації соціально-перевиховних зусиль освітньо-культурного середовища ЗВО (внутрішнього та зовнішнього, реального й віртуального) та соціального загартування у здобувачів вищої освіти сформованого паритетного ставлення до представників цього віку); *введено до наукового обігу* поняття „ейджизм студентської молоді”, „соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді” та розкрито їхню сутнісну характеристику; *удосконалено*: форми, методи й засоби соціально-педагогічної корекції соціальних відхилень студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО, зокрема у віртуальному просторі; *набули подальшого розвитку наукові уявлення* про соціально-педагогічну діяльність, зокрема щодо корекції, в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства.

Практичне значення результатів дослідження полягає: в реалізації системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО; розробці положення та інформаційно-методичних матеріалів щодо діяльності корекційно-координаційного центру ЗВО; створенні методичного банку форм роботи для корекції ейджизму студентської молоді з використанням інформаційно-комунікативних технологій в освітньо-культурному середовищі ЗВО (конкурс відеоробіт „Ейджизм та його

наслідки”, віртуальний артколаж „Відомі випускники похилого віку мого ЗВО”, віртуальний флешмоб „Напоказ”, конкурс селфі „Разом”, челендж „Моя бабуся, мій дідусь можуть...”, онлайн-брифінг, live-включення тощо); розробці методичного забезпечення підготовки та проведення соціального квесту „Паралель”, лєтеркресингу, колективного челенджу „Я проти-ЕДЖ”; розробці соціально-педагогічного буклету „Ні – ейджизму!”; доборі адаптованого та модифікованого діагностичного інструментарію для виміру рівня ейджизму.

Результати дисертаційної роботи можуть бути **використані** в освітньому процесі закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку студентів зі спеціальності „Соціальна робота”, зокрема спеціалізації „Соціальна педагогіка”, при розробці відповідних курсів („Актуальні проблеми соціальної сфери”, „Соціальна робота з різними групами клієнтів” та ін.), у виховній роботі ЗВО, а також у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників та самоосвітній діяльності студентів.

Результати дослідження **впроваджено** в освітньо-виховний процес Харківської державної академії культури (довідка № 329 від 16.10.19 р.), Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків) (довідка № 107-04-94 від 11.06.18 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01 10-891 від 30.10.2019 р.), Української державної академії залізничного транспорту (м. Харків) (довідка № 11 від 04.09.2019 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-теоретичних, науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – „Наука та технології сучасності: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі” (Воломін, 2018), „Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку” (Харків, 2018), „Priority directions of science development” (Львів, 2019); *Всеукраїнських* – „Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи” (Харків, 2014), „Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття” (Харків, 2015, 2018, 2019), „Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти” (Харків, 2018), „Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного

суспільства” (Харків, 2019); *регіональних* – „Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості освіти професійної підготовки фахівців у вищій школі” (Харків, 2015); на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 17 одноосібних наукових публікаціях, зокрема: 1 стаття в колективній монографії, 5 статей у наукових фахових виданнях України, з яких 3 включено до міжнародних наукометричних баз та 1 стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та 14 додатків на 42 сторінках. Робота містить 14 таблиць та 8 рисунків. Список використаних джерел складається з 299 найменувань (з них 21 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 267 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕЙДЖИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Корекція ейджизму молоді як соціально-педагогічна проблема

Сучасність характеризується трансформаційними процесами, які відбуваються під впливом становлення культури інформаційної цивілізації. Сутнісні характеристики оновленого суспільства активно досліджують представники різних галузей наук, зокрема, з філософського погляду вивчали: О. Гнатюк [59], М. Кравець [96], В. Лях [105], О. Ожеван [59] та ін.; соціологічного: Ю. Данько [52], І. Олефір [137], Т. Прохоренко [195] та ін.; культурологічного: С. Кириєнко [85], В. Степанов [236], В. Шейко [272] та ін.; політологічного: Д. Дубов [59], О. Картунов [83], О. Маруховський [83] та ін.; економічного: В. Зеліч [77], А. Павленко [144] та ін.; юридичного: Ю. Нечепорук [131], Т. Проценко [196] та ін.; психологічного: І. Батраченко [13], М. Кириченко [86] та ін.; соціально-педагогічного: О. Білик [23], Н. Максимовська [111], А. Рижанова [207], А. Тадаєва [241] та ін. Результати перерахованих досліджень представників різних наук дають можливість стверджувати, що нині відбуваються глобальні соціокультурні трансформації, пов'язані з переходом суспільства до інформаційної епохи, яка радикально відрізняється від індустріальної. Більшість учених окреслюють виникнення інформаційного суспільства, починаючи з 60-х років ХХ ст., і пов'язують його одночасно з іменами австрійсько-американського дослідника Ф. Махлупа та японських учених Ю. Хаяши та Т. Умесао [115]. Один із засновників культурології в Україні В. Шейко зауважує, що „інформаційна цивілізація – це федерація культур, у якій вирішальну роль відіграє отримання, опрацювання, збереження, передача, поширення, використання знання й

інформації, у тому числі за допомогою інтерактивної взаємодії та постійно удосконалених технічних можливостей” [272, с. 166 – 167]. Своєю чергою, сучасна дослідниця В. Данильян трактує поняття інформаційного суспільства як „якісно новий етап соціотехнологічної еволюції суспільства, що формується в результаті довгострокового соціально-економічного розвитку, що передбачає збільшення ролі інформації та знань, а також формування та споживання інформаційних ресурсів у всіх сферах життєдіяльності суспільства за допомогою розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що існують у глобальних масштабах” [51, с. 23]. Для розкриття сутності інформаційного суспільства базуємося на Законі України „Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки”, у якому розкрито таку характеристику: воно має бути „орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожен міг би створювати й накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя” [188]. Отже, виходячи із зазначеного вище, новий етап розвитку людства, так зване інформаційне суспільство, характеризується тим, що найвищою цінністю є інформація та знання, що пронизують усі сфери суспільного життя задля повноцінної реалізації, підвищення якості життя кожної людини.

В оновленому, постіндустріальному суспільстві, де головною цінністю є інформація, найдоступнішим засобом долучення до нього стають інформаційно-комунікативні технології. Розвиток сучасних ІКТ сприяє покращенню якості життя, дає можливості вільного доступу до інформації, отримання, обробки та її зберігання, безперешкодного й швидкого отримання необхідних знань. З’являються нові перспективи безперешкодного спілкування на відстані (наприклад, за допомогою програми Skype, месенджерів Viber, Telegram, Whatsapp, Messenger та ін.), що допомагають не лише швидкому розв’язанню повсякденних завдань, а й певних невідкладних питань, що

торкаються різних сфер життєдіяльності. Стрімкий розквіт інформаційного суспільства розширює коло можливостей для самореалізації, на сьогодні саме мережа Інтернет дає невичерпну змогу щодо реалізації творчого потенціалу особистості (окрім спілкування, вільного обирання підписок, розсилок з обраних сайтів, дозволяє створювати власні сайти, здійснювати саморекламу, вести власну вебсторінку, відеоблог, форум, відеоканали у відеохостингу „YouTube”, соціальних мережах „Instagram”, „Facebook” тощо). Інформаційна епоха охоплює економічну, політичну, соціальну, культурну та інші сфери життєдіяльності й тим самим висуває нові вимоги до особистості в цьому суспільстві. Зауважимо, що зміни, які відбуваються в суспільстві, також глибоко торкаються й особливостей соціалізації в інформаційну добу різних категорій населення.

Специфіці соціалізації в інформаційному суспільстві присвячено студії О. Білик [23], Ю. Данько [52], О. Дарморіз [53], І. Олефір [137], В. Політанського [170], О. Прудникової [197] та ін. Аналізуючи розвідки науковців щодо особливостей соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства, зазначимо, що в рамках нашої роботи не можемо повністю погодитися із науковими поглядами зазначених вище дослідників, оскільки О. Дарморіз зазначає, що „відбувається поступове формування людини нового типу, яка повинна блискавично реагувати на появу наявних інформаційних викликів, технічних новинок, стрімкої зміни соціокультурного розвитку” [53, с. 76]; щодо формування „нового типу особистості” О. Прудникова зауважує, що в умовах інформаційного простору „змінюється образ мислення людини, її погляди на світ і трансформується її культура” [197, с. 48]; Ю. Данько [52], І. Олефір [137], В. Політанський [170] визначають, що інформаційне суспільство є абсолютно новим етапом розвитку соціуму, орієнтованим саме на нові перспективи, на розвиток, покращення якості життя за допомогою сучасних інформаційних технологій. Звісно, не можна заперечувати що сучасній людині, щоб бути повноцінним членом оновленого суспільства, необхідно стати активним користувачем ІКТ, уміти

швидко пристосовуватися до інноваційних змін, самостійно оперувати стрімким потоком інформації, одержувати, обробляти й використовувати її, на основі чого вміти продукувати нові знання. Але, на наше переконання, в інформаційному суспільстві особистість має володіти не лише знаннями, уміннями та навичками щодо використання ІКТ, а й соціальними цінностями. Оскільки, нехтуючи розвитком саме соціальних цінностей, громада стикається із такими негативними феноменами в оновленому суспільстві, як, наприклад: кіберзлочинність (у світі від кіберзлочинів у 2015 році постраждали 594 млн. людей, тобто кожен 12 житель планети, при цьому кожен із них у середньому втратив 358 доларів США; а в Україні, за даними кіберполіції, кількість злочинів у сфері кібербезпеки збільшується щорічно на 2,5 тисячі), кібертероризм (нова форма тероризму, що для досягнення власних цілей супроводжується використанням сучасних інформаційних технологій [92]), кібертретирування (прояви агресії у віртуальному просторі) тощо. Підтверджуючи нашу думку, наведемо тезу О. Білик, яка, аналізуючи вплив постіндустріального суспільства на соціальний розвиток особистості, акцентує, що нині відбувається „тріумф особистості – творця нового знання” [23, с. 433], тим самим підкреслюючи роль користувача. В. Пожуєв зазначає, що з розвитком інформаційного суспільства формується і „нове комп’ютерне покоління вільних людей – гомо інтелектус” [168, с. 10]. Своєю чергою, цінною для нашого дослідження є думка А. Рижанової, яка влучно зазначає, що „головною цінністю інформаційного суспільства в узагальненому вигляді має бути просоціальна, гуманна, соціально активна, толерантна, соціально відповідальна, творча, духовно багата, спрямована в майбутнє особистість, що знайшла або шукає сенс свого життя” [202, с. 132]. Наведена вище думка А. Рижанової виводить на перше місце в інформаційному суспільстві саме особистість, яка і є творцем оновленої культури та цінностей, і саме тому в особистості мають бути соціально спрямовані цінності, оскільки саме від неї залежить вектор розвитку суспільства. Отже, сучасний інформаційний простір окреслює неймовірні можливості й перспективи, поряд із якими виникають і

новітні проблеми та ризики і для розвитку соціальностей молоді, і соціального розвитку суспільства загалом.

Звертаючись до статистики щодо кількості користувачів Інтернетом в Україні, то станом на 2019 рік їхня кількість становить близько 71% від усього населення країни, крім того, серед школярів та студентів активними інтернет-користувачами є близько 30%. Аналізуючи статистичні дані щодо користування Інтернетом різних вікових груп станом на 2019 рік, встановлено, що чим старше покоління, тим менший серед них відсоток користувачів: у віці від 15 до 24 – 15% активних користувачів Інтернетом, від 25 до 34 років – 25%, 35 – 44 роки – 21%, 45 – 54 роки – 18%, 55 – 64 роки – 12%, а серед людей старше 65 років нараховано лише 8% [32]. Представлені статистичні дані дають можливість зробити висновок, що саме представники молодого покоління є найбільш активними та прогресивними користувачами в інтернет-просторі, а люди похилого віку майже ним не користуються, що спричиняє їхню відірваність від культури інформаційного суспільства. Саме молодь є активним і вмілим користувачем ІКТ, найбільш мобільною групою, носієм нового, прогресивного, що є природним через їхні соціально-психологічні особливості розвитку. Підтримуємо думку О. Петрунько, що „перебування у вирі новітніх ІКТ є природним і комфортним для молоді, узгодженим з її віковими потребами й інтересами та логікою її буття і таким чином, додає молодим людям відчуття власної значимості” [148, с. 26]. Оскільки молоде покоління вільно володіє інноваційними технічними засобами, швидко реагує та пристосовується до інноваційних змін, сфера інноваційних технологій та нових медіа направлена саме на цю вікову групу, очевидно, що молодь є найактивнішим та майстерним споживачем ІКТ, на відміну від інших вікових груп, що посилює її значущість та силу в оновленому соціумі. Сучасна інформаційна епоха орієнтована на активного, прогресивного користувача ІКТ, здатного швидко орієнтуватися у нових соціокультурних умовах, самостійно отримувати, генерувати й транслювати новітні ідеї, бути спрямованим на майбутнє та його розвиток. Ґрунтуючись на зазначеному вище, можемо

стверджувати, що сучасне інформаційне суспільство орієнтовано саме на молоде покоління, тому є „суспільством молоді”. Отже, стрімкий розвиток нового типу суспільства розширює соціокультурний простір сучасної молоді, тим самим змінюючи її роль, значення та цінність у соціумі, але поряд постає проблема знецінення інших вікових груп, що спричиняє не лише їхню відірваність від культури інформаційного суспільства, а й породжує міжвікову дистанцію, соціальну ізоляцію та бар’єри, не допустимі в демократичному суспільстві.

Уважаємо доцільним зупинитися на вікових, психологічних та соціальних особливостях молоді, аби більш детально розглянути прогресивних представників сучасної доби. Вікові параметри молоді не є стабільними, оскільки це залежить від багатьох чинників, наприклад, рівень розвитку суспільства, культури, умов життя тощо. Так, А. Гулевська-Черниш [49, с. 150] зазначає, що вперше на міжнародному рівні Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 році ці межі спочатку визначалися від 14 – 24 років, пізніше Всесвітньою організацією охорони здоров’я вони характеризувалися терміном 10 – 24 роки. На сучасному етапі вікові рамки молоді мають досить дискусійний характер, при цьому нижня межа визначається між 14 і 16 роками, а верхня – між 25 і 35. Відповідно до Закону України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993 р.) [190] „молодь” визначають як групу населення віком від 15 – 28 років, а з березня 2004 року цей законодавчий документ уточнює окреслені рамки: щодо нижньої межі, то найчастіше її визначення пов’язують із періодом статевого дозрівання й початком професійного навчання, а верхню – з повним вступом у фазу зрілості. У контексті нашого дослідження керуємося законодавчим документом „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (2004 р.), у якому вікові рамки молоді визначено від 14 до 35 років [190]. Зазначимо, що молодь є великою соціально-демографічною групою, яку більшість учених виділяють на основі певних вікових, психосоціальних особливостей розвитку, місця та ролі в суспільстві. Ґрунтовним є поняттям, запропоноване

А. Гулевською-Черниш, яким керуємося в контексті нашого дослідження та розглядаємо „молодь” як „диференційовану соціальну групу, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціально-психологічні, соціальні, культурні й ін. особливості, у тому числі й способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності” [49, с. 150].

Молодь знаходиться у фокусі досліджень багатьох наук. З філософського боку різні аспекти групи молоді вивчали: Є. Пилипко (філософське виховання сучасної молоді) [165], Н. Поліщук (духовно-моральне становлення) [171], О. Цимбал (аксіологічні орієнтації) [261] та ін., культурологічного: Ю. Бабенко (вільний час і дозвілля) [8], Се Цзін (формування духовної культури) [214] та ін.; соціологічного: Б. Бондарець (об’єкт і суб’єкт соціокультурних процесів) [29], О. Смук (соціальні проблеми сучасної молоді) [223] та ін.; соціально-педагогічного: О. Білик (соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО) [23], Н. Максимовська (соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля) [111], М. Максимовський (соціальна культура студентської молоді) [112], О. Петрунько (взаємодія молоді та інформаційних технологій) [148] та ін. Розглянемо детально соціально-психологічні ознаки розвитку цієї групи. Особливості соціально-психологічного розвитку молоді досліджували: Є. Бондар [28], Р. Леньков [227], О. Петрунько [148], О. Посацький [178], О. Шевченко [271] та ін. Цей віковий етап пов’язаний з процесом закінчення формування основних психічних особливостей та інтенсивною соціалізацією. У цей період повною мірою відбувається становлення характеру, свідомості, світогляду, індивідуальності, також проявляється прагнення до незалежності, самостійності, схильність до інновацій, новаторства, генерування та трансляції новітніх ідей, передових поглядів. Як бачимо, специфічною особливістю цієї вікової категорії є те, що вона перебуває в процесі становлення соціальної

зрілості, що під впливом різних умов та чинників може спровокувати і позитивні, і негативні зміни в процесі її соціального розвитку.

Аналізуючи праці О. Білик [23], Б. Бондарець [29], В. Волович [232], В. Городененко [233], Н. Максимовської [111], С. Теремко [244] щодо особливостей соціально-психологічного розвитку молоді, визначаємо, що він характеризується соціальною незрілістю (пов'язаною з недостатнім соціальним досвідом, формуванням ціннісних орієнтацій, юнацьким максималізмом). Своєю чергою, недостатній соціальний досвід та несформованість повною мірою стійких ціннісних орієнтацій та безмежний, неконтрольований вплив інтернет-простору може формувати негативні стереотипи в індивідуальній та масовій свідомості.

Особливостям соціалізації молоді в інформаційному просторі присвячено праці: О. Білик [23], М. Грінченко [48], О. Зінчина [75], Н. Максимовської [111], В. Медведєвої [118], А. Мудрик [128], Г. Прохоренко [195], А. Рижанової [203], А. Тадаєвої [240] та ін. Проаналізувавши наукові погляди різних дослідників, спираємось на думки О. Білик [23], О. Зінчиної [75], Н. Максимовської [110], В. Медведєвої [118], Т. Прохоренко [195] щодо основних загроз та ризиків, які впливають на соціальний розвиток молоді та виникають з появою інформаційного суспільства: поширення новітніх видів адикцій (залежність від соціальних мереж, селфі-залежність, гугл-залежність, залежність від комп'ютерних, азартних ігор, гаджетів тощо); виникнення нових форм комунікації (інтернет-комунікація, яка, з одного боку, дає можливість користувачу взаємодіяти з великою аудиторією в реальному часі, а з іншого, – відбуваються негативні зміни самого процесу комунікації – сленг, навмисне скорочення та помилки в словах, використання „смайлів” замість слів під час переписування тощо); маніпулювання свідомістю (найяскравішим прикладом є доведення до самогубства молодого покоління через так звані мережеві ігри „Синій кит”, „Момо”, „Червона сова”, „Тихий ліс”, „Новий шлях” тощо); кіберзлочинність (піратство, тобто незаконне поширення інтелектуальної власності в

кіберпросторі, створення та поширення вірусів, контент, що провокує тероризм, екстремізм та інше, виманювання грошей у користувачів тощо); реформування дозвілля (все більше людей проводять власний вільний час в інтернет-просторі, тим самим нехтуючи реальним дозвіллям); зміну традиційних духовно-ціннісних орієнтацій (наприклад, у кіберпросторі відбувається трансляція та популяризація зарубіжних традицій, які можуть бути протилежними українським), посилення бездуховності (наприклад, пранкування, тобто витівка, метою якої є змушення жертви до яскравої відповідної реакції заради збільшення кількості „лайків”, чи хейтерство, тобто вияв ненависті, ворожості, агресивної поведінки до кого-небудь або чого-небудь у кіберпросторі) тощо. Отже, доходимо висновку, що глобальні зміни, викликані формуванням нового типу суспільства та стрімким розвитком ІКТ, здійснюють значний вплив на особистість, культуру та суспільство загалом, а розвиток інформаційних технологій безпосередньо впливає на процес соціалізації молоді, змінюючи механізми та роль основних інститутів соціалізації, тим самим виводячи на новий щабель роль Інтернету в цьому процесі.

Соціальний статус молоді безпосередньо пов'язаний зі специфічними функціями, які вона виконує. Розглянемо найбільш характерні функції молоді, що виділяє В. Мотречко [127]: відтворювальна (полягає в збереженні й відтворенні на більш високому рівні всієї системи суспільних відносин); трансляційна (полягає у засвоєнні, поширенні, примноженні та передачі наступним поколінням знань, досягнень, навичок, традицій, цінностей та досвіду старшого покоління); інноваційна (безпосередньо пов'язана з трансляційною функцією, тобто у засвоєний досвід попередніх поколінь молодь вносить власне нові культурні новоутворення, зміни, що вдосконалюють здобуті інновації відповідно до сучасних умов розвитку суспільства). Окрім визначених вище основних ознак цієї соціальної групи, цінною є думка А. Гулевської-Черниш [49, с. 150], яка зауважує, що „молодь може бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності”. О. Каретна [82, с. 287] зважає на те, що ця категорія є стратегічним ресурсом

розвитку країни. Аналізуючи та узагальнюючи праці М. Головатого [43, с. 16], А. Дальченко [50], О. Каретної [82], зазначимо, що саме молоде покоління є провідним носієм інтелектуального потенціалу суспільства, йому притаманна здатність до творчості в різних сферах життя, слугує основним ресурсом суспільного розвитку. Отже, узагальнюючи викладені вище позиції науковців, висновковуємо, що головною соціальною якістю цієї групи є міра досягнення нею соціальної суб'єктності, ступеня засвоєння суспільних відносин та інноваційної діяльності. Молодь є тією рушійною силою, яка може кардинально вплинути на державотворчі процеси та в майбутньому буде визначати ціннісні орієнтації, пріоритети та тенденції суспільного розвитку. Оскільки в інформаційному суспільстві значення молоді посилилось, вона виступає активним суб'єктом суспільних перетворень та розвитку, основним джерелом поповнення трудових ресурсів, здатною швидко адаптуватися до нових вимог сучасності, є інтелектуальним та інноваційним потенціалом соціуму й потужним драйвером змін і розвитку нашої країни, то саме в такій ситуації цій соціальній групі висунуто значні запити щодо засвоєння, поширення, примноження та передачі позитивного соціального досвіду попередніх поколінь, введення інновацій у процесі розвитку суспільства, а для цього необхідно забезпечити їй гармонійний соціальний розвиток.

Молоде покоління є невіддільним складником соціальної структури суспільства, соціальне становлення якої відбувається під впливом соціально-економічних, політичних, культурних умов, але зараз, окрім традиційних умов, додається ще й інформаційно-комунікативний простір, що здійснює вагомий вплив на процес соціалізації молоді в інформаційному суспільстві. На підставі праць О. Білик [23], Н. Максимовської [111], О. Петрунько [148] та інших зазначаємо, що за умов розвитку інформаційної доби процес соціалізації молоді також змінюється і, окрім традиційних проблем молоді, виникають абсолютно нові труднощі та ризики, пов'язані з розвитком нового типу суспільства, які неоднозначно впливають на її соціальне становлення. Розглянемо детальніше традиційні проблеми молодих людей і яким чином на них можуть впливати

новітні умови інформаційної доби. Спираючись на дослідження Н. Богданової [26], І. Богданової [27], В. Городененка [233, с. 41] та І. Танчина [242, с. 230 – 236], виділяємо дві групи проблем молоді:

- особистісні: погіршення стану здоров'я (медики однозначні в тому, що надмірне користування гаджетами негативно позначається на здоров'ї користувача: погіршується постава, виникає синдром сухого ока, знижується гострота зору тощо); професійне самовизначення (нині з'явилась нова професійна сфера – інформаційні технології, у якій молодь може бути зайнята; крім того, Інтернет надає можливості для користувача займатися самоосвітою й профорієнтацією та обирати професію на власний розсуд); створення власної сім'ї (з одного боку, Інтернет містить різноманітні сайти для знайомств та створення взаємин, а з іншого, – це провокує одноразовість стосунків та небажання брати на себе відповідальність у вигляді шлюбу; так, станом на 2017 рік середній вік вступу до шлюбу в жінок – 25 років, а в чоловіків – 28 [251]); шлюбно-сімейні проблеми (відповідно до статистики, в Україні щорічно зменшується кількість шлюбів і збільшується кількість розлучень [251]); низький рівень народжуваності (зараз в Україні зберігається низький рівень народжуваності, що наразі навіть не забезпечує відтворення поколінь, крім того, популярності набуває такий рух, як „вільні від дітей” („childfree”), що виступає за життя без дітей); абсолютизація особистих інтересів, цінностей над суспільними; зростання рівня соціальних відхилень (злочинність, пияцтво, наркоманія, проституція, дискримінація, зокрема й в інтернет-просторі); пошук сенсу життя (Інтернет як глобальна мережа дає неймовірну можливість вибору користувачу, який може знайти вподобання на власний розсуд) тощо;

- соціальні: зміна становища та ролі молоді в суспільстві (нині молодь виходить на новий щабель і є головною рушійною силою в суспільстві); труднощі у формуванні загальнолюдських ціннісних орієнтацій та моральних пріоритетів у інформаційному суспільстві, що відбувається через глобальний характер оновленої цивілізації, оскільки сьогодні користувач має можливість інтерналізувати цінності іншої культури, які не збігаються або навіть

протилежні, із цінностями суспільства, у якому він живе; завищені вимоги до оплати праці та відсутність професійного досвіду; недостатня матеріальна забезпеченість молоді призводить до низького рівня життя (з недоліками харчуванням, медичного забезпечення, житлових умов, дозвілля); недоступність отримання певного освітнього рівня, своєю чергою, за допомогою Інтернету людина має можливість отримати дистанційну освіту за менші гроші (наприклад, всесвітньовідомі університети пропонують приєднатися до вивчення їхніх курсів онлайн) та займатися самоосвітою, не докладаючи матеріальних зусиль (онлайн майстер-класи, онлайн бібліотеки тощо); невідповідність отриманої освіти реальному стану на ринку праці; відсутність бажаних робочих місць спричиняє безробіття та економічну залежність від батьків, що провокує соціальний інфантилізм молоді; відсутність політичної культури спричиняє байдужість до участі в соціальному житті країни; трансформаційні зміни під час становлення інформаційної доби породжують зростання дискримінаційних проявів у міжособистісних взаєминах з однолітками, дорослими та людьми похилого віку, оскільки в інтернет-просторі можна проявляти будь-яку поведінку й залишатися без покарання; за відсутності соціальної перспективи, життєвого оптимізму відбувається втрата традиційних моральних орієнтирів, розмивання українських цінностей і норм, що посилює міжпоколінний конфлікт, тощо.

Отже, на основі аналізу традиційних проблем молоді визначаємо, що культура інформаційного суспільства впливає на всі сфери життя молоді, але цей вплив не є однозначним, оскільки, з одного боку, інформаційний простір відкриває нові можливості для молодого покоління (дистанційна освіта, безперешкодний доступ до інформації, розширення ринку праці тощо), а з іншого, – вона стикається з новими проблемами (маніпулювання суспільною свідомістю, порушення авторських прав, шахрайство, вільний доступ до конфіденційної інформації тощо), яких не було на попередніх етапах розвитку суспільства. Отже, стрімка технологізація ускладнює процес соціалізації молоді, а за відсутності системи гармонійного соціального розвитку цієї

соціальної групи в сучасних соціокультурних умовах людства з'являються нові ризики та проблеми, які вона не в змозі вирішити самотійно.

Молоде покоління становить особливу цінність для суспільного розвитку, виробництва матеріальних і духовних благ. Усвідомлюючи значення молоді в суспільстві, держава підтримує її на законодавчому рівні, що відбито в таких документах, як: „Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” (1993 р.) [54], Закони України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993 р.) [190], „Про молодіжні та дитячі громадські організації” (1998 р.) [186], „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” (2001 р.) [189], „Про освіту” (2017 р.) [187], „Про вищу освіту” (2014 р.) [182], „Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді” (2017 р.) [185] тощо. Згідно із законодавчими документами, на державному рівні визнається необхідність створення сприятливих умов для позитивного соціального становлення та розвитку української молоді, від якої надалі залежатимуть перспективи вдосконалення нашої країни. Молодь займає особливе місце в структурі соціального простору, оскільки є суб'єктом суспільних перетворень, основним інтелектуальним, трудовим, культурним ресурсом країни, найбільш адаптивною, прогресивною та перспективною категорією населення інформаційної доби.

Виходячи із психовікових, соціальних особливостей молоді, її ролі в соціумі та специфіки становлення в інформаційній цивілізації, визначимо чинники, що негативно впливають на її соціалізацію: знецінення, заперечення соціального досвіду минулих років та підвищення цінності, значущості молоді порівняно зі старшим поколінням в інформаційну добу; зміна механізмів соціалізації; трансформація традиційної системи цінностей, норм та зразків поведінки (відбувається перехід від соціальних до індивідуальних ціннісних орієнтацій, іноді навіть спускання до егоїстичних); особистісні соціальні якості молоді, світогляд, ціннісні переконання, які перебувають у процесі становлення; падіння ролі основних соціальних інститутів (зниження ролі та статусу сім'ї, закладів освіти в процесі соціалізації); зміна характеру

спілкування (перехід від міжособистісного реального до віртуального, так званого „онлайн” спілкування), що ускладнює соціальний розвиток щодо опанування мистецтвом міжособистісних взаємин; підвищення рівня некерованого впливу стихійних потоків інформації через ЗМК (спричиняє маніпулювання свідомістю, що нерідко призводить до негативних, асоціальних поведінкових реакцій) тощо. Отже, молоде покоління через психосоціальні особливості розвитку та трансформаційних змін, що зараз відбуваються, є найбільш вразливою соціальною групою сучасності. Зазначені вище чинники стають підвалинами для поширення соціальних відхилень, негативних соціальних явищ у молодіжній субкультурі, що виявляються в приниженні прав інших, тобто в дискримінації, перш за все, за віковою ознакою щодо людей похилого віку.

Важливим є розгляд сутності дискримінації. Протидія порушенню прав та свобод людини, різним формам нетерпимості та дискримінації – стратегічне завдання будь-якої демократичної держави. В Україні визнання антидискримінаційного права закріплено в Законі „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” (2012 р.) [186] та ін. Окремі теоретичні й практичні аспекти дискримінації вивчали: Г. Бахарєва [14], Г. Комкова [93], С. Погребняк [166], С. Пономарьов [172] та ін. За визначенням С. Пономарьова, дискримінація в перекладі з латинської „discriminatio” означає – відокремлення, розділення, розрізнення, тобто дія, що порушує юридичні, релігійні, моральні чи ін. норми відповідно до таких ознак: расової приналежності, кольору шкіри, політичних або релігійних переконань, віку, статі, етнічного походження, сексуальної орієнтації, мови, культури, фізичних вад та багатьох інших ознак [172, с. 8 – 9]. Дискримінацією також вважають поведінку, що проявляється в тому випадку, коли до одних людей ставляться менш прихильно, ніж до інших у подібних ситуаціях, керуючись тим, що вони належать до певної групи чи категорії. Нею може вважатися не тільки обмеження якоїсь конкретної особи, а й стигматизація певної групи осіб. Більшість дослідників доходять висновку, що дискримінаційні дії досить часто

є результатом забобонів, стереотипів та негативно впливає на дискримінантну категорію, що в такі умови заважає їхньому повноцінному соціальному розвитку, а також має негативний і протизаконний характер [56]. Науковець Т. Бакка, досліджуючи особливості негативних проявів стереотипного мислення, що впливають на формування толерантності, наголошує, і ми цілком погоджуємося з твердженням про те, що дискримінація є проявом стереотипного мислення [10]. Г. Бахарєва акцентує увагу на тому, що „дискримінація в Україні є справжньою проблемою, з якою може зіткнутися кожен незалежно від статі, віку, раси, стану здоров'я” [14, с.100]. Громадськість визнала цю проблему та у 2011 році разом з Міжнародним фондом „Відродження” створила Коаліцію з протидії дискримінації в Україні, яка об'єднала понад 30 громадських організацій, які представляють основні дискриміновані соціальні групи за різними соціальними ознаками [122]. Також на необхідність подолання цієї проблеми звернули увагу одразу 40 країн ООН під час проходження Україною Універсального періодичного огляду в Женеві в жовтні 2012 року [14]. Міжнародні експерти з питань дискримінації підтверджують факт існування дискримінації в Україні [78]. Саме тому на підставі забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод громадян прийнято Закон „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” (2012 р.) [184]. Отже, в Україні на державному рівні визнають, що проблема дискримінації існує та набирає обертів, зокрема підкреслено значне поширення дискримінації за віковою ознакою, оскільки будь-які види дискримінації в нашому суспільстві є незаконними, то вони потребують, на нашу думку, рішучих дій. Крім того, ці дії мають передбачати не профілактичний (попереджувальний) характер, адже дискримінація в нашому суспільстві є масштабною проблемою, а цілеспрямований корекційний вплив. Сама дискримінація є вираженням негативних стійких уявлень особистості щодо тієї чи тієї ситуації, людини тощо, тобто є проявом стереотипів.

Як зазначає С. Андрєєва [3], поняття „стереотип” увів у науковий обіг американський соціолог У. Ліппман, під яким автор розумів особливу форму

сприйняття навколишнього світу, що надає певний вплив на почуття ще до того, як ці дані дійдуть до свідомості. У сучасному розумінні А. Рижанова розкриває стереотип „як стійкий зразок думок, сприйняття, поведінки й зазначає, що він складається з спрощених знань, почуттів та відповідної поведінки” [206, с. 398]. Отже, структура стереотипу складається з когнітивного складника (спрощені знання), ціннісного (ставлення, уявлення, цінності, мотиви) та поведінкового (поведінкова реакція). Основною функцією стереотипів є спрощення уявлення реальності. У ході аналізу наукових праць А. Рижанової [206] та С. Товщика [248] виокремлено такі види стереотипів: соціальні, індивідуальні, точні, неточні, позитивні та негативні. Стереотипи ґрунтуються на особистому, зазвичай, негативному досвіді, враженнях, що були набуті в період ранньої соціалізації від дорослих, інших, у школі або через ЗМІ, і саме вони стають підвалинами для узагальнення всіх людей, яких можна поєднати за певною ознакою. Отже, доходимо висновку, що однією з передумов виникнення явища дискримінації є саме негативні стереотипи, оскільки їхня структура складається з когнітивного, ціннісного, поведінкового складників. Цим керуємось у ході подальшого дослідження, а також зазначаємо, що саме негативні стереотипи супроводжуються й цими ж емоціями, тому вважаємо за потрібне виділити й емоційний складник у ході розгляду негативних стереотипів, що лежать в основі ейджизму. Розглянемо більш детально явище ейджизму (тобто дискримінацію на основі вікових ознак).

Ейджизм досліджували такі зарубіжні вчені: Л. Аялон (L. Ayalon) [283], Р. Батлер (R. Butler) [286], С. Бреклер (S. Breckler) [285], Е. Воданович (E. Vodanovich) [298], Я. Гофман [47], А. Кадді (A. Cuddy) [289], М. Креде (M. Crede) [298], О. Краснова [99], А. Іглі (A. Eagly) [291], С. Максвелл (S. Maxwell) [296], А. Мікляєва [120], А. Лідерс [98], Е. Палмор (E. Palmore) [294], Р. Притчард (R. Pritchard) [296], Д. Родхівер (D. Rodeheaver) [297], Д. Рупп (D. Rupp) [298], К. Теш-Ремер (C. Tesch-Römer) [283], А. Тракслер (A. Traxler) [299], С. Фіск (S. Fiske) [289], Е. Якімова [276]

та ін.; вітчизняні: О. Березіна [19], В. Біскуп [25], І. Кресіна [73], М. Єкімова [65], Н. Кривоконь [100], Л. Магдисюк [106], Л. Міщиха [124], Н. Сейко [216] та ін.

За результатами міждисциплінарного аналізу аналізованого феномену встановлено, що поняття ейджизму є складним і багатоаспектним. Так, з філософського погляду воно трактується як життєва філософія, яка абсолютизує вік та створює культ молодості; з психологічного – ярликування, стереотипізація, дискримінація певної вікової групи; із соціологічного – як будь-які соціальні очікування щодо якостей та моделей поведінки представників певної вікової групи; з педагогічного – як дискримінація людини на підставі її віку, зокрема із соціально педагогічного – як негативний стереотип щодо людей будь-якої вікової групи, але найчастіше виявляється до людей похилого віку. А. Тракслер [299] пов'язує ейджизм з процесом приписування людині тих чи тих соціальних ролей на основі її віку, що й формує негативні стереотипи щодо геронтологічної групи. Д. Родхівер [297] у процесі вивчення явища ейджизму робить висновок, що, окрім його різноманітних проявів, існує ще й такий, як уникнення різних видів контактів з представниками дискримінантної групи. О. Краснова та А. Лідерс [98] розглядають ейджизм ще й у контексті образливої демонстрації іншими людьми своєї сили щодо інших на підставі їхнього віку. Д. Рупп, Е. Воданович та М. Креде [298] досліджували ейджизм як стереотип, в основі якого лежать 2 шкали: відчуження та негативної емоційної установки. Н. Кривоконь [100] та О. Краснова [98], аналізуючи у своїй роботі дослідження таких західних учених, як М. Маршал, М. Діксон, звертають увагу, що переважна орієнтація сучасного суспільства на молодих людей та демонстрація власної сили через вікові взаємини і є проявом ейджизму. Ейджизм як форму стереотипізації та дискримінації людей з причини їх старості, як і расизм і сексизм, розглядають І. Кресіна [73] та А. Мікляєва [120]; Л. Аялон і К. Теш-Ремер – як комплексне негативне явище щодо людей старшого віку, що проявляється на індивідуальному та соціальному рівнях [283]. О. Березіна акцентує увагу, що в

нашому суспільстві переважає саме негативне ставлення до старості та людей похилого віку, що призводить до їхньої соціально-психологічної дезадаптації [19]. В. Біскуп зосереджує увагу на напрямках соціальної роботи в ході подолання ейджизму та підвищенні іміджу представників похилого віку [25]. М. Єкімова розглядає ейджизм у контексті соціальних очікувань щодо певних якостей і зразків поведінки представників певної вікової групи [65, с. 223]; К. Познанська – в аспекті соціального становища літніх людей у сучасному українському суспільстві та розкриває те, що ейджизм має латентний, завуальований характер і переважно проявляється в практиках виключення представників похилого віку із соціально престижних сфер діяльності [169, с. 219 – 221]. Для більш глибокого розуміння сутності ейджизму розглянемо його види та специфіку. Так, ейджизм у широкому розумінні означає одну із форм дискримінації людини чи групи за віковою ознакою. Узагалі дискримінація за віковою ознакою може здійснюватися до будь-якої вікової категорії. Тому вважаємо логічним зупинитися на розгляді видів ейджизму в сучасному соціумі. Науковці М. Єкімова [63] та Н. Сейко [216], характеризують такі види ейджизму:

- едалтоцентризм (нерівнозначний рівень егоцентризму дорослого населення щодо молодших та старших поколінь);
- едалтизм (негативне ставлення дорослих чи людей геронтологічної групи до дітей або молодших за віком, зокрема й членів сім'ї чи референтної групи);
- ювенальний ейджизм (ігнорування інтересів соціальними інститутами, інституціональна дискримінація неповнолітніх);
- адултократія (домінування дорослих людей над молодими);
- геронтократія (вид олігархічного правління, де править лідер, що значно старший більшості населення);
- джейнізм (дискримінація старшого покоління при наданні переваги молоді в різних соціальних сферах). Феномен ейджизму проявляється на всіх соціальних рівнях: мікрорівень (міжособистісна взаємодія, що проявляється в

негативному ставленні до певної вікової групи, поведінці, дискримінаційних практиках тощо); мезорівень (негативні соціальні стереотипи, наприклад, перевага в працевлаштуванні молодого кандидата на противагу літньому представнику тощо); макрорівень (ейджизм підкріплений різноманітними інституційними формами щодо певних вікових обмежень, наприклад, вікові обмеження для вступу до закладу вищої освіти, до балотування в президенти країни, вступу в шлюб тощо); мезорівень (прояв дискримінації у віртуальному просторі, нівелювання цінності людей похилого віку тощо). Нині, в умовах панівної культури інформаційного суспільства, серед усіх видів ейджизму найбільш поширеною є дискримінація молоддю представників похилого віку. Погоджуємося з твердженням А. Галичанської, яка зазначає: „у таких умовах немолоді люди виявилися кинутим поколінням, позбавленим співчуття, співпереживання і допомоги з боку молодших членів суспільства. Відбулася зміна багатовікової традиції соціуму, яка стала негативною не тільки для немолодих людей, але і для всієї решти членів суспільства. Зміни, що повністю відкидають досвід попередніх поколінь, ведуть до конфлікту та розриву між поколіннями” [39, с. 36].

Отже, проаналізувавши концептуальні положення зарубіжних дослідників (Л. Аялон, Е. Воданович, М. Діксон, О. Краснова, М. Креде, І. Кресіна, Н. Кривоконь, А. Лідерс, М. Маршал, Д. Родхівер, Д. Рупп, К. Теш-Ремер, А. Тракслер та ін.) та вітчизняних науковців (О. Березіна, В. Біскуп, М. Єкімова, К. Познанська та ін.), доходимо висновку, що в сучасних умовах нашого суспільства поширена дискримінація старості, людей похилого віку та негативне ставлення до них саме молодого покоління, що в науці та на практиці належить до загального терміна „ейджизм”. Також на підтвердження проаналізовано зарубіжні онлайн-словники [279 – 282; 290], де це поняття розглядається також як дискримінація осіб похилого віку (негативні упередження, висловлювання, утиски, обмеження щодо людей похилого віку; тенденція розглядати літніх людей як немічних, негідних уваги або як непридатних для будь-якої суспільної користі).

Ейджизм саме в розумінні дискримінації людей похилого віку іншими віковими групами спочатку почали вивчати зарубіжні соціологи та психологи в контексті дискримінації та соціальної нерівності. А в 1969 році директором Національного інституту старіння Сполучених Штатів Америки, геронтологом Р. Батлером [286] було виокремлено вікову дискримінацію та запропоновано для її визначення поняття „ейджизм”. Учений упродовж усього життя постійно шукав способи подолання негативного ставлення соціуму до людей похилого віку та процесу старіння загалом. Він був одним із перших науковців, який визначив і описав феномен вікових стереотипів та довів їхній вплив на процес дискримінації саме людей похилого віку. Р. Батлер пропонує розуміти „ейджизм” як комбінацію трьох взаємопов’язаних елементів: „негативних систематичних стереотипів щодо старості та процесу старіння, неприязні, презирства, уникнення прямого контакту та дискримінаційних практик на адресу літніх людей у міжособистісній взаємодії людей та на рівні функціонування різних соціальних інститутів” [286]. На наше переконання, логічним є, окрім міжособистісних та соціальних взаємин, виділити також внутрішньоособистісні, на чому наголошували Л. Аялон і К. Теш-Ремер, що виражається в здатності особистості знати та розуміти механізми, які відбудуться з особистістю в майбутньому, що закладає напрям ставлення спочатку до себе та потім і до інших людей. Отже, спираючись на погляди зарубіжних та вітчизняних науковців щодо сутності, видів, рівнів прояву ейджизму, робимо таке уточнення, що „ейджизм” є негативним стереотипом молодого покоління до людей похилого віку, що виявляється в недостатності та перекрученості знань щодо процесів старіння, нівелюванні цінності людей третього віку, відразу до них та в різноманітних дискримінаційних діях у процесі внутрішньоособистісних, міжособистісних та соціальних взаємин.

На основі аналізу праць Р. Батлера [286], О. Березіної [19], Я. Гофмана [47], С. Водановіча [298], М. Креде [298], Д. Родхівера [297], Д. Рупп [298] та ін. і керуючись соціально-психологічними особливостями молоді, виокремимо такі прояви ейджизму в молоді: *когнітивний компонент*,

що проявляється у *внутрішньоособистісних взаєминах* – у недостатності знань щодо процесу власного старіння; у *міжособистісних* – у перекрученості знань про біологічні, психологічні та соціальні особливості процесу старіння, зміну соціального статусу та особливостей життя літніх людей у реальному та віртуальному просторі; *соціальних взаєминах* – у браку знань щодо особливостей біологічних процесів старіння організму в представників похилого віку в різних соціальних інститутах (наприклад, закладах соціального обслуговування тощо); *ціннісний компонент у внутрішньоособистісних взаєминах* проявляється у відсутності ціннісного ставлення щодо власного здоров'я та старості в майбутньому; у *міжособистісних* – у знеціненні представників похилого віку в соціумі (не сприйняття їх цінності, соціального досвіду, а сприйняття їх як хворих, немічних, несповна розуму та ін. у реальному та віртуальному просторі); *соціальних взаєминах* – у зневажливому ставленні медичного персоналу чи інших працівників соціальної сфери до людей похилого віку; *емоційний компонент у внутрішньоособистісних взаєминах* проявляється в панічній тривозі, страху перед майбутньою старістю, почуттям огиди від старечої немічності; у *процесі міжособистісних* взаємин люди похилого віку викликають надзвичайно сильні негативні емоції (гнів, презирство, ненависть, агресію); у *соціальних взаєминах* проявляється в роздратуванні, агресивному ставленні медичного персоналу, працівників соціальної сфери чи представників інших соціальних інституцій до людей похилого віку; *поведінковий компонент у внутрішньоособистісних взаєминах* виражається в безвідповідальній поведінці за власну майбутню старість; *міжособистісних*: у негативній міжперсональній взаємодії (прямих чи непрямих образах, що порушують честь і гідність людей похилого віку, недоброзичливості, агресії та навіть протиправних діях); *соціальних взаєминах* проявляється: у дискримінаційних діях, що порушують честь та гідність людей похилого віку на рівні соціальних інститутів з переважною орієнтацією сучасного інформаційного суспільства лише на молодих людей.

Отже, ґрунтуючись на сутності „ейджизму” та систематизації його проявів у молоді, окреслимо специфіку поняття „ейджизм молоді”. Під ним розуміємо негативний стереотип людей 15 – 35 років щодо представників третього віку, що виявляється в браку та перекрученості знань щодо процесу старіння; знеціненні геронтологічної групи та її життєвого досвіду; страху перед старістю, відразі до людей поважного віку; дискримінаційних діях, спричинених орієнтацією сучасного суспільства на переваги молодого покоління над старшим, у процесі внутрішньоособистісних, міжособистісних та соціальних взаємин.

Зі зростанням значущості молоді в інформаційному суспільстві, розвитком інформаційно-комунікативних технологій період старості наразі отримує негативне забарвлення. Проте об’єктивно люди похилого віку, як будь-яка інша вікова група, мають не лише недоліки, а й переваги. Отже, логічним є розгляд вікових рамок, психовікових особливостей людей похилого віку та специфіки сприйняття їх у сучасному суспільстві. Відповідно до класифікації Всесвітньої організації охорони здоров’я осіб у віці від 60 до 74 років зараховують до категорії людей похилого віку, від 75 до 90 років – до старих людей, а після 90 років і старших – до довгожителів [87]. Згідно із Законом України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсії за віком, нижня межа визначена від 60, а верхня – 65 років з певною низкою уточнень щодо страхового стажу [183]. Зауважимо, що в нашій країні суттєво зросла кількість людей похилого віку. Це підтверджено статистичними даними Всесвітньої організації охорони здоров’я: за рейтингом старіння осіб віком від 60 років і старше Україна посідає 11 місце у світі, а до 2025 року люди похилого віку у віці від (старше 65 років) становитимуть 25% від загальної чисельності населення нашої держави, що говорить про глобальну проблему старіння нашої країни [87; 212]. Різні аспекти проблем людей похилого віку досліджували: Л. Гончарова [46], Т. Коленіченко [91], Г. Майборода [107], А. Мокряк [126], О. Новікова [134], В. Поліщук [295], Є. Холостова [61] та ін.

Позитивні психосоціальні особливості людей похилого віку та їхнє соціальне значення вивчали: О. Березіна [19], Ж. Новікова [133], О. Осетрова [140], О. Поцулко [180] та ін. Погоджуємося з О. Осетровою, яка зазначає, що літні люди „становлять значну і достатньо заможну частину населення, оскільки встигли накопити вагомий фінансовий капітал; вони являються потенційною політичною силою, оскільки їх значна більшість і вони єдині у своїх політичних переконаннях; їм притаманні доброта та привітність, вони легко сходяться з оточуючими; більшості людей похилого віку властива мудрість, зрілість та багатий життєвий досвід; значна кількість людей цього віку відрізняється терплячістю, добротою, щирістю (особливо до дітей), умінням слухати та давати цінні поради” [141, с. 13]. О. Березіна зауважує, що „люди похилого віку є носіями мудрості, досвіду й джерелом життєвої філософії для молодого покоління; завдяки спілкуванню з ними виконується величезна соціальна й культурна функція в суспільстві – здійснюється зв’язок і спадкоємність поколінь, передається накопичений досвід” [19, с. 7]. На наш погляд, люди похилого віку є основним джерелом передачі соціального досвіду, знань, умінь, культури, традицій, необхідних для гармонійного становлення людяності молодого покоління та стабільності суспільства. На сьогодні майже в усіх інтернет-джерелах конфігурує інформація про те, що люди похилого віку є „останніми носіями класичної культури межі XIX – XX століть, того часу, у якому понад усе були честь, вихованість, толерантність, тобто ті духовні якості, завдяки яким вони гідно пройшли крізь всі жахи тоталітаризму, голодоморів, репресій та війн. Це люди, найбільше багатство яких – досвід, знання, уміння та мудрість” [146]. Головними функціями, які виконують люди похилого віку в сучасному суспільстві, є формування гуманістичних цінностей, ідеалів, передача соціального досвіду через культурні здобутки, вироблення конструктивних способів спілкування, правил та норм поведінки у молодого покоління. Неповага гідності та знецінення ролі людей похилого віку може призвести до кумулятивного дискримінаційного ефекту, що може стати загрозою соціальній цілісності нашої країни. Для того, щоб наша держава

розвивалася за європейськими стандартами, потрібно розв'язати проблему негативного ставлення сучасної молоді до людей похилого віку, застосовуючи саме корекційні технології з метою забезпечення рівних прав і свобод людей похилого віку в нашій демократичній країні. Стереотипи щодо людей похилого віку в нашому суспільстві мають амбівалентний характер. Але якщо вони підкріплені поодинокими реальними фактами чи негативним досвідом спілкування з людьми похилого віку, то вони є основним джерелом формування в молодого покоління негативного ставлення до старості та людей третього віку й прояву дискримінаційних дій щодо всіх представників цього віку.

У 2012 році Київським інститутом соціології були оприлюднені результати проявів дискримінації в Україні. Соціологічне опитування проводилося в 110 населених пунктах в усіх областях України (зокрема в Автономній республіці Крим). У результаті 49,9% респондентів вважають, що в нашій країні існує дискримінація (утиски, обмеження прав деяких жителів України через певні їхні характеристики). Найчастіше вона відбувається за віковою ознакою – 25,7% [79]. А вже згідно з оприлюдненими результатами соціологічного опитування Київського міжнародного інституту соціології у 2015 р. стосовно різних типів прояву дискримінаційних дій в Україні, виявилось, що найбільш поширеним видом дискримінації, на думку респондентів, є дискримінація за віком – 51,7% [79]. Представлені статистичні дані ще раз підтверджують актуальність реалізації саме корекційної діяльності щодо проблеми ейджизму в Україні.

У нашій країні практично відсутні дослідження щодо проявів ейджизму серед молоді, але в ході аналізу емпіричних даних Т. Непийводи [130], яка вивчала соціальну дистанцію між віковими групами в українському суспільстві, можемо виділити, що „віддаленість” у контактах щодо літніх людей з боку молоді простежується у 74%. Тобто статистичні дані підтверджують, що в Україні існує проблема дискримінації людей похилого віку з боку молоді, переважна більшість представників якої (74%) проявляють ейджизм.

Спираючись на праці Л. Магдисюк [106], М. Мовчан [125], Т. Непийводи [130], К. Познанської [169], до основних причин ейджизму молоді в сучасному соціумі можемо віднести: глибоко приховану тривогу молодого покоління щодо процесу старіння, їхню особисту відразу та неприязнь до старості, хвороб і старечої немічності, непотрібності та смерті (геронтофобія); моду на молодість в інформаційному суспільстві; зменшення виховних впливів сім'ї, інших соціальних інститутів та збільшення стихійної соціалізації віртуального простору; поширення хибних стереотипів у соціумі щодо літніх людей та трансляція їхнього непривабливого образу в засобах масової комунікації.

Отже, на підставі теоретичного аналізу сутності ейджизму та статистичних даних щодо дискримінації в Україні, доходимо висновку, що нині молоде покоління проявляє негативне стереотипне ставлення до людей третього віку та дискримінує їх, що актуалізує потребу в реалізації корекційної діяльності ейджизму серед молоді та детального вивчення самої сутності корекції.

Розглянемо значення терміна „корекція”, що походить від латинського слова „correctio” – виправлення, поліпшення [45, с. 178]. У словнику іншомовних слів за редакцією С. Єрмоленко [21, с. 318] „корекція” означає виправлення чого-небудь. У словнику з психології лексема „корекція” характеризується як здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення певного роду відхилень [60], педагогічного маркетингу – усунення, компенсація відхилень [224], соціальної роботи – подолання чи послаблення порушень [94], з юридичного погляду, це поняття означає дії, спрямовані на усунення виявленої невідповідності [252], соціальної педагогіки як виправлення, поправка недоліків [229]. Це поняття досліджено в багатьох науках, але в загальному розумінні під „корекцією” розуміємо дії, спрямовані на виправлення, покращення, усунення чи подолання певного виду відхилення.

Серед сучасних дослідників різні напрями корекції вивчали: С. Архипова [4], В. Афанасьєва [7], О. Дем'янчук [55], Л. Завацька [71], С. Немченко [129], Т. Нікуленко [132], Н. Онищенко [138], А. Осипова [142],

Н. Палій [145], М. Попов [175], В. Сухонос [239], О. Чебикін [263] та ін. На підставі аналізу їхніх праць узагальнимо специфіку різних видів корекції:

- „правова корекція” направлена на зміну правової культури особистості [263];

- „медична корекція” спрямована на усунення хвороби чи компенсацію її проявів, тобто виправлення певного фізичного стану (медико-біологічні зміни) [239];

- „психологічна корекція”, під нею В. Кремень розуміє „вид психологічної допомоги, що є активним цілеспрямованим втручанням у процеси психічного та особистісного розвитку людини з метою виправлення відхилень, окремих недоліків у цих процесах” [63, с. 750]. Учені Т. Дуткевич, О. Савицька зауважують, що психологічна корекція здійснює вплив на особистісний, поведінковий й інтелектуальний рівень особистості [60]. А. Осипова зазначає, що психокорекція „спрямована на виправлення недоліків психіки або поведінки людини за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу” [142, с. 4]. Крім того, авторка подає різновиди психокорекції за певними критеріями. За характером спрямованості діагностики й корекції виділяють: симптоматичну корекцію (тобто корекцію симптомів) або групи симптомів; каузальну (причинну) корекцію, що спрямована на джерела походження і причини відхилень. За змістом корекції розрізняють: пізнавальної сфери; особистості; афективно-вольової сфери; поведінки; міжособистісних взаємин; внутрішньогрупових взаємин та дитячо-батьківських взаємин. За тривалістю корекцію диференціюють на: надшвидко, що триває кілька хвилин або годин і спрямована на розв’язання актуальних ізольованих проблем і конфліктів; коротку, що триває протягом кількох годин або днів і застосовується для розв’язання актуальної проблеми, ніби „запускаючи” процес змін, що триває й після завершення зустрічей; тривалу, що може продовжуватися місяцями, у центрі уваги постає особистісний зміст проблем; дуже тривалу, що триває роками і впливає на сфери свідомого й несвідомого, має довготривалий характер ефект. За масштабом розв’язування

завдань розрізняють: загальну (заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують спеціальне мікросередовище, яке регулює психофізичні, емоційні навантаження відповідно до вікових та індивідуальних особливостей); часткову (набір психолого-педагогічних впливів, що є адаптованими для дитячого й підліткового віку психокорекційними прийомами й методиками); спеціальну (спеціально розроблені системи психокорекційних заходів, що базуються на провідних онтогенетичних напрямках діяльності, рівнях спілкування, способах мислення і саморегуляції, покликана виправляти наслідки неправильного виховання) [142, с. 6 – 8]. Отже, психологічна корекція спрямована на подолання порушень психологічного розвитку, виправлення певних якостей психіки, зміну поглядів та внутрішнього світу особистості за допомогою спеціальних психологічних методів чи заходів;

- „педагогічна корекція”, розвиток якої пов’язують з діяльністю таких відомих педагогів, як: В. Кашенко [84], А. Макаренко [108], С. Шацький [269] та ін. У сучасній науці аспекти педагогічної корекції досліджували: С. Немченко [129], Т. Нікуленко [132], Л. Мардахаєв [113], Н. Палій [145], М. Попов [175] та ін. Педагогічна корекція спрямована на виправлення недоліків у розвитку, навчанні та вихованні педагогічними засобами. Але Л. Мардахаєв акцентує увагу на заходах, які повинні бути спрямовані на подолання відхилень, пов’язаних з психічними процесами: пізнавальними, емоційними, вольовими; С. Немченко зазначає, що спеціальні й загальнопедагогічні заходи повинні бути також спрямовані й на подолання саме недоліків у поведінці; Т. Нікуленко звертає увагу на заходи, спрямовані на ослаблення або подолання недоліків і психофізичного розвитку та поведінки; Н. Палій зазначає, що педагогічна корекція є різновидом експлікаційної допомоги (від лат. *explication* – роз’яснення, тлумачення) вихованцю з боку вихователя в конкретній діяльності з метою її регулювання; М. Попов акцентує на тому, що педагогічна корекція має реалізовуватись у двох напрямках: з опорою на групову психотерапевтичну роботу (індивідуальні консультації та групові тренінги) або шляхом втручання в педагогічний процес, тобто

індивідуалізація навчання й виховання; виховання та корекція виховних впливів і оптимізація взаємодії. Як бачимо, педагогічна корекція спрямована на виправлення недоліків у розвитку, навчанні, вихованні та відхилень у поведінці за допомогою спеціальних та педагогічних засобів;

- „соціальна корекція” спрямована на виправлення чи часткову зміну недоліків, відхилень окремої особистості або певної групи клієнтів, а Л. Тюптя визначає соціальну корекцію як „діяльність соціального суб’єкта з виправлення тих особливостей психологічного, педагогічного та соціального плану, що не відповідають прийнятим у суспільстві моделям і стандартам” [250]. У Короткому термінологічному словнику із соціальної педагогіки, соціальної роботи соціальну корекцію розглянуто як „подолання або послаблення вад психічного, фізичного розвитку дітей, порушення функцій у дорослих” [94, с. 109]. Тобто соціальна корекція спрямована на подолання психологічних, педагогічних та більшою мірою саме виправлення соціальних відхилень.

Зробивши міждисциплінарний аналіз корекційної діяльності, висновковуємо, що правова та медична корекція мають вузький спектр діяльності й не передбачають усебічного розв’язання проблеми ейджизму молоді. Оскільки правова корекція спрямована на зміну правових знань, цінностей, дій, норм, поведінки, спілкування, вчинків, що відхиляються від правового законодавства, то можливе її поєднання з більш ефективним видом корекційної діяльності. Медична також передбачає вплив лише на особистість та зміни медико-біологічного характеру (різноманітні захворювання, нормальні та патологічні процеси в організмі людини тощо), тому цей вид корекції для нас не має цінності в процесі корекції явища ейджизму молоді. Психологічна має на увазі усунення глибинних новоутворень психіки, за допомогою спеціальних психологічних методів, що може бути націлена на зміну поглядів молодого покоління стосовно людей похилого віку та внутрішнього світу сприйняття й поведінки до представників цього віку із застосуванням відповідних спеціальних психологічних методів. Педагогічна корекція більшою мірою спрямована на виправлення недоліків у розвитку, навчанні (опануванні

знаннями, уміннями, навичками), вихованні (формуванні позитивних якостей особистості), вона торкається когнітивного, ціннісного та поведінкового аспекту в корекції ейджизму молоді. Соціальна корекція спрямована саме на усунення відхилень соціального плану, але, на жаль, жоден з видів корекції самостійно не є ефективним у процесі корекції ейджизму, оскільки для подолання означеної проблеми необхідно здійснювати не лише безпосередню діяльність з молоддю, а й проводити відповідну діяльність через соціальне середовище, залучаючи до корекційної діяльності різноманітні соціальні інститути.

Отже, проблема корекції ейджизму пов'язана з відхиленням у процесі соціального розвитку сучасної молоді та регулюванням відносин у соціумі й має соціально-педагогічний аспект, оскільки розв'язання цього питання сприятиме створенню сприятливих умов для гармонійного розвитку всіх вікових категорій у соціумі. Тому її вирішення можливо шляхом використання соціально-педагогічного підходу. Повністю погоджуємося з твердженням Н. Заверико, що корекційна діяльність спрямована на „руйнування сформованих раніше певних установок, цінностей, мотивів, стереотипів поведінки й формування нових за допомогою відповідних соціально-педагогічних засобів (що виявляються в підміні, зміні, переосмисленні, переоцінці, коригуванні поведінки) з метою досягнення позитивної соціалізації та інтеграції молоді до суспільства” [72, с. 63]. Соціально-педагогічний потенціал щодо корекції ейджизму молоді наразі майже не використовується, хоча соціально-педагогічна діяльність уможлиблює розширення впливу не лише на суб'єкт, а й на його соціальне середовище у взаємодії з різними соціальними інститутами, що, своєю чергою, гармонізує стосунки особистості та соціуму й надає можливість використовувати потенційні корекційні можливості соціуму. Соціально-педагогічний підхід спрямований на гармонізацію міжпоколінних відносин, стимулювання молоді до свідомого вибору соціально позитивної лінії поведінки, розвитку власної соціальності та суб'єктності не за рахунок людей похилого віку. Він сприяє створенню в

соціальному середовищі таких умов, які б слугували зміні негативного стереотипу в молоді щодо людей похилого віку, ціннісному ставленню до цієї групи, зміцнювали та гармонізували міжпоколінні зв'язки, розвитку паритетного ставлення до людей цього віку як складника соціальності молодого покоління. Особливістю соціально-педагогічного підходу, на відміну від інших, є цілеспрямована координація корекційних зусиль суспільства, молоді та людей третього віку, а також медичної, психологічної, правової, педагогічної, соціальної корекції з метою подолання недоліків у процесі соціального розвитку молоді, що відбувається в ході соціального виховання. Наразі негативне стереотипне сприйняття людей похилого віку молодим поколінням руйнує взаємини цих двох вікових груп та призводить до загострення соціальної ситуації протистояння й навіть може призвести до міжпоколінних конфліктів. Розв'язання проблеми ейджизму є вкрай важливим, оскільки якщо не вжити корекційних зусиль у цьому напрямі, це буде загрожувати міжпоколінним розривом, соціальною напруженістю, порушенням спадкоємності поколінь, перериванням культурних традицій, а також дестабілізацією в соціумі. Молоді люди з розвитком інформаційного типу суспільства відчують свою значущість та не розуміють необхідності опиратися на традиції й досвід попередніх поколінь, оскільки вони сприймають їх у світлі негативних стереотипів, то молоде покоління ігнорує їхній соціальний досвід, поради, моральні норми, тим самим знижує темпи соціального розвитку нашої країни. Відбуваються кардинальні зміни в соціальній ситуації розвитку, перевага надається молоді, а старше покоління наразі є просто відкинутим у сучасному суспільстві. У молоді та людей похилого віку спостерігається велика різниця в поглядах, ціннісних орієнтаціях спричинена новими соціокультурними умовами. На жаль, більшість молодих людей сприймають представників похилого віку як „суспільний тягар”, оскільки останні вже не приносять такої цінності в різних соціальних сферах, як молодь, але не слід забувати про те, що, завдячуючи їм, молоде покоління має можливість користуватися матеріальними й духовними благами та змогло діяти

до сучасного етапу розвитку. Люди похилого віку передають молодому поколінню не тільки створені ними блага, а й соціальний досвід, глибинні знання, культурні цінності, системне бачення розв'язання соціально важливих проблем та ін. Негативні стереотипи заважають повноцінному гармонійному розвитку цих двох вікових груп, а як наслідок – і повноцінному демократичному вдосконаленню країни, оскільки молоде покоління не засвоює соціальний досвід, культуру минулого, подальшого успішного соціального розвитку не відбуватиметься, а люди похилого віку без конструктивної взаємодії з молоддю виявляться ізольованими та соціально покинутими, будуть відставати від культури інформаційного суспільства, що надалі загрожуватиме вже цілісності країни загалом. Тому врегулювання цієї ситуації є важливим соціальним завданням, що можливе лише в ході такої діяльності, яка б передбачала подвійну спрямованість на середовище та на особистість, що сприятиме зміні негативного стереотипу в молоді щодо представників похилого віку та гармонізації їхніх взаємин. Відповідні засоби корекції мають бути спрямовані на подолання недоліків соціального розвитку особистості, використовуючи виховний потенціал соціуму, установлюючи взаємодію з представниками соціального середовища (реального й віртуального) та залучаючи особистість до суспільно значущої діяльності. Отже, процес корекції має різноманітні види та відповідні специфічні особливості в кожній зі сфер діяльності, але найбільш ефективним у ході подолання ейджизму в молоді є саме соціально-педагогічний.

Виходячи з аналізу психосоціальних особливостей розвитку молоді, змісту поняття „ейджизм”, його проявів та сутності, видів корекції, визначимо поняття „корекція ейджизму молоді”. У контексті нашого дослідження під *„корекцією ейджизму молоді”* розглядаємо діяльність, спрямовану на подолання в людей 15 – 35 років негативного стереотипу щодо геронтологічної групи шляхом: витіснення перекрученої інформації про людей поважного віку; компенсації недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізації нівелювання цінності третього віку та заміщення нетолерантного ставлення на

паритетне до його представників; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій та переорієнтація їх на позитивні, зміцнення толерантності та емпатії в процесі внутрішньоособистісних, міжособистісних та соціальних взаємин.

Отже, в умовах інформаційного суспільства актуалізується питання корекції явища ейджизму серед сучасного молодого покоління: сучасна молода генерація внаслідок адаптаційної сензитивності є найактивнішим створювачем та користувачем сучасного інформаційного простору, і тому є достатньо компетентним та прогресивним представником інформаційного суспільства. Вона активно використовує сучасні інформаційні технології, які відкривають нові перспективи для покращення якості життя, але, на жаль, вплив інформаційного простору має й негативний характер на молоде покоління, серед якого наразі простежується знецінення ролі людей похилого віку, заперечення соціального досвіду минулих років, що в більшості випадків є вираженням негативних стереотипів до представників цієї категорії та як наслідок – зростає соціальне напруження між цими двома групами, що надалі сприяє розвитку ейджизму. Явище ейджизму має негативний характер і для соціального розвитку молоді (несприйняття себе в старості, що виявляється в браку та перекрученості знань щодо процесу старіння, страху перед власною старістю, неусвідомлюваному слідуванню антиейджиського напрямку, тобто сучасному культурному феномену заперечення старості тощо), і для суспільства загалом (порушення соціальної єдності та цілісності суспільства). Наразі ейджизм набирає обертів і потребує корекційних зусиль. Виходячи з міждисциплінарного аналізу сутності корекції та її видів, робимо висновок, що жоден з видів корекції (правова, медична, психологічна, педагогічна, соціальна) самотійно не є ефективним у процесі подолання ейджизму молоді. Розв'язання цієї проблеми можливе шляхом діяльності, яка б передбачала безпосередню роботу не тільки з представниками молоді, а й із соціальним середовищем, що надасть можливість скоригувати позитивну лінію соціального розвитку сучасної молоді. Корекція ейджизму молоді є важливим соціальним завданням,

оскільки саме від позитивно сформованих соціальних цінностей, якостей та характеру поведінки молодого покоління буде залежати розвиток суспільства загалом. Прояви ейджизму в молоді негативно впливає на процес соціалізації двох полярних вікових груп, порушує міжпоколінну гармонію, а також може призвести до соціального дисбалансу. Саме тому виникає необхідність у соціально-педагогічній корекції, що сприятиме зміні негативних стереотипів щодо людей похилого віку, формуванню поваги та ціннісного ставлення до геронтологічної групи, що забезпечить позитивний соціальний розвиток молодого покоління та його успішну інтеграцію до соціуму, а також посилить цілісність і соціальну стабільність нашої країни. За таких умов виникає необхідність вивчення специфіки соціально-педагогічної корекції не тільки ейджизму молоді, а й студентської, яка навчається в закладі вищої освіти.

1.2. Сутність соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства

Період молодості охоплює великий проміжок часу, найбільш активним та відповідальним серед якого є фаза студентства, оскільки під час здобуття освіти відбувається не лише професійне становлення, а й формується світогляд, цінності тощо, внаслідок чого освічена, культурна, розвинена особистість посідає особливе місце в соціумі та є суб'єктом суспільних перетворень, рушійною силою, здатною до впровадження інновацій і розвитку суспільства загалом. Підсилюється статус студентів ще й завдяки переходу до інформаційної цивілізації, оскільки в сучасних соціокультурних умовах вони є провідним суб'єктом суспільних перетворень, розвитку та основним управлінським, інноваційним й інтелектуальним потенціалом нації.

Відповідно до статті 1 Закону України „Про вищу освіту” (2018 р.) термін „вищий навчальний заклад” (ВНЗ) скасовано й замінено його на „заклад вищої

освіти” (ЗВО), а також термін „студент” замінено на „здобувач вищої освіти” [182], далі в роботі використовуємо сам ці терміни, але зазначимо, що здобувач вищої освіти, студент, студентська молодь у контексті нашої роботи будуть використовуватися як синоніми.

Різні аспекти формування та розвитку студентства цікавлять представників філософії, соціології, психології, соціальної педагогіки та інших наук. З філософського погляду цю групу досліджували: В. Білогур (світоглядні орієнтації) [24], Н. Богданова (духовна культура) [27], О. Целякова (духовність і ціннісні орієнтації) [260] та ін.; з соціологічного: Ю. Колесніков та Б. Рубін (характеристика студентства як соціального феномену) [209], В. Лісовський (соціологічні особливості) [104], О. Рудакова (життєві стратегії) [210], С. Сальніков (громадянська активність) [213], Л. Сукорянська (протестна активність студентської молоді) [224] та ін.; з психологічного: Б. Ананьєв (психофізіологічні характеристики) [2], Л. Єзерницький (соціально-психологічні характеристики) [64], І. Зимня (студентська молодь як суб’єкт навчальної діяльності) [74], М. Дроздова (політична свідомість студентів) [57] та ін.; з соціально-педагогічного: О. Білик (соціалізація іноземних студентів) [23], І. Курліщук (медіаосвіта студентства) [102], Н. Максимовська (соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля) [111], М. Максимовський (розвиток соціальної культури) [112], А. Мацокін (управління процесом соціалізації) [117], О. Мірошник (політична толерантність) [123], К. Потопа (студентське самоврядування) [179], А. Рижанова (соціалізація студентської молоді в умовах інформаційного суспільства) [205], С. Савченко (соціалізація в позанавчальній діяльності) [211], О. Севастьянова (студентська молодь у контексті соціалізаційних виховних впливів у закладі вищої освіти) [215], Н. Сівак (соціалізація студентської молоді у вищих педагогічних закладах) [218], О. Хендрик (соціальність студентів мистецьких спеціальностей) [258], Н. Шабаєва (гендерна соціалізація) [266], С. Шашенко (соціальне становлення студентської молоді в позааудиторний час) [270], В. Штифурак (соціально-педагогічні основи виховної роботи зі

студентською молоддю) [273] та ін. Ґрунтуючись на міждисциплінарному аналізі вивчення проблеми студентства, можемо визначити, що значний міжнауковий інтерес до цієї групи, передусім, пояснюється необхідністю вивчення аспектів її становлення, виховання, освіти, участі в суспільному житті з метою забезпечення їй позитивної лінії соціального розвитку, оскільки саме ця соціальна група в найближчій перспективі буде будувати майбутнє країни й світу, але водночас представлений вище аналіз свідчить про недостатність вивчення проблеми ейджизму серед студентської молоді.

Уважаємо за доцільне спочатку зупинитися на розгляді визначення студентства як специфічної соціальної групи. Так, термін „студент” має латинське походження, що в перекладі вказує на особу, яка старанно працює, займається, навчається [45, с 187], але це визначення не є, на наш погляд, вичерпним, оскільки людина може навчатися, наприклад, у школі (і мати статус учня), а також студент, особливо в нашій країні, не обов’язково працює, як зазначає С. Гончаренко. Вважаємо, що більш влучним є визначення поняття „студент” за В. Буселом, що означає людину, яка навчається в закладі вищої освіти [34, с. 1209]. Але все ж таки в нашому дослідженні керуємося Законом України „Про вищу освіту”, де схарактеризовано, що „здобувач вищої освіти – це людина, що навчається в закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації” [182].

Окресливши провідну діяльність студентства, визначимо вікові межі цієї групи. Студентство, як будь-який життєвий етап, має свої вікові критерії. Так, О. Хендрик визначає, що студентська молодь характеризується віком від 15 до 35 років, та уточнює її вікову диференціацію таким чином: „(15 – 18) – це юнацтво, (19 – 21) – рання молодість, (22 – 25) – середній молодий вік, (26 – 35) – старший молодий вік” [257, с. 282]. Не зовсім погоджуємося із представленим визначенням, оскільки, на наше переконання, студентська молодь – та, яка навчається у ЗВО, до якого вступають після закінчення 11 класу школи, тобто в 17 – 18 років. Це підтверджує і статистика, відповідно до якої у 2019 році 75% випускників шкіл вступили до ЗВО [37]. Більшість української молоді отримує

освіту на рівнях бакалавра і магістра та закінчує ЗВО, відповідно, у віці 21 – 24 роки. Цікавою є думка С. Савченка, що між поняттями „студентство” та „студентська молодь” є різниця. Студентство є більш широке за змістом поняття і може охоплювати людей, які навчаються в закладах вищої освіти, але за віком уже не належать до соціальної групи молоді. А от поняття студентська молодь, як зазначає автор, є „соціально-демографічною категорією, що ураховує як соціальні, так і вікові параметри та визначається віковими рамками, нижня межа яких на практиці розмита, а верхня традиційно не виходить за 30-річну межу” [211, с. 75]. Проте за Законом України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” вікові межі цієї категорії зазначені до 35 років [190]. Тому, аналізуючи представлені вище положення, нижню межу вікового періоду студентства окреслюємо від 17 до 18 років за наявності атестата про середню освіту та пов’язуємо зі вступом до ЗВО, а верхню характеризуємо отриманням диплома про вищу освіту, відповідно до таких наукових рівнів: бакалавр, магістр, аспірант, що не перевищує 35-річну межу. Проте зауважимо, що більшість випускників закінчують лише два освітні рівні (бакалавр, магістр), тому в контексті нашого дослідження студентську молодь розумітимемо як молодь віком від 17 – 18 до 23 – 25 років, яка навчається на денній формі на базових освітніх рівнях (бакалавр, магістр) у закладі вищої освіти.

Визначивши вікові рамки студентства, зупинимось на розкритті психовікових та соціокультурних особливостей цієї групи. Студентство як специфічну психовікову та соціальну категорію було виділено в науці в 60-х роках ХХ ст. Ленінградською психологічною школою під керівництвом Б. Ананьєва в ході дослідження психофізіологічних функцій дорослих людей [2]. У соціології студентство як окрему категорію почали вивчати дослідники Б. Рубін і Ю. Колесников, розглядаючи її як „соціальну групу, що має специфічні особливості та перебуває у системі вищої освіти і повинна виконувати соціальну роль інтелігенції” [209, с. 38]. М. Дроздова зазначає, що студентській молоді „притаманні специфічні фізіологічні, психологічні,

пізнавальні, культурно-освітні властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як реалізацію самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей” [57, с. 33]. Аналогічні погляди мають І. Прокопчук та О. Рудакова зазначаючи, що студентську молодь можна виділити в окрему соціальну групу на підставі певного віку та приблизно однаково рівня освіти, соціального становища, місця і функцій у соціальній структурі суспільства, специфічних інтересів і цінностей [192; 210]. В. Лісовський також характеризує студентство як соціальну групу, що належить до інтелігенції та є її суспільним резервом, але зазначає, що навчальна діяльність у закладі вищої освіти є засобом входження молоді в самостійне життя, а також способом її самореалізації [104, с. 24]. У сучасних наукових розвідках соціологи основною відмінністю студентства також відзначають навчання у ЗВО та характеризують його як „соціально-демографічну групу зі спільністю інтересів, субкультурою і способом життя при віковій однорідності, не притаманній іншим соціально-професійним групам” [234, с. 288]. Л. Подоляк зазначає, що студентство є мобільною групою, що „готується до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві” [167, с. 38]. Цікавою для нашого дослідження є концептуальна ідея науковців Н. Гаврілової [38], А. Мацокіна [117] та А. Рижанової [203], які влучно зазначають, що студентство – потенційно найінтелектуальніша частина соціуму, яка визначає перспективу його розвитку, але А. Мацокін ще наголошує на тому, що студентська молодь „відіграє фактично головну роль у продукуванні й розповсюдженні ціннісно-нормативних орієнтирів суспільства” [117]. А. Рижанова зосереджується на тому, що „розвиток студентства відбувається за умов інтенсивного продукування нового знання та інформації” [203, с. 312]. Н. Максимовська [111], Л. Сокурянська [224; 225] та В. Штифурак [273] також збігаються в думках, що студентська молодь є провідним суб’єктом суспільного життя, але В. Штифурак акцентує увагу ще й на тому, що особливістю сучасної студентської молоді є перебування її в процесі соціального становлення в сучасних умовах [273]. О. Рудакова наголошує на

тому, що студентська молодь є „найчисельнішою та значущою частиною населення в системі суспільних перетворень та є перехідною соціальною групою, у рамках якої здійснюється особистісне та соціальне становлення, а також відмінною особливістю цієї вікової групи є прагнення до всього нового, а через відсутність досвіду – схильність до максималізму, перебільшення власної думки” [210, с. 69 – 70]. Авторка також указує на те, що ця вікова група „найбільш чутлива до суспільних трансформацій” [Там само]. Узагальнюючи сказане, зробимо висновок, що студентство є специфічною соціальною групою та посідає важливе значення в соціальній структурі людства, оскільки в сучасних умовах постає найбільш значущою верствою населення, що визначає перспективу розвитку нашого суспільства, інтенсивно продукує інновації та транслює ціннісно-нормативні орієнтири в соціумі, але водночас є перехідною категорією, що перебуває в процесі соціального становлення, а за відсутності соціального досвіду є найбільш чутливою соціальною групою до суспільних перетворень.

Проаналізувавши літературу, визначимо, що студентська молодь належить до соціальної групи молоді, але, окрім спільних особливостей, вона має й свої специфічні. Ґрунтуючись на основі аналізу досліджень таких учених: О. Білик [23], Н. Гаврілової [38], М. Дубінки [58], Ю. Колесникова і Б. Рубіна [209], В. Лісовського [104], Н. Максимовської [111], М. Максимовського [112], А. Мацокіна [117] О. Пташник-Сердюк [198], А. Рижанової [203], О. Рудакової [210], С. Савченка [211], О. Скориніної-Погребної [220], Л. Сукорянської [224], В. Штифурак [273], виділяємо найбільш характерні соціально-психологічні риси сучасної студентської молоді:

1) перебування в системі вищої освіти, у якій провідним видом діяльності є професійно-освітня, інтенсивна діяльність у процесі опанування нових професійних знань, якостей, цінностей та правил поведінки (О. Білик, Б. Рубін, Ю. Колесников, В. Лісовський);

2) тимчасовість соціального статусу, інтенсивність та широта контактів (Н. Гаврілова, С. Савченко);

3) становлення особистісної свободи, незалежності, яскраво виражене прагнення до самовизначення й самореалізації (О. Білик, Н. Максимовська, М. Максимовський, О. Пташник-Сердюк, С. Савченко);

4) найінтелектуальніша та наймобільніша частина соціуму, основною функцією якої є поповнення рядів інтелігенції (О. Білик, Н. Гаврілова, А. Рижанова, О. Рудакова, С. Савченко);

5) провідник майбутніх ціннісно-нормативних орієнтирів суспільства (О. Скориніна-Погребна, А. Мацокін);

6) високоосвічена і висококультурна частина суспільства, яка слугує потенційним резервом інноваційних перетворень, перебудови в різних соціальних сферах, соціальної творчості (О. Білик, Н. Гаврілова, Н. Максимовська, О. Скориніна-Погребна, О. Рудакова);

7) найбільш активні та вмілі суб'єкти інформаційно-віртуального середовища (А. Рижанова, М. Максимовський);

8) є суб'єктом суспільного життя, але водночас перебуває в процесі соціального становлення та розвитку й визначається початком активного формування соціальної зрілості (М. Максимовський, Н. Максимовська, О. Рудакова, Л. Сукорянська, Л. Штифурак);

9) недостатність власного життєвого та соціального досвіду, практичних навичок, мінливість орієнтирів поведінки (Н. Гаврілова, О. Рудакова);

10) схильність до юнацького максималізму (перебільшення власної думки, критичність до інших, конфронтація щодо старших, своєрідний егоцентризм (М. Дубінка, О. Рудакова, С. Савченко);

11) поява новоутворень, виражений радикалізм, нігілізм, готовність до ризику, екстремізму (Н. Гаврілова, С. Савченко, О. Скориніна-Погребна).

Базуючись на виділених соціально-психологічних особливостях сучасної студентської молоді, зауважимо, що студентство є проміжком часу (зазвичай 4 – 5,5 років) у житті людини, під час якого відбувається інтенсивний

інтелектуальний та професійний розвиток особистості. Студентство як соціальна група є потенціалом суспільного розвитку, готовим до перетворення, але недостатність соціального досвіду та несформованість соціальних цінностей можуть призвести до розвитку та поширення негативних соціальних явищ у студентській субкультурі тощо. Наголосимо, що роль студентства в інформаційному суспільстві посилюється внаслідок того, що саме ця група є найактивнішими та висококомпетентними, прогресивними користувачами інформаційного простору.

Уважаємо за доцільне зупинитися детальніше на тому, яким чином може впливати Інтернет як найдоступніший засіб долучення до цінностей інформаційної доби на соціальний розвиток студентської молоді. Провідною діяльністю студентів є навчання, а Інтернет відкриває можливості самонавчання, доступу до онлайн бібліотек, інновацією є дистанційне навчання (тобто навчання у ЗВО через мережу Інтернет) тощо. Означене позитивно впливає на процес освіти студентів, але існують і негативні аспекти, серед яких використання плагіату, тобто замість того, аби знаходити інформацію та обробляти її, студенти повсякчас просто копіюють її та видають за продукт власної інтелектуальної праці, що негативно позначається на процесі навчання, професійному становленні та розвитку відповідальності загалом. Як уже зазначали, провідною діяльністю студентства є навчання, але в сучасній економічній ситуації в Україні здобувачі вищої освіти, аби допомогти батькам, намагаються забезпечувати себе самостійно, тому перед ними постає проблема пошуку роботи та поєднання її з освітою. Так, із розвитком Інтернету з'являється багато нового, зокрема нові робочі місця, наприклад, у віртуальному просторі, можна працювати у вільний від навчання час, виконуючи нескладну роботу, але, з іншого боку, у мережі поширені шахрайства, тому необхідно бути обачним, особливо студентській молоді, оскільки за умови відсутності реального соціального досвіду її представники можуть натрапити на шахраїв. У студентському віці молодь стикається з проблемами, пов'язаними з особистим життям. Так, Інтернет, з одного боку,

полегшує цей процес, оскільки є сайти, призначені для знайомств та спілкування сучасної молоді, безліч інформації та порад з цього приводу, але, з іншого, – такі поради можуть бути написані дилетантами, а недосвідчена в таких питаннях особистість може бездумно слідувати таким порадам, на сайтах знайомств користувачі можуть оприлюднювати чужі світлини і представлятися зовсім іншою особистістю, ані ж є насправді. Крім того, у віртуальному просторі можемо простежити культ „ідеальних” стосунків та кохання, які в основному візуалізують матеріальні цінності (величезні букети квітів, дорогі подарунки, відпочинок за кордоном тощо), а не цінності любові та підтримки близьких, власних батьків, бабусь та дідусів тощо. Ще однією специфічною проблемою студентів є дозвілля, студенти надають перевагу його проведенню в Інтернеті. З одного боку, за допомогою Інтернету можна безкоштовно та змістовно провести власне дозвілля (наприклад, займаючись самовдосконаленням, самоосвітою тощо), а з іншого, – більшість студентської молоді проводить вільний час у соціальних мережах, переглядаючи розважальні відео, стрічки новин, переміщується за покликаннями на сторінках сайтів тощо, що на сучасному сленгу означає займається „вебсерфінгом”. Перераховані проблеми студентства не є вичерпними, але є найактуальнішими в сучасних умовах. У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне зупинитися на тому, як впливає Інтернет на розвиток уявлень у студентів про людей похилого віку. Так, однією із найпопулярніших соціальних мереж нині є Інстаграм (Instagram), переважною більшістю користувачів якого є молоде покоління, але є винятки, коли люди похилого віку заводять акаунти та набирають популярність, але їх дуже мало (найпопулярнішими є Бадді Вінкл – 1928 року народження, Айріс Апфель – 1921 року народження, Айден Шоу, Інрін Рендл, Джанлука Ваккі та Філіп Дюма вік приховують тощо). Але старші користувачі соціальної мережі Instagram публікують світлини, які візуалізують матеріальні цінності, наприклад, Джанлука Ваккі більш відомий у мережі як „танцюючий мільярдер”. Щодо фільмів, серіалів та відеороликів у віртуальному просторі, то геронтологічна група здебільшого пов’язана із

фізичною непривабливістю, безпомічністю, хворобами, злиднями тощо. Описане вище дає підстави зауважувати, що інтернет-простір в основному негативно впливає на розвиток уявлень у студентів про людей похилого віку.

У ході розгляду соціально-психологічних характеристик студентської молоді можна зробити висновок, що ця група є досить специфічною саме тому, що побудувати єдиний соціальний портрет сучасних здобувачів вищої освіти майже неможливо, оскільки вони мають неоднозначні характеристики і позитивного, і негативного характеру. З одного боку, вказані вище риси є передумовою для успішного соціального розвитку студентів, а з іншого, – ця соціальна група має певні недоліки. Про це свідчать і дослідження науковців В. Астахової [237], О. Жоголевої [69], Н. Максимовської [111], С. Савченка [211] та ін. Аналізуючи їхні дослідження, виділяємо такі негативні якості студентського віку, як: бездуховність, егоїзм, розбещеність, агресивність, апатичність, прагнення до матеріального статку, перебільшення значущості дозвілля та розваг, інтолерантність, послаблення патріотичності та громадянськості (В. Астахова) [237, с. 190]; радикалізм у поглядах, поведінці, авантюрний та революційний характер (С. Савченко) [211, с. 92 – 93], у нових соціокультурних умовах у студентів відбувається поява не властивих попереднім поколінням негативних новоутворень. До них С. Савченко відносить: „зниження елементів романтизму в почуттях і поведінці, збільшення меркантильного початку й жорсткого практицизму, орієнтація на матеріальні цінності, відсутність стійкого прагнення до підвищення культурного рівня, споживацьке ставлення до оточуючих, пасивні форми проведення вільного часу, бідне особистісне спілкування та духовне життя, відчуженість від самоврядування, готовності до конфліктних стосунків з адміністрацією й владними структурами” [Там само]. На нашу думку, до цього переліку потрібно віднести прояв категоричності, віртуальну залежність, недостатність поваги, а інколи й прояв нетерпимості до чужих думок, поглядів, зокрема до представників старших поколінь і в реальному світі в процесі міжособистісного спілкування, і у віртуальній реальності.

Отже, студентська молодь є винятковою соціальною групою, що належить до складової частини молоді, основною відмінністю якої є навчання в закладах вищої освіти, провідним видом діяльності є професійно-освітня, вона має приблизно однаковий вік від 18 до 23 – 25 років і рівень освіти. Характеризується особливими формами організації життєдіяльності, спільністю інтересів, цінностей, прагненням до всього нового, прогресивного та є суб'єктом суспільного розвитку й перетворень, основним інтелектуальним, культурним потенціалом, а головною функцією – поновлення рядів інтелігенції. Це специфічна соціальна група, що слугує творцем майбутніх цінностей країни, але важливою особливістю є те, що процес соціального самовизначення студента перебуває в процесі становлення, тому стійкості в системі ціннісних орієнтацій, соціальних якостях особистості та нормах поведінки не спостерігається, а прагнення самостійно обирати життєві орієнтири, ідеали та норми поведінки в умовах трансформаційних змін у суспільстві та недостатності соціального досвіду неоднозначно може позначитися на їхньому соціальному розвитку, а за відсутності узгодженого соціально-виховного впливу може призвести і до особистісної, і професійної деформації. Хоча студентська молодь і є високоосвіченою, культурною, цілеспрямованою, високоінтелектуальною групою населення, здатною бути суб'єктом суспільного розвитку, але недостатність соціального досвіду, зміни в системі ціннісних орієнтацій, поведінці, прояв негативних якостей та новоутворень студентського віку стають підставою для розвитку в студентській молоді ейджизму.

Розглянемо чинники, що впливають на виникнення та поширення ейджизму серед студентської молоді в сучасних соціокультурних умовах. Ґрунтуючись на дослідженнях В. Баранівського [11], Ю. Мацкевич [116], О. Пташник-Середюк [198], А. Романової [208] та ін., зазначимо, що в епоху розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, нових медіа та інтернет-технологій, інформаційних послуг, молодь, а саме студентська, є провідним, найактивнішим та вмілим її споживачем, що в силу її психовікових особливостей є природним, оскільки ця категорія має потребу, можливість та

схильність до інноваційної діяльності. Інтернет-технології стали для студентської молоді засобом навчання та саморозвитку, але, окрім позитивних сторін, зазначимо, що, по-перше, у зв'язку із бурхливим розвитком новітніх технологій статус та відчуття власної значущості студентської молоді зростає, а разом з тим посилюється негативне сприйняття та дискримінація ними осіб похилого віку як малоцінних та нездатних пристосуватися до інноваційних змін у суспільстві; по-друге, як влучно зазначає Ю. Мацкевич [116, с. 23], це пов'язано з „революцією в освіті”, оскільки студентська молодь за рівнем інтелектуального розвитку й професійною підготовкою знаходяться на вищому ступені, ніж попередні покоління; по-третє, з трансформаційними змінами, нівелюються колишні суспільні цінності й переважають цінності особистісного характеру, що також впливає на поляризацію двох вікових категорій; по-четверте, пропаганда „моди на молодість” та „культу молоді” на сучасних тенетах інтернет-простору та ЗМІ вкрай загострюють проблему ейджизму в суспільстві; по-п'яте знижується соціально-виховний вплив родини та посилюється деструктивний вплив інформаційно-віртуального середовища.

Перед тим, як дати визначення терміну „ейджизм студентської молоді”, розглянемо особливості його прояву в студентів. Спираючись на наукові праці А. Смолькіна, зазначимо, що соціологічні дослідження не завжди виявляють негативне ставлення до представників похилого віку, а вказують на те, що „негативні атитюди до старості мають латентний характер та проявляються зазвичай не в агресивній формі, а скоріше в сприйнятті літньої людини як „відпрацьованого ресурсу” та практиках „соціального ігнорування” [222, с. 107], а в ході аналізу результатів дослідження К. Познанської [169, с. 342] щодо соціального становища літніх людей та ставлення до старості української молоді авторка відзначає, що переважна більшість (95%) молодих людей ставляться до старіння нейтрально або спокійно, а дослідження А. Шамне [267, с. 79] показують, що (38%) юнацького віку мають „пасивну толерантність” до людей похилого віку, що підтверджує факт саме „соціального ігнорування”, тобто існування ейджизму серед

студентської молоді. Зазначимо, що, перебуваючи в системі вищої освіти, здобувачі отримують певний освітній та культурний рівень, то прояв у них ейджизму має латентний характер і в більшості випадків проявляється в практиках уникнення та ігнорування людей похилого віку, що, за К. Познанською, Р. Родхівером, А. Смолькіним, є проявами ейджизму. Також зазначимо, що студентська молодь віком від 17 – 25 років в основному найбільше взаємодіє лише в одному соціальному інституті – ЗВО, на відміну від соціальної групи молоді, що працює та займає керівні посади в різних соціальних інститутах. Уважаємо за потрібне для студентської молоді в контексті нашого дослідження розглядати прояви ейджизму лише у внутрішньоособистісних та міжособистісних взаєминах. Тому, ґрунтуючись на визначених в 1.1 проявах ейджизму молоді та керуючись її психосоціальними особливостями, визначимо прояви ейджизму в здобувачів вищої освіти:

- **когнітивний компонент** у *внутрішньоособистісних взаєминах* проявляється у: недостатності та перекрученості знань щодо процесу власного старіння, неусвідомлюваності природних вікових змін та приналежності в майбутньому до геронтологічної групи (більшість з них говорить: „Зі мною такого не буде”, „Я завжди буду молодим” тощо); у *міжособистісних*: у браку знань щодо особливостей процесу біологічного старіння та специфіки зміни соціального статусу людей похилого віку, проблем вікової дискримінації в нашому суспільстві;

- **ціннісний компонент** у *внутрішньоособистісних взаєминах* виражається у: депреціації ціннісного ставлення до власного здоров'я та старості в майбутньому (більшість дотримується гасла „тут і зараз”, „живи так, ніби завтра не настане”, „краще шалена молодість зараз, ніж розмірене життя потім” тощо); у *міжособистісних*: невизнанні цінності та суспільної значущості людей похилого віку в нашому суспільстві, сприйнятті представників геронтологічної групи та їхнього досвіду як „відпрацьованого ресурсу”;

- **емоційний компонент у внутрішньоособистісних взаєминах** проявляється в: тривозі, страху перед майбутньою старістю, почутті огиди та небажанні старіти, побоюваннях дорослішати та старіти; у *міжособистісних*: люди похилого віку викликають сильні негативні емоції (гнів, роздратування, відразу, неприязнь, напруженість) не тільки в процесі міжособистісної взаємодії, а й у знаходженні з ними в одному просторі;

- **поведінковий компонент у внутрішньоособистісних взаєминах** виражається в тому, що студентська молодь проявляє „дитячість” (інфантильність) та демонструє свою вікову перевагу, виявляючи епатажність у поведінці, дотримується модного „Anti-age” напряму у своєму житті; у *міжособистісних*: відкритому ігноруванні людей третього віку, намаганні уникати будь-яких видів контактів (тактильних, зорових), навіть просторової близькості, виявляють образливу, зухвалу поведінку, байдуже ставлення та негідне поводження, висміювання в студентській субкультурі людей похилого віку (негативні висловлювання, прислів'я, приказки про людей цього віку).

Ґрунтуючись на психовікових та соціальних особливостях студентської молоді та обґрунтованому в підрозділі 1.1 понятті „ейджизм молоді”, сформулюємо термін „ейджизм студентської молоді”, під яким розуміємо латентну форму негативного стереотипу здобувачів вищої освіти 18 – 25 років до представників похилого віку, що виявляється у внутрішньоособистісних та міжособистісних взаєминах та має такі сутнісні ознаки: когнітивні (недостатність та перекрученість знань щодо процесу власної старості; дефіцит достовірних знань про особливості процесу біологічного старіння та зміни соціального статусу людей цього вікового періоду); мотиваційно-ціннісні (депреціація ціннісного ставлення стосовно власного здоров'я, старості в майбутньому; знецінення соціального досвіду старшого покоління); емоційно-вольові (тривога та страх перед майбутньою старістю; роздратування (чи напруга), відразу до людей третього віку; поведінкові („дитячість” (інфантильність) та демонстративна епатажність у власній поведінці; ігнорування, уникнення людей похилого віку).

Ейджизм у студентської молоді є відхиленням у процесі соціального розвитку. Її гармонійний соціальний розвиток є досить, оскільки саме від засвоєних особистістю соціальних цінностей, норм, правил поведінки, соціального досвіду, навичок соціальних взаємин залежатиме вплив, який вона здійснюватиме в майбутньому на процеси модернізації нашої країни. Погоджуємося з думкою Н. Авер'янової, яка зазначає, що „студентство – це потенційна інтелектуальна, політична, економічна і мистецька еліта суспільства, і від того, які ціннісні орієнтації сформуються у студентства сьогодні, багато в чому буде залежати перспектива розвитку української держави у майбутньому” [1, с. 30]. Тому проблема гармонійного та позитивного соціального розвитку студентства, оптимізації взаємин у соціумі набуває особливої актуальності.

Ейджизм можна подолати в ході соціального виховання (як соціально контрольованої соціалізації), здійснюючи певні корекційні зусилля. У сучасних трансформаційних соціокультурних умовах студентська молодь засвоює видозмінені певним чином соціальні якості, ціннісні орієнтації, норми та правила поведінки, піддається впливу негативних стереотипів щодо людей похилого віку, що трансюються в суспільній свідомості та нав'язуються віртуальним простором та ЗМІ, які в результаті відбиваються на її соціальному становленні та загрожують повноцінному й гармонійному розвитку. Соціально-педагогічна корекція передбачає їх виправлення та сприяє позитивній соціалізації, зокрема інтеграції студентської молоді в суспільстві, та є складником соціально-педагогічної діяльності. Для того, щоб повною мірою визначити сутність „соціально-педагогічної корекції ейджизму”, необхідно спочатку проаналізувати поняття соціально-педагогічної діяльності.

Сутнісні характеристики соціально-педагогічної діяльності досліджували: С. Бадер [9], О. Безпалько [16], М. Галагузова [226], І. Зверєва [228], А. Капська [80], О. Караман [81], Л. Коваль [90], Н. Максимовська [111], О. Рассказова [200], А. Рижанова [204], С. Хлебик [90] та ін. Зупинимось детальніше на розгляді особливостей соціально-педагогічної діяльності. Так, колектив авторів

Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик соціально-педагогічну діяльність характеризують як „вид професійної або волонтерської діяльності, спрямований на створення умов у соціумі для духовного розвитку людини або групи людей, гуманізації їх відносин, надання людині психологічної, моральної, фізичної, медичної та інших видів допомоги з метою гармонізації її життя” [90, с. 67]. Не можемо повністю погодитися із представленим визначенням, оскільки, на наше переконання, соціально-педагогічна діяльність має здійснюватися виключно фахівцем із соціальної педагогіки, аби досягнути максимального результату, крім того, у рамках соціально-педагогічної діяльності мають бути власні форми та методи роботи, які значно відрізнятимуться від фізичної, медичної та інших видів допомог. Доволі влучно підкреслює М. Галагузова, що діяльність повинна бути спрямована на надання „допомоги в процесі соціалізації, освоєння нею соціокультурного досвіду й створення умов для її самореалізації в суспільстві” [226, с. 107]. А. Капська зазначає, що соціально-педагогічна діяльність – це „діяльність по наданню допомоги людині, сім’ї, групі осіб, котрі потрапляють у складну ситуацію, шляхом надання їм матеріально-фінансової, морально-правової, психолого-педагогічної допомоги”, а її метою є „сприяння в успішному вирішенні проблеми людини” [80, с. 14 – 15]. Визначення А. Капської акцентує увагу на підході соціальної роботи (надання допомоги тим, хто знаходиться у складних життєвих обставинах), що вужче за об’єкт соціальної педагогіки – соціалізацію. О. Безпалько визначає соціально-педагогічну діяльність як діяльність, спрямовану на „реалізацію завдань соціального виховання, створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально-схвалених способів життєдіяльності” [16, с. 185]. Відповідно до думки Л. Беляєва та М. Беляєва, соціально-педагогічна діяльність „може здійснюватися не тільки в рамках навчально-виховної установи, але й у набагато більш широкому соціальному просторі, соціальному середовищі, соціумі” [17, с. 166]. За І. Зверєвою, „діяльність, спрямована на конкретну особу, яка сприяє розв’язанню її

індивідуальних проблем за допомогою вивчення особистості дитини та навколишнього її соціуму; пошуку відповідних способів спілкування з дитиною; виявлення засобів, що допомагають дитині самостійно вирішити свою проблему” [90, с. 265]. У цьому визначенні авторка вказує на вікові межі об’єкта соціально педагогічної діяльності – дитину, а, на нашу думку, соціальна педагогіка має здійснювати діяльність з усіма віковими категоріями. О. Караман зазначає, що діяльність полягає в „забезпеченні освітньо-виховними засобами цілеспрямованої соціалізації, створенні сприятливих умов для всебічного розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості” [81, с. 139 – 141]. Своєю чергою, зазначимо, що соціально-педагогічна діяльність передбачає не лише освітньо-виховні, а й інші види засобів. Доволі влучною є думка Н. Максимовської, що „соціально-педагогічна діяльність є механізмом реалізації соціального виховання в усіх сферах соціуму” [110, с. 187]; тим самим науковець акцентує увагу на предметі соціальної педагогіки (соціальному вихованні) та підкреслює роль соціального середовища в соціально-педагогічній діяльності. Виходячи із представленого аналізу, зауважимо, що наразі серед науковців відсутня єдність з приводу сутності соціально-педагогічної діяльності. У рамках нашого дослідження поділяємо думку А. Рижанової й розглядаємо соціально-педагогічну діяльність як „науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою не примусового набуття та розвитку соціальності суб’єктів соціуму” [203, с. 16]. Для більш повного розуміння сутності соціально-педагогічної діяльності ґрунтуємося на такому твердженні А. Рижанової, що „соціальне виховання – цілеспрямований розвиток соціальності (соціальних цінностей, соціальних рис, соціальної поведінки) соціальних суб’єктів” [203, с. 43]. Виходячи із представленого вище, можемо узагальнити, що соціальна-педагогічна діяльність – це процес регулювання цілеспрямованого, не примусового розвитку соціальних цінностей, якостей та поведінки соціальних суб’єктів у різних соціальних сферах.

Визначення сутності соціально-педагогічної діяльності дає можливість перейти до розгляду поняття „соціально-педагогічної корекції ейджизму”, але спочатку розглянемо сутність соціально-педагогічної корекції. Різні аспекти соціально-педагогічної корекції негативних явищ досліджували: Т. Алексєєнко [229], С. Архипова [4], Т. Барсукова [12], О. Бура [31], Т. Гніда [42], Г. Голоухова [44], Л. Завацька [71], Н. Заверико [72], Ю. Клейберг [88], Г. Майборода [4], Л. Мардахаєв [113], Р. Овчарова [135], Т. Окушко [136], О. Ратинська [201], Т. Семигіна [217], О. Тютюнник [4] та ін. Науковці з різних позицій обґрунтовують зміст поняття соціально-педагогічної корекції, тексти яких представлено в додатку А.

Аналізуючи думки вчених щодо сутності соціально-педагогічної корекції, доходимо висновків, що єдине розуміння цієї категорії наразі відсутнє. Але є і спільні аспекти в тлумаченні цього поняття, наприклад, Т. Алексєєнко [229], С. Архипова [4], Н. Заверико [72], Г. Майборода [4], Л. Мардахаєв [113], О. Тютюнник [4] розуміють соціально-педагогічну корекцію як систему соціально-педагогічних впливів; своєю чергою, Л. Завацька [71] та Т. Окушко [136] пов'язують соціально-педагогічну корекцію із навчально-виховним процесом; Т. Гніда [42], Г. Голоухова [44], Н. Заверико [72], Л. Мардахаєв [113], Р. Овчарова [135], Т. Окушко [136], Т. Семигіна [217] вбачають сутність корекції у виправленні фізичних (Т. Семигіна [217]), психічних (Г. Голоухова [44]), освітніх (Л. Завацька [71]) та соціальних відхилень (С. Архипова [4], Г. Майборода [4], О. Тютюнник [4], Г. Голоухова [44], Л. Мардахаєв [221], Н. Заверико [72], Р. Овчарова [135], Т. Окушко [136], Н. Сейко [216]); С. Архипова, Г. Майборода, О. Тютюнник розглядають соціально-педагогічну корекцію як систему соціально-педагогічних впливів, спрямованих на зміну поведінки та методів для розвитку та стимулювання потенційних можливостей щодо корекції [4, с. 145]. Останнє зауваження є досить важливим, оскільки науковці роблять акцент на самокорекційному потенціалі особистості, але автори звертають увагу на зміну поведінки, а про зміну чи виправлення соціальних цінностей не йдеться, що, на

нашу думку, є помилковим. Учені Н. Заверико [72, с. 63] та Т. Окушко [136], на наше переконання, найбільш повно розкрили суть соціально-педагогічної корекції як системи спеціальних заходів чи впливів, спрямованих на виправлення недоліків у поведінці, розвитку та соціалізації, а також, як зазначає Т. Окушко, ще й у створенні передумов щодо подальшого розвитку, позитивної соціалізації та інтеграції в соціумі [136]. Уточнення, зроблене Т. Окушко, є досить важливим, оскільки необхідно не тільки виправити наявні недоліки в процесі розвитку, поведінці, а й створити відповідні передумови для попередження труднощів та ускладнень у процесі корекції задля забезпечення позитивної лінії соціалізації та інтеграції особистості в соціумі. Л. Мардахаєв, розкриваючи зміст соціально-педагогічної корекції, по суті робить ще й акцент на агентах виховного впливу в ході корекції (зкладах освіти, сфері дозвілля тощо) [221].

Отже, на основі вивчення та аналізу концептуальних поглядів науковців щодо визначення поняття „соціально-педагогічна корекція”, бачимо їх різноманітність, але основною метою соціально-педагогічної корекції все ж таки визначено зміну, виправлення недоліків у поведінці, розвитку та соціалізації. Акцентуємо увагу на тому, що студентська молодь перебуває у фазі становлення соціальної зрілості й майже всі соціальні значущі цінності, якості в неї сформовані, тому, на нашу думку, доцільно розглядати „*соціально-педагогічну корекцію*” не як зміну, а саме як соціальне перевиховання, що спрямоване на подолання недоліків у соціальному становленні, розвиток наявних позитивних якостей і формування на цій основі нових позитивно спрямованих соціальних рис і властивостей особистості.

На думку О. Кочетова, соціально-педагогічна корекція виконує такі функції: *відновлення* позитивних якостей, які переважали до появи педагогічної занедбаності, важковиховуваності, девіантної поведінки тощо; *виправлення* – передбачає застосування різноманітних прийомів та методів корекції поведінки; *компенсування* недоліку участю в діяльності, яка захоплює соціального суб’єкта; *стимулювання*, спрямоване на активізацію позитивної

суспільно корисної діяльності [95, с. 120]. На нашу думку, функції відновлення та виправлення схожі за змістом, тому логічним є їх об'єднання в одну – виправлення, а для того, щоб забезпечити поширення позитивного, паритетного ставлення до людей похилого віку, виділяємо функцію *закріплення* в ході соціального загартування. Виходячи з цього, під функціями соціально-педагогічної корекції розглядаємо: виправну, компенсувальну, стимулювання та закріплювальну. Тому в контексті нашого дослідження під „соціально-педагогічною корекцією” розуміємо вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на виправлення негативних соціальних знань, цінностей, якостей, емоцій, поведінки й заміщення їх на позитивні (просоціальні) та стимулювання особистості до самостійної роботи над усуненням цих відхилень і покращення соціокультурних умов, що відбуваються під впливом соціального перевиховання в соціальному середовищі.

Попри посилену увагу з боку сучасних дослідників до різних аспектів розв'язання соціальних проблем засобами соціально-педагогічної корекції, проблематика саме соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді залишається недостатньо дослідженою. Для того, щоб більш глибоко розуміти специфіку соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді, необхідно розглянути наявний зарубіжний та вітчизняний досвід щодо корекції цього явища.

Спочатку звернемося до аналізу сучасного стану розв'язання проблеми ейджизму закордоном, а потім в Україні. Проблема ейджизму почала вивчатися раніше закордоном, аніж у нашій країні, тому досвід з вивчення та вирішення цього питання в зарубіжних науковців є більш ґрунтовним. Але на сьогодні не існує єдиного підходу чи методу виявлення й подолання ейджизму. У науково-дослідних роботах ейджизм є досить актуальною проблемою у сфері трудових, медичних, освітніх відносин, для вирішення якої впроваджуються різноманітні форми, методи та способи корекції.

Різні аспекти корекції ейджизму, вікової дискримінації вивчали: Т. Афанасьєва [6], Р. Батлер [286] А. Мікляєва [119], А. Петренко [147],

Ж. Хозіна [259], М. Креде (M. Crede) [298], Т. Гарстка (T. Garstka) [292], А. Клюге (A. Kluge) [293], Е. Палмор (E. Palmore) [294], Д. Рупп (D. Rupp) [298], М. Шмітт (M. Schmitt) [292], С. Водановіч (S. Vodanovich) [298] та ін. Головною метою цивілізованих та розвинених країн є створення таких умов, у яких би всі члени суспільства гідно ставилися до представників похилого віку, тобто створення світу, у якому не страшно старіти. У таких розвинених країнах, як Японія, Китай, Сполучені Штати Америки (США), Великобританія та ін., ця мета підтримується на державному рівні. Так, для розв'язання проблеми ейджизму в американському суспільстві в освітніх закладах проводяться тренінги та заняття з метою зменшення рівня ейджизму та будь-яких видів дискримінації в суспільстві. Означена діяльність допомагає подолати негативне стереотипне ставлення до представників літнього віку, ці заняття включаються в навчальні програми коледжів, університетів у всіх округах. В американських закладах освіти проводяться лекторії протягом усього навчального року (наприклад, „Місяць проти расизму, сексизму, ейджизму”, „Рівність прав для кожного” та ін.). Отже, молоде покоління вибудовує правильні, чіткі знання щодо геронтологічної групи, вчиться розуміти та поважати будь-якого громадянина не залежно від віку. Також вони дізнаються про реальні історії людей різних рас, статей, що вони можуть бути надзвичайно успішними і в похилому віці. Такі заняття включені в усі навчальні курси та підручники, а також є навіть спеціальні тренінги для майбутніх керівників компаній під назвою „Як не піддаватися впливу стереотипів при прийнятті на роботу”. А також уперше у світі саме в США втілили в життя ідею об'єднати під одним дахом будинок для людей похилого віку та дитячий садок. А після в Канаді вдосконалили цю ідею та об'єднали вже такі будинки з дитячими притулками, що сприяє налагодженню та гармонізації міжпоколінних взаємин та позитивній соціалізації двох вікових груп. Американський уряд вважає, якщо ЗМІ буде транслювати більш позитивні образи людей похилого віку в рекламі, кіно, телебаченні, то це значно зменшить рівень ейджизму в культурі країни. Рекламна індустрія повинна

визнати й оцінити потенціал літніх людей, а не, навпаки, наживатися на косметичних та медичних продукціях, які нібито зменшують прояви старіння [284]. У релігії таких країн, як Японія, Корея та Китай, історично існує „культ старості” та „культ предків”, тому ейджизм має досить низький рівень, наприклад, у сфері праці людей похилого віку не звільняють з роботи, а переводять в інший відділ. Керівники компаній дуже цінують літніх співробітників, тому для них створюються всі необхідні умови для комфортної праці. Керівники зауважують, що „молодь не гарантує адекватність, розсудливість, зваженість і творчість у компанії, вони або є в співробітнику, або немає і це не залежить від віку” [281; 282]. У Великобританії з метою зменшення розриву між поколіннями розробили „Концепцію поколінь”, ідея якої полягає в тому, щоб побудувати великі заміські будинки, де буде проживати одразу кілька поколінь з метою, по-перше, зменшити кількість будинків для людей похилого віку; по-друге, налагодити взаємини між поколіннями та допомогти літнім людям позбутися відчуття ізоляції, непотрібності, самотності. Цікавим є те, що до 1950 року проблем у взаєминах між поколіннями не існувало, оскільки прийнято було мешкати не менше ніж 4 поколіннями під одним дахом, у такій моделі сім’ї кожен був потрібен один одному і виконував свою незамінну роль. Проєкт побудови будинків та жилих районів був оснований саме на цьому історичному факті. Держава розробила проєкт створення будинків, а потім і жилих районів за межами міста (вказано м. Волсенд), де поряд знаходяться супермаркети, школи, коледжі, тобто вся необхідна інфраструктура, і ціна на такі будинки набагато нижча, оскільки частину затрат на себе зобов’язується брати держава [288].

На практиці зарубіжні вчені глобальніше підходять до розв’язання питань, пов’язаних з подоланням проблем вікової дискримінації (ейджизму), оскільки отримують підтримку на державному рівні. Дослідниця Ж. Хозіна розглядає соціально-культурну активізацію осіб третього віку як умову подолання ейджизму (на прикладі Великобританії). Одним з важливих напрямів соціально-педагогічної та соціально-культурної діяльності держави з

питань подолання впливу ейджизму, а також збільшення тривалості життя, покращення його якості в старості є формування такої суспільної системи, яка дозволить старшим поколінням повноцінно й активно брати участь у суспільному житті. Дослідниця зазначає, що „необхідно сприяти більш активній інтеграції літніх і старих людей в економічне, політичне, соціальне та культурне життя суспільства, поглиблювати розуміння важливого гуманітарного характеру проблем людей третього віку, розвивати і стимулювати програми та заходи, спрямовані на забезпечення соціальних гарантій літніх людей, розвивати програми підготовки кваліфікованих фахівців для служб, діяльність яких пов'язана із задоволенням потреб та інтересів осіб третього віку” [259]. Закордоном з 60-х років XX століття почали реалізовувати експериментальні процедури, які дозволяють вивчати зміст вікових стереотипів, механізми їх актуалізації, роль у регуляції взаємодії між людьми та процесах соціального пізнання, а також їхній вплив на формування самоставлення особистості, яку дискримінують. А. Мікляєва, аналізуючи досвід зарубіжних соціальних психологів М. Хуммер (M. Hummert), Р. Радос (R. Rados), указує на те, що найбільш ефективним напрямом роботи з подолання вікових стереотипів у міжособистісній та мігруповій взаємодії є створення умов для суб'єктивної диференціації вікових груп у свідомості людей, перш за все шляхом безпосередніх контактів з їхніми представниками [120]. Виявлено, що чинником, що перешкоджає формуванню вікових стереотипів, є багатий досвід спілкування з дорослими й людьми похилого, а також високий рівень емоційної близькості, любові, поваги, підтримки й позитивної оцінки ставлення та дій до різних вікових поколінь у внутрішньосімейному середовищі. Наводячи досвід М. Гілберт (M. Gilbert), С. Вейтбон (S. Whitbourne), І. Хеліка (I. Hulicka), вона вказує на те, що менш ефективними, але також дієвими технологіями щодо подолання геронтостереотипів є: демонстрація фотографій людей, які зберігали в старості інтелектуальну активність, фізичну привабливість, оповідань про талановитих

людей похилого віку, використання проєктивного методу „Семантичного диференціала” [120, с. 154 – 155].

Отже, виходячи з аналізу зарубіжного досвіду щодо корекційної діяльності, можемо зробити висновок, що для успішної соціально-педагогічної корекції ейджизму необхідно зосередити зусилля на виробленні чіткої системи знань та цінностей у молодого покоління щодо геронтологічної групи, використовувати соціально-виховний вплив закладів освіти для її формування, зосереджувати увагу на особистих контактах, спілкуванні, безпосередній взаємодії з представниками похилого віку, використовувати проєктивні методи.

Вітчизняні науковці проблему ейджизму почали вивчати порівняно нещодавно, у ХХІ ст., тому вона є не досить глибоко дослідженою, а більшість наукових праць має лише теоретичний характер. Питання соціально-педагогічної корекції різноманітних негативних соціальних явищ досліджували: Т. Барсукова [12], О. Бура [31], Г. Василенко [33], Т. Гніда [42], Н. Заверико [72], Ю. Клейберг [88], Т. Окушко [136], О. Ратинська [201], Н. Сейко [216], М. Спіріна [235], Г. Товканець [247] та ін. Вітчизняні вчені у своїх роботах розкрили основні соціальні проблеми старіння та старості, зокрема феномену ейджизму, але недостатня увага приділяється соціально-педагогічній корекції ейджизму для того, щоб більш правильно знайти способи розв’язання цієї проблеми. Розглянемо, якими шляхами науковці розв’язують проблему соціально-педагогічної корекції різних негативних соціальних явищ, оскільки аспект соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді досліджений недостатньо, особливу цінність становлять такі роботи. Так, М. Спіріна, М. Ніксаєв, розглядаючи соціально-педагогічну діяльність щодо корекції девіантної поведінки підлітків, влучно акцентують увагу на тому, що корекція повинна мати комплексний характер, тому необхідно підключати так би мовити зовнішнє середовище (представників медичних установ, громадські організації, представників правоохоронних органів тощо) [235, с. 69]. Підтримуємо думку авторів, що в ході соціально-педагогічної корекції необхідно залучати й зовнішнє середовище, оскільки внутрішнє й зовнішнє

середовище в ході соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів взаємозалежні, а соціальний педагог є посередником, який залучає представників зовнішнього середовища для вирішення означеної проблеми. Ю. Клейберг у ході соціально-педагогічної корекції девіантної поведінки підлітків велику увагу приділяє сфері дозвілля та ролі культурно-дозвілєвого середовища як регулятора поведінки та наводить такі корекційно-виховні впливи, як: залучення до колективних видів діяльності, стимулювання розвитку творчого потенціалу, самовираження; організації ситуацій успіху, розробки відповідних заходів для заохочення; демонстрації і роз'яснення позитивних зразків поведінки (через особистий приклад, образи з художньої літератури, періодики, біографій видатних людей) тощо [88]. Важливим для нас є те, що автор приділяє велику увагу сфері дозвілля в процесі соціально-педагогічної корекції, а оскільки в умовах інформаційної цивілізації для студентської молоді надзвичайно значущою сферою дозвілля є інтернет-середовище, необхідно врахувати цей аспект у процесі соціально-педагогічної корекції ейджизму та виокремити діяльність у напрямі корекції ейджизму в кіберпросторі. Т. Барсукова в ході соціально-педагогічної корекції поведінки дітей зосереджує увагу на оптимальній організації та регуляції мікросередовища особистості [12]. О. Бура в ході вивчення соціально-педагогічної корекції гіперактивної поведінки учнів початкової школи акцентує увагу на розробленні заходів, спрямованих на розвиток соціальної активності, культури спілкування [31]. О. Ратинська, вивчаючи соціально-педагогічну корекцію соціальних відхилень в акцентуйованих підлітків, наголошує на необхідності застосовування різних видів діяльності, які б сприяли формуванню позитивних рис поведінки й допомагали долати негативні [201]. Т. Гніда досліджувала соціально-педагогічну корекцію особистісних вад важковиховуваних учнів. Основою соціально-педагогічної корекції авторка виділяє активне залучення особистості до різних видів суспільно корисної діяльності та взаємодії всіх суб'єктів у процесі корекційної діяльності (соціального педагога, практичного психолога, кураторів, адміністрації закладів освіти, батьків, керівників гуртків,

дозвіллевих, соціальних та інших інституцій). Дослідниця дотримується позиції, що соціально-педагогічна корекція має бути спрямована на системне забезпечення активної позиції особистості, демонстрацію прийнятної поведінки, позитивне емоційне забарвлення процесу коригування поведінкових моделей, активізацію інтелектуально-пізнавальної діяльності шляхом урахування особистісних потреб [42]. Базуючись на цих положеннях науковців, доходимо висновку, що в ході соціально-педагогічної корекції необхідно, щоб цей процес мав комплексний та системний характер, розроблені форми діяльності сприяли формуванню позитивних рис поведінки й допомагали долати негативні, тобто в ході корекції відбувалося заміщення. Т. Окушко, досліджуючи соціально-педагогічні умови корекції девіантної поведінки підлітків у позашкільних навчальних закладах, зазначає, що процес корекції буде ефективним, якщо здійснювати такі соціально-педагогічні умови: підготовку педагогічного колективу до здійснення корекційно-педагогічної діяльності; створення багаторівневого простору з соціокультурним та психолого-педагогічним складником для корекції поведінки й залучення до соціально корисних видів діяльності („терапія середовищем”); застосування соціально-педагогічних технологій, що забезпечують корекцію поведінки за межами закладу освіти [136]. У рамках нашої роботи важливими є практичні результати дослідження Т. Окушко, які показують, що процес соціально-педагогічної корекції ейджизму буде ефективним, якщо буде здійснена попередня підготовка педагогічного колективу та створено сприятливі умови в самому середовищі ЗВО та поза його межами. Особливості та напрями соціально-педагогічної корекції поведінки важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку вивчала Г. Василенко, яка виділяє такі педагогічні умови соціально-педагогічної корекції: формування соціально-виховного середовища; педагогічна підтримка особистості в моральному самовизначенні власних вчинків; залучення до колективного обговорення морально-етичних вчинків, пов’язаних із виявленням проблем на матеріалі художніх творів і реальних життєвих ситуацій; залучення до вивчення театралізованих вистав з

постановкою різних варіантів розв'язання проблеми в поведінці; організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії для розуміння суспільної та суб'єктивної необхідності й важливості дотримання соціальних норм у власній поведінці на основі партнерства та взаєморозуміння [33]. Ґрунтуючись на дослідженнях Г. Василенко, зауважимо, що важливим в ході діяльності щодо корекції ейджизму необхідним є акцент на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, що сприятиме взаєморозумінню, взаємоповазі в процесі спілкування та діяльності студентів з представниками похилого віку. В. Афанасьєва наголошує на тому, що негативна установка до літнього віку серед дітей та молоді (ейджизм) загрожує добробуту й безпеці нашого соціуму. Дослідниця зазначає, що для молоді важливим агентом формування позитивного ставлення до літнього віку є освітні установи. Для вирішення проблеми ейджизму „система освіти мусить стати агентом формування ціннісного ставлення до літнього віку та повинна розглядатися на всіх щаблях освіти, актуалізуючи можливості навчальних дисциплін, позааудиторної та самостійної роботи. Формування ціннісного ставлення до літнього віку має бути органічно включено в усі напрямки виховання: ідеологічне, патріотичне, громадянське, моральне, духовне, естетичне” [7, с. 48 – 49]. Погоджуємося з думкою авторки, оскільки необхідно здійснювати систематичну роботу з формування позитивного ставлення в студентів до осіб літнього віку, толерантної міжпоколінної взаємодії, що можливо в процесі соціально-педагогічної корекції в освітньо-культурному середовищі ЗВО. У ході соціально-педагогічної корекції ейджизму необхідно спиратися на ідею В. Афанасьєвої та використовувати виховні можливості навчальних дисциплін, позааудиторної та самостійної роботи в корекції негативних ейджистських установок серед студентської молоді. У ході аналізу практичної діяльності щодо корекції ейджизму в нашій країні зазначимо, що налагодженням міжпоколінних зв'язків в Україні в більшості випадків займаються лише благодійні, громадські та волонтерські організації, як-от: Міжнародний благодійний фонд „Крок на зустріч”, Міжнародний волонтерський проєкт „Мрія не старіє”, громадська організація „Соціальний

всесвіт” тощо. У контексті нашого дослідження можна налагодити взаємодію з цими зовнішніми соціальними інституціями для успішної соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів.

Соціально-педагогічна корекція впливає на зміну вже сформованого негативного соціального стереотипу щодо людей похилого віку та допомагає сформувати нові чи вдосконалити соціально-позитивні, якості, цінності, мотиви та правила поведінки з цією віковою категорією, сприяє набуттю досвіду позитивної конструктивної взаємодії з людьми похилого віку за допомогою соціально-педагогічних засобів, що проявляється в переконанні, заохоченні, переоцінці, зміні їхнього ставлення та поведінки. Корекційна соціально-педагогічна діяльність повинна проходити на засадах підтримки, дружелюбності та позитивного настрою в студентів, їм потрібно надати достовірну, чітку інформацію, підкріплену фактами щодо природного процесу старіння та соціального статусу цих людей у сучасному суспільстві для того, щоб за допомогою соціально-педагогічних методів викликати свідому відмову в них від негативного ставлення та дій до людей похилого віку. У рамках соціально-педагогічної корекції важливими є методи критики, ігнорування, соціального научіння та переключення негативних емоцій, стереотипів щодо людей похилого віку на нові позитивно спрямовані та соціально корисні з використанням методів доручення, концентрації на позитивному, корекції через соціально корисну діяльність, стимулюванні до самовиховання, виховання через колектив, активізацію потенційних можливостей та самокорекційного потенціалу в студентів тощо. У ході корекційної діяльності необхідно домогтися свідомої відмови від негативного стилю поведінки та направити позитивні емоції та бажання співпрацювати, допомагати людям похилого віку під час спільної суспільно корисної діяльності та трансляції самими студентами позитивних стереотипів і стилів поведінки з представниками похилого віку в соціумі. Метою соціально-педагогічної корекції ейджизму є руйнація негативного стереотипу щодо представників похилого віку та формування нового за допомогою компенсації, стимулювання, виправлення, закріплення та

вдосконалення соціально-позитивної лінії поведінки щодо представників похилого віку та уявлень про старість і активної трансляції студентами в соціумі гармонійних взаємин з представниками цього віку. У ході корекції важливими є такі принципи: цілеспрямованості, цілісності та системності педагогічного процесу, гуманістичної спрямованості, поваги до особистості в поєднанні з розумною вимогливістю до неї, опори на позитивне в людині та її сильні сторони, свідомості та активності, поєднання прямих і опосередкованих педагогічних дій, системності корекційних, профілактичних та розвивальних завдань, єдності діагностики та корекції, врахування індивідуальних та вікових особливостей, діяльнісний принцип корекції, комплексного застосування корекційних методів та прийомів, інтеграції зусиль близького соціального оточення тощо [245]. У процесі соціально-педагогічної корекції має відбуватися зміна дискримінаційної поведінки за допомогою використання соціально-виховного впливу закладів освіти. Вона передбачає координацію зусиль середовища ЗВО та представників соціуму у вирішенні завдань попередження, подолання недоліків у соціальному розвитку й поведінці студентів, формування нових позитивних ціннісних орієнтацій щодо людей похилого віку. Корекційна діяльність повинна містити форми та методи, що сприятимуть формуванню внутрішніх мотивів толерантної взаємодії, емоційній стійкості та позитивній, гуманній поведінці. Також необхідно сформувати чітку систему уявлень та знань щодо геронтологічної категорії, усвідомлення їх цінності, значення й ролі людей похилого віку в суспільстві, необхідності встановлення конструктивної міжособистісної взаємодії та здійснення обміну міжпоколінним позитивним соціальним досвідом, здійснювати співпрацю із зовнішніми соціально-виховними інституціями (у ході проходження виробничої практики, волонтерської діяльності, екскурсій тощо). Соціально-педагогічна корекція ейджизму в студентів має ще таку особливість, як орієнтація на самовиправлення. У ході корекційної діяльності необхідно опиратися на позитивні якості студентів, створювати „ситуації успіху”, посилювати та розвивати позитивні сторони, що посилить віру у власні сили та

впевненість, сприятиме їхньому настрою до співпраці в процесі корекції. Соціально-педагогічна корекція здійснюється на фоні позитивної взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовищ, вона орієнтована на пріоритет загальнолюдських цінностей, звернення до джерел родинного середовища (а саме представників похилого віку).

Система соціально-педагогічних заходів спрямована на виправлення порушень когнітивної, емоційно-вольової, мотиваційно-ціннісної та поведінкової сфер особистості студентів. Зважаючи на психовікові особливості студентського віку, визначимо, що в ході соціально-педагогічної корекції необхідно застосувати корекційні можливості студентського самоврядування. Основою соціально-педагогічної корекції є активне залучення студентів до безпосередніх контактів та різних видів спільної діяльності з людьми похилого віку, під час яких потрібно здійснювати відповідні виховні впливи, які допомагали б руйнації стереотипів щодо геронтологічної групи, організовувати спільне дозвілля, яке сприятиме накопиченню спільних позитивних емоцій, обміну міжпоколінним соціальним досвідом, пошуку групових переживань, що також допоможе ламанню стереотипів та розвитку соціальності студентів. Соціально-педагогічна корекція спирається на тих людей, які мають вплив на ейджиста, тому необхідно створити потрібні умови для роботи з такими студентами через студентський та педагогічний колективи. У ході корекції необхідно стимулювати розвиток навичок самопізнання й самовиховання, створювати умови для спільної діяльності, де можна блокувати негативні прояви, ставлення та дій студента до людей похилого віку. Соціально-педагогічна корекція забезпечує соціальне перевиховання студентів, яке відбувається шляхом створення сприятливих умов для зміни негативних соціальних цінностей, рис, поведінки, через витіснення, виправлення та компенсування негативних (цінностей, рис, поведінки) і стимулювання, вдосконалення та закріплення позитивних, гармонізуючи соціально-виховний потенціал соціуму.

Отже, застосовуючи соціально-педагогічну корекцію, можна змінити негативне стереотипне сприйняття людей похилого віку студентами на позитивне, сформувані чітку систему уявлень та знань про проблеми вікової дискримінації та паритетного ставлення до геронтологічної групи, скоригувати ціннісні орієнтації, мотивації, установи та поведінку, активізувати самокорекційний потенціал студентів, уміння толерантно спілкуватися на засадах рівності з людьми похилого віку та дотримуватися норм і правил поведінки, що сприятиме гармонійному соціальному розвитку та інтеграції студентської молоді в соціумі.

Отже, ґрутуючись на визначеному вище понятті „ейджизм студентської молоді” та специфіці соціально-педагогічної корекції, „соціально-педагогічну корекцію ейджизму студентської молоді” розглядаємо як вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на соціальне перевиховання здобувачів вищої освіти 18 – 25 років з латентною формою негативного стереотипу до представників похилого віку через витіснення перекрученої інформації про них, компенсацію недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізацію нівелювання цінності третього віку та заміщення нетолерантного ставлення до його представників на паритетне; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій у процесі стимулювання та соціального загартовування набутого паритетного ставлення студентів до геронтологічної групи в умовах нетерпимого до вікової дискримінації внутрішнього та зовнішнього, реального й віртуального освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти.

Надзвичайно вагомим напрямом у процесі соціально-педагогічної діяльності щодо корекції ейджизму є використання виховного потенціалу закладу освіти для формування ціннісного ставлення студентської молоді до людей похилого віку. Розглянемо більш детально особливості соціально-педагогічної корекції ейджизму в закладі вищої освіти. Особливостям виховного потенціалу середовища закладу вищої освіти присвячено наукові дослідження: Г. Пономарьової [174], Л. Прокопенко [191], С. Савченка [211], Т. Тарасенко [191], С. Харченка [255] та ін.

Заклад вищої освіти є одним із головних, соціальних середовищ для студентської молоді, оскільки, по-перше, це провідна сфера діяльності студентів (навчання), крім того, тут працюють фахівці, професійним завданням яких є соціально-педагогічна діяльність (зокрема і корекційна) людини, тому вважаємо доцільним упровадження соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів саме в умовах ЗВО. Вища освіта як соціальний інститут є надзвичайно важливим чинником у процесі особистісного та соціального становлення сучасної молоді, освіта сприяє повній самореалізації та інтеграції молодого покоління в соціумі. Погоджуємося з думкою Л. Прокопенко та Т. Тарасенко, що в „межах інституту освіти відбувається не тільки здобуття освіти, але й передача досвіду попередніх поколінь, формування моральних, духовних цінностей, громадянськості. В узагальненому вигляді можна зазначити, що головним призначенням освіти є формування та розвиток особистості, як члена суспільства, прищеплення норм і цінностей існування у суспільстві” [191 с. 74]. Доволі влучно зазначає Г. Пономарьова, що виховання студента має бути зорієнтоване не лише на здобуття освіти, а й на „розвиток високої культури спілкування й поведінки; високого рівня ерудиції; естетичної, художньої культури; системності й критичного мислення; прогресивних поглядів і переконань; толерантності й поважного ставлення до людей іншої національності та інших поглядів і переконань; здатності до збереження кращих рис і традицій українського народу” [174, с. 122], що підкреслює важливість ролі ЗВО у процесі успішного соціального розвитку особистості. В умовах соціокультурних зміни, трансформації ціннісних орієнтацій заклад вищої освіти є регулятором культури людських взаємин. Правильною є думка С. Савченка, який зауважує, що „системі вищої освіти в нинішніх умовах відводиться особлива роль – стати основним соціалізуючим чинником, який забезпечує розвиток у молоді позитивної соціалізаційної траєкторії” [211, с. 5]. У сучасних умовах підвищується роль вищої освіти як основного механізму формування конкурентоспроможних фахівців та майбутньої інтелектуальної еліти. Повністю погоджуємося з твердженням Л. Пшеничної, яка акцентує

увагу на тому, що заклад вищої освіти на сьогодні є „одним із важливих засобів забезпечення спадкоємності поколінь, соціальної безперервності” [199, с. 485]. У контексті нашої роботи корисними вважаємо погляди С. Харченка [255, с. 115], який досліджував аспекти гендерної освіти та виховання студентської молоді в процесі соціалізації. Продовжуючи логіку науковця стосовно того, що в основі всіх компонентів освітнього процесу в закладі вищої освіти має бути покладена ідея гендерної рівності, акцентуємо увагу не лише на аспекті рівності, зокрема вікової, що є механізмом упровадження егалітарних уявлень у свідомість студентів, які сприятимуть розкриттю особистісного потенціалу представників полярних вікових груп та гармонізації їхніх паритетних взаємовідносин у всіх сферах соціального існування суспільства. Саме інститут вищої освіти бере на себе відповідальність за формування не тільки професіонала, а й нового типу особистості, що в сучасному інформаційному просторі засвоює, зберігає, примножує та використовує духовні ціннісні орієнтації, досвід попередніх та наявних зараз поколінь для подальшого гармонійного, цілісного соціального розвитку. Згідно із Законом України „Про вищу освіту” (2018 р.) основними завданнями закладу вищої освіти визначено: „участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу; формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян тощо” [182]. Зазначимо, що формування людського капіталу, збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства не можливе без налагодження міжпоколінних зв’язків.

Отже, заклад вищої освіти в сучасному інформаційному суспільстві постає останньою ланкою соціально контрольованих виховних впливів, у

процесі яких можна скорегувати, обмежити чи нейтралізувати негативні прояви. Узагалі середовище, у якому знаходиться особистість, є одним з основних чинників впливу на її становлення й розвиток. Як зазначає Г. Пономарьова, середовище закладу освіти має створити такий простір, у якому студент „черпає духовні цінності, наповнює їх конкретним змістом, збагачує свій досвід, повертає їх закладу освіти та суспільству в цілому” [174, с. 72]. Тому саме середовище ЗВО є одним з основних чинників соціального виховання (керованої соціалізації) студентської молоді та за потребою соціально-педагогічної корекції. Оскільки провідною діяльністю студентської молоді є освітня, то середовище ЗВО слугує визначальним механізмом для їх позитивного соціального розвитку, зокрема й корекції ейджизму: вплив середовища ЗВО на процес становлення студента має велике значення, оскільки під час навчальної діяльності він відбивається на формуванні світогляду, соціальної активності, культури поведінки, соціальної відповідальності, толерантності, соціально-професійній та соціально-громадянській позиції студентської молоді. Провідним механізмом цілеспрямованого соціального впливу на студентів, де можна здійснювати соціально-педагогічну корекцію негативних соціальних явищ, зокрема ейджизму, є соціальне середовище ЗВО, бо за період навчання в закладі освіти (не менше 4 років) студенти взаємодіють з різними представниками соціального середовища закладу освіти, засвоюють відповідні норми, цінності, соціально схвалену поведінку.

Науковцями накопичено багатий міждисциплінарний досвід дослідження категорії „середовище”. Велику увагу вивченню середовища та його ролі в соціалізації особистості приділяли: А. Макаренко [108], С. Шацький [269] та ін., підкреслюючи значущість соціального оточення особистості та соціальних інститутів; продовжили вивчати різні аспекти середовища такі вчені: С. Башенков [15], Є. Бєлякова і І. Захарова [18], О. Білик [22], М. Братко [30], І. Захарова [18], Д. Маркович [114], Д. Порох [176], В. Ягупов [275], В. Ясвін [277] та ін. Для виявлення специфіки середовища ЗВО щодо корекції ейджизму студентів необхідно розглянути поняття „середовище”, „освітнє середовище”,

„освітньо-культурне середовище”. Так, у тлумачному словнику „середовище” визначається як оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов’язаних спільністю цих умов, у яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [246]. Д. Маркович інтерпретує поняття середовище як сукупність умов, але наголошує на особливостях „впливів у цьому оточенні та їх розвиток” [114, с. 15], а С. Башенков зазначає, що „середовище” передбачає взаємодію і взаємовплив оточення із суб’єктом [15], В. Ягупов окреслює середовищем усе те, що оточує людину (починаючи із родини, включаючи соціальне середовище, яке створює умови для її розвитку, соціалізації та формування [275] Тобто „середовище” зосереджує оточення, умови, взаємодію і взаємовплив оточення. Погоджуємося з думкою В. Ясвіна, що визначає „освітнє середовище” як систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні” [277, с.17]. Щодо сутності поняття „освітнє середовище”, то Є. Белякова та І. Захарова розглядають його як складну систему, що „акумулює інтелектуальні, культурні, програмно-методичні, організаційні та технічні ресурси і забезпечує формування особистості в її різноманітних проявах. При цьому управління освітнім середовищем опосередковано цільовими установками суспільства і суб’єктів освітнього процесу” [18, с. 15]. М. Братко під „освітнім середовищем вищого навчального закладу” розуміє „комплекс умов (можливостей) та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання фахової освіти, що відповідає певному рівню вищої освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб’єктів освітнього процесу” [30, с. 19]. Тобто освітнє середовище забезпечує створення сприятливих умов для професійного та соціального розвитку студентів.

Середовище ЗВО є потужним засобом не тільки здобуття інтелектуальних знань, фахової освіти, а й набуття соціального досвіду, здобутків культури,

самовизначення, що підкреслює його культурний аспект. Погоджуємося з думкою О. Білик, що „культурно-освітнє середовище” й „освітньо-культурне середовище” досить часто розглядаються як синонімічні поняття. Але дослідниця зазначає, що термін „освітньо-культурне середовище є більш правильнішим для використання тому, що основною метою студентів є здобуття вищої освіти з певної спеціальності саме в освітньому процесі, як навчальному, а у культурному відбувається залучення студентів до надбань світової та національної культури, набуття соціального досвіду, формування ціннісних орієнтацій, формування навичок конструктивної міжособистісної взаємодії” [22]. Тому в контексті нашого дослідження освітнє середовище ЗВО обґрунтовуємо на основі визначення „освітньо-культурне середовище”, запропонованого О. Білик, оскільки навіть у Законі України „Про освіту” (2017 р.) [187] зазначено, що „освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації...”, тобто основним буде освітній напрям (здобуття професійних знань), а потім культурний розвиток. Отже, освітньо-культурне середовище є не тільки середовищем здобуття фахової освіти, а й соціального становлення, розвитку, набуття соціального досвіду, культури поведінки, соціальної активності та саморозвитку й самовизначення студента.

Розглянемо більш детально специфічні ознаки та складники освітньо-культурного середовища ЗВО. До специфічних ознак середовища закладу вищої освіти Н. Онищенко відносить: „підпорядкованість суспільним потребам, скерованість на виконання соціального замовлення суспільства, керованість на державному та локальному рівнях, наявність певних характеристик, які сприяють єдності, наступності й послідовності виховних впливів навчального процесу та позааудиторної виховної роботи” [139, с. 64]. Зауважимо також, що одне із завдань виховання студентської молоді в середовищі ЗВО полягає в гармонійному соціальному розвитку особистості, що можливо досягти в правильно організованому навчально-виховному середовищі. Навчально-виховний процес у середовищі ЗВО містить навчальну, наукову,

позааудиторну, дозвілєву та громадську діяльність. Цілеспрямований соціальний розвиток відбувається в процесі соціального виховання у навчально-виховній, позааудиторній та дозвілєвій діяльності. Оскільки цей процес є педагогічно організованим та керованим, тому він буде мати максимально ефективний вплив на процес корекції ейдизму, що забезпечить позитивний процес соціалізації та інтеграції студентської молоді в соціумі. Виховний процес у середовищі ЗВО реалізує принципи виховання, визначені Концепцією національно-патріотичного виховання студентської молоді (єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність; культуровідповідність; активність, самодіяльність і творча ініціатива студентської молоді; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; цілеспрямованість; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; етнізація; комплексний підхід; опора на позитивне). Основні напрями виховання реалізуються в закладах освіти в процесі навчання та позааудиторній діяльності студента [185]. Освітнє середовище також має певну структуру. В. Ясвін виділяє три базові складники в цій структурі: просторово-предметний (умови та можливості здійснення навчання, виховання та соціалізації); соціальний (простір умов і можливостей у процесі міжособистісної взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу (студентами, викладачами, адміністрацією та іншими)); психодидактичний (комплекс освітніх технологій, побудованих на тих чи тих психологічних і дидактичних підставах) [277]. О. Білик виділяє чотири складники освітньо-культурного середовища ЗВО: організаційно-технологічний; навчально-професійний; соціально-виховний та кроскультурний. Аналізуючи досвід дослідниці щодо соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти, О. Білик, на наш погляд, найбільш точно визначила його основні складники [22 с. 272]. Виходячи зі специфічних ознак середовища закладу вищої освіти, спробуємо визначити напрями соціально-педагогічної корекції відповідно до зазначених складників (за О. Білик), оскільки останній складник (кроскультурний)

стосується лише іноземних студентів, а в контексті нашого дослідження розгляд його є не актуальним. Організаційно-технологічний складник, що включає організацію в освітньо-культурному середовищі ЗВО умов, які б сприяли зміні негативного стереотипу щодо людей похилого віку та покращенню міжпоколінної взаємодії. Для цього необхідно здійснити організаційно-методичну підготовку викладачів, кураторів, співробітників ЗВО (працівників бібліотеки, гуртожитку та ін.) до формування толерантного, ціннісного ставлення до людей похилого віку на засадах рівності та взаємоповаги. До навчально-професійного відносимо здійснення саме освітнього процесу з використанням відповідних закономірностей, принципів, способів, технології, інноваційних засобів, методів і форм навчання щодо формування у студентів відповідних знань, якостей, правильної системи цінностей щодо процесу старіння та гідного ставлення до людей третього віку. Внести зміни у зміст навчальних дисциплін (філософію, соціологію, політологію, психологію), урізноманітнити їх темами з проблематики міжпоколінної взаємодії, виховних годин з позитивного ставлення до людей похилого віку; щодо виробничої практики, то необхідно залучитися підтримкою соціальних інституцій, що направлені на роботу з людьми похилого віку (наприклад: відвідувати бази практики в територіальних центрах, де перебувають люди похилого віку) для забезпечення позитивного соціального розвитку та якісної професійної підготовки не тільки конкурентоспроможних фахівців, а й формування гуманного, людського капіталу в підготовці студентської молоді. Необхідно включати в освітній процес сучасні технології розвитку міжвікової взаємодії, що можливо здійснити через цикл навчальних дисциплін, спецкурсів, різних напрямів виховних заходів, зустрічі з професіоналами-фахівцями з відповідної спеціальності (у контексті нашого дослідження професіоналами похилого віку) тощо. Застосовуючи лекції, тренінги, дискусії, брифінги в освітньому процесі, зможемо сприяти толерантному ставленню студентів до людей похилого віку. Під час правильно організованої діяльності навчально-професійного компонента зможемо досягти

позитивного формування цінностей, світогляду, культури поведінки з людьми похилого віку, що безпосередньо впливає на професійно-громадянську спрямованість. Соціально-виховний складник пов'язаний зі цілеспрямованим створенням сприятливих умов соціалізації не тільки у внутрішньому середовищі ЗВО, а й координацію діяльності щодо позитивної лінії соціалізації із зовнішніми соціальними інституціями. Він сприяє розвитку соціальної активності студентів через волонтерську діяльність та студентське самоврядування, організацію змістовного дозвілля, трансляцію позитивного ставлення до людей похилого віку у віртуальному просторі тощо; забезпечує створення сприятливих умов для соціального, інтелектуального, професійного розвитку, духовно-ціннісних орієнтацій, саморозвитку, самореалізації в процесі соціалізації студентської молоді в середовищі ЗВО та поза його межами. Ефективному результату соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді сприяє оптимальна організація розглянутих вище компонентів освітньо-культурного середовища ЗВО.

Специфічною особливістю соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти є її комплексний та системний характер, тобто те, що вона спрямована і на студентську молодь (створення сприятливих умов соціалізації у середовищі закладу освіти), і на об'єднання корекційних зусиль зовнішнього і віртуального середовищ. Повинна здійснюватися корекційна єдність внутрішнього, зовнішнього та віртуального середовищ, що, своєю чергою, сприяє повною мірою соціальному перевихованню студентської молоді на засадах толерантного, паритетного ставлення до людей похилого віку. Крім того, важливим аспектом є використання самокорекційного потенціалу особистості. Застосовуючи соціально-педагогічний вплив, здійснюється активізація самокорекційного ресурсу студентів, тобто розкриття їхнього внутрішнього потенціалу, здатності до саморегуляції, самоконтролю та розвитку позитивних соціальних якостей, цінностей, прийнятної поведінки. Важливим завданням з корекції є включення студентів до позитивної соціально керованої спільної

діяльності з людьми похилого віку, тобто соціальне загартування з метою закріплення сформованого паритетного ставлення до представників похилого віку через волонтерську, дозвілєву діяльності, позитивний приклад взаємин інших студентів із людьми похилого віку, проходження практики в різних соціальних інститутах (територіальних центрах для людей похилого віку, клубах для пенсіонерів, будинках для людей похилого віку тощо), участі в благодійних акціях, виховних заходах, розробці соціальних проєктів, соціальної реклами тощо. Під час діяльності щодо корекції ейджизму необхідно використовувати форми й методи роботи, спрямовані на соціальну взаємодію студентської молоді з людьми похилого віку, у результаті використання яких буде формуватися та розвиватися взаємоповага, толерантність, ціннісне ставлення, позитивний образ людей третього віку у свідомості молодого покоління, а також цікавих для студентів в умовах інформаційного суспільства.

Підсумовуючи, висновковуємо: студентська молодь у контексті нашого дослідження розглядається як молодь віком від 17 – 18 до 23 – 25 років, що навчається на денній формі на базових освітніх рівнях (бакалавр, магістр) у закладі вищої освіти. Вона є майбутньою інтелектуальною елітою, що окреслюватиме соціокультурну тенденцію розвитку нашого суспільства. Наразі надзвичайно важливим завдання є подолання ейджизму саме студентською молоддю, оскільки він спричиняє її соціальну деформацію, а надалі матиме негативний відбиток на міжпоколінній консолідованості нашої держави. На основі психовікових та соціальних особливостей студентської молоді та обґрунтованому в підрозділі 1.1 понятті „ейджизм молоді” сформульовано термін „ейджизм студентської молоді”, який розглядаємо саме як латентну форму негативного стереотипу здобувачів вищої освіти 18 – 25 років до представників похилого віку. Ґрунтуючись на визначеному понятті „ейджизм студентської молоді” та специфіці соціально-педагогічної корекції, визначено „соціально-педагогічну корекцію ейджизму студентської молоді”, що характеризуємо як вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на соціальне перевиховання здобувачів вищої освіти 18 – 25 років з латентної

форми негативного стереотипу до представників похилого віку. Узагальнюючи зарубіжні та вітчизняні практики корекції ейджизму та базуючись на сутності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів, формулюємо такі висновки, які в сукупності становлять початкову наукову концепцію, що визначає наукові орієнтири в побудові системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО:

По-перше, для успішної соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді необхідно створити соціально-перевиховне освітньо-культурне середовище (не толерантне до ейджизму, основане на паритетних міжвікових взаєминах) у ЗВО і на внутрішньому, і на зовнішньому рівнях (О. Білик, Н. Максимовська, М. Максимовський, Л. Пшенична, С. Савченко, М. Спіріна, С. Харченко та ін.), що буде мати цілеспрямований системний та комплексний характер (Т. Афанасьєва, Т. Гніда, А. Рижанова, С. Харченко та ін.) на подолання ейджизму за допомогою різних соціально-педагогічних засобів та методів тощо.

По-друге, у ході соціально-педагогічної корекції необхідно використовувати перевиховні можливості навчальних дисциплін для зміни ставлення студентів до осіб літнього віку, толерантної міжпоколінної взаємодії (Т. Афанасьєва, О. Білик).

По-третє, в умовах інформаційного суспільства соціально-педагогічна корекція повинна охоплювати внутрішнє реальне освітньо-культурне середовище ЗВО (організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний складники), віртуальне середовище ЗВО (сайти ЗВО, інтернет-мережі ЗВО, сторінки, канали в месенджерах тощо) та зовнішнє реальне соціальне середовище (соціальних служб, громадських, медичних, правоохоронних організацій, мистецьких, дозвіллевих закладів тощо) і віртуальне (віртуальні громадські спільноти, організації, соціальних блогерів, наставництво тощо) за допомогою сучасних інноваційних форм діяльності (О. Білик, Ю. Клейберг, М. Максимовський та ін.).

По-четверте, для успішної соціально-педагогічної корекції необхідно здійснити відповідну підготовку потенційних суб'єктів (представників адміністрації закладу вищої освіти, психолога, кураторів, викладачів та інших співпрацівників закладу), а також скоординувати соціально-педагогічну корекцію ейджизму студентської молоді з представниками зовнішнього освітньо-культурного середовища (соціальних, культурних, дозвілєвих та інших інституцій) щодо особливостей і реального, і віртуального освітньо-культурного середовища ЗВО (О. Білик, Т. Окушко, М. Максимовський та ін.)

По-п'яте, соціально-педагогічна корекція ейджизму за змістом має охоплювати когнітивну, ціннісну, емоційну та поведінкову сфери особистості студента (Т. Афанасьєва, Т. Гніда, О. Ратинська та ін.), щоб забезпечити успішну зміну негативного стереотипу студентів до людей похилого віку на паритетне ставлення.

По-шосте, змінювати негативне стереотипне ставлення студентів, зважаючи на особливості прояву в них ейджизму, до людей похилого віку на паритетне через збільшення особистих контактів, спілкування, безпосередню взаємодію з представниками похилого віку, самокорекцію тощо (С. Архипова, О. Білик, Г. Майборода, А. Мікляєва, О. Пташник-Сердюк, Р. Родос, О. Тютюнник, М. Хуммер та ін.).

По-сьоме, ефективність соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів залежить від закріплення набутого паритетного ставлення до представників похилого віку у відкритому соціокультурному середовищі, тобто через соціальне загартування (А. Аніщенко, І. Трубавіна, Т. Швець та ін.).

1.3. Аналіз сучасного стану соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО

На основі теоретичних положень, розкритих у п. 1.2, постає необхідність вивчення реального стану соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

Перш ніж перейти до аналізу сучасного стану, необхідно визначити бази експериментального дослідження. Базами для проведення експериментального дослідження було обрано чотири заклади вищої освіти IV рівня акредитації м. Харкова: Харківська державна академія культури, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Українська інженерно-педагогічна академія, Український державний університет залізничного транспорту. Вибір зазначених закладів вищої освіти зумовлений:

1. Регіональними параметрами, тобто для експерименту обрано переважно заклади вищої освіти Харкова, це зумовлено тим, що саме це місто є студентською столицею та лідером в Україні з підготовки студентів за різними спеціальностями. На сьогодні в місті готують висококваліфікованих фахівців 69 закладів вищої освіти різних форм власності та рівнів акредитації, серед яких 17 університетів і 9 академій. У ЗВО Харкова навчається понад 160 тисяч студентів [238]. Тому обрані ЗВО розташовані в одному регіоні для більш точних результатів діагностики.

2. Визначені ЗВО мають схожі професійні спрямування. У ХНПУ ім. Г. С. Сковороди проводиться підготовка фахівців за спеціальностями напряму: дошкільна, початкова освіта, біологія, географія, здоров'я людини, інформатика, історія, математика, мова та література, музичне, образотворче мистецтво, фізика, хімія, фізична культура і спорт, спеціальна освіта, дизайн, хореографія, соціальна робота, економіка, політологія, соціологія, менеджмент, право та ін. У ХДАК – менеджмент, культурологія, журналістика, інформаційна, бібліотечна та архівна справа, музеєзнавство, пам'яткознавство, психологія, менеджмент маркетингової діяльності, туризм, управління та адміністрування, управління інноваційною діяльністю, кіно-, телемистецтво, музичне, хореографічне мистецтво та ін. В УПА здійснюється підготовка за такими спеціальностями: енергетика, енергозберігаючі технології і автоматизація, психологія, освітні, педагогічні науки, менеджмент, дизайн, комп'ютерні, економічні, управлінські та освітні технології, виробнича промисловість та ін. В УкрДЗУТ проводиться підготовка фахівців за такими

напрямами: інформаційно-керуючі системи та технології, управління процесами перевезень, механіко-енергетичний, будівельний, економіка транспорту, менеджмент, маркетинг, історія та мовознавство, філософія та соціологія, іноземні мови, фізичне виховання та ін. Отже, узагальнюючи професійні спрямування означених ЗВО, робимо висновок, що у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди та ХДАК спільною є підготовка педагогічного напрямку, а УПА та УкрДУЗТ – інженерно-технічного спрямування.

3. Більшість спеціальностей в обраних ЗВО належать до професій, що перебувають у безпосередніх контактах та взаємодії з різними категоріями людей, зокрема і представниками похилого віку, тому є певна схильність до негативних стереотипних уявлень, зокрема й прояву ейджизму.

4. Були обрані невеликі та середні за кількістю спеціальностей університети та заклади академічного типу з метою отримання більш вірогідних результатів дослідження. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (2607 студентів), ХДАК (2573 студенти), УПА (10404 студенти), УкрДЗУТ (10000 студентів), з них у діагностиці взяли участь у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди – 478 студентів (спеціальностей: менеджмент, філософія, соціологія, маркетинг), ХДАК – 486 осіб (спеціальностей: соціальна робота, соціологія, менеджмент, спеціальна освіта), УПА – 512 студентів (спеціальностей: психологія, соціальна педагогіка та соціальна робота, менеджмент, культурологія), УкрДЗУТ – 527 осіб (спеціальності: психологія, педагогічні науки, менеджмент), загалом – 2003 студенти.

Для обґрунтування системи соціально-педагогічної корекції ейджизму необхідно вивчити реальний стан процесу соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів у обраних ЗВО. Діагностика відбувалася відповідно до зазначених у п. 1.2 структурних елементів освітньо-культурного середовища (організаційно-технологічного; навчально-професійного; соціально-виховного) з використанням методів включеного спостереження, моніторингу, аналізу документації: навчальних планів та програм навчальних дисциплін, концепції

виховної роботи, планів і звітів з виховної роботи тощо. Крім того, використано такі методи, як: бесіди, аналіз інформації з сайтів ЗВО.

У ході аналізу нормативних документів встановлено, що всі ЗВО діють згідно з однаковими для всіх законодавчими принципами організації освітнього процесу, відповідно до Законів України „Про освіту” (2017 р.), „Про вищу освіту” (2014 р.), „Про наукову та науково-технічну діяльність” (2016 р.), „Про доступ до публічної інформації” (2011 р.), Концепції розвитку освіти України 2015 – 2025 р., Стратегії реформування вищої освіти України до 2020 р., Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.), Концепції національно виховання студентської молоді (2009 р.), Галузових стандартів вищої освіти України, Болонського процесу, статутів ЗВО та інших документів, передбачених чинним законодавством. Аналіз цілей освітньої діяльності обраних закладів вищої освіти свідчить, що спільним для всіх є формування людського капіталу та високої суспільної свідомості у студентів. Отже, це вказує на те, що адміністрація ЗВО усвідомлює потребу у формуванні позитивного соціального розвитку молодого покоління та впроваджує заходи з метою профілактики та корекції негативних явищ у студентському середовищі, оскільки майбутні випускники будуть залучені майже в усіх сферах суспільного життя та безпосередньо впливатимуть на подальший соціальний розвиток нашої країни.

Для визначення обізнаності представників ЗВО щодо процесу соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів нами була розроблена та проведена індивідуальна бесіда (див. додаток Е). Представники ЗВО (куратори, викладачі, співпрацівники ЗВО) у ході бесіди майже всі погодилися з існуванням означеної проблеми, але були й такі викладачі (їх усього двоє), які проявляли нетерпимість до людей похилого віку, але зауважимо, що ці викладачі доволі молодого віку (О.О. – 29 років, С.В. – 32 роки). Отже, переважна більшість (41 особа із 43, тобто 95%) представників ЗВО визнають проблему ейджизму в нашому суспільстві, але вони не знають ефективних форм та методів соціально-педагогічної корекції. Крім того, лише кілька з опитуваних (куратори груп та

викладачі) визнали, що саме ЗВО має стати осередком соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів і вони мають бути суб'єктами означеного процесу.

Аналіз навчальних планів та програм навчальних дисциплін усіх ЗВО засвідчив, що деякі аспекти старості та соціальні проблеми людей похилого віку репрезентовано доволі фрагментарно при викладанні деяких гуманітарних дисциплін, наприклад: психологічні особливості людей похилого віку висвітлюються при викладанні дисципліни „Психологія” у всіх ЗВО, у ході вивчення дисципліни „Соціологія” відводиться місце для розгляду категорії людей похилого віку, але лише в контексті соціально-демографічної структури суспільства (УкрДЗУТ та УПА), найбільш повно та ґрунтовно охоплюють основні завдання та напрями, особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в ХДАК та ХНПУ ім. Г. С. Сковороди при вивченні дисципліни „Соціальна робота”, які викладаються для студентів відповідної спеціальності.

Щодо аналізу планів та звітів з виховної роботи в обраних ЗВО, то вони відповідають сучасній законодавчій базі. У всіх закладах вищої освіти організація виховної діяльності здійснюється в таких напрямках, як: національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, громадянсько-правове, моральне, естетичне, трудове, екологічне, фізичне виховання та утвердження здорового способу життя з переліком відповідних заходів щодо їх здійснення. Щодо соціально-педагогічної корекції ейджизму виявлено, що в усіх ЗВО щорічно проводяться виховні заходи з попередження негативних соціальних явищ у студентському середовищі, проте стосовно проблеми корекції ейджизму та гармонізації міжпоколінної взаємодії проводяться лише традиційні заходи, присвячені дню Перемоги та Міжнародному дню людей похилого віку і переважно в традиційних формах (наприклад, тематичні виховні години, виставки, відвідування меморіальних, пам'ятних місць м. Харкова з покладанням квітів, святкові заходи тощо). У ХНПУ ім. Г. С. Сковороди виявлено, що проводяться виховні заходи до Всесвітнього Дня толерантності, семінари „Профілактика негативних явищ серед студентської молоді”, що певною мірою торкаються ставлення студентської молоді до людей старшого

віку, зокрема і похилого, та сприяють покращенню їхнього ставлення до цієї вікової категорії. Основними агентами виховного впливу є проректори з навчально-виховної роботи, декани, завідувачі кафедр, викладачі, куратори та студентська спілка, що проводять такі виховні заходи, як: бесіди зі студентами-першокурсниками щодо традицій кафедри та факультету, ділові бесіди різної тематики, конференції, олімпіади, конкурси, круглі столи тощо з актуальних соціально-етичних, політичних, психологічних та інших питань тощо. Важливо, що в УІПА проводяться не лише зустрічі з ветеранами праці, але й демонстрація відео- та фотопрезентацій „Життя. Роки. Досвід” до Міжнародного дня людей похилого віку, робота з профілактики й запобігання поширенню ксенофобії та расизму (але, на жаль, до них не включений ейджизм), до Дня толерантності традиційно проводиться студентська фотовиставка „Скрасити життя милосердям”. У ХДАК протягом року проводяться тренінги толерантності в полікультурному середовищі, круглий стіл „Проблеми сенсожиттєвих орієнтирів сучасної молоді”, але не акцентовано увагу на проблемі дискримінації молоддю людей похилого віку. В УкрДУЗТ відбуваються зустрічі студентів університету з ветеранами праці, війни та випускниками університету похилого віку. У науково-технічній бібліотеці регулярно проводяться виставки, присвячені діяльності видатних особистостей, зокрема видатних працівників освіти похилого віку до пам’ятних дат української та світової історії. У всіх ЗВО здійснюють виховну роботу заступники деканів, факультетів, куратори щодо відвідування театрів, виставок, художніх галерей, музеїв, проведення тематичних виховних годин тощо.

Щодо позанавчальної діяльності (студентське самоврядування, волонтерська діяльність, громадська активність студентів, потенціал віртуального середовища) спільним для всіх ЗВО є наявність творчих колективів різного профілю, у кожному із зазначених закладів існує студентська рада (ХДАК, УкрДУЗТ), студентський сенат (УІПА), студентська спілка (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), волонтерські групи (у всіх обраних ЗВО), що сприяють позитивному розвитку суб’єктності та соціально-громадянської

позиції сучасного студента, наприклад, у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди активно працюють волонтерські студентські загони на всіх факультетах, що спрямовані на допомогу у сферах соціального захисту, охорони навколишнього середовища, правозахисної діяльності, збереження культурних цінностей і їх охорони, а також опікування вихованцями дитячих будинків, будинків-інтернатів, ветеранами Другої світової війни, постраждалим унаслідок АТО тощо. Найбільш активним у напрямі корекції різних негативних соціальних явищ є студентський волонтерський загін „Милосердя”, що співпрацює з Голландським благодійним фондом „Дихання” для реалізації соціально-педагогічних проєктів. Загін відвідує притулки, дитячі будинки, військовий шпиталь. Співпрацює з організацією Червоний Хрест, Українським науково-дослідним інститутом протезування, Харківським обласним благодійним фондом „Соціальна служба допомоги”, благодійним фондом „Карітас Харків”, Всеукраїнською благодійною організацією ДЕПОЛЬ Україна, допомагаючи вирішувати різноманітні завдання соціального характеру. В УПА започатковано Волонтерський корпус УПА (Volunteer Corps UPA), що співпрацює з різними соціальними інституціями. Студентські волонтерські групи організовані студентським сенатом, проводять інформаційні акції, на базі академії створений Центр гендерної освіти, Культурний центр, відбувається співпраця з Науковою бібліотекою та музеями. У ХДАК керівництво академії сприяє волонтерській діяльності студентів та координації добровільної діяльності з Харківським Благодійним фондом „Доброта” та іншими громадськими організаціями, студенти ХДАК беруть активу участь у створенні та виданні власної газети „Бурсацький узвіз”, а також створена віртуальна група „Типовий студент ХДАК”, що презентує інформацію про можливості та перспективи навчання в цьому закладі освіти, але, на жаль, питаннями корекції ейджизму в позанавчальній діяльності не займаються. Також зауважимо, що обрані навчальні заклади мають сайти в мережі Інтернет, крім того, акаунти в соціальних мережах, адміністраторами яких є активні студенти чи

представники студентського самоврядування, але зазначимо, що з корекційною метою вони не використовуються, а надають лише інформаційні послуги.

Узагальнюючи діагностику процесу соціально-виховної діяльності щодо соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів у зазначених закладах, виявлено, що саме в ХНПУ ім. Г. С. Сковороди та УПА приділено значну увагу виховній діяльності та позитивному соціальному розвитку студентів у освітньо-культурному середовищі ЗВО, здійснюється поодинокі діяльність із зовнішнім середовищем. Зауважимо, що в освітньо-культурному середовищі цих двох закладів освіти проводиться значна соціально-виховна робота щодо профілактики негативних явищ серед студентської молоді, формування морально-етичних навичок, розвитку толерантності, рівності, але, як бачимо, на пряму корекції ейджизму серед студентської молоді не виявлено ні на рівні групи, факультету, ні взагалі у ЗВО. Як свідчать результати діагностики стану корекції ейджизму в середовищі ХДАК, то тут проводяться заходи з попередження негативних явищ у студентському середовищі, але в цьому закладі значно більше уваги приділено розвитку творчо-виконавської культури, музичного, теле-, кіно- та хореографічного мистецтва, а студенти факультетів культурології, соціальних комунікацій мають значні здобутки в науково-професійній діяльності, розвитку студентського самоврядування та підготовці висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців. Також зазначимо, що в плані виховної роботи ХДАК передбачено розбудову освітньо-культурного середовища закладу на основі активізації студентського самоврядування, що є досить важливим моментом у процесі корекції ейджизму. В УкрДУЗТ проводиться профілактична робота з попередження негативних соціальних явищ серед студентів, правопорушень, належної поведінки, пропаганди здорового способу життя.

Отже, діагностика реального процесу соціально-педагогічної корекції ейджизму в усіх ЗВО показала розбіжність між виокремленими науковими орієнтирами в п. 1.2. Виявлено, що освітній процес не спрямований на подолання ейджизму студентів, у середовищах внутрішнього та зовнішнього

(реального та віртуального) не сформовано нетерпиме до ейджизму ставлення, представники освітньо-культурного середовища не мають належного рівня обізнаності щодо існування означеної проблеми та способів її подолання серед студентів з метою їхнього гармонійного соціального розвитку. Констатуємо той факт, що корекційна діяльність у цих ЗВО має несистемний і некомплексний характер. Виходячи з аналізу річних планів та звітів з виховної роботи, звітів та планів роботи представників студентського самоврядування, робимо висновок, що не приділено належної уваги залученню студентів до безпосередньої спільної діяльності з людьми похилого віку, налагодженню їхніх міжпоколінних взаємозв'язків. Якщо й проводяться певні корекційні заходи, то здійснюються в застарілих формах. Необхідно урізноманітнити форми роботи зі студентською молоддю щодо зміни ставлення до людей похилого віку. Потенціал внутрішнього, зовнішнього (реального і віртуального) середовищ у процесі соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів не використовується повною мірою.

Наступним напрямом є вивчення реального стану рівня прояву ейджизму серед студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Для того, щоб перевірити цей рівень, необхідно визначити критерії, показники та рівні ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

Узагалі поняття „критерій” характеризується як засіб, за допомогою якого вимірюються або вибираються альтернативи [177]. Критерій визначається як „підстава для оцінки, визначення та класифікації чогось; мірило” [34, с. 588]. У словнику поняття „критерій” подано як „ознака, на підставі якої, здійснюється оцінка будь-якого явища; ознака, взята за основу класифікації” [193, с. 163]. Тобто „критерій” – це об'єктивна ознака якості, на основі якої відбувається оцінка стану досліджуваного феномену. Поняття „критерій” ширше, ніж поняття „показник”, що розглядається як „свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати роботи, процесу, дані про досягнення чого-небудь” [34, с. 1024].

Більшість науковців за основу виокремлення сукупності критеріїв традиційно беруть пізнавальні, мотиваційні, емоційні, поведінкові ознаки. У нашому дослідженні базу критеріїв, показників устанавлюємо, спираючись на зміст проявів ейджизму студентської молоді, специфіку соціально-педагогічної корекції, то відповідно визначаємо критеріями соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий та поведінковий. Також зважаючи на те, що ейджизм у студентів проявляється в особистісних та міжособистісних взаєминах, кожен з означених проявів буде охарактеризований окремо. Також керуємося класичним досвідом застосування трирівневої шкали (високий, середній, низький) для виокремлення тих чи тих показників за кожним із визначених критеріїв.

Когнітивний критерій свідчить про важливість засвоєння знань щодо процесу старіння та особливостей зміни соціального статусу людей похилого віку, проблем вікової дискримінації. Мотиваційно-ціннісний – характеризує потреби, інтереси, схильності, цінності, переконання студентів щодо геронтологічної групи, вказує на необхідність володіння певною системою цінностей (ціннісного ставлення та визнання, соціальної справедливості та рівності людей похилого віку в соціумі). Емоційно-вольовий критерій показує оцінно-емоційну та вольову сфери студентської молоді, характеризує емоційне ставлення студентства до людей похилого віку та свідомість чи неусвідомленість власних дій щодо геронтологічної групи. Останній поведінковий критерій віддзеркалює морально-поведінкові орієнтири, вміння толерантно спілкуватися з іншими, ставлення та дії студентів щодо геронтологічної групи, він є досить важливим, оскільки на основі знань та цінностей студентська молодь вибудовує власну стратегію поведінки стосовно представників похилого віку в соціумі.

Змістовну характеристику критеріїв, показників та рівнів ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді представлено в табл. 1.1.

**Критерії, показники та рівні ефективності соціально-педагогічної корекції
ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в
мовах інформаційного суспільства**

Критерії	у внутрішньоособистісних взаєминах	Показники та рівні
		<p>Високий: недостатність та перекрученість знань щодо процесу власного старіння, неусвідомлюваність природних вікових змін та приналежності в майбутньому до геронтологічної групи (більшість з них говорить: „Зі мною такого не буде”, „Я буду завжди молодим” тощо).</p> <p>Середній: певною мірою усвідомлюють неминучий факт власного старіння, володіють елементарними знаннями (у більшості, що стосуються фізичної привабливості та соціального статусу людей похилого віку) та приналежності до цієї вікової категорії в майбутньому.</p> <p>Низький: мають адекватні знання щодо геронтологічної групи, повною мірою усвідомлюють приналежність до цієї категорії в майбутньому та стурбовані питанням, як покращити становище літніх людей у нашій державі</p>
Когнітивний	у міжособистісних взаєминах	<p>Високий: відсутні знання щодо особливостей процесу біологічного старіння та специфіки зміни соціального статусу людей похилого віку, проблем вікової дискримінації в нашому суспільстві.</p> <p>Середній: володіють елементарними знання про вікові зміни в цьому віці та мають двосторонні стереотипи стосовно цієї категорії в нашій державі.</p> <p>Низький: простежуються чіткі знання щодо особливостей процесу старіння, соціального статусу літніх людей у сучасному суспільстві, критично сприймають інформацію, що транслують ЗМК, виявляють активність у пропаганді толерантності до геронтологічної групи</p>
Мотиваційно-ціннісний	у внутрішньоособистісних взаєминах	<p>Високий: спостерігається депреціація ціннісного ставлення щодо власного здоров'я та старості в майбутньому (більшість дотримується гасла „тут і зараз”, „живи так, ніби завтра не настане”, „краще шалена молодість зараз, ніж розмірене життя потім” тощо).</p> <p>Середній: у певних випадках проявляється зацікавленість у збереженні фізичного, психологічного здоров'я та ціннісного ставлення зараз як запоруки гарного життя потім.</p> <p>Низький: усвідомлення необхідності ціннісного ставлення і до власного фізичного здоров'я, соціального розвитку зараз для забезпечення власного благополуччя потім</p>
	у міжособистісних взаєминах	<p>Високий: не визнають цінності та суспільної значущості людей похилого віку в нашому суспільстві, сприймають представників геронтологічної групи та їх досвід як „відпрацьований ресурс”.</p> <p>Середній: у більшості випадків адекватно ставляться до людей похилого віку, не завжди визнають їхню цінність, але простежується позитивне налаштування та повага до цієї вікової категорії.</p> <p>Низький: студенти визнають цінність людей похилого віку в сучасному суспільстві, поважають їхні здобутки та досвід, ставляться з повагою до людей третього віку в суспільстві</p>
		<i>Продовження табл. 1.1</i>

Емоційно-вольовий	у внутрішньо-особистісних взаєминах	<p>Високий: тривога та страх перед майбутньою старістю, почуття огиди та небажання старіти, побоювання дорослішати та старіти.</p> <p>Середній: проявляється боязнь старості, але адекватно сприймаються природні вікові зміни.</p> <p>Низький: загалом старість не викликає презирства та огиди і оцінюється як один з позитивних етапів життя зі своїми особливостями та перспективами</p>
	у міжособистісних взаєминах	<p>Високий: люди похилого віку викликають сильні негативні емоції (гнів, роздратування, неприязнь, відразу, напруженість).</p> <p>Середній: у більшості випадків люди похилого віку викликають позитивні емоції, студенти намагаються ставитися до них терпимо, але інколи, коли стереотипні уявлення та переконання переважають, й останні можуть проявляти нетерпимість, напруженість та роздратування.</p> <p>Низький: студенти проявляють виражену прихильність до людей похилого віку (вони не викликають роздратування, відрази), завжди проявляють привітність, доброзичливість, радість, емпатію, довіру, мають високий емоційний самоконтроль</p>
Поведінковий	у внутрішньоособистісних взаєминах	<p>Високий: представники студентської молоді проявляють „дитячість” (інфантильність) та демонструють свої вікову перевагу, виявляючи епатажність у поведінці, дотримуються модного „Anti-age” напряму у своєму житті.</p> <p>Середній: у більшості поводяться у відповідності з віком, намагаються бути „на хвилі” моди, побоюючись відстати від останніх трендів та здаватися старшими або старими.</p> <p>Низький: є об’єктивними щодо модних тенденцій, ведуть себе відповідно до свого віку</p>
	у міжособистісних взаєминах	<p>Високий: відкрито ігнорують людей похилого віку, намагаються уникати будь-яких видів контактів (тактильних, зорових), навіть просторової близькості, виявляють образливу, грубу поведінку, байдуже ставлення та негідне поводження у процесі міжособистісного спілкування та в інтернет-просторі.</p> <p>Середній: у більшості випадків коректно та доброзичливо спілкуються з людьми похилого віку, проявляють безконфліктні, способи взаємодії, інколи можуть здійснювати непрямі насмішки над старшими, рідко порушують норми і правила поведінки, в ході мотивації проявляють участь у соціально значущій та волонтерській діяльності.</p> <p>Низький: студенти вміють будувати доброзичливі стосунки та етично спілкуються з людьми похилого віку, активно взаємодіють у ході волонтерської та соціально значущої діяльності з літніми людьми, дотримуються загальноприйнятих норми і правил поведінки, продуктивних способів взаємодії, здійснюють самоконтроль власної поведінки в різних ситуаціях, прагнуть до взаємодопомоги, активно пропагують паритетну поведінку до представників похилого віку в соціумі</p>

Для перевірки реального стану рівня прояву ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО був підібраний і використаний стандартизований та модифікований діагностичний інструментарій. Застосування обраних методик відображає сутність критеріїв та показників

ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму, а також психовікових та соціальних особливостей студентської молоді.

Рівень ейджизму серед студентів досліджено за допомогою відповідного діагностичного інструментарію (питальник „Готовність до вікових змін” Н. Глуханюк, Т. Гершкович; „Ціннісний питальник” Ш. Шварца; питальник „Види та компоненти толерантності-інтолерантності” Г. Бардієр) і систематичного спостереження та фіксації результатів у „Протоколі спостереження”.

Когнітивний критерій оцінювався за показниками: недостатності та перекрученості знань щодо особливостей процесу старіння та соціального статусу людей похилого віку, проблем вікової дискримінації; неготовності усвідомлювати природні вікові зміни, що відбудуться зі студентською молоддю в майбутньому. Для дослідження цього критерію був обраний питальник „Готовність до вікових змін” Н. Глуханюк, Т. Гершкович (див. додаток В), який дозволяє діагностувати знання та готовність до освоєння, усвідомлення майбутніх вікових змін у студентів за певними елементами, компонентами та рівнями. Такі структурні елементи в методиці (фізіологічний, особистісно-психологічний, професійний) дозволяють зіставляти особливості знань студентів. Ці компоненти конкретизують знання та особливості прояву готовності до освоєння в майбутньому вікових змін у різних сферах. Фізіологічний компонент включає знання про природний процес старіння, здатність толерантно ставитися зараз до людей похилого віку. Особистісно-психологічний компонент готовності проявляється в здатності людини знати та зрозуміти механізми, що в майбутньому відбуватимуться із самими студентами. Професійний компонент розкривається в знаннях толерантного ставлення до людей похилого віку в професійній сфері, ставитися до них спокійно і нормально при виникненні труднощів в освоєнні нових методів роботи, нових технічних засобів тощо.

Результати діагностики за когнітивним критерієм представлено в табл. 1.2. У відповідних графах таблиці зазначено кількість респондентів та відсоткове співвідношення за рівнями (високий, середній, низький).

Таблиця 1.2

Рівні прояву ейджизму студентської молоді за когнітивним критерієм

Критерій	Когнітивний							
Рівні	Високий		Середній		Низький		Усього	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ХДАК	117	24,1	146	30,0	223	45,9	486	100
ХНПУ ім.Г. С. Сковороди	111	23,2	137	28,7	230	48,1	478	100
УкрДЗУТ	131	24,9	154	29,2	242	45,9	527	100
УПА	121	23,6	146	28,5	245	47,9	512	100

У ході проведення цього опитування виявлено, що 24,1% студентів ХДАК, 23,2% осіб ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 24,9% – УкрДЗУТ та 23,6% респондентів ХДАК не мають знань усвідомлення про майбутні вікові зміни щодо зазначених компонентів, є лише окремі дані про фізичні прояви старіння (втрата зовнішньої привабливості, зморшки, сивина тощо). Студенти гостро реагують на майбутню приналежність до категорії людей похилого віку, що супроводжується переживаннями і негативними емоційними реакціями. Це говорить про недостатність і перекрученість знань про процес старіння та особливості людей похилого віку.

Під час діагностування мотиваційно-ціннісного критерію застосовано „Ціннісний питальник” Ш. Шварца (див. додаток Г). Показниками цього компонента є: знецінення людей похилого віку в суспільстві; зневага до представників похилого віку. Питальник складається з двох частин для дослідження динаміки зміни цінностей у студентської молоді. Перша частина призначена для вивчення цінностей, ідеалів і переконань, що впливають на особистість. Список цінностей складається з двох частин: іменників і прикметників, що включають 57 цінностей. Необхідно кожен із запропонованих цінностей співвіднести за шкалою від 7 до 1 бала. Друга

частина виявляє профіль особистості та складається із 40 описів людини, що характеризують 10 типів цінностей, що також необхідно зіставити зі шкалами від 4 до 1 бала. Результати діагностики за мотиваційно-ціннісним критерієм наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Рівні прояву ейджизму студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм

Критерій	Мотиваційно-ціннісний							
Рівні	Високий		Середній		Низький		Всього	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ХДАК	113	23,3	142	29,2	231	47,5	486	100
ХНПУ ім.Г.С. Сковороди	108	22,6	138	28,9	232	48,5	478	100
УкрДЗУТ	129	24,5	155	29,4	243	46,1	527	100
УПА	119	23,2	149	29,1	244	47,7	512	100

У ході діагностики виявлено, що у 23,3% студентів ХДАК, 22,6% – ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 24,5% осіб УкрДЗУТ та 23,2% респондентів УПА домінантними цінностями є індивідуальні (успіх, задоволення власних бажань, свобода, захоплююче життя, любов, амбіційність, прагнення до нових вражень, матеріальна стабільність, самоповага, дружба тощо). Ціннісним складником є особистий успіх, соціальне схвалення, прагнення до новизни і глибоких переживань, самостійності мислення і вибору способів дії, у творчості, активності через прояв компетентності відповідно до соціальних стандартів. Проте соціальні цінності щодо ціннісного ставлення до людей похилого віку (рівні можливості для всіх, урахування інтересів інших людей, уникнення конфронтації, збереження визнаних традицій, звичаїв, виправлення несправедливості, турбота про старших, слабких), то вони займають прикінцеві місця в списку цінностей. В основному із соціальних цінностей обрані ті, що стосуються колективної безпеки (соціальний порядок, національна безпека, взаємне розташування, взаємодопомога, почуття приналежності, чистота, безпека сім'ї, здоров'я тощо), а взагалі ті, що стосуються цінності людей

похилого віку, обрані останніми або взагалі відсутні, що свідчить про знецінення та зневажливе ставлення до людей похилого віку.

Для визначення емоційно-вольового критерію використано питальник „Види та компоненти толерантності – інтолерантності” Г. Бардієр (див. додаток Д). Питальник виявляє: тривогу, страх щодо старості; роздратування, напругу, відразу щодо представників похилого віку, здатність до емоційної стійкості та самоконтролю; дає змогу виявити 10 видів толерантності за такими шкалами: міжпоколінна, гендерна, міжособистісна, міжетнічна, міжкультурна, міжконфесійна, професійна, соціально-економічна та політична. Оскільки нас цікавить виявлення рівня ейджизму, тому в ході аналізу результатів дослідження акцент робимо на міжпоколінній шкалі, що складається з 10 тверджень, на які потрібно було виразити свій ступінь погодження чи непогодження за шкалою від 1 до 7 для визначення рівня толерантності – інтолерантності в студентів щодо людей похилого віку. Результати діагностики емоційно-вольового критерію представлено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Рівні прояву ейджизму студентів за емоційно-вольовим критерієм

Критерій	Емоційно-вольовий							
	Високий		Середній		Низький		Усього	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ХДАК	113	23,3	139	28,6	234	48,1	486	100
ХНПУ ім.Г.С. Сковороди	103	21,5	134	28,0	241	50,5	478	100
УкрДЗУТ	126	23,9	149	28,3	252	47,8	527	100
УПА	117	22,9	143	27,9	252	49,2	512	100

У ході опитування встановлено, що 23,3% студентів ХДАК, 21,5% – ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 23,9% – УкрДЗУТ та 22,9% респондентів УПА мають виражений рівень міжпоколінної інтолерантності та наявності в студентів інтолерантних установок (нетерпимості, роздратування, відрази) щодо людей похилого віку, ставлення до них має негативне емоційне забарвлення. А от середній рівень показав, що 28,6% студентів ХДАК, 28% –

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 28,3% – УкрДЗУТ та 27,9% респондентів УПА мають нейтральне ставлення, що проявляється в практиках уникнення чи соціального ігнорування людей похилого віку, а отже, свідчить, що студенти інтолерантно ставляться до представників похилого віку.

Отже, половина опитуваних проявили високий рівень ейджизму відповідно до емоційно-вольового критерію, а середній та низький рівень проявили майже однакова кількість студентів.

Для визначення поведінкового компонента нами був застосований метод включеного спостереження для визначення показників прояву поведінки студентів щодо людей похилого віку та їх фіксації у „Протоколі (карті) спостереження” (див. додаток Е), показниками якого є уникнення просторової близькості з людьми похилого віку, ігнорування; груба, зухвала поведінка щодо людей похилого віку, відсутність дискримінаційних дій. Спостереження є найбільш об’єктивним методом дослідження, оскільки дає можливість досліднику бути безпосередньо включеним у діяльність та змогу вивчати явище, процеси, поведінку людини у природному середовищі існування. У протоколі були зафіксовані різні види занять (аудиторні та позааудиторні, виховні заходи, ситуації з повсякденного життя тощо), що відображають рівень взаємодії, стиль поведінки студентів щодо викладачів, керівників гуртків, секцій, інших представників закладу освіти похилого віку. Результати діагностики поведінкового критерію розглянуто в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Рівні прояву ейджизму студентів за поведінковим критерієм

Критерій	Поведінковий							
	Високий		Середній		Низький		Усього	
	осіб	%	осіб	%	Осіб	%	осіб	%
ХДАК	115	23,7	149	30,7	222	45,6	486	100
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди	109	22,8	142	29,7	227	47,5	478	100
УкрДЗУТ	129	24,5	154	29,2	244	46,3	527	100
УПА	119	23,2	144	28,1	249	48,7	512	100

У процесі спостереження виявлено, що 23,7% студентів ХДАК, 22,8% – ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 24,5% респондентів УкрДЗУТ та 23,2% осіб УПА мають поведінку, що демонструє зневажливе ставлення та практики соціального ігнорування, що також належать до проявів ейджизму в студентів, у повсякденному житті мають виражену дискримінаційну поведінку, що проявляється в уникненні будь-якого виду контакту, негативних висловлюваннях щодо людей похилого віку.

Узагальнені дані щодо рівня ейджизму в студентів за всіма критеріями (когнітивним, мотиваційно-ціннісним, емоційно-вольовим, поведінковим) у кожному ЗВО представлено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Узагальнені дані за всіма критеріями щодо рівня ейджизму в студентів у кожному ЗВО

Узагальнені дані								
Рівні	Високий		Середній		Низький		Усього	
Заклади	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ХДАК	114	23,6	144	29,6	228	46,8	486	100
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди	108	22,5	138	28,8	232	48,7	478	100
УкрДЗУТ	129	24,4	153	29,1	245	46,5	527	100
УПА	119	23,2	146	28,4	247	48,4	512	100

За результатами діагностики студентів з обраних ЗВО визначимо контрольну та експериментальну групи.

Для підтвердження кількісного аналізу використано якісний аналіз – математична статистика. Для порівняння рівня ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в експериментальних і контрольних групах – статистичний критерій Пірсона (критерій χ^2). Була висунута нульова гіпотеза про тотожність двох сукупностей, наведених у табл. 1.6. Статистичне значення критерію χ^2 було обчислено за формулою 1.1:

$$T_{\text{екс}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^2 \frac{(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2}{(p_{1i} + p_{2i})}, \quad (1.1)$$

де n_1, n_2 – об’єми двох вибірок із двох сукупностей;

p_{1i} – кількість об’єктів першої вибірки i -ої категорії;

p_{2i} – кількість об’єктів другої вибірки i -ої категорії.

При повному збігові емпіричних та критичних частот $\sum (n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2 = 0$. При незбігові необхідно провести порівняння емпіричного значення χ^2 з його критичним значенням, яке визначається за таблицею [41] з урахуванням ступенів свободи n . У цьому випадку для рівня значущості $\alpha = 0,05$ (тобто надійності 95%, що є загальноприйнятим для педагогічних досліджень) і кількості ступенів свободи $k = n - 1 = 3 - 1 = 2$ (n – кількість рівнів: репродуктивний, продуктивний, креативний за кожним показником) критичне значення критерію $T_{\text{табл}} = 6,0$.

Нульова гіпотеза передбачає, що різниця між обчисленими емпіричними частотами та математичним очікуванням має випадковий характер і між ними немає різниці, відхиляється, якщо $T_{\text{емп}} > T_{\text{табл}}$, для прийнятого рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза, тобто розподіл об’єкта на n категорій за станом досліджуваної якості є відмінним у двох розглянутих сукупностях.

Для того, щоб зіставити експериментальні та контрольні групи між собою й визначити, чи всі групи є приблизно рівними за всіма критеріями, за формулою (1.1) визначено значення критерію $T_{\text{емп}}$ для всіх експериментальних та контрольних груп між собою. Отримані результати наведено в табл. 1.6.

Аналіз даних таблиці 1.6 показав, що експериментальні та контрольні групи задовольняють умові невідмінності двох сукупностей $T_{\text{емп}} < T_{\text{табл}}$. Отже, за допомогою критерію Пірсона (критерію χ^2) виявлено, що всі групи мають близькі вихідні дані. Результати розрахунків, наведені у табл. 1.6, свідчать про

несуттєві статистичні відмінності між контрольними та експериментальними групами на початку експерименту.

Таблиця 1.7

Таблиця експериментальних і контрольних груп дослідження за критерієм Пірсона

Критерій	Т _{емп}			Т _{табл}
	ЕГ 1 – КГ 1	ЕГ 2 – КГ 2	ЕГ – КГ	
Когнітивний	0,49	0,41	0,87	6
Мотиваційно-ціннісний	0,11	0,31	0,39	
Емоційно-вольовий	0,59	0,24	0,79	
Поведінковий	0,32	0,57	0,88	
Узагальнені дані за всіма критеріями	0,34	0,36	0,67	

Величини χ^2 не перевищують значення 0,88, тобто всі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення χ^2 при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ $T_{\text{табл}} = 6,0$), що означає приблизно однаковий рівень сформованих експериментальних та контрольних груп на початок проведення експерименту.

На основі дослідження рівня ейджизму студентів можна зробити висновок, що опитувані в різних ЗВО проявили майже однаковий рівень ейджизму 51,3% студентів (УПА), 51,6% (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), 53,3% (ХДАК) та 53,5% (УкрДДЗУТ) мають ейджизм. Визначаємо контрольні та експериментальні групи в досліджуваних закладах освіти згідно з опрацьованими даними: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (КГ1) та УПА (КГ2) – контрольні групи, а ХДАК (ЕГ1) та УкрДЗУТ (ЕГ2) як експериментальні групи.

Отже, здійснений аналіз сучасного стану соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО дає можливість сформулювати такі висновки: у ході дослідження реального стану соціально-педагогічної корекції ейджизму в освітньо-культурному середовищі обраних ЗВО виявлено, що корекційна діяльність у цих ЗВО не має системного і комплексного характеру, оскільки в означених закладах здійснюються поодинокі заходи з наближеною до корекційної мети формами (проводяться

заходи до Дня людини похилого віку, Перемоги тощо). Також недостатньо здійснюється діяльність з метою залучення студентів до безпосередніх контактів студентів з людьми похилого віку в ході волонтерської діяльності, проходження практики тощо. Соціально-педагогічна корекція в межах внутрішнього середовища здійснюється в поодиноких випадках, а от потенціал зовнішнього й віртуального середовищ з метою соціально-педагогічної корекції ейджизму не використовується повною мірою. Одним із важливих параметрів у ході соціально-педагогічної корекції ейджизму виокремлено орієнтацію на самокорекційні ресурси студентського віку, тобто саморозвиток, самоконтроль, самовдосконалення тощо, що також не було виявлено в ході діагностики реального стану соціально-педагогічної корекції в обраних ЗВО.

Для здійснення діагностики реального стану рівня прояву ейджизму серед студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО необхідно розробити критерії, показники й рівні ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

Обґрунтовано такі критерії, як когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий та поведінковий у внутрішньоособистісних та міжособистісних взаєминах і відповідні рівні (високий, середній та низький). Діагностика реального стану рівня прояву ейджизму серед студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО здійснювалася за допомогою стандартизованого та модифікованого діагностичного інструментарію (питальник „Готовність до вікових змін” Н. Глуханюк, Т. Гершкович; „Ціннісний питальник” Ш. Шварца; питальник „Види та компоненти толерантності – інтолерантності” Г. Бардієр) та систематичного спостереження та фіксації результатів у „Протоколі спостереження”. Згідно з результатами діагностики з’ясовано, що в КГ на високому рівні перебуває 22,9%, середньому – 28,6%, низькому – 48,5% студентів. Результати в ЕГ показують, що на високому рівні знаходяться – 24%, середньому – 29,3%, низькому – 46,7% студентів. Оскільки в розділі 1 доведено, що середній рівень включає практики

уникнення та ігнорування то до проявів ейджизму рахуємо високий та середній рівні й констатуємо, що у КГ у (51,5%), а в ЕГ у (53,3%) студентів мають ейджизм. Отримані результати діагностики підтверджують необхідність підвищення ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО, для цього необхідно розробити та обґрунтувати систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО, у процесі якої можна скорегувати виявлений рівень ейджизму.

Висновки до розділу 1

Здійснене в першому розділі дослідження теоретико-методологічних засад соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти в умовах інформаційного суспільства дозволяє дійти таких висновків:

1. Аналіз соціально-педагогічного аспекту проблеми корекції ейджизму молоді виявив, що становлення інформаційної цивілізації вплинуло на зміну цінностей і позначилось на соціальному розвитку суспільства загалом та молоді як найактивнішої категорії сучасної доби. Оновлення аксіологічних основ глобального людства породжує знецінення та дискримінацію тих вікових груп, які не є активними споживачами кіберпростору – людей похилого віку, які в силу психовікових особливостей мають низькі адаптаційні можливості, зокрема до користування інтернет-простором. У ході дослідження визначено термін „ейджизм молоді” як негативний стереотип людей 15 – 35 років щодо представників третього віку, що виявляється в браку та перекрученості знань щодо процесу старіння; знеціненні геронтологічної групи та її життєвого досвіду; страху перед старістю, відразу до людей поважного віку; дискримінаційних діях, спричинених орієнтацією сучасного суспільства на

переваги молодого покоління над старшим, у процесі внутрішньоособистісних, міжособистісних та соціальних взаємин.

Ейджизм впливає не лише на соціальний розвиток представників нової генерації (неусвідомленість природних вікових змін та приналежності в майбутньому до геронтологічної групи, депреціації ціннісного ставлення до власного здоров'я та старості в майбутньому, почуття огиди та небажання старіти, інфантильність та епатажність у поведінці, дотримання модного антиейдж (Anti-age) культу), а й становить небезпеку консолідації та інтегрованості суспільства, оскільки саме ця соціальна група в найближчій перспективі слугуватиме гарантом суспільно-економічного розвитку всіх громадян країни, реалізуючи закладені у процесі соціального розвитку цінності, якості та норми поведінки.

2. Зважаючи на те, що студентська молодь поповнюватиме ряди інтелектуальної, висококваліфікованої професійної еліти та виступатиме рушієм суспільних змін у нашій країні, важливо, щоб у представників цієї групи були відсутні дискримінаційні настрої, зокрема до людей третього віку. У дослідженні обґрунтовано поняття „ейджизм студентської молоді” як латентну негативного стереотипу здобувачів вищої освіти 18–25 років до представників похилого віку, що виявляється у внутрішньоособистісних та міжособистісних взаєминах та має такі сутнісні ознаки: когнітивні (недостатність та перекрученість знань щодо процесу власної старості; дефіцит достовірних знань про особливості процесу біологічного старіння та зміни соціального статусу людей цього вікового періоду); мотиваційно-ціннісні (депреціація ціннісного ставлення стосовно власного здоров'я, старості в майбутньому; знецінення соціального досвіду старшого покоління); емоційно-вольові (тривога та страх перед майбутньою старістю; роздратування (чи напруга), відраза до людей третього віку; поведінкові („дитячість” (інфантильність) та демонстративна епатажність у власній поведінці; ігнорування, уникнення людей похилого віку).

У результаті вивчення та аналізу проявів ейджизму серед студентської молоді постає питання пошуку ефективних методів та засобів корекції цього

явища. Обґрунтовано, що саме соціально-педагогічна корекція означеного явища є найбільш ефективною, оскільки має можливість створювати сприятливі умови для перевиховання недоліків соціального розвитку не тільки в безпосередній взаємодії зі студентами, але й опосередковано через інтеграцію, посилення перевиховних зусиль соціального середовища студентства (реального й віртуального) у взаємодії з різними зовнішніми для ЗВО соціальними інститутами, що сприятиме подоланню негативного стереотипу студентів до представників похилого віку, заміщенню його на паритетне ставлення, а отже, і гуманізації міжпоколінних взаємин двох полярних вікових груп у сучасному соціумі, що посилить цілісність та соціальну стабільність нашої країни. Отже, „соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді” – це вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на соціальне перевиховання здобувачів вищої освіти 18 – 25 років з латентною формою негативного стереотипу до представників похилого віку через витіснення перекрученої інформації про них; компенсації недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізації нівелювання цінності третього віку та заміщення на паритетне ставлення до його представників; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій в умовах стимулювання нетерпимого ставлення до вікової дискримінації внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального освітньо-культурного середовища ЗВО та соціального загартовування набутого паритетного ставлення студентів до геронтологічної групи. Заклад вищої освіти наразі є для студентів найбільш впливовим інститутом соціалізації, тому процес регулювання їхнього соціального перевиховання можливе саме в умовах освітньо-культурного середовища ЗВО. Соціально-педагогічна корекція ейджизму студентів у освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти має бути спрямована на об’єднання корекційних зусиль внутрішнього, зовнішнього (реального та віртуального) середовищ для створення нетолерантних до проявів ейджизму умов, що сприятимуть витісненню перекручених, неправдивих знань щодо представників похилого віку, процесу старіння, виправленню негативного ставлення,

компенсації негативних емоцій щодо геронтологічної групи, стимулюванню недискримінаційної поведінки щодо них, а також активізації самокорекційних можливостей здобувачів вищої освіти щодо особистісного самовдосконалення та покращення соціального середовища тощо.

3. Аналіз діагностики реального стану процесу соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів у освітньо-культурному середовищі ЗВО обраних закладів (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДАК, УПА, УкрДЗУТ) показав, що корекційна діяльність у цих закладах освіти реалізується недостатньо, що підтверджено виявленим рівнем ейджизму у студентів: у КГ (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, УПА) на високому рівні перебуває 22,9%, на середньому – 28,6%, на низькому – 48,5% студентів, відповідно ЕГ (ХДАК, УкрДЗУТ) на високому – 24%, середньому – 29,3%, низькому – 46%. Отже, в КГ у (51,5%), а в ЕГ у (53,3%) студентів виявлено ейджизм. Отримані дані підтверджують необхідність упровадження системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Викладені вище позиції дають підставу для розробки системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів у середовищі ЗВО, основною метою якої є підвищення ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО та зміна негативного стереотипного ставлення студентів до людей похилого віку на паритетне.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях [149 – 151; 153 – 156; 158; 159; 161 – 164].

РОЗДІЛ 2

РОЗРОБКА Й УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕЙДЖИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Загальна характеристика системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства

Перш ніж розробити та схарактеризувати систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства, необхідно спочатку, як і для будь-якого дослідження, визначити провідне поняття „система”.

У науковій літературі є безліч визначень поняття „система”, розглянемо деякі з них. Це поняття походить від грецького слова „systema”, що означає ціле, складене з частин [274, с. 130]. Наприкінці 60-х років XX століття основоположник загальної теорії систем Л. фон Берталанфі розглядає його „як комплекс взаємодіючих компонентів, що перебувають у певних відношеннях між собою та зовнішнім середовищем” [20, с. 25]. А у 80-х роках науковець В. Афанасьєв у роботі „Системність та суспільство” характеризує систему „як сукупність об’єктів, взаємодія яких зумовлює наявність нових інтегративних якостей, не властивих її частинам, компонентам” [5, с. 24]. У сучасному тлумачному словнику з української мови це поняття означає „сукупність елементів, одиниць, частин, об’єднаних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих взаємозв’язаних частин,, [240, с. 800]. Науковець Т. Жижко в сучасному розумінні це поняття трактує як „сукупність елементів, які перебувають між собою у взаємозв’язку, взаємозалежностях і створюють певну ієрархічну,

структуровану цілісність і єдність”[67, с. 144]. Як бачимо, основну змістову характеристику цього поняття більшість авторів розкривають як сукупність елементів, одиниць, частин, що взаємодіють певним чином між собою, тим самим утворюючи цілісну єдність, що і є по суті системою.

Одним з головних понять теорії систем є соціальна система. А. Герасимчук соціальну систему характеризує як „складно-організоване цілісне утворення, впорядковане і пов’язане з сукупністю взаємодетермінованих зв’язків між його елементами” та має низку особливостей цілісності, наявності внутрішніх та зовнішніх зв’язків, структура, соціальна система як об’єкт є відносно автономною, самоорганізована і саморегульована, виконує численні функції, скерована на досягнення певного результату [40].

Різновидом соціальної системи є педагогічна. Щодо розгляду сутності педагогічних систем, то найбільш загальновживаним у науці є поняття, запропоноване Н. Кузьміною, яке розкриває його як множину взаємопов’язаних структурних і функційних компонентів, що підпорядковані цілям виховання, освіти і навчання. Авторка визначила і структурні компоненти педагогічної системи: навчальна інформація; засоби педагогічної комунікації (форми, засоби, методи, прийоми); ті, хто навчається; педагог; мета навчально-виховної діяльності, а також виокремлює її функційні компоненти, що забезпечують зв’язок між структурними компонентами (конструктивні, комунікаційні, організаційні, прогностичні) [101, с. 11 – 13].

Щодо розгляду соціально-педагогічних систем для початку потрібно звернутися до аналізу спільних особливостей уже побудованих та обґрунтованих у соціальній педагогіці систем діяльності О. Безпалько [16], О. Караман [81], А. Тадаєвої [241], С. Харченка [219], Ю. Чернецької [264] та ін. Виходячи з аналізу праць науковців, визначаємо, що соціально-педагогічна діяльність є системною та має включати мету, педагогів і учнів (вихованців), зміст соціальної освіти, форми і засоби управління (матеріально-технічні та педагогічні можливості соціуму) тощо. Опираючись на аналіз наявних соціально-педагогічних систем, до їх основних структурних компонентів

науковці відносять цільовий, об'єкт-суб'єктний, змістовний, технологічний компоненти. Аналізуючи погляди С. Харченка щодо використання системного підходу в сучасних педагогічних дослідженнях, погоджуємося з ним, що будь-яка система повинна орієнтуватися на такі критерії: цільність, стабільність і технологічність, спостережуваність, осяжність [219, с. 18]. Беручи до уваги виділені науковцем критерії, керуємося ними при розробці системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Отже, будь-яка система діяльності повинна включати такі компоненти: мету, об'єкт, зміст, відповідні форми та методи й результат, що перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності та відбивають цілісність і функційну єдність будь-якої системи.

Беручи до уваги розробки провідних науковців щодо соціально-педагогічних досліджень систем діяльності та зважаючи на предмет нашого дослідження, виділяємо такі структурні компоненти системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО, як: суб'єкт-об'єктний, функційно-цільовий, змістовно-технологічний, результативний, але, враховуючи специфіку соціально-педагогічної діяльності в освітньо-культурному середовищі ЗВО, важливо доповнити традиційні компоненти ще й середовищним, що включає внутрішнє середовище ЗВО та зовнішнє, а також ураховуючи сучасні умови інформаційного суспільства та виокремлені раніше в студіях О. Білик [22], Н. Максимовської [111], М. Максимовського [112], А. Тадаєвої [241] та ін. форми й методи роботи у віртуальному просторі, виділяємо на внутрішньому і зовнішньому рівні ще й віртуальне соціальне середовище.

Отже, ґрунтуючись на сутності поняття „система” та поданому в підрозділі 1.2 терміна „соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді” *„систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства”* визначаємо як ієрархічну цілісність взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів (суб'єкт-об'єктного, функційно-цільового,

середовищного, змістовно-технологічного, результативного) соціально-педагогічної діяльності з метою виправлення в здобувачів вищої освіти 18 – 25 років латентної форми негативного стереотипу до представників похилого віку через витіснення перекрученої інформації про людей поважного віку; компенсацію недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізацію нівелювання цінності третього віку та заміщення на паритетне ставлення до його представників; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій у ході інтеграції та координації соціально-педагогічних зусиль освітньо-культурного середовища ЗВО (внутрішнього та зовнішнього, реального і віртуального) та соціального загартування в здобувачів вищої освіти набутого паритетного ставлення до представників цього віку.

Розробка системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО передбачає обґрунтування всіх складових компонентів у їх нерозривному взаємозв'язку.

Першим компонентом системи є суб'єкт-об'єктний, зупинимось на його характеристиці детальніше. Спочатку визначимо об'єкт діяльності, на який спрямована соціально-педагогічна корекція, та суб'єктів, котрі беруть участь у процесі корекції ейджизму в студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Об'єктом є студенти, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень „бакалавр”, „магістр” і мають високий, середній рівні ейджизму. Зазначимо, що студенти із низьким рівнем ейджизму теж беруть участь, але соціально-педагогічна діяльність з ними має переважно стимулювальний характер (вони є „опорою”, „помічниками” у ході соціально-педагогічної корекції для суб'єктів у роботі зі студентами з високим та середнім рівнем ейджизму, оскільки для студентської молоді важлива думка однолітків) та закріплювальний (на етапі соціального загартування в зовнішньому середовищі для того, щоб посилити позитивну активність щодо людей похилого віку через стимулювання соціальних ініціатив разом з іншими студентами). Провідним суб'єктом соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів є соціальний педагог, який координує цей процес у внутрішньому та зовнішньому, реальному та

віртуальному освітньо-культурному середовищі ЗВО. Зауважимо, що не в усіх ЗВО є посада соціального педагога, але, на наше переконання, соціальний педагог як спеціаліст із соціального виховання має бути на всіх ланках освіти, а не лише у школах, коледжах, інтернатних установах, оскільки, як було визначено в попередніх розділах, студентська молодь стикається із різноманітними соціальними проблемами, які потребують саме соціально-педагогічної діяльності для їх розв'язання та просоціального вдосконалення особистості. За умови відсутності соціального педагога у ЗВО процес соціалізації та соціального розвитку студентської молоді є схильним до стихійності та деформації, оскільки сьогодні переважає віртуальний інформаційний простір як чинник соціалізації, технології, гармонізації виховних впливів, якого в педагогіці вищої школи розроблені недостатньо.

Виходячи з реальних умов, *потенційними суб'єктами реального освітньо-культурного середовища ЗВО* в ході соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів (але за відповідної підготовки) можуть бути проректор з виховної роботи, психолог, куратори, викладачі, представники студентського самоврядування, працівники бібліотеки, які перебувають у постійній взаємодії зі студентською молоддю. Суб'єкти координують соціально-педагогічну корекційну діяльність з *агентами соціалізації зовнішнього середовища* (представниками соціальних служб, громадських, медичних, правоохоронних організацій тощо). Зупинимось детальніше на тому, яку роль може відіграти кожний із суб'єктів у процесі соціально-педагогічної корекції ейджизму. За умови відсутності соціального педагога соціально-педагогічну корекційну діяльність може здійснювати проректор з виховної роботи, що має можливість організувати та стимулювати вдосконалення системи виховної роботи зі студентами на внутрішньому рівні ЗВО у напрямі корекції такого негативного соціального явища, як ейджизм; організувати та скоординувати співпрацю із зовнішнім соціальним середовищем (державними, громадськими організаціями) тощо. Психолог як знавець індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти, що є важливим чинником саме в ході

соціально-педагогічної корекції, сприятиме підвищенню ефективності просвітницько-пропагандистської діяльності щодо створення нетолерантного до ейджизму освітньо-культурного середовища у ЗВО, формуванню небайдужого та толерантного ставлення здобувачів освіти до геронтологічної групи, зміні негативного стереотипу тощо. Куратори як найближчі до студентів викладачі зазвичай є для них авторитетами, тому їхня корекційна діяльність щодо ейджизму важлива в аспекті зміни ціннісного ставлення до представників похилого віку. Також саме до кураторів охочіше прислухаються студенти у спрямуванні самоврядування в групі в напрямі формування нетолерантного до ейджизму середовища у ЗВО. Не менш важливою у соціальному розвитку та корекції явища ейджизму в студентському колективі є роль викладачів, які в ході своєї професійної діяльності щоденно пробуджують цікавість, надихають та активізують набуття знань здобувачам вищої освіти в процесі всіх видів навчальних занять. Отже, саме науково-педагогічні працівники є найефективнішими в сприйнятті знань у ході викладання дисциплін загального циклу щодо ставлення до людей похилого віку, формування наукових знань щодо процесу старіння тощо. До потенційних суб'єктів взаємодії в системі СПК ейджизму у ЗВО зараховуємо представників органів студентського самоврядування, що сприятимуть залученню, підтримці студентських ініціатив самоорганізації в процесі вдосконалення освітньо-культурного середовища ЗВО щодо зниження рівня ейджизму. Працівники бібліотеки в ході корекції можуть сприяти створенню в реальному освітньо-культурному середовищі ЗВО інформаційно-просвітницької діяльності щодо особливостей впливу ейджизму на розвиток особистості студента та його наслідків шляхом організації та проведення тематичних виставок, масових заходів із студентами в бібліотеці тощо.

Окрім представників реального освітньо-культурного простору, у ході соціально-педагогічної корекції ейджизму необхідно залучати і *представників внутрішнього віртуального середовища ЗВО*, до них відносимо системних адміністраторів ЗВО, відповідальних за дистанційне навчання, адміністраторів

студентських груп, спільнот у месенджерах тощо. Залучаючи системних адміністраторів закладу в процес СПК ейджизму студентів, сприятимемо обговоренню позитивних стереотипів щодо людей похилого віку в локальній віртуальній мережі закладу (наприклад: віртуальні газети, сайти тощо), створюючи нетерпиме до ейджизму внутрішнє освітньо-культурне середовище ЗВО, а також забезпечимо обмін інформацією локальної мережі із зовнішніми організаціями по телекомунікаційних каналах тощо. Представники закладу, відповідальні за дистанційне навчання, мають можливість включати в плани занять теми з міжвікової дискримінації, способів подолання ейджизму в нашому суспільстві та гуманного ставлення до представників похилого віку в розвинутих країнах тощо. Включаючи в процес корекції ейджизму керівників студентських груп, співтовариств, матимемо можливість дійти до кожного студента (розуміючи його індивідуальні особливості), використовувати інформаційно-комунікативні ресурси для надання точної інформації щодо процесу старіння, зміни негативного ставлення до людей похилого віку в студентів за допомогою різноманітних технічних засобів. Означені представники ЗВО мають вагомий вплив на студентів, їхня діяльність спрямована не лише на формування професійних навичок, а й на розвиток соціальних цінностей, норм та правил поведінки здобувачів вищої освіти в соціумі. Акцентуючи увагу на тому, що студенти є дорослими і їх соціальне оточення не обмежується лише представниками ЗВО, то ефективність корекційної роботи підвищиться за умови координації цієї діяльності з актуальними для здобувачів вищої освіти представниками зовнішнього середовища (і реального, і віртуального).

Актуальними агентами реального зовнішнього освітньо-культурного середовища щодо корекції ейджизму студентів є працівники соціальних, медичних закладів, правоохоронних організацій та спеціалісти з різних сфер діяльності, підприємств, установ, організацій тощо. Координація корекційної роботи з представниками соціальних закладів забезпечить студентів знаннями щодо специфіки прояву ейджизму у сфері соціального обслуговування, надасть

можливість спілкуватися з людьми похилого віку в територіальних центрах, організувати волонтерську діяльність студентів у будинках для людей похилого віку тощо. Працівники медичних закладів нададуть компетентну інформацію про те, як ейджистські установки щодо людей літнього віку негативно впливають на стан їхнього здоров'я, а також на самого ейджиста та щодо специфіки проявів ейджизму у сфері охорони здоров'я тощо. Залучення представників правоохоронних організацій надасть можливість провести просвітницьку діяльність щодо видів покарання за порушення чинного законодавства (ЗУ „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”) та наявну вітчизняну практику реалізації цих законів тощо. Водночас до агентів корекції ейджизму студентів зовнішнього освітньо-культурного середовища ЗВО відносимо і *представників віртуального інформаційного простору*: громадські спільноти, організації в соціальних мережах, соціальних блогерів, наставників тощо. Особливого значення в сучасних умовах набувають саме інформаційні технології зовнішнього рівня для соціального розвитку студентів, оскільки віртуальне середовище у здобувачів вищої освіти є невіддільним складником не тільки їхнього освітнього процесу, а й значущим аспектом їх дозвілля та саморозвитку, тому, залучившись підтримкою представників віртуальних громадських спільнот, організації в соціальних мережах, зможемо з більшою ефективністю вплинути на когнітивну, емоційну, ціннісну сфери сучасної студентської молоді, передаючи позитивні цінності, ставлення та поведінку до людей похилого віку відомими та значущими для студентської субкультури людьми. Соціальні блогери та наставники є достатньо компетентними представниками мережевої онлайн-інтерактивної комунікації й можуть здійснювати інформування, аналіз, мотивацію та організацію дії студентської молоді завдяки переглядам їхнього профілю в певній соціальній мережі. Отже, залучаючи їх до СПК, отримуємо можливість масовізації позитивного ціннісного ставлення до представників похилого віку у віртуальному середовищі. Між потенційними суб'єктами внутрішнього та агентами зовнішнього (реального та віртуального) середовищ відбувається

координація соціально-педагогічної корекційної діяльності, яку готує, організовує та забезпечує соціальний педагог.

Наступним компонентом системи є *функційно-цільовий*, який включає мету, функції та принципи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді. Провідною метою є підвищення ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО, а кінцевою – зниження рівня ейджизму студентської молоді та активізація пропаганди нею паритетності до представників цього віку. У рамках цього компонента особливого значення набувають педагогічні функції корекції, що перебувають у нерозривному взаємозв'язку та забезпечують цілісність і функційну єдність системи. До них відносимо: просвітньо-навчальну, виправну, компенсувальну, стимулювальну та закріплювальну.

Розглядаючи детальніше функції соціально-педагогічної корекції, характеризуємо, що *просвітньо-навчальна* функція в основному стосується наряду підготовки потенційних суб'єктів до СПК та спрямована на формування системи знань щодо особливостей соціально-педагогічної корекції зі студентами в ході подолання ейджизму та формування відповідних умінь і навичок; *компенсувальна* передбачає створення умов, що забезпечать компенсацію недостатності знань щодо процесу старіння та особливостей представників геронтологічної групи, посилення та акумулювання позитивних якостей, цінностей у студентів відносно представників похилого віку; *виправна* передбачає усунення та подолання негативних стереотипів, ставлень та дій стосовно людей похилого віку; *стимулювальна* спрямована на заохочення до зміни негативного стереотипного сприйняття людей похилого віку, активізацію позитивних якостей, ціннісних орієнтацій, установок стосовно представників цього віку; *функція закріплення* передбачає соціальне загартування паритетного ставлення студентів у зовнішньому середовищі, що виявляється у свідомому виборі та пропагуванні толерантних способів взаємодії з людьми похилого віку у зовнішньому середовищі. Реалізація соціально-педагогічної корекції студентів у освітньо-культурному середовищі ЗВО відбувається з урахуванням

специфічних соціально-педагогічних принципів корекції: комплексної інтеграції та координації соціальних зусиль внутрішнього і зовнішнього середовищ, гармонізації впливу віртуального та реального середовищ, загартування. Принцип комплексної інтеграції та координації зусиль внутрішнього і зовнішнього середовищ надає можливість досягти ефективної корекції ейджизму завдяки організації узгодженої співпраці, об'єднанню соціально-педагогічних зусиль внутрішнього середовища та координації діяльності із корекції ейджизму в студентів. Принцип гармонізації впливу віртуального та реального середовищ спрямований на зміцнення позитивного та мінімізацію негативного впливу цих середовищ щодо корекції ейджизму. Принцип загартування передбачає залучення студентів до заходів, ситуацій, що направлені на закріплення усвідомленого слідування гуманістичної лінії поведінки щодо людей похилого віку та активізації пропаганди паритетності тощо. Реалізація саме цих функцій та дотримання зазначених принципів забезпечить сталість і ефективність системи.

Середовищний компонент є специфічним для організації та здійснення саме соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді, оскільки здобувачі вищої освіти безпосередньо перебувають у середовищі закладу щонайменше 4 роки. Середовище закладу для студентів наразі стає одним з основних механізмів раціонально керованої лінії їхнього соціального розвитку. Виокремлення цього компонента зумовлено зміцненням ролі середовища в підвищенні ефективності корекції ейджизму через удосконалення його нетолерантності до цього негативного стереотипу та спрямування на формування позитивного ставлення у студентів до людей похилого віку. Аналіз та узагальнення теоретичного досвіду щодо вивчення питання освітньо-культурного середовища в сучасній науці дозволяють виокремити в реальному освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти такі структурні складники, як: організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний. Кожен із цих структурних елементів є взаємопов'язаний

між собою та відіграє важливу роль у процесі соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів.

Організаційно-технологічний є важливим у ході СПК ейджизму, оскільки забезпечує створення нетолерантних до ейджизму умов життєдіяльності в реальному середовищі ЗВО, тобто формуванню громадської думки щодо неможливості проявів зверхності, образливих висловлювань, дискримінаційних практик стосовно людей похилого віку в навчальній та соціально-побутовій сферах, сприяє ствердженню студентами толерантних міжпоколінних відносин у реальному освітньо-культурному середовищі ЗВО.

Навчально-професійний складник сприяє формуванню й розвитку професійно значущих якостей та професійної свідомості в студентів щодо толерантного ставлення до представників похилого віку. Оптимальна організація навчально-професійного складника реального освітньо-культурного середовища ЗВО щодо заперечення ейджизму сприятиме ціннісному сприйняттю досвіду людей третього віку, культури та традицій минулого, паритетного ставлення до представників похилого віку, недопущенню ейджизму в подальшу професійну діяльність студентів, а отже, сприятиме зниженню рівня ейджизму в суспільстві.

Соціально-виховний складник у процесі соціально-педагогічної корекції ейджизму пов'язаний зі створенням сприятливих перевиховних умов (нетолерантних до ейджизму) в середовищі ЗВО, що допоможуть самореалізації студентської молоді через студентське самоврядування, позанавчальну, дозвілєву діяльності, практику та забезпечать набуття цінності й поваги до старших, гуманізацію міжпоколінних взаємин. Внутрішнє освітньо-культурне середовище є провідним та визначальним для ефективної соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді. Завданням соціального педагога є згуртувати фахівців цього середовища (організаційно-технологічного, навчально-професійного, соціально-виховного складників) та узгодити їхню діяльність щодо подолання ейджизму. Проте підвищити ефективність СПК можливо через координацію корекційної діяльності

внутрішнього із зовнішнім освітньо-культурним середовищем ЗВО, тому система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів також охоплює і зовнішнє соціальне середовище, що перебуває у взаємозалежності із внутрішнім середовищем ЗВО. Координація діяльності із соціальними інституціями зовнішнього середовища забезпечить корекційний вплив на зниження рівня ейджизму в студентів поза закладом вищої освіти, сприятиме поширенню ціннісного ставлення до людей третього віку, посиленню соціальної активності, небайдужого ставлення студентів у напрямі подолання явища ейджизму в суспільстві тощо. Також необхідно враховувати й можливості зовнішнього віртуального середовища, що може бути використане як потужний механізм зміни негативних стереотипних уявлень щодо старості та людей цієї вікової категорії й за належної підготовки здійснювати цілеспрямований вплив на когнітивну, ціннісну, емоційну та поведінкову сферу, що сприятиме свідомій позитивній спрямованості сучасних здобувачів вищої освіти до представників похилого віку за допомогою використання зовнішніх віртуальних механізмів (каналів у месенджерах, вебсторінок, профілів у соціальних мережах тощо). Об'єднання корекційних зусиль внутрішнього, зовнішнього (реального і віртуального) середовищ забезпечить ефективність у процесі зниження рівня ейджизму в сучасній студентській молоді.

Наступним взаємопов'язаним елементом системи соціально-педагогічної корекції ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО є *змістовно-технологічний компонент*, що окреслює зміст корекційної діяльності, етапи, форми й методи, що перебувають у безпосередній єдності та передбачають досягнення означеної мети. Цей компонент системи поділяється на три послідовні взаємопов'язані етапи (підготовку потенційних суб'єктів та координацію з соціальними агентами СПК ейджизму студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО; соціально-педагогічне перевиховання ейджизму в студентів через інтеграцію та координацію соціально-перевиховних зусиль внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального середовищ; соціальне

загартування паритетного ставлення студентської молоді до представників похилого віку в зовнішньому середовищі), без реалізації їхньої ієрархічної єдності не можливе виконання успішної соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Схарактеризуємо їх детальніше.

Виконання першого окресленого *етапу підготовки потенційних суб'єктів та координації з соціальними агентами СПК ейджизму студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО* є необхідним, оскільки забезпечить соціально-педагогічну підготовку, узгодження дій представників внутрішнього (реального і віртуального) середовищ, координацію із зовнішнім (реальним і віртуальним) середовищами, що є важливим моментом для організації та ефективного управління процесом СПК ейджизму студентів у ЗВО. Підготовча діяльність з представниками у внутрішньому реальному середовищі ЗВО (адміністрацією закладу, психологом, кураторами, викладачами, студентським самоврядуванням, працівниками бібліотеки та іншими представниками закладу вищої освіти) полягає у проведенні педагогічних нарад, зібрань, консиліумів, майстер-класів, дискусій, семінарів-тренінгів, педагогічних майстерень, круглого столу-практикуму, що стосуються забезпечення знань щодо актуальності проблеми ейджизму серед студентів, сучасних проявів цього явища в них, специфіки соціально-педагогічної корекції ейджизму, інноваційних форм і методів СПК, підготовки представників реального і віртуального освітньо-культурного середовища ЗВО до взаємодії в ході корекційної діяльності, узгодження з ними програми та сприяння опануванню ними методикою СПК ейджизму студентів, а також стимулювання педколективу до організації координаційно-корекційного центру. Щодо технологічного аспекту, то проведення таких форм діяльності, як: відеосемінар „Ейджизм стосується кожного”, а також семінар-практикум для викладачів та кураторів зі створення навчально-методичних матеріалів, курсів за вибором, що розкриватимуть соціально-психологічні особливості розвитку людей похилого віку, сприятимуть утвердженню антиейджиського ставлення студентів до

представників похилого віку, шляхів зменшення рівня прояву ейджизму серед студентів тощо. Використанням методів проблемних ситуацій, „мозкового штурму” для знайдення різноманітних способів подолання ейджизму серед студентів забезпечить достатній рівень компетенції представників ЗВО, оволодіння навичками та методикою соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів у середовищі ЗВО. З працівниками бібліотеки, гуртожитку, керівниками гуртків, секцій тощо теж здійснюється підготовча робота, яка стосується корекційної діяльності в ході взаємодії зі студентами в середовищі ЗВО.

Підготовка представників студентського самоврядування та активу групи з низьким рівнем ейджизму також є необхідним напрямом у процесі корекції. Оскільки студентська молодь схильна до прояву самостійності та впливу авторитетних однолітків, необхідно залучити ці механізми в соціально-педагогічній корекції цього явища. Їхня підготовка до стимулювання інших студентів, креативної участі в заходах щодо зниження рівня ейджизму та трансляції толерантного ставлення до представників похилого віку можлива за допомогою соціально-педагогічних тренінгів, запровадження акцій, використання методики „рівний рівному”, що сприяє забезпеченню інших студентів точною інформацією, яка спростує поширення помилкових поглядів, стереотипів щодо людей похилого віку, а також допоможе їм розвинути навички, які необхідні для їхнього позитивного соціального розвитку. З представниками внутрішнього віртуального середовища (системними адміністраторами ЗВО, відповідальними за дистанційне навчання, адміністраторами студентських груп, спільнот у месенджерах тощо) також проводиться підготовча діяльність, що стосується особливостей взаємодії з представниками реального внутрішнього середовища щодо специфіки спільного впливу на процес зниження рівня ейджизму в студентській субкультурі, а також використання ефективних віртуальних форм і методів корекції ейджизму студентів для того, щоб через віртуальне середовище змінювати негативний стереотип ставлення та дій до старості, а також

стимулювати творчу активність студентів у напрямі толерантності до представників третього віку.

Підготовка до координації корекційної роботи з агентами зовнішнього реального соціального середовища (працівниками соціальних, медичних закладів, правоохоронних організацій та ін. спеціалістів з різних сфер діяльності, підприємств, установ, організацій тощо), яка передбачає визначення соціальних інституцій, які будуть залучені до цієї діяльності, налагодження з ними контактів та складання спільного плану корекційних дій. Зупинимось детальніше на сутності цього завдання. По-перше, постає необхідність у налагодженні взаємозв'язків з агентами зовнішніх соціальних інститутів, діяльність яких спрямована на взаємодію з людьми третього віку, це можуть бути, наприклад: соціальні служби, територіальні центри соціального обслуговування, будинки для людей похилого віку, громадські, благодійні організації, геріатричні пансіонати для ветеранів праці, клуби активного довголіття громадян похилого віку, університети для людей третього віку, культурно-дозвілєві організації тощо. За умови залучення представників цих організації до соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів отримаємо можливість не лише в теорії розвивати позитивні цінності до людей третього віку, а й на практиці показати студентам, що така дорослість не завжди супроводжується немічністю, потворством та іншими поштреними в нашому суспільстві негативними стереотипами щодо старості та людей цього віку; розробка плану спільних дій, заходів, підготовка ресурсно-технічного забезпечення спільного процесу корекції ейджизму в студентів. Підготовка здійснюється за допомогою спільних зборів, загальних конференцій, круглих столів, семінарів, майстер-класів щодо психовікових особливостей студентської молоді, специфіки СПК ейджизму в студентів, методики розробки й упровадження відповідних заходів тощо. По-друге, в умовах панівної культури інформаційного суспільства для молодого покоління важливу роль відіграє інтернет-простір, саме тому не можна залишити поза увагою залучення до соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів і агентів зовнішнього

віртуального простору. Ними можуть бути віртуальні громадські спільноти, організації в соціальних мережах, соціальні блогери, наставники (відомі діячі культури та мистецтва) тощо.

Етап підготовки до координації корекції ейджизму полягає в пошуку небайдужих до означеної проблеми представників зовнішнього віртуального простору та налагодженні з ними контактів у віртуальному середовищі. Обговорення можливих шляхів корекції ейджизму в студентів та пропаганди ними особистим прикладом позитивного ставлення та дій відносно представників похилого віку ефективно впливатиме на ставлення студентів до геронтологічної групи, оскільки авторитетна думка відомої особистості для студентів є доволі впливовою. Координувати корекційну роботу з ними доречно у вигляді віртуальних зустрічей, онлайн-бесід, онлайн-трансляцій, відеопрезентацій, відеолекторіїв, вебінарів, віртуальних екскурсій, прямих ефірів у соціальних мережах тощо. Залучення представників означеного простору дасть можливість звернути увагу на проблему ейджизму на глобальному рівні, який більшою мірою спрямований на молодіжну аудиторію. Зазначимо, що в роботі з представниками зовнішнього віртуального середовища оптимальними будуть методи, пов'язані з технічними засобами, оскільки дуже складно зустрітися в реальності з представниками віртуального простору, тому що вони не завжди проживають в одному місті та постійно зайняті діяльністю, пов'язаною з Інтернетом, і вони якнайкраще знають різноманітні новітні форми трансляції інформації, а оволодівши відповідними компетенціями ми, сприятимуть і соціально-педагогічній корекції явища ейджизму в студентів.

Результатом підготовчого етапу є організація соціально-педагогічного корекційно-координаційного центру при соціально-педагогічній службі, кафедрі чи студентській раді ЗВО, що координує взаємодію представників внутрішнього і зовнішнього, реального і віртуального середовищ щодо спільного плану дій щодо корекції ейджизму студентів, використовуючи і традиційні форми та методи, і інноваційні (відеоконференції, онлайн-брифінги,

онлайн-консультації тощо). Залучаються до означеного центру представники внутрішнього і зовнішнього середовищ, координує їхню діяльність соціальний педагог як провідний суб'єкт СПК ейджизму в студентів. Діяльність центру спрямована на подолання ейджизму студентів. Хоча цей етап є підготовчим, проте від якості його реалізації залежить ефективність усього змістовно-технологічного компонента системи.

Наступним взаємозалежним етапом змістовно-технологічного компонента є *соціально-педагогічне перевиховання ейджизму в студентів через інтеграцію та координацію соціально-перевиховних зусиль внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального середовищ ЗВО*. На цьому етапі основними функціями є виправна, компенсувальна та стимулювальна. У внутрішньому реальному середовищі здійснюється комплекс заходів (упровадження відповідних методичних матеріалів у дисципліни загального циклу, здійснення аудиторної та позааудиторної діяльності в цьому напрямі, залучення агентів зовнішнього рівня до СПК), що спрямовані на зміну негативного стереотипу в студентів щодо представників похилого віку. Науково-педагогічні працівники є основними передавачами знань до студентів, у ході своєї професійної діяльності за належної підготовки на першому етапі вони здійснюють витіснення перекручених, недостовірних знань щодо представників похилого віку в ході проведення лекцій, що стосуються розвінчування неточних і негативних стереотипів щодо старості та представників похилого віку; семінарських занять, що торкаються впливу сучасних негативних геронтостереотипів на ставлення студентів до людей цього віку, а потім відбувається компенсація цих знань у ході проведення тематичних практичних занять, аналізу ситуацій тощо. У цілеспрямовану взаємодію з корекції з викладачами-предметниками вступають і куратори, що в ході проведення дебатів, круглих столів про видатних людей, науковців ЗВО, які отримали визнання лише в похилому віці, заміщують недостатні знання шляхом перебудови узагальнених переконань щодо людей цього віку. У ході такої діяльності здійснюється заповнення пробілів та систематизація знань у

студентів щодо старості, процесу власного старіння в майбутньому та адекватного сприйняття цієї вікової групи. Ще одним важливим суб'єктом взаємодії в ході СПК є психолог, що в позааудиторній діяльності проводить зі студентами тренінгові вправи, рольові ігри, метод конкретних ситуацій, які сприяють активному витісненню зі свідомості студентів негативних стереотипів щодо людей третього віку, заміщенню позитивними емоціями, ідентифікації студентів із представниками геронтологічної групи в майбутньому, усвідомленим ціннісним ставленням до людей цього віку в нашому суспільстві, формування усвідомленої соціальної рівності всіх членів держави тощо. У ході СПК з іншими суб'єктами взаємодіють і працівники бібліотеки, гуртожитку, що також у ході своєї професійної діяльності сприяють усуненню в студентів ейджизму та розвитку ціннісного, толерантного до людей похилого віку життєвого простору, використовуючи такі форми та методи, як лекція-пресконференція в бібліотеці, наукові дебати в гуртожитку, тиждень, присвячений моді та культурі 50-х років, виставки-презентації тощо, що посилять їхні знання та знизить їхні негативні емоції відносно геронтологічної групи. У створенні єдиного корекційного середовища беруть участь суб'єкти реального внутрішнього середовища та представники віртуального внутрішнього простору, що перебувають у взаємодії в ході СПК ейджизму студентів. Суб'єкти внутрішнього реального й віртуального середовищ взаємопов'язані, оскільки елементи віртуального простору ефективно використовуються в ході освітньої діяльності студентів (наприклад, комп'ютерні навчальні програми, онлайн-курси, електронні посібники, віртуальні бібліотеки тощо). Представники внутрішнього віртуального середовища також впливають на компенсацію недостатніх знань, формують позитивні емоції в студентів щодо власної старості, представників похилого віку в міжособистісній взаємодії, ціннісного ставлення й толерантної лінії поведінки за допомогою віртуальних медіаресурсів у процесі трансляції тематичних статей в електронній газеті закладу, проведення бліцтурніру між студентами в мережі та розіграшу мотивувального призу, керування форумами

та чатами студентів для поширення позитивних ціннісних орієнтацій щодо представників похилого віку. Також важливим напрямом у ході СПК є розширення баз практики з урахуванням необхідності безпосередньої взаємодії з представниками похилого віку. Удосконалити цей напрям можливо в ході співпраці із зовнішніми соціальними інституціями, діяльність яких спрямована на надання, наприклад, соціальної допомоги людям похилого віку чи підвищення їхньої інформаційної грамотності тощо, аби під час проходження практики спонукати студентів до взаємодії із людьми похилого віку, що підкреслює взаємозалежність та цілеспрямовану взаємодію із зовнішнім соціальним середовищем у ході СПК ейджизму студентської молоді. Організація зустрічей з фахівцями та представниками зовнішнього середовища, видатними людьми похилого віку, волонтерами, спільних фестивалів, майстер-класів, концертів, тематичних заходів, лєтеркросингу, міжпоколінних зустрічей, соціокультурних проєктів, квестів, соціально-педагогічних акцій, фотосушки, ярмарків, міжпоколінних асиміляторів, індивідуальних та колективних проєктів тощо забезпечить посилення цінності людей похилого віку, стимулювання їхньої ініціативи щодо зміцнення нетолерантного ставлення до ейджизму в середовищі ЗВО та поза його межами. Агенти зовнішнього віртуального середовища у ході СПК мають змогу цілеспрямовано насичувати віртуальний простір, що є надзвичайно значущими для студентської молоді, корекційно-виховним потенціалом у напрямі зниження ейджизму. Вони допоможуть студентам візуалізувати позитивні стереотипи щодо процесу старіння, популяризувати міжпоколінні ціннісні орієнтації через такі форми: віртуальний флешмоб, челенж „Моя бабуса може” та „Мій дідусь може”, тематичний онлайн-бранч, онлайн-брифінги, онлайн-зустрічі, віртуальний коучинг „Об’єднуємо покоління” тощо.

Результатом цього етапу є зниження рівня ейджизму студентів, заміщення його паритетним ставленням студентів до людей похилого віку та їх ініціативи щодо зміцнення нетолерантного ставлення до ейджизму на внутрішньому рівні освітньо-культурного середовища ЗВО за допомогою

об'єднання корекційних зусиль внутрішнього, зовнішнього (реального і віртуального) середовищ.

Для підвищення та закріплення сформованого паритетного ставлення студентів до людей похилого віку необхідним є реалізація наступного етапу змістовно-технологічного компонента системи *соціального загартування паритетного ставлення студентської молоді до представників похилого віку в зовнішньому середовищі*, що відбувається через організацію практичного соціального досвіду на зовнішньому рівні освітньо-культурного середовища ЗВО. Провідним суб'єктом у цьому напрямі залишається соціальний педагог, що координує діяльність з представниками внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального освітньо-культурного середовища ЗВО, а також на цьому етапі студенти стають суб'єктами корекції ейджизму в умовах зовнішнього середовища. Основними функціями на цьому етапі є навчально-просвітницька (коли студенти самі стають суб'єктами СПК ейджизму, формуючи знання та навички безконфліктної взаємодії з людьми похилого віку в інших), закріплювальна та стимулювальна щодо паритетного ставлення студентів, їх трансляції позитивних стереотипів відносно людей третього віку в соціумі. У ході соціального загартування стимулюється соціальна активність студентів щодо нетолерантного ставлення до ейджизму в соціумі. Залучаючи їх до таких заходів, ситуацій, що потребують використання вже виправлених на попередньому етапі знань, соціальних якостей, цінностей та стимулюючи їх свідомому слідуванню гуманістичної лінії поведінки в соціумі та впливу на інших власним прикладом, що можливо досягти в ході реалізації волонтерської діяльності, різних видів педагогічної практики, соціокультурних, благодійних проєктів, громадських об'єднань, флешмобів, марафонів тощо сприятиме зниженню рівня ейджизму. Ця діяльність студентів надає можливість виявити самостійність, соціальну активність, відповідальність, стимулює їхню ініціативу щодо вдосконалення суспільного благополуччя. Соціальне загартування студентів у різноманітних видах суспільно корисної діяльності (наприклад, волонтерська допомога в реалізації соціально-педагогічної послуги

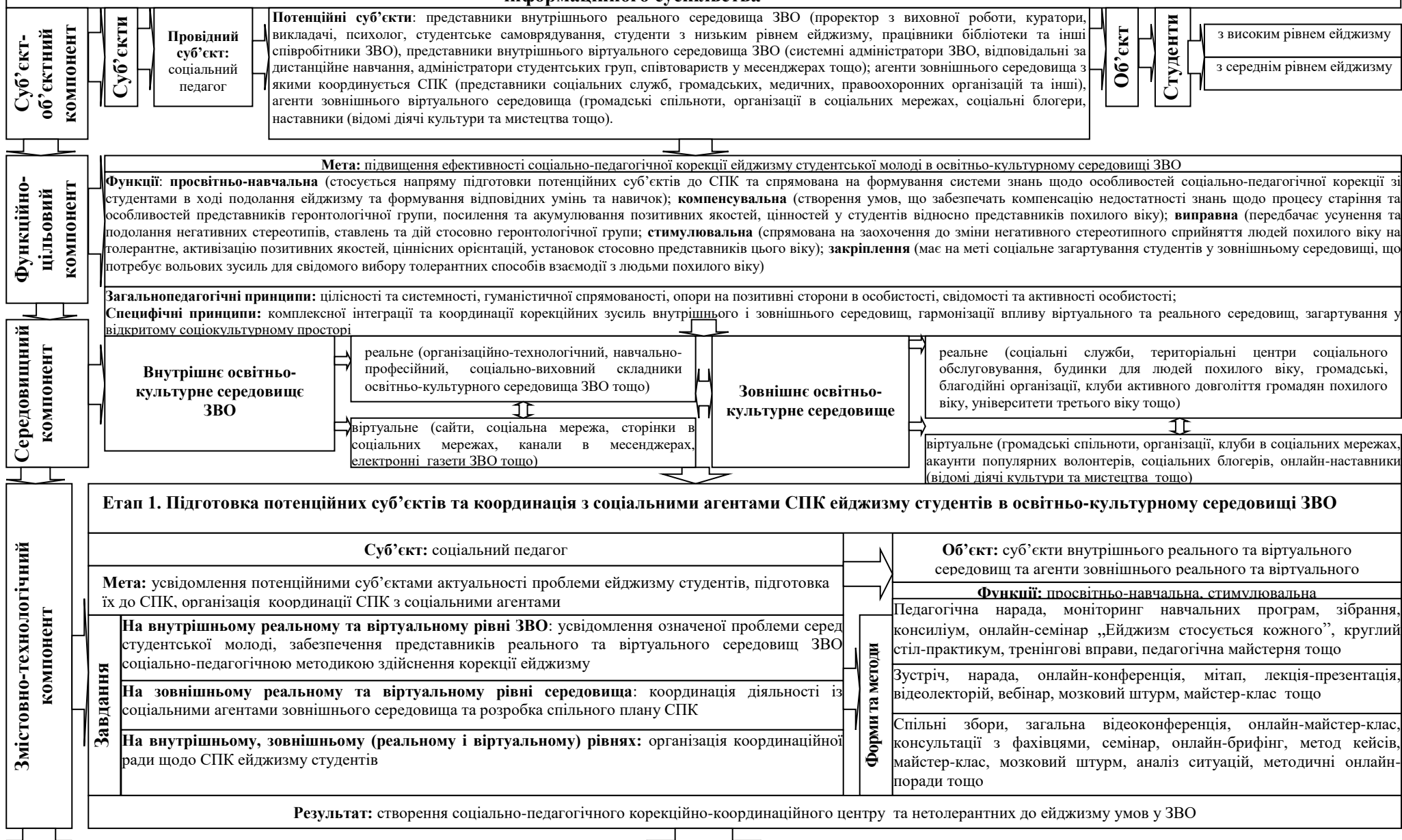

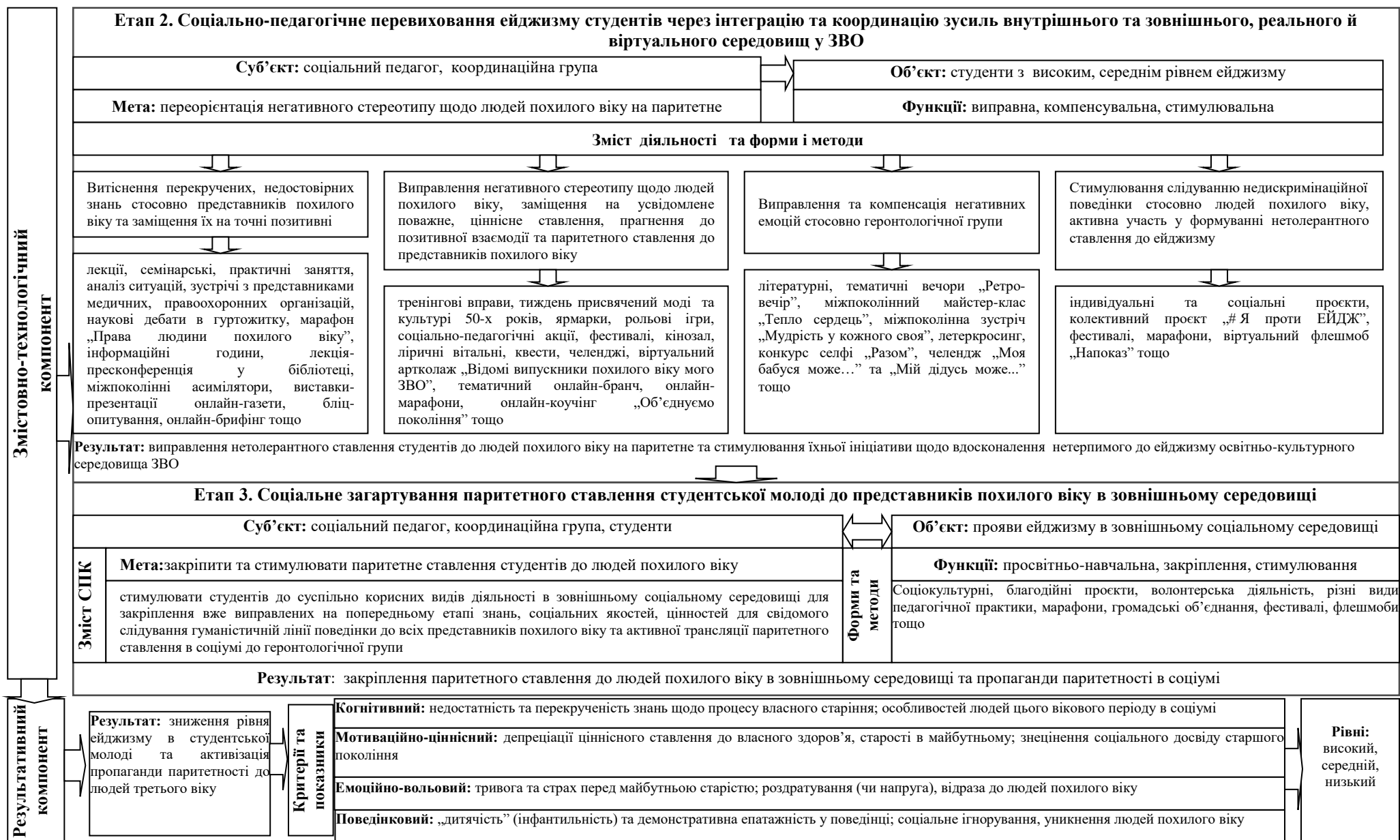
„Університет третього віку” на базі територіальних центрів соціального обслуговування проведення гуртків та факультативів для людей похилого віку тощо), що базується на власній соціальній активності, ініціативності, прагненні до активної участі в удосконаленні власного життя, свідомому розумінні необхідності будувати міжпоколінні взаємини на засадах рівності, довіри, поваги, гуманізму, що сприяє особистісному вдосконаленню, формуванню соціальної зрілості, значущості, відповідальності в студентів шляхом посилення соціально позитивної лінії поведінки щодо представників похилого віку.

Останнім взаємопов’язаним елементом системи є *результативний компонент*, який виявляє ефективність попередніх компонентів та всієї системи. Результатом системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО є зниження рівня ейджизму в студентської молоді та активізація пропаганди паритетності до третього віку за такими критеріями: когнітивним, мотиваційно-ціннісним, емоційно-вольовим та поведінковим відповідно до високого, середнього та низького рівнів і відповідних показників.

Схематичне зображення системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства представлено на рис 2.1.

Система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства

Рис.2.1. Система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства

Отже, система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства характеризується єдністю та взаємозалежністю таких компонентів: суб'єкт-об'єктного (суб'єкти й об'єкти СПК), функційно-цільового (мета, функції, принципи СПК), середовищного (внутрішнє, зовнішнє, реальне та віртуальне середовища), змістовно-технологічного (зміст, етапи, завдання, форми й методи діяльності), результативного (критерії, показники та рівні). Відповідна система має на меті зниження рівня ейджизму та активізацію пропаганди паритетності до представників похилого віку серед студентів. Система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства фіксує реалізацію таких змістових та взаємозалежних завдань: 1) підготовку потенційних суб'єктів та координацію з соціальними агентами СПК ейджизму студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО; 2) соціально-педагогічне перевиховання ейджизму в студентів через інтеграцію та координацію соціально-перевиховних зусиль внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального середовищ; 3) соціальне загартування паритетного ставлення студентської молоді до представників похилого віку в зовнішньому середовищі, без реалізації яких неможливе виконання успішної соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

Соціально-педагогічна корекція ейджизму починається з підготовки потенційних суб'єктів до означеної діяльності та створення сприятливих умов в середовищі ЗВО для СПК ейджизму студентів. Спочатку відбувається витіснення негативного стереотипу щодо власної старості та представників похилого віку на внутрішньому реальному та віртуальному рівні освітньо-культурного середовища ЗВО, а потім на рівні реального та віртуального зовнішнього середовища відбувається заміщення, тобто заміна неприйнятних дій студентів щодо представників похилого віку на допустиму толерантну

взаємодію, а коли досягнуто позитивних змін, необхідно за допомогою соціально-педагогічних засобів закріпити цей ефект. Саме для цього використовуємо соціальне загартування студентів в зовнішньому середовищі.

Обґрунтована система потребує експериментальної перевірки її ефективності через упровадження соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

2.2. Реалізація системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства

Реалізація системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства здійснювалася у двох закладах вищої освіти: Харківській державній академії культури та Українському державному університеті залізничного транспорту (м. Харків). Базуючись на обґрунтованій системі соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства, діагностиці стану соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурних середовищах ЗВО та виявленому рівні проявів ейджизму в студентській молоді, постає необхідність у реалізації системи через відповідну програму (див. додаток Ж). Реалізація цієї системи відбувалася поетапно. Розглянемо детально кожен з етапів.

Так, перший етап формувального експерименту був підготовчим, що мав на меті вирішення інформаційних, діагностичних та інших організаційних завдань. Процес упровадження було розпочато зі спеціальної підготовки внутрішнього реального освітньо-культурного середовища ЗВО (адміністрації, педагогічного колективу, інших представників ЗВО обраних закладів). Спочатку на педагогічній нараді було винесено на розгляд питання про

впровадження педагогічного експерименту щодо соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентській молоді. По-перше, при підтримці представників адміністрації ЗВО було проведено автором експерименту виступ на педагогічній нараді для того, аби висвітлити проблему ейджизму на сучасному етапі розвитку суспільства та презентувати результати діагностики рівня ейджизму студентів, вплинути на усвідомлення викладачами соціальної загрози ейджизму студентів та необхідності її вирішення. На нараді ухвалено рішення про початок роботи. Але представники педагогічних колективів по-різному відреагували на пропозицію про впровадження відповідної системи, наприклад, представники УкрДУЗТ більш скептично поставилися до необхідності взяти участь в експерименті, обґрунтовуючи це тим, що їхній навчальний заклад має технічну спрямованість. У ХДАК викладачі повністю погодилися з наявною проблемою ейджизму в умовах інформаційного суспільства та серед студентів їхнього закладу зокрема, але високої вмотивованості в реалізації не проявили, пояснюючи це тим, що студенти мають поважати викладачів, незважаючи на їхній вік, а все інше виходить за межі освітнього процесу. Позитивним моментом є те, що керівництво закладів все-таки прийняло рішення про необхідність діяльності в напрямі соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Зауважимо, що не заперечувалося взяття участі в соціально-педагогічній корекції інших представників ЗВО, не виділеними нами як суб'єктів. Першочерговості набуло завдання підготовки означених представників реального внутрішнього освітньо-культурного середовища ЗВО до соціально-педагогічної діяльності з корекції ейджизму в студентів, тобто необхідно сприяти усвідомленню потенційними суб'єктами соціально-педагогічної корекції актуальності проблеми ейджизму в студентській субкультурі, підвищити та поглибити компетенції представників ЗВО щодо проявів ейджизму в сучасних студентів, специфіки соціально-педагогічної корекції ейджизму у здобувачів вищої освіти у середовищі ЗВО, а також здійснити відповідну підготовку представників внутрішнього віртуального

середовища ЗВО, оскільки ці представники будуть виступати потенційними суб'єктами в ході соціально-педагогічної корекції, та забезпечити суб'єктів соціально-педагогічною методикою здійснення корекції ейджизму. Важливою на цьому етапі є координація діяльності щодо соціально-педагогічної корекції ейджизму з соціальними агентами зовнішнього середовища – і реального, і віртуального.

За згодою керівництва в цих закладах осередком для допомоги авторці в реалізації СПК ейджизму студентів у ХДАК стала кафедра соціальної педагогії, а в УкрДЗУТ – навчально-науковий центр гуманітарної освіти. На внутрішньому реальному рівні ЗВО робота розпочалася з підготовки представників реального освітньо-культурного середовища (кураторів, викладачів, психологів, працівників бібліотеки, гуртожитку, інших співробітників ЗВО та представників студентського самоврядування) до реалізації корекційних дій щодо зменшення проявів ейджизму в студентів та створення нетолерантного до ейджизму освітньо-культурного середовища ЗВО. З метою підвищення компетентності науково-педагогічного колективу щодо проявів ейджизму та підготовки їх до організації соціально-педагогічної корекції спочатку була проведена інтерактивна бесіда „Явище ейджизму та його наслідки”, лекція-презентація щодо необхідності нейтралізації явища ейджизму. Серед педагогічного колективу простежувалось неповне усвідомлення цієї проблеми та необхідність подальшої роботи, але після перегляду та обговорення відеоматеріалу „Ейджизм – стосується кожного!”, семінару „Особливості соціально-педагогічної корекції у процесі подолання ейджизму”, тренінгової вправи „Стереотипи та упередження”, в основі яких лежить метод мозкового штурму, відбулася зміна попередньої позиції. Так, переважна більшість представників ЗВО погодилися із нагальністю впровадження соціально-педагогічної корекції ейджизму; один із кураторів УкрДУЗТ О. Б. зауважив про вагому роль ЗВО у розв'язанні проблеми ейджизму серед молоді; викладач психології ХДАК А. А. запропонувала власну допомогу для реалізації корекційної діяльності, тим самим підтверджуючи

нагальність розв'язання проблеми ейджизму. Але були й такі викладачі та співробітники, які негативно поставилися до необхідності брати участь в експерименті (М. П. – працівник гуртожитку УкрДУЗТ та М. О. – викладач ХДАК).

Логічним продовженням усвідомлення та підвищення компетенції представників ЗВО щодо проблеми ейджизму є забезпечення представників ЗВО методикою соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Особливої актуальності забезпечення представників реального середовища ЗВО методикою СПК ейджизму студентів набуває й тому, що в експериментальних ЗВО (УкрДУЗТ та ХДАК) відсутні ставки соціального педагога. Якщо в ХДАК є кафедра з соціальної педагогіки, де готують спеціалістів з соціальної педагогіки та соціальної роботи та на якій працюють відповідні фахівці, то в УкрДУЗТ є лише навчально-науковий центр гуманітарної освіти, що включає такі кафедри – „Історія та мовознавство”, „Іноземні мови”, „Фізичне виховання та спорт”, „Філософія і соціологія”, остання має серед інших найбільшу гуманітарну спрямованість. Забезпечення представників реального освітньо-культурного середовища ЗВО методикою СПК ейджизму в ЗВО відбувалося за допомогою таких форм, як: конференція „Ейджизм у сучасному соціумі”, консиліум-практикум „Шляхи корекції ейджизму”, круглий стіл „Поборемо ейджизм разом”, онлайн-консультації, майстер-класи, мітап „У чому небезпека ейджизму?”, педагогічні майстерні тощо, на яких активно обговорювали представників ЗВО та визначали їхні можливості в ході реалізації соціально-педагогічної корекції ейджизму, розкривали особливості СПК ейджизму в студентів, особливості діяльності та форми корекції ейджизму в студентів. Також для ефективної СПК у внутрішньому середовищі ЗВО необхідно було залучитися підтримкою в цьому напрямі представників віртуального середовища ЗВО. Для них був проведений круглий стіл „Необхідність корекції ейджизму у віртуальному просторі” та семінар „Шляхи соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів у кіберпросторі”, присвячений ознайомленню представників віртуального

освітньо-культурного середовища ЗВО з тими соціально-педагогічними методами та формами, які доцільно використовувати в процесі корекції ейджизму у віртуальному просторі. Було обговорено план дій у напрямі корекції в соціальних групах „Харківська державна академія культури” та „Студент ХДАК” і в соціальній групі „УкрДЗУТ” та „НЦГО”. Зауважимо, що діяльність відбувалася паралельно в означених експериментальних ЗВО, а певні спільні рішення приймалися в ході онлайн-нарад, що дозволило узгодити важливі позиції.

Паралельно (вересень-жовтень) з реалізацією першого завдання у внутрішньому (реальному та віртуальному) освітньо-культурному середовищі ЗВО було реалізовано координацію діяльності в напрямі корекції ейджизму в студентів з агентами зовнішнього (реального та віртуального) середовищ. Діяльність розпочалася із пошуку однодумців у зовнішньому середовищі, налагодженню з ними співпраці та залученню відповідних соціальних інституцій до процесу соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів, а також координації спільного плану корекційної діяльності. Щодо представників реального зовнішнього середовища, то найбільшу вмотивованість в цьому напрямі проявили соціальні інститути, діяльність яких пов’язана із людьми похилого віку, тобто територіальні центри, заклади соціального обслуговування, будинки для людей похилого віку, геріатричні пансіонати для ветеранів праці, клуби активного довголіття громадян похилого віку, університети третього віку. Вони охоче погодилися на співпрацю, оскільки на практиці стикаються із проблемою ейджизму молоді та мають навички роботи із людьми третього віку. Щодо інших соціальних інституцій (соціальні служби, громадські, благодійні організації, заклади культури, культурно-дозвіллеві організації), то їх представники погодилися на співпрацю, але бути суб’єктами корекційної діяльності відмовилися. Оскільки студентська молодь проводить багато часу у відкритому кіберпросторі, то нами визначено необхідність долучення представників зовнішнього віртуального простору до СПК ейджизму. Робота з цими агентами (громадські спільноти, організації в

соціальних мережах, соціальні блогери, відомі волонтери, наставники (відомі діячі культури та мистецтва)) мала деякі ускладнення, оскільки ці представники основною метою вбачають отримання прибутку, а соціально-педагогічний аспект власної діяльності не розглядають зовсім, але все-таки деяких представників цього середовища нам удалося вмотивувати на подальшу співпрацю в напрямі СПК ейджизму серед студентської молоді. Ми змогли залучитися підтримкою представників територіальних центрів соціального обслуговування, клубів активного довголіття громадян похилого віку, університетами третього віку, а також підтримкою представників зовнішнього віртуального середовища, а саме: керівником проєкту „Мрія не старіє” (Євгенією Малинською) та відомими блогерами міста Харкова, які проявили зацікавленість у процесі зниження рівня ейджизму і в студентській молоді, і в соціумі загалом. Зауважимо на тому, що агенти зовнішнього віртуального простору зазначили, що не є фахівцями в цій галузі та потребують допомоги в соціально-педагогічній діяльності щодо корекції ейджизму, тому для того, щоб координувати діяльність представників внутрішнього, зовнішнього, реального та віртуального середовищ, створено корекційно-координаційний центр. Затвердження оперативного плану дій відбувалося під час круглого столу з представниками корекційно-координаційного центру та авторки, що надало змогу спільному інформуванню та внесенню певних корективів у подальшу діяльність. Корекційно-координаційний центр в ХДАК було створено на базі кафедри педагогіки та психології, до нього ввійшли викладачі, куратори академічних груп, актив студентських академічних груп та представники студентського самоврядування. Цей центр в УКрДЗУТ було організовано при кафедрі „Філософії та соціології”, що включав викладачів, кураторів, представники студентського самоврядування та представників соціально-філософського й психологічного гуртків кафедри філософії та соціології.

Загалом після проведення їхньої підготовки представники ЗВО ознайомилися та набули навичок реалізації форм і методів соціально-педагогічної корекції ейджизму молоді, особливостей СПК в освітньо-

культурному середовищі ЗВО. Проте деякі представники ЗВО, після впроваджених нами організаційних форм, не проявляли достатню вмотивованість, аби самостійно, без сторонньої мотивації (авторки чи представників адміністрації ЗВО) реалізовувати діяльність з соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Тому було прийнято рішення про створення корекційно-координаційного центру. Засідання корекційно-координаційного центру відбувалося раз на місяць у різноманітних формах (віртуальна-бесіда, онлайн-лекція, консультація, презентація, онлайн-дискусія, мозковий штурм, аналіз даних, аналіз ситуацій, онлайн допомога в реалізації СПК ейджизму в студентів, надання методичних рекомендацій тощо), метою яких було досягнення взаємодії та узгодження діяльності всіх представників внутрішнього та зовнішнього соціальних середовищ. Обрані форми роботи дали можливість об'єктам визначити власні „сильні сторони” в процесі безпосередньої соціально-педагогічної корекції ейджизму. Створений корекційно-координаційний центр оформлений документально і представлений у вигляді Положення (див. додаток 3).

Отже, реалізація першого етапу соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді відбувалася у вересні-жовтні 2018 – 2019 навчального року, у ході якого була здійснена підготовка представників внутрішнього, зовнішнього – і реального, і віртуального середовищ – до СПК ейджизму в студентів, учасники здобули відповідні знання та вміння, необхідні для реалізації СПК ейджизму в студентів, проведені заходи уможливили виконання їх учасниками ролі суб'єктів СПК. У результаті цього напряду створено корекційно-координаційний центр.

Надзвичайно важливим є етап соціально-педагогічного перевиховання ейджизму в студентів через інтеграцію та координацію соціально-перевиховних зусиль внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального середовищ. Він забезпечує реалізацію діяльності на реальному внутрішньому рівні ЗВО в організаційно-технологічному, навчально-професійному та соціально-

виховному складниках та у віртуальному просторі ЗВО, а також реальному та віртуальному зовнішньому середовищі.

Етап соціально-педагогічного перевиховання студентів розпочався з організації та створення нетолерантних до ейджизму умов життєдіяльності в реальному середовищі ЗВО. Спочатку за участі співробітників бібліотеки була проведена лекція-пресконференція в бібліотеці для студентів під назвою „Люди третього віку в літературі”, після за підтримки працівників гуртожитку та студентського самоврядування проведено наукові дебати „Вікова дискримінація в сучасному світі”, паралельно в головному корпусі закладу тривала виставка-презентація „Історія поколінь”, яку організували куратори з активом групи. Також проведено просвітницький захід за участю викладачів для студентів „Молодість і старість, час для нових відкриттів” та тематичний тиждень у закладі, присвячений моді та культурі 50-х років. Зокрема виникали труднощі щодо активної участі студентів в означених формах діяльності. Першу зустріч у бібліотеці студенти обох закладів сприйняли доволі скептично, можливо це пояснити тим, що вона проводилася у позанавчальний час, а більшість студентів аргументувала відсутність тим, що вони мають власні справи чи працюють, але актив груп, що був присутній під час лекції-пресконференції, дізналися від працівників бібліотеки, що більшість їх улюблених письменників стали відомими саме в поважному віці, наприклад, С. Кінгу та П. Коельо наразі понад 70 років, і вони досі пишуть неймовірні книги. Наприкінці цього заняття студенти зауважили, що погоджуються з тим, що люди похилого віку можуть бути активними, але й підмітили, що це скоріше виняток з правила, а „вітчизняні” люди похилого віку відрізняються від них. Виставка-презентація „Історія поколінь” та тиждень, присвячений моді та культурі 50-х років, були сприйняті студентами на більш позитивному рівні. Діяльність з представниками бібліотеки було доповнено такою формою, що сприяє СПК ейджизму в студентів, як „Стіл ідей”, а в гуртожитку – марафоном „Рівність”, що сприяли активній участі студентів. У рамках корекційної діяльності в освітньо-культурному середовищі ЗВО також було здійснено

моніторинг програм навчальних дисциплін разом з викладачами, які були схожими в експериментальних закладах, та запропоновано урізноманітнити їх темами з проблематики міжпоколінної взаємодії. Так, дисципліну „Філософія” запропоновано урізноманітнити такою темою: „Єдність і протистояння двох полярних вікових груп”, дисципліну „Соціологія” – „Особистість і суспільство”, підтема „Сучасні соціальні відхилення між віковими групами”, дисципліну „Політологія” урізноманітнити темою „Сучасні ризики у становленні та розвитку демократичної України”, які б сприяли розвитку ціннісного ставлення сучасної молоді до представників похилого віку, культуру поведінки з цією віковою групою. За згоди керівництв ці рекомендації були представлені на методичній раді, подальшого обговорення набуло питання запровадження їх в освітній процес.

Формування й розвиток професійно значущих якостей та професійної свідомості в студентів щодо толерантного ставлення до представників похилого віку розпочалося з підготовки та проведення тематичної лекції на тему „Я та явище ейджизму” й обговорення висловлювання В. Сухомлинського „Повага, шанування старших поколінь – закон нашого життя” та оповідання „Шляхетне дерево” Ш. Зільверштайна, що дозволили дізнатися про власну позицію студентів стосовно міжвікового конфлікту та людей похилого віку. У деяких групах діалог був бурхливим і не завжди конструктивним, деякі неформальні лідери відстоювали негативну позицію щодо цього питання, що, своєю чергою, свідчило про актуальність міжпоколінного конфлікту та потреби в корекційних діях. Ураховуючи результати діагностики у внутрішньому освітньо-культурному середовищі ЗВО, необхідним є інформування студентів стосовно негативних наслідків вікової дискримінації. Цьому сприяють такі форми: студентські дебати „Вікова дискримінація – яка вона?”, семінарські заняття щодо вікової дискримінації, спільний перегляд та обговорення кінофільму „Інтерн”, що викликав бурхливу реакцію студентів, оскільки торкнувся морального аспекту молодого покоління, але, своєю чергою, привів студентів до навичок саморефлексії та осуду певних дій. Проведення марафону „Права

людини похилого віку” дало змогу студентам усвідомити наслідки порушення прав людей, що посилять точні та позитивні знання, а також змінити негативні стереотипи щодо людей похилого віку. Так, студенти під час проведення марафону змогли самостійно виявити стереотипи, які існують у суспільстві щодо людей третього віку, які мають і самі студенти. Так, студент УкрДУЗТ Олексій В. зауважив, що стереотипи, які існують у суспільстві про людей третього віку, не є безпідставними (наводячи приклад стереотипу про те, що більшість людей третього віку є малозабезпеченими. Це є правильним, якщо брати до уваги рівень пенсій у країні). Заходи, що були спрямовані на витіснення перекручених знань стосовно людей похилого віку, мали бурхливу реакцію в студентів, але після проведення пізнавальної гри „Діалог поколінь”, рольової гри „Інший світ” студенти почали більш свідомо ставитися до наявних стереотипів щодо людей похилого віку та критично мислити щодо їхньої правдивості. Відмінною рисою в ході реалізації цього етапу соціально-педагогічної корекції було проведення у ХДАК круглого столу з іноземними студентами „Солідарність культур” з метою обміну досвідом з іноземними студентами з проблеми міжпоколінних зв’язків, розуміння значущості людей похилого віку в особистому житті та житті соціуму. Цей захід дав можливість проявити ініціативу не лише активним студентам закладу, але й іноземним студентам та сприяв засвоєнню іншими студентами цінностей інших культур стосовно старшого покоління. На жаль, цю форму роботи в УкрДЗУТ не вдалося втілити, але на суть програми СПК ейджизму студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО вона не вплинула. Цей напрям продовжився циклом заходів, що сприяли зміні негативного стереотипного сприйняття людей похилого віку на паритетне та гармонізації міжпоколінних взаємин у реальному та віртуальному просторі.

Для посилення мотиваційно-ціннісного критерію й заміщення, зміни та переосмислення негативних стереотипів поведінки щодо людей похилого віку в студентів, вироблення навичок ціннісного сприйняття, розвитку поваги, рівності та розуміння необхідності толерантної взаємодії були проведені

спільно з психологом тренінгові вправи у внутрішньому реальному середовищі ЗВО: „Ярмарок ознак”, „Павутина упереджень”, „Бути дискримінованим”, „У вітальні мого дому”, „Зроби крок на зустріч”, „Мости”, „Факти та стереотипи” та ін. Завдяки цим формам роботи студенти змогли відчувати емоції, які переживають літні люди, коли їх дискримінують, переосмислили власні дії щодо цих людей, отримали навички доброзичливої, толерантної взаємодії з іншими, навчилися розуміти різницю між фактами та стереотипами. Під час проведення цих вправ студенти виявляли власні почуття та емоції, що надалі стало підставою для саморефлексії.

Для узагальнення уявлень студентів про необхідність толерантного, поважного та рівноправного ставлення до людей похилого віку впроваджено тренінгове заняття „Моє майбутнє”, у рамках якого проведено тренінгову вправу „Лист подяки” та написання твору-роздуму „Колись й до мене прийде старість...”, де студенти проявили особисті емоцій та ставлення до себе в цьому віці та до людей похилого віку. У більшості відбулася зміна ставлення з соціального ігнорування або навіть негативного на толерантне щодо людей похилого віку. Поділившись власними роздумами щодо певних недоліків у власній поведінці, студенти усвідомили необхідність рівноправних та толерантних взаємин. Досить ефективним у ході соціально-педагогічної корекції негативних стереотипів у студентів щодо людей похилого віку виявився соціальний квест „Паралель”, опис якого подано в додатках (див. додаток К), що мав на меті формування усвідомленого ціннісного ставлення до людей похилого віку, уміння бути людяним, керувати своїми негативними емоціями та поведінковими реакціями щодо цієї категорії. Суть квесту полягає в розігруванні певного сюжету (у нашому випадку „як у старі добрі часи”), відбувається в закритому приміщенні, у якому створюються певні умови. Тематика нашої квест-кімнати „Паралель” є повернення студентської молоді в минуле, що сприяє формуванню усвідомленого ціннісного ставлення до людей похилого віку, уміння бути людяним, керувати своїми негативними емоціями та поведінковими реакціями щодо цієї категорії населення. Студенти потрапляють

у заздалегідь підготовлену кімнату, де їх зустрічає майстер (тобто ведучий) квесту і знайомить з правилами та історією кімнати, у яку вони потрапили. Важливим моментом є те, що в іншій кімнаті потрібно залишити всі електронні, мобільні пристрої, гаджети, які зазвичай забирають у нас багато часу і можуть полегшити проходження завдань, також це допомагає повністю поглинути у квестову реальність. Перебування в кімнаті обмежується за часом, що додає азарту та адреналіну в процес гри, що є важливим мотивувальним елементом для студентів через їхні психовікові особливості. Для того, щоб відгадати всі загадки й виконати завдання, студентам даються підказки та різні способи рішень. Усе необхідне учасники знайдуть у приміщенні, у якому будуть замкнені. У такий спосіб студенти зможуть навчитися керуватися емоціями, своєю увагою, досягти взаєморозуміння, довіри, навчитися сприймати себе та людей похилого віку по-іншому, навчитись командної гри, усвідомити негативні наслідки своїх дій стосовно дискримінації людей старшого віку. Зазначимо, що в ході реалізації цього етапу студенти ЕГ1 (ХДАК) більш свідомо ставилися до виконання поставлених перед ними завдань, проявляли ініціативу в пошуку шляхів подолання ейджизму та мали менш стійкі стереотипні уявлення стосовно старості та людей похилого віку загалом. При реалізації соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів, а саме виправлення негативних стереотипів щодо людей похилого віку та заміщення на усвідомлене поважне ставлення, ми зіткнулися з труднощами в активізації інтересу студентів до заходів програми. Але за допомогою інтерактивних форм та методів нам удалося поступово залучити до взаємодії студентів.

У рамках змісту соціально-педагогічної корекції студентів з виправлення та компенсації негативних емоцій стосовно геронтологічної групи та консолідації зусиль зовнішнього середовища було проведено цикл заходів: інформаційна година з представником територіального центру на тему „Біографія добра” та спільне обговорення вірша А. Дементьєва „Бути старим не просто” та І. Нікітіна „Смукот старого”, зустріч-бесіда з працівником правоохоронних органів на тему „Дискримінація та види покарань”, зустріч-

бесіда з представником Університету третього віку, представником закладу медичного обслуговування на тему „Вплив дискримінації на здоров'я”. Ще одним цікавим заходом була міжпоколінна зустріч „Мудрість у кожного своя”, на якій студенти із людьми третього віку обговорювали соціальні проблеми. У результаті такої зустрічі студенти були здивовані тим, що люди геронтологічної групи об'єктивно ставляться до життя й у більшості випадків підтримують молодь та її починання. Своєю чергою, люди старшого покоління зауважили, що сучасні молоді люди є активними, розумними та цілеспрямованими особистостями. Такі висловлювання свідчать про налагодження міжпоколінної взаємодії між студентами та людьми третього віку. Оскільки сучасна молодь повністю інтегрована в кіберпросторі, а саме студенти є яскравими представниками „покоління Z”, з метою корекції ейджизму використано форми та методи корекції у віртуальному просторі внутрішнього середовища ЗВО. Був проведений онлайн-марафон, спрямований на витіснення негативного стереотипу сприйняття людей похилого віку в ході перегляду та обговорення відеофрагментів „Відомі та успішні люди в похилому віці”, „Відомі бабусі-відеоблогери”, „Вік-ілюзія для сучасних пенсіонерів”, „Бути моделлю у 70 років – це реально”, „Стильні та сучасні люди похилого віку”. Під час відеомарафону студенти, не стримуючи власних емоцій, постійно перешіптувалися та акцентували увагу на тому, що люди в поважному віці знаходять можливість стати популярним, що вельми актуально в сучасному світі. Така емоційність під час заходу свідчить про небайдужість та зацікавленість студентів у висвітленій темі. Проведено віртуальний артколаж „Відомі випускники похилого віку мого ЗВО”, конкурс селфі-фото „Разом”, публікації відповідних статей в онлайн-газетах закладів, проведення бліцопитувань студентських груп у месенджерах. Під час проведення заходу зі створення віртуального артколажу „Відомі випускники похилого віку мого ЗВО” студентам було запропоновано самостійно знайти інформацію про відомих людей, які закінчили їх ЗВО. У ході самостійного пошуку студенти занурилися в історію власного навчального закладу та знайшли багато відомих

постатей, які навчалися в їхній альма-матер, унаслідок чого студенти зізналися, що вони відчували гордість за заклад, у якому навчаються. У деяких студентів промайнула думка про те, що вони також можуть стати гордістю власного навчального закладу. Також цей аспект довелося розширити такими формами діяльності, як: онлайн фотобатл, челендж добрих справ, що сприяли активізації та поширенню ціннісного ставлення до людей похилого віку в колі однолітків.

Також використано такі віртуальні форми корекції з агентами зовнішнього середовища, як: онлайн-брифінг з відомою харківською волонтеркою, авторкою проєкту „Мрія не старіє” (Євгенією Малицькою), онлайн-конференція з відомим Харківським дитячим письменником Михайлом Литовкою (91 рік). Онлайн-брифінг викликав захоплення студентів харківською волонтеркою Євгенією Малицькою, яка робить добрі справи для того, щоб світ навколо став добріший. Вона розповіла про свій проєкт „Мрія не старіє”, Євгенія допомагає літнім людям утілити свої найзаповітніші мрії самотужки та підключаючи до цього дійства друзів, знайомих та інших не байдужих людей, займається волонтерською допомогою в будинках для людей похилого віку, проводить різноманітні заходи, акції, челенджі, майстер-класи, фестивалі, артпикніки на підтримку людей похилого віку. Студенти із захопленням слухали її розповідь та були вражені проєктом „Мрія не старіє”, ставили купу запитань, було видно зацікавленість студентів, деякі навіть проявили ініціативу щодо співпраці, це свідчить про формування позитивного ставлення до людей похилого віку та бажання їм допомогти, формує почуття поваги, емпатії, що необхідно у процесі корекції міжпоколінної взаємодії.

Для створення сприятливих перевиховних умов у середовищі ЗВО та самореалізації студентської молоді через студентське самоврядування, позанавчальну, дозвілєву діяльності були проведені такі заходи, як: фестиваль ретро-музики, соціокультурний проєкт „#Я за майбутнє без ЕДЖ”, соціально-педагогічна акція „Тиждень проти дискримінації”, челендж „Моя бабуся та дідусь можуть”, пасхальний ярмарок, віртуальний клуб „Активне довголіття”, мультимедійний проєкт „Молодість – не запорука активності”. Означені форми

було реалізовано з метою організації гармонійного соціально-корекційного середовища у ЗВО; залучення студентів до взаємодії з людьми похилого віку в умовах ЗВО; популяризації позитивних ціннісних орієнтацій щодо людей похилого віку в реальному та віртуальному просторі ЗВО, гармонійних, рівноправних та толерантних міжпоколінних взаємин. Зупинимось детальніше на деяких із заходів. Так, у рамках соціально-педагогічної акції „16 днів проти насильства”, яка відбувається щорічно в листопаді-грудні, авторкою програми було запропоновано розробити соціокультурний проєкт „#Я за майбутнє без ЕДЖ”, оскільки він передбачав створення студентами відеороликів та фотографій на тему проти дискримінації людей похилого віку та їх поширення в соціальних мережах з міткою #рівністьвсіхжиттябезЕДЖ#. Ця інтерактивна форма була позитивно сприйнята студентами, де вони змогли проявити свою самостійність та креативність, а також сприяла зміні їхнього ставлення до людей похилого віку, оскільки студентам необхідно було зняти ролик чи зробити фото, що розкриває зміст дискримінації. Студенти як найбільш активні користувачі Інтернету залюбки підтримують різноманітні віртуальні форми роботи. У рамках соціально-педагогічної акції проведено впродовж 16 днів різноманітні заходи (наприклад, конкурси плакатів, колажів та стіннівок, флешмоб на підтримку людей похилого віку, ярмарок тощо). Щодо ярмарку, то найбільш активні студенти ХДАК та УкрДУЗТ на території своїх ЗВО організують ярмарок, на якому продавали печиво, хендмейд вироби власного виробництва, а всі зароблені гроші були витрачені на необхідні речі для будинку для людей похилого віку. Ще одним заходом, який сподобався студентам, був челендж „Моя бабуся та дідусь можуть”, суть якого полягала в тому, що студенти публікують у соціальних мережах світлини, на яких зображені їхні бабуся чи дідусь за якоюсь справою. Студенти спочатку не дуже радісно сприйняли звістку про те, що такий захід буде проходити, а коли найбільш активні серед студентів (відмітимо, що це були студенти з низьким рівнем прояву ейджизму) почали публікувати світлини своїх бабусь та дідусів, то інші студенти також почали проявляти ініціативу. Так, найбільш

поширеними серед світлин були фото бабусь, які ліплять пельмені чи вареники. Деякі студенти були засмучені тим, що не можуть опублікувати світлин із зображенням бабусь чи дідусів через те, що живуть далеко один від одного чи ін. проблеми, їм було запропоновано залучити до цього заходу викладачів похилого віку. Відзначимо те, що студенти УкрДЗУТ, розмістивши світлини в соціальних мережах, зробили текстовий пост про своїх найкращих дідусів, бабусь зі словами вдячності їм. У напрямі виправлення та компенсації негативних стереотипів та емоцій до людей похилого віку були проведені такі заходи: створення віртуального клубу „Ці люди заслуговують, щоб їх знали”, летеркросинг, конкурс селфі-фото „Разом”, акція „Частинка тепла”, віртуальний флешмоб „Напоказ”. Розглянемо детальніше заходи, що сприяли активізації в студентів позитивного сприйняття людей похилого віку, однією з таких форм є летеркросинг (див. додаток Л), який серед студентів викликав зацікавлення, оскільки ця форма роботи є новою, розроблена на основі буккросингу (обмін книгою). Летеркросинг – це обмін листом, у якому написана повчальна історія, притча про людину похилого, літнього віку, інша людина, прочитавши цей лист, залишає його в громадському місці (бібліотеці, кафе, аудиторії, парку, станції метро, зупинці транспорту тощо) для того, щоб інша випадкова людина змогла його знайти й прочитати та, своєю чергою, повинна повторити процес. Зазначимо, що студенти ЕГ2 проявили активність та запропонували вдосконалити цю форму роботи із застосуванням кіберпростору. Вони зробили фото листа та поширили його в соціальних мережах з проханням інших учасників прочитати, залишити свій коментар та зробити репост на своїй соціальній сторінці. Найбільшого зацікавлення та активної взаємодії викликав конкурс селфі-фото „Разом”, основною ідеєю якого було поширення в соціальних мережах спільного фото з людиною похилого віку (своєю бабусею, дідусем, викладачем чи просто знайомим або перехожим). Студенти активно підтримали цю ідею та поширювали фото. Відзначимо, що більшість з них не просто викладали спільні фото в соцмережу, а коментували чи робили пости (наприклад: моя супербабуся, я також хочу так вигляди у 73

роки, ось так готує моя бабуса, мій дідусь супергерой, найтепліші обійми бабусі, моя бабуса найкраща, у гостях у дідуса та бабусі, моя бабуня найкраще в'яже та ін.). Особливо важливим напрямом СПК ейджизму є проходження практики студентами, у рамках якої вони взаємодіяли з людьми похилого віку. Так, студенти ХДАК спеціальностей „Соціальна педагогіка” та „Психологія” проходили практику в територіальних центрах соціального обслуговування людей третього віку. Студенти інших спеціальностей, наприклад „Культурологія”, „Менеджмент”, тощо були залучені до співпраці з людьми похилого віку в рамках організації для них майстер-класів чи уроків. Студенти, майбутні менеджери, організували на базі територіального центру хореографічний гурток, який проводили раз на тиждень і вчили людей похилого віку танцювати. Культурологи, своєю чергою, проводили екскурсії видатними місцями Харкова. Студенти УкрДУЗТ також взаємодіяли з людьми похилого віку в рамках практики, проводячи для них лекторії, круглі столи тощо, наприклад, студенти спеціальності „Безпека та охорона праці в залізничному транспорті” провели лекцію-презентацію на тему „Безпека поведіння у залізничному транспорті”, у ході лекції виявилось, що не всі люди третього віку знають ці правила. Зауважимо, що студенти під час взаємодії з людьми третього віку на перших зустрічах дуже нервували через непорозуміння один до одного та через те, що люди третього віку постійно перепитували студентів чи взагалі не включалися в роботу, а приблизно із третьої зустрічі студенти вже самостійно підбирали такі форми та методи роботи, аби людям третього віку було цікаво та просто взаємодіяти. І, як наслідок, міжпоколінна взаємодія почала налагоджуватися. Так, наприкінці проходження практики студенти зауважували, що робота з людьми третього віку потребує відповідних знань та навичок, але люди похилого віку не такі „погані”, як здавалося студентам на початку практики. Так, студент УкрДУЗТ Володимир Д. висловив думку, що необхідно спробувати організувати спільну взаємодію з власними бабусями та дідусями, а студент ХДАК Олексій Л. зауважив, що деякі люди поважного віку можуть бути активнішими за деяких

представників молоді. Але були й такі студенти, які не змінили власного негативного ставлення до людей третього віку.

Отже, на цьому етапі реалізовані заходи сприяли зміні нетолерантного ставлення студентів до людей похилого віку на паритетне завдяки об'єднанню та зміцненню соціально-перевиховних зусиль внутрішнього, зовнішнього, реального та віртуального середовищ. Студенти змінили негативне стереотипне ставлення до людей похилого віку, компенсували недостатні знання щодо процесу власного майбутнього старіння та особливостей цього етапу в представників похилого віку, усвідомили необхідність ціннісного ставлення до старості та людей цього віку, подолали міжпоколінні розбіжності в процесі спільної діяльності.

У напрямі соціального загартування паритетного ставлення студентської молоді до представників похилого віку в зовнішньому середовищі здійснювалася діяльність, спрямована на закріплення позитивних стереотипів та толерантного ставлення до людей похилого віку, отриманих на попередньому етапі поза межами ЗВО та свідомій трансляції соціально позитивної лінії поведінки з представниками похилого віку. Найбільш активні студенти та представники студентського самоврядування за координації соціального педагога, кураторів та викладачів, керівників практики брали участь у заходах, які проводили громадські та державні організації, наприклад, студенти УкрДЗУТ: допомагали в організації тематичного свята „День людини похилого віку” в територіальному центрі надання соціальних послуг Червонозаводського району міста Харкова та проводили майстер-клас „Роби, як я”. Студенти ХДАК проявили соціальну активність під час проведення разом з благодійною організацією „Карітас Харків”, „Естафети доброти” та акції „Частинка доброти” зі збору необхідних речей у будинок для людей похилого віку. Також студентами ХДАК проведено майстер-клас з виготовлення новорічних прикрас „Тепло сердець” у територіальному центрі соціального обслуговування. Під час заходу вони змогли зацікавити людей похилого віку, проявили прихильну поведінку, натомість люди третього віку показували

студентами нові техніки виготовлення прикрас, що свідчило про зацікавленість представників обох груп у взаємодії. Після проведення заходу студентка УкрДУЗТ Марина В. запропонувала провести подібний майстер-клас, присвячений найближчому святковому дню закоханих, що показує зацікавленість студентів до міжпоколінної взаємодії. Волонтерська допомога в реалізації соціально-педагогічної послуги „Університет третього віку” на базі територіальних центрів соціального обслуговування, тобто проведення гуртків, факультативів „Основи здорового способу життя”, „Прикладного та художнього мистецтва”, „Іноземної мови”, „Сучасних інформаційних технологій” тощо.

Отже, реалізація етапу соціального загартування в зовнішньому середовищі дало змогу закріпити позитивне паритетне ставлення студентів до представників похилого віку, сприяв прояву власної ініціативи в напрямі вдосконалення власної життєдіяльності на основі рівності, поваги й гідності та пропаганди паритетності до представників похилого віку в соціокультурному просторі.

Останнім етапом у ході соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО був підсумковий. Він охоплював перевірку ефективності запланованих дій під час аналізу, узагальнення результатів проведеної роботи. Було здійснено узагальнення результатів цієї роботи за допомогою традиційних методів збору інформації (анкетування, тестування, спостереження, опитування, експертної оцінки). Здебільшого респонденти виявили схвальну оцінку проведеної діяльності, як було зазначено в ході експертної оцінки, до якої долучалися представники виховної ланки закладів вищої освіти, які брали участь в експерименті; у групах змінилося ставлення до літніх людей, вони стали більш стримані у висловлюваннях, діях, конструктивно спілкуються зі старшими, що підтвердило позитивні зміни в ході корекційної діяльності.

Загалом упроваджена система соціально-педагогічної корекції ейджизму позитивно позначилася на уточненні правильності знань студентів відносно

специфіки старіння та соціального статусу людей третього віку, проблеми вікової дискримінації, розвитку ціннісного ставлення до людей похилого віку в суспільстві, розвінчуванні тривоги, страху перед власною старістю, удалося зменшити роздратування, напругу, відразу до представників похилого віку та змінити стереотипне ставлення до людей похилого віку на паритетне. Уважаємо доцільним звернути увагу на те, які форми були спрямовані на розвиток конкретних критеріїв та показників ейджизму студентської молоді (див. додаток М).

Отже, узагальнюючи викладене вище, можна підсумувати, що: реалізація системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства відбувалася в Харківській державній академії культури та Українському державному університеті залізничного транспорту (м. Харків), зважаючи на специфіку цих ЗВО, було видозмінено послідовність та деякі форми діяльності, але загалом на суть програми не вплинуло.

Упровадження розпочалося з підготовки її представників до означеної діяльності в ході виступів на педагогічних нарадах, круглих столів, конференцій, лекцій-презентацій, відеолекторіїв, майстер-класів, онлайн-консультацій тощо). На підготовчому етапі створено соціально-педагогічний корекційно-координаційний центр у ЗВО, що дозволило регулювати процес соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів у реальному та віртуальному освітньо-культурному середовищі ЗВО і зовнішньому реальному та віртуальному.

Реалізація етапу соціально-педагогічного перевиховання студентів через об'єднання корекційних зусиль внутрішнього реального (організаційно-технологічний, навчально-професійний та навчально-виховний складники) та віртуального та зовнішнього (реального та віртуального) середовищ дали змогу в ході проведення таких заходів (лекції, інформаційні години, марафони, студентські дебати, тренінгові вправи, рольові ігри, круглі столи, свята, зустрічі з агентами зовнішнього середовища, віртуальний колаж, конкурс селфі-фото,

онлайн-брифінги, акції, челендж та ін.) витісненню перекручених та недостовірних знань щодо процесу власного старіння й представників похилого віку, виправленню негативного стереотипу на поважне, ціннісне ставлення, подоланню негативних емоцій щодо представників третього віку та прояву ініціативності у створенні нетолерантного до ейджизму освітньо-культурного середовища ЗВО.

Соціальне загартування паритетного ставлення студентської молоді в зовнішньому середовищі відбувалося в процесі участі студентів на основі волонтерської діяльності в заходах, що проводять громадські чи державні організації (тематичні свята в територіальних центрах надання соціальних послуг, майстер-класи, акції, волонтерська допомога в проведенні гуртків та факультативів для людей похилого віку тощо), що сприяли закріпленню паритетного ставлення та розвитку соціальної активності, соціальної відповідальності та активної пропаганди толерантного ставлення до людей похилого віку.

Найефективнішими формами соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів виявилися: організація спільних заходів, акції, квести, лєтеркросинг, тренінгові вправи, рольові, ділові ігри, марафони та форми корекційної діяльності з використанням технічних засобів: онлайн-брифінг, конкурс селфі-фото, віртуальний флешмоб, артколаж, розробка соціальних відеороликів, челенджу тощо.

2.3. Аналіз ефективності системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства

Перевірка ефективності розробленої системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі

ЗВО в умовах інформаційного суспільства є заключним етапом дослідницької роботи.

Повторна діагностика рівнів прояву ейджизму студентів на контрольному етапі експерименту проводилася із застосуванням методів кількісного та якісного аналізу результатів відповідно до визначених у п. 1.3 критеріїв ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий).

Якісний аналіз ефективності системи відбувався через опитування, анкетування та включене спостереження представників освітньо-культурного середовища обраних ЗВО (викладачів, кураторів, керівників структурних підрозділів). Викладачі відзначили певні зміни у ставленні студентської молоді до викладачів літнього віку, покращилася навіть присутність студентів у цих викладачів на заняттях. Куратори зазначили, що студенти почали проявляти соціальну активність щодо волонтерської допомоги представникам літнього віку, стали більш ціннісно ставитися до представників похилого віку в середовищі закладу освіти та поза його межами. У позанавчальній діяльності керівники структурних підрозділів відзначили, що збільшилася кількість заходів, ініційованих студентами та представниками студентського самоврядування, наприклад, зі збору необхідних речей до будинків людей похилого віку, та заходів, що мають інформаційний характер стосовно сприйняття молоддю представників похилого віку та необхідності толерантної взаємодії з ними.

Оскільки в п. 1.3 результати порівняння експериментальних і контрольних груп за критерієм Пірсона свідчать, що групи є однорідними, проаналізуємо динаміку змін за кожним з критеріїв у експериментальних та контрольних груп на початку та після проведення експериментального дослідження.

У табл. 2.1 представлено динаміку ейджизму студентів за когнітивним критерієм в експериментальних та контрольних групах на початку та після проведення експерименту. Відповідно до даних, поданих у таблиці, визначимо,

що на початку експерименту в контрольній та експериментальній групах дані щодо рівня ейджизму студентів майже не відрізнялися, а після експерименту в експериментальній групі відбулися значні зрушення, а в контрольній – майже не змінилися.

Таблиця 2.1

Таблиця динаміки ейджизму студентів за когнітивним критерієм в експериментальних та контрольних групах на початку та після проведення експерименту

Рівні	На початку експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	117	24,1	111	23,2	131	24,9	121	23,6	248	24,5	232	23,4
Середній	146	30,0	137	28,7	154	29,2	146	28,5	300	29,6	283	28,6
Низький	223	45,9	230	48,1	242	45,9	245	47,9	465	45,9	475	48,0
Усього	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100
Рівні	Після експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	89	18,3	109	22,8	101	19,2	119	23,2	190	18,8	228	23,0
Середній	98	20,2	132	27,6	103	19,5	143	27,9	201	19,8	275	27,8
Низький	299	61,5	237	49,6	323	61,3	250	48,9	622	61,4	487	49,2
Усього	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100

Для наочності розглянемо динаміку змін за когнітивним критерієм в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2) та контрольних (КГ 1, КГ 2) групах на рис. 2.1.

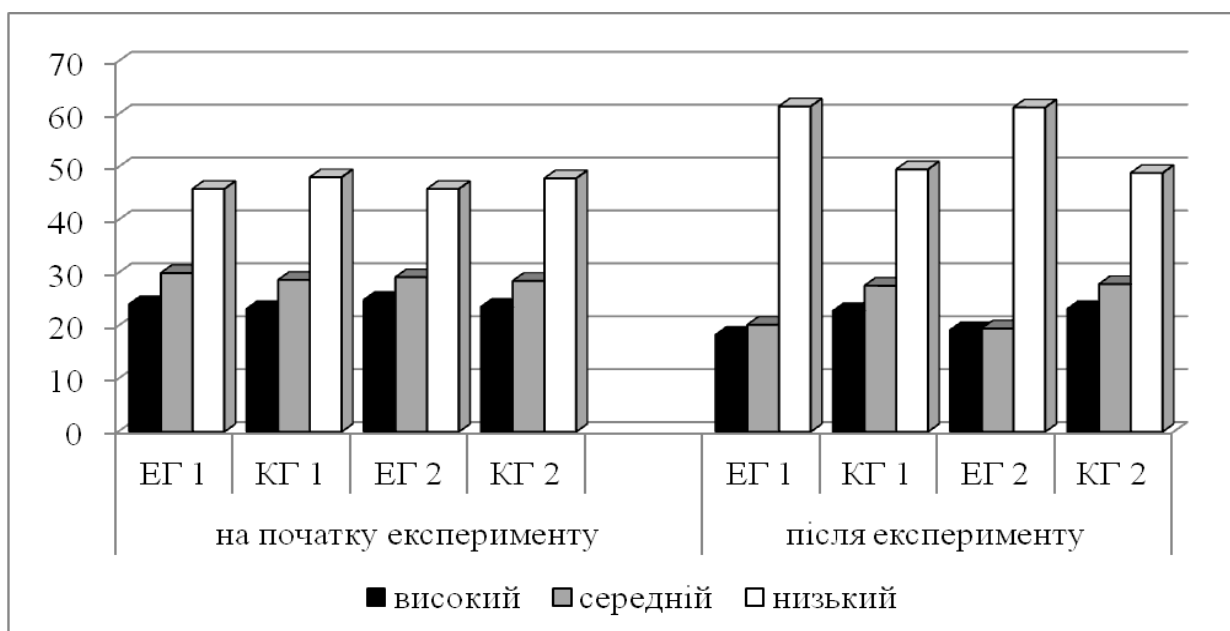

Рис. 2.1. Динаміка за когнітивним критерієм експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2) та контрольних (КГ 1, КГ 2) груп

За результатами, поданими в табл. 2.1, можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за когнітивним критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 15,6\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,8\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,8\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,5\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,4\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 15,4\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,7\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,7\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 1,0\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 0,6\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,4\%$).

Узагальнюючи дані в експериментальних та контрольних групах, також можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за когнітивним критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 15,5\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,8\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,7\%$);

– у групі КГ $\Delta = 1,2\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 0,8\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,4\%$).

Діагностувавши мотиваційно-ціннісний критерій ейджизму молоді, можемо стверджувати, що дані КГ та ЕГ також змінилися. Так, якщо на початку експерименту в ЕГ високий рівень проявили 23,9%, то після експерименту лише 18,2% студентів мають високий рівень ейджизму за мотиваційно-ціннісним критерієм. Щодо даних у КГ, то вони майже не змінилися, якщо на початку експерименту 22,9% студентів проявили високий рівень, то наприкінці – 22,6%. Більш повні дані щодо діагностики ейджизму студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм в експериментальних та контрольних групах на початку та після проведення експерименту представлено в табл. 2.1 та для наочності на рис. 2.1.

Таблиця 2.2

Таблиця динаміки ейджизму студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм в експериментальних та контрольних групах

Рівні	На початку експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	113	23,3	108	22,6	129	24,5	119	23,2	242	23,9	232	22,9
Середній	142	29,2	138	28,9	155	29,4	149	29,1	297	29,3	283	29,0
Низький	231	47,5	232	48,5	243	46,1	244	47,7	474	46,8	475	48,1
Усього	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100
Рівні	після експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	86	18,3	106	22,2	98	18,6	118	23,0	184	18,2	224	22,6
Середній	96	20,2	134	28,0	103	19,5	142	27,7	199	19,6	276	27,9
Низький	304	61,5	238	49,8	326	61,9	252	49,3	630	62,2	490	49,5
Усього	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100

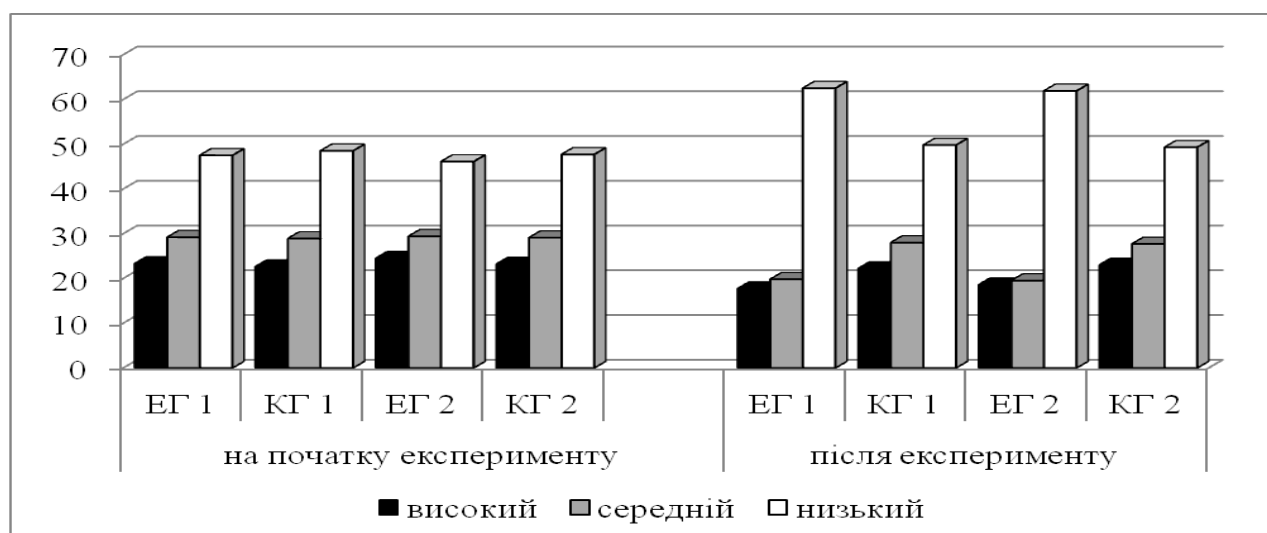

Рис. 2.2. Динаміка за мотиваційно-ціннісним критерієм експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2) та контрольних (КГ 1, КГ 2) груп

За результатами, поданими в табл. 2.2, констатуємо, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за мотиваційно-ціннісним критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 15,0\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,4\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,6\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,3\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 0,9\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,4\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 15,8\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,9\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,9\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 1,6\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,4\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,2\%$).

Узагальнюючи дані експериментальних та контрольних груп, також констатуємо, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за мотиваційно-ціннісним критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 15,4\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,7\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,7\%$);

– у групі КГ $\Delta = 1,4\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,3\%$).

Діагностувавши емоційно-вольовий критерій, бачимо, що на початку експерименту в ЕГ високий рівень проявили 23,6% студентів, наприкінці – 17,7%; у КГ на початку експериментального дослідження з високим рівнем було 22,2%, а після – 21,9% студентів, тобто в ЕГ рівень знизився, а у КГ залишився майже без змін.

Розглянемо динаміку змін за емоційно-вольовим критерієм експериментальних і контрольних груп на початку та після проведення експерименту в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка за емоційно-вольовим критерієм експериментальних та контрольних груп на початку та після проведення експерименту

Рівні	На початку експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	113	23,3	103	21,5	126	23,9	117	22,9	239	23,6	220	22,2
Середній	139	28,6	134	28,0	149	28,3	143	27,9	288	28,4	277	28,0
Низький	234	48,1	241	50,5	252	47,8	252	49,2	486	48,0	493	49,8
Усього	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100
Рівні	Після експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	85	17,5	102	21,3	94	17,8	115	22,5	179	17,7	217	21,9
Середній	95	19,5	128	26,8	101	19,2	138	27,0	196	19,3	266	26,9
Низький	306	63,0	248	51,9	332	63,0	259	50,5	638	63,0	507	51,2
Усього	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100

Для наочності дані табл. 2.3 представлено у вигляді рис. 2.3.

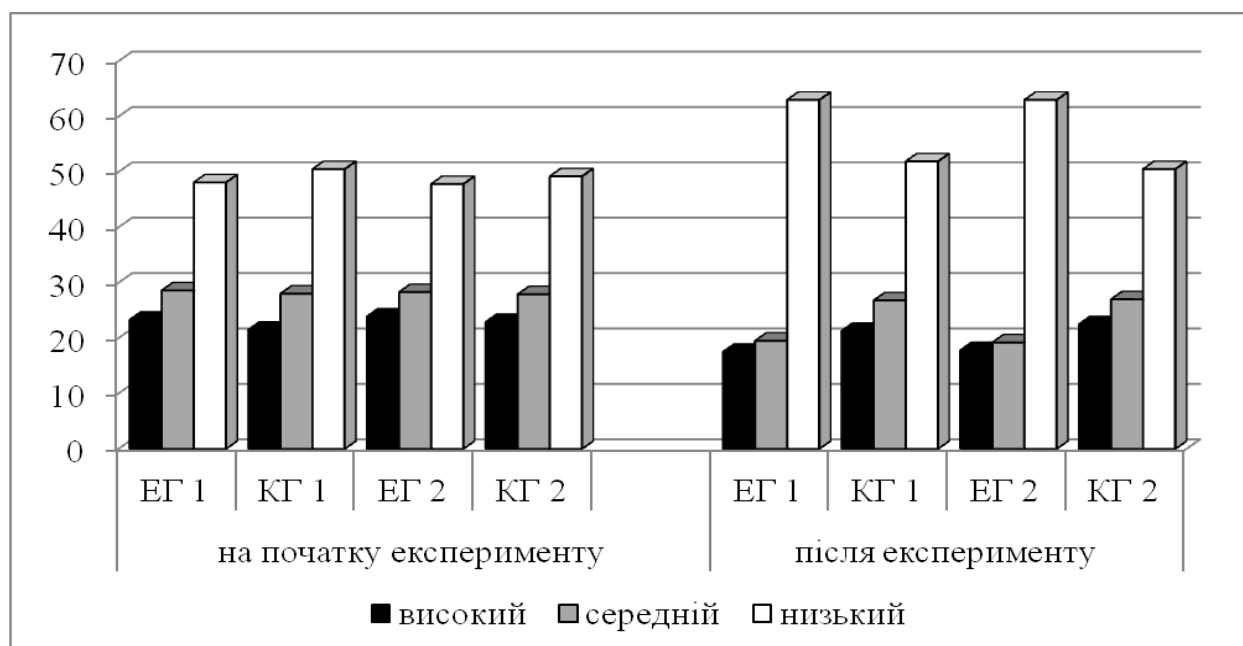

Рис. 2.3. Динаміка ейджизму студентів за емоційно-вольовим критерієм в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2) та контрольних (КГ 1, КГ 2) групах

За результатами, поданими в табл. 2.3, можемо стверджувати, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за емоційно-вольовим критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 14,9\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,8\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,4\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,2\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,2\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 15,2\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 6,1\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 1,3\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 0,9\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,4\%$).

Узагальнюючи дані експериментальних та контрольних груп, також констатуємо, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за емоційно-вольовим критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 15,0\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,9\%$);

– у групі КГ $\Delta = 1,4\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,3\%$).

Розглянемо динаміку змін за поведінкових критерієм в експериментальних та контрольних групах на початку та після проведення експерименту в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка ейджизму студентів за поведінковим критерієм в експериментальних і контрольних групах на початку та після проведення експерименту

Рівні	На початку експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	115	23,7	109	22,8	129	24,5	119	23,2	244	24,1	228	23,0
Середній	149	30,7	142	29,7	154	29,2	144	28,1	303	29,9	286	28,9
Низький	222	45,6	227	47,5	244	46,3	249	48,7	466	46,0	476	48,1
Усього	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100
Рівні	Після експерименту											
	ЕГ 1		КГ 1		ЕГ 2		КГ 2		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
	84	17,3	108	22,6	97	18,4	118	23,0	181	17,9	226	22,8
Високий	102	21,0	137	28,7	99	18,8	138	27,0	201	19,8	275	27,8
Середній	300	61,7	233	48,7	331	62,8	256	50,0	631	62,3	489	49,4
Низький	486	100	478	100	527	100	512	100	1013	100	990	100
Усього	84	17,3	108	22,6	97	18,4	118	23,0	181	17,9	226	22,8

Провівши діагностику поведінкового критерію, можемо стверджувати, що дані після впровадження програми змінилися в ЕГ. Так, якщо на початку експерименту в ЕГ високий рівень проявили 24,1%, то після експерименту лише 17,9% студентів мають високий рівень ейджизму за поведінковим критерієм. Щодо даних у КГ, то вони майже не змінилися, якщо на початку експерименту 23% студентів проявили високий рівень, то наприкінці – 22,8%. Дані представлено також на рис. 2.4.

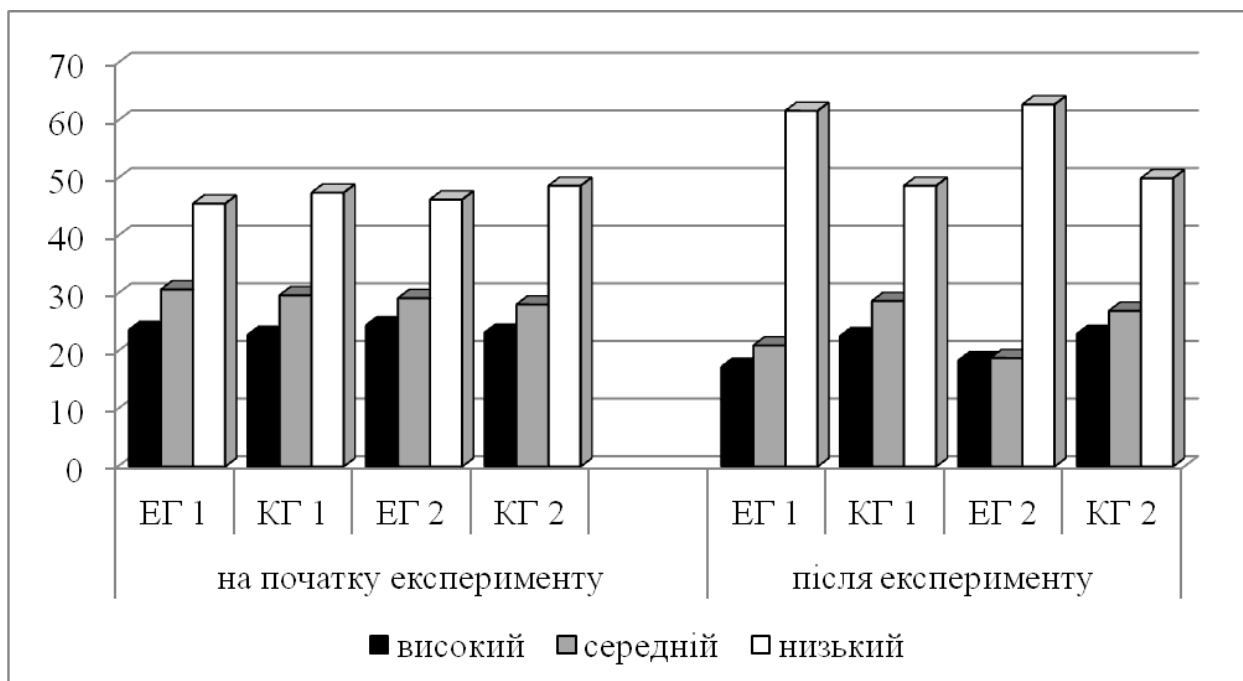

Рис. 2.4. Динаміка ейджизму студентів за поведінковим критерієм в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2) та контрольних (КГ 1, КГ 2) групах

За результатами, поданими в табл. 2.4, відзначимо, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за поведінковим критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 16,1\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 9,7\%$ та високим рівнем $\Delta = 6,4\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,2\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,0\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,2\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 16,5\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 10,4\%$ та високим рівнем $\Delta = 6,1\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 1,3\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,2\%$).

Узагальнюючи дані експериментальних та контрольних груп, констатуємо, що кількість студентів з низьким рівнем ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО за поведінковим критерієм збільшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 16,3\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 10,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 6,2\%$);

– у групі КГ $\Delta = 1,3\%$ (зменшення кількості студентів із середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,2\%$).

Таблиця 2.5

Узагальнені результати до та після експерименту за всіма рівнями для експериментальних та контрольних груп

Узагальнені дані за всіма рівнями ЕГ, КГ				
На початок експерименту				
Рівні Групи	Високий	Середній	Низький	Усього
	%	%	%	%
ЕГ	24,0	29,3	46,7	100
КГ	22,9	28,6	48,5	100
Після експерименту				
ЕГ	18,2	19,6	62,2	100
КГ	22,6	27,6	49,8	100

Для наочності узагальнимо дані з табл. 2.1 – 2.5 для експериментальних та контрольних груп (рис. 2.5).

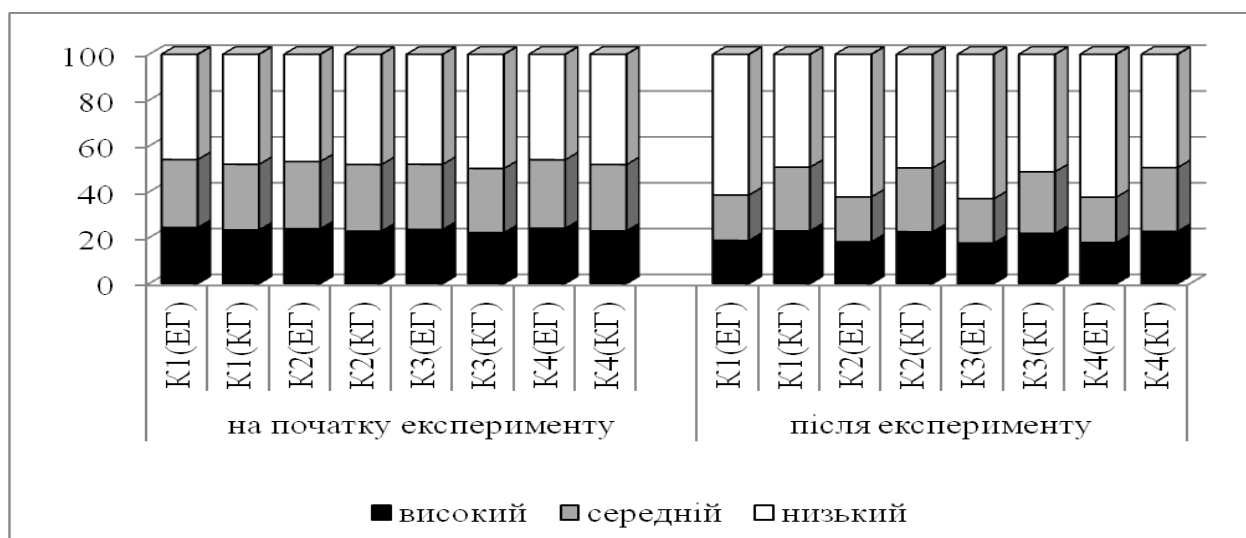

Рис. 2.5. Динаміка за всіма критеріями узагальнена для експериментальних та контрольних груп (К1 – когнітивний критерій; К2 – мотиваційно-ціннісний критерій; К3 – емоційно-вольовий критерій; К4 – поведінковий критерій)

Для перевірки ефективності експериментального дослідження була застосована методика порівняння середніх величин $\bar{x}_1$ та $\bar{x}_2$ за критерієм Стьюдента. Коефіцієнт Стьюдента для двох сукупностей (початкової та кінцевої) з різними дисперсіями S_1^2 та S_2^2 підраховується за формулою [41]:

$$t_{\text{емп}} = \frac{\bar{x}_2 - \bar{x}_1}{\sqrt{S_1^2/n_1 + S_2^2/n_2}} \quad (2.1)$$

де n_1 та n_2 – обсяг сукупностей.

Вибираючи довірчу ймовірність недопущення помилки α , отриманий коефіцієнт порівнюється з критичним (табличним) значенням коефіцієнта Стьюдента t_α для цього числа ступенів свободи k ($k = n - 1$). Статистичну вірогідність гіпотези підтверджено з даною ймовірністю, якщо отриманий коефіцієнт Стьюдента не менше, ніж табличний.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що середні у двох сукупностях рівні, відхиляється, якщо $t_{\text{емп}} > t_\alpha$, для рівня значущості $\alpha = 0,05$. У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза про достовірну відмінність середніх у двох розглянутих сукупностях, тобто робиться висновок щодо ефективності експериментального впливу.

Таблиця 2.6

Дослідження динаміки критеріїв експериментальних і контрольних груп за критерієм Стьюдента

Критерій	$T_{\text{емп}}$						t_α
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ	КГ	
Когнітивний	11,49	3,03	11,85	2,66	16,51	4,03	4,3
Мотиваційно-ціннісний	12,21	2,85	13,05	3,02	17,46	4,16	
Емоційно-вольовий	11,21	2,85	11,91	3,02	16,37	4,16	
Поведінковий	11,84	2,66	12,39	2,85	17,14	3,90	
Узагальнені дані за всіма критеріями	11,49	3,03	11,98	2,85	16,56	4,03	

Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 95%. І навпаки, для контрольних груп зміни за всіма показниками є незначними.

На рис. 2.6 наведено „вісь значущості” для всіх критеріїв (узагальнено за всіма експериментальними та контрольними групами).

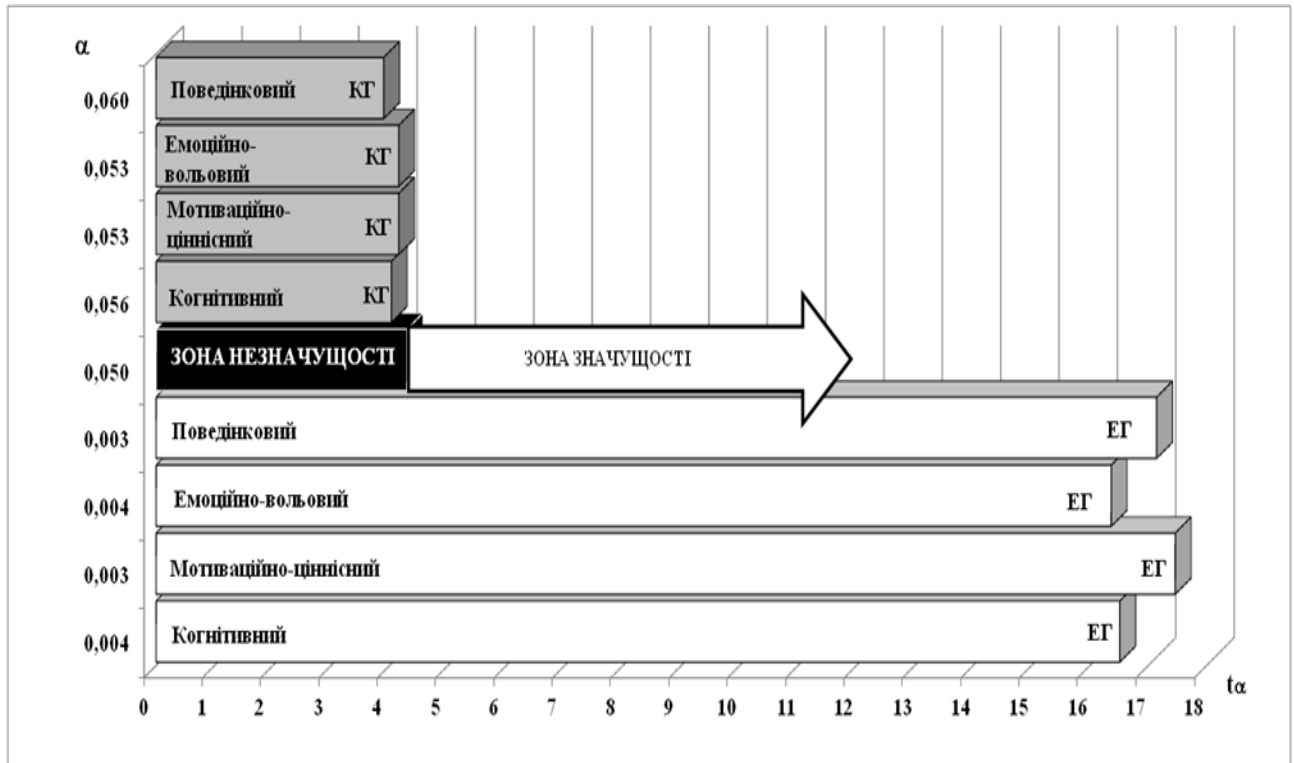

Рис. 2.6. „Вісь значущості” змін після експерименту за всіма критеріями

Як бачимо з рис. 2.6, усі значення $T_{емп}$ для експериментальних груп, знаходяться в зоні значущості ($T_{емп} > 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$). І навпаки, усі значення $T_{емп}$ для контрольних груп не досягають зони значущості ($T_{емп} < 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$).

Результати дослідження дають змогу констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольними та експериментальними групами спостерігається після експерименту. Контрольні групи зазнали незначних змін після експерименту, експериментальні групи наприкінці експериментальної роботи продемонстрували значні зміни.

Отже, результати експериментального дослідження свідчать про позитивні здобутки, що підтверджено динамікою змін за критеріями, а

здійснений аналіз цих результатів дає підстави стверджувати про ефективність цільової програми.

Після перевірки достовірності змін в експериментальних групах проведемо кореляційний аналіз позитивних змін за всіма критеріями між усіма групами.

Для оцінювання ступеня залежності двох величин між собою (у нашому випадку, позитивних змін у групах за всіма критеріям) необхідно визначити коефіцієнти кореляції між цими змінами. Оцінювання взаємного впливу критеріїв один на одного може бути виконано за величиною відхилення отриманих значень від їхніх середніх величин:

$$(x_{li} - \bar{x}_1), (x_{2i} - \bar{x}_2) \quad (i = 1, 2, \dots, n). \quad (2.2)$$

Однак зіставлення цих величин за всіма значеннями масивів X_1 и X_2 будуть коректними тільки у відносних одиницях. Для перетворення вихідних даних до такого виду необхідно провести нормування значень на їх середньоквадратичні відхилення:

$$\tilde{x}_1 = \frac{x_{li} - \bar{x}_1}{\sigma_{x1}}, \quad \tilde{x}_2 = \frac{x_{2i} - \bar{x}_2}{\sigma_{x2}}, \quad (2.3)$$

Де

$$\sigma_{x1} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{li} - \bar{x}_1)^2}{n}}; \quad \sigma_{x2} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{n}}; \quad (2.4)$$

Коефіцієнт кореляції – це середня величина додатку нормованих відхилень:

$$r = (\tilde{x}_{li} \cdot \tilde{x}_{2i}) = \frac{\sum_{i=1}^n \tilde{x}_{li} \cdot \tilde{x}_{2i}}{n} = \sum_{i=1}^n \frac{(x_{li} - \bar{x}_1)^2}{\sigma_{x1}} \cdot \frac{(x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{\sigma_{x2}} \cdot \frac{1}{n}. \quad (2.5)$$

Якщо в цій формулі виконати деякі зміни, то буде отримана залежність, більш придатна для розрахунків:

$$r = \frac{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot x_{2i} - \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}}{\sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{2i}\right)^2} \cdot \sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{1i}\right)^2}} \quad (2.6)$$

Якщо зв'язок між ознаками близький до лінійної функційної, то коефіцієнт кореляції дорівнює одиниці ($r = \pm 1$). Якщо зв'язок узагалі не існує, то $r = 0$. Прийнято вважати, що за $r \leq 0,6$ – зв'язок слабкий, за $0,6 < r < 0,9$ – зв'язок сильний, а за $r \geq 0,9$ – вельми сильний. Обчислені коефіцієнти кореляції зведемо до табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Коефіцієнти кореляції позитивних змін в експериментальних та контрольних групах

Групи	ЕГ 1 – ЕГ 2	ЕГ 1 – КГ 1	ЕГ 2 – КГ 2
Значення	0,737	0,369	0,285

Для наочності ступеня зв'язку дані табл. 2.7 наведемо на рис. 2.7.

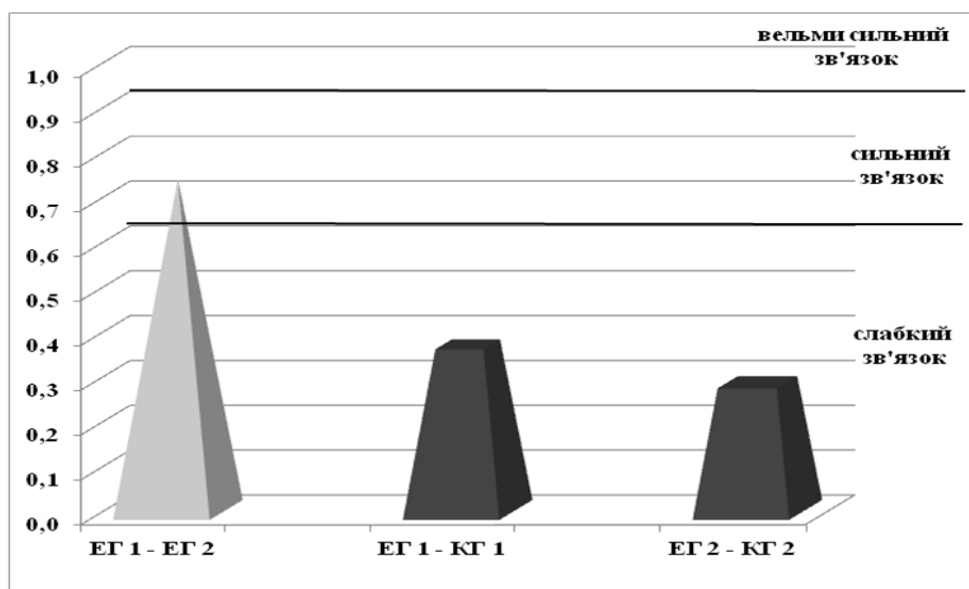

Рис. 2.7. Значення коефіцієнтів кореляції позитивних змін в ЕГ та КГ

Аналізуючи отримані результати з табл. 2.7, доходимо висновку: зв'язок між позитивними змінами в експериментальних та контрольних групах слабкий. Водночас зв'язок між позитивними змінами в експериментальних

групах сильний. Цей висновок ще раз підтверджує позитивний вплив та ефективність розробленої системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства саме для експериментальних груп.

Отже, проведений кількісний аналіз результатів упровадження системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства через відповідну програму підтверджує її ефективність, що доводять висновки з кількісної оцінки результатів. У результаті аналізу даних було встановлено, що на початку експерименту контрольна та експериментальна групи за розподілом та критеріями ейджизму майже не відрізнялися, а наприкінці експерименту відбулися значні зміни в рівні ейджизму представників експериментальної групи.

Установлено, що розроблені критерії та показники ейджизму студентської молоді (когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-вольовий та поведінковий) надають різну інформаційну базу відносно респондентів, що дозволяє різнобічно оцінити рівень прояву ейджизму студентів, особливо слід наголосити на наступності критеріїв, що доводить їхню правильність та наступність.

Проведений кількісний та якісний аналіз рівня ейджизму студентської молоді загалом підтверджує результативність упровадженої системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

Висновки до розділу 2

Наукова розробка системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства, реалізація та аналіз її ефективності дає можливість сформулювати такі висновки:

1. Обґрунтована система соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства фіксує особливості єдності внутрішнього та зовнішнього (реального і віртуального) середовищ та містить такі компоненти: об'єкт-суб'єктний (об'єктом є студенти з високим та середнім рівнем ейджизму, провідним суб'єктом – соціальний педагог, що організовує та координує діяльність потенційних суб'єктів соціально-педагогічної корекції), функційно-цільовий метою є підвищення ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО; функціями: просвітньо-навчальна, компенсувальна, виправна, стимулювальна, закріплювальна; система зосереджена на загальнопедагогічних принципах (цілісності та системності, гуманістичної спрямованості, опори на позитивні сторони в особистості, свідомості та активності особистості) та специфічних (комплексної інтеграції та координації корекційних зусиль внутрішнього і зовнішнього середовищ, гармонізації впливу віртуального та реального середовищ, загартування у відкритому соціокультурному просторі), середовищний (внутрішнє реальне (організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний складники) і віртуальне освітньо-культурне середовище закладу вищої освіти та зовнішнє реальне та віртуальне, змістовно-технологічний (зміст, етапи, завдання, форми, методи) та результативний (критерії, показники, рівні).

Для підвищення ефективності соціально-педагогічної корекції змістовно-технологічний компонент системи слід поділити на три послідовні та взаємопов'язані етапи. Підготовка потенційних суб'єктів (здійснюється з адміністрацією закладу, кураторами, викладачами, студентським самоврядуванням, працівниками бібліотеки та іншими представниками закладу задля забезпечення знань суб'єктів щодо проблеми ейджизму в студентів та особливостей його проявів, специфіки соціально-педагогічної корекції ейджизму, інноваційних форм і методів корекції тощо) та налагодження координації з соціальними агентами (передбачає налагодження співпраці з

працівниками соціальних, медичних закладів, правоохоронних організацій та ін. спеціалісти з різних сфер діяльності, підприємств, установ, організацій тощо та складання спільного плану корекційних дій), що надасть можливість правильної організації та ефективного управління процесом соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів у ЗВО – на першому етапі.

Соціально-педагогічне перевиховання ейджизму в студентів відбувається через інтеграцію та координацію соціально-перевиховних зусиль внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального середовищ (здійснюється комплекс заходів, що спрямований на виправлення негативного стереотипу щодо людей похилого віку в студентів, витіснення перекрученої інформації про них; компенсацію недостатності знань щодо процесів старіння та специфічних особливостей цього періоду в освітньому процесі, мінімізацію нівелювання цінності третього віку та заміщення на паритетне ставлення до його представників, усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій), що надасть можливість створити нетолерантне ставлення до ейджизму в освітньо-культурному середовищі ЗВО – на другому етапі.

Для закріплення сформованого паритетного ставлення студентів до людей похилого віку необхідною є реалізація третього етапу – соціального загартування, що сприяє вияву власної соціальної активності в студентів щодо нетолерантного ставлення до ейджизму в соціумі.

2. Систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства слід упроваджувати не менші, як протягом року, оскільки зміни ціннісних ставлень, емоцій, навичок поведінки у студентів до людей похилого віку відбуваються поступово і паритетність сталості набуває лише після соціального загартування.

У процесі реалізації першого етапу змістовно-технологічного компонента найефективнішими формами виявилися: педагогічна нарада, круглий стіл, практикум, онлайн-семінар „Ейджизм – стосується кожного”, лекторій „Роль

різних організацій у корекції ейджизму”, майстер-класи „Ми проти ЕЙДЖ”, метод кейсів.

На другому етапі – наукові дебати в гуртожитку, тиждень, присвячений моді та культурі 50-х років, зустрічі з агентами зовнішнього середовища (представниками соціальних служб, територіальних центрів, медичних, правоохоронних установ), тренінгові вправи, артколаж „Відомі випускники ЗВО”, марафон „Права людини похилого віку”, онлайн-брифінг з Харківською волонтеркою Євгенією Малицькою, челендж „Моя бабуся та дідусь можуть”, рольова гра „Інший світ”, лєтеркресинг, міжпоколінні зустрічі, віртуальний флешмоб „Напоказ” та ін. У ході реалізації цього етапу було досягнуто зміну ейджистського ставлення студентів до людей похилого віку на паритетне за допомогою об’єднання, зміцнення та координації соціально-перевиховних зусиль внутрішнього, зовнішнього (реального і віртуального) середовищ.

На третьому – здійснено підтримку соціальних студентських ініціатив у зовнішньому середовищі, що передбачало добровільну взаємодію студентської молоді та людей третього віку в процесі організації тематичних свят у територіальних центрах надання соціальних послуг, проведенні майстер-класу „Зробимо разом”, благодійної акції „Естафета доброти”, волонтерської допомоги у веденні гуртків та факультативів для людей похилого віку тощо.

3. Якісний аналіз ефективності експериментального впровадження системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства здійснено за допомогою спостереження, бесіди, експертного оцінювання, самооцінки, зокрема викладачі, куратори, працівники бібліотеки, гуртожитків та ін. співробітники ЗВО указали на позитивні зміни: зменшилася кількість проявів зверхності, образливих висловлювань, ігнорування, дискримінаційних практик щодо людей похилого віку в освітньо-культурному середовищі ЗВО, студенти почали проявляти власні ініціативи стосовно допомоги людям похилого віку тощо.

Повторна діагностика рівня ейджизму студентів з використанням методів математичної обробки даних також засвідчила позитивні зміни: на початку експериментального дослідження ЕГ та КГ за розподілом рівнів ейджизму відрізнялися несуттєво.

Після реалізації системи констатуємо позитивну динаміку, кількість студентів з низьким рівнем ейджизму за когнітивним критерієм збільшилась в ЕГ $\Delta = 15,5\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 9,8\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,7\%$); в і КГ $\Delta = 1,2\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,8\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,4\%$).

Динаміка за мотиваційно-ціннісним критерієм в ЕГ $\Delta = 15,4\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 9,7\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,7\%$); у КГ $\Delta = 1,4\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,3\%$).

Щодо даних за емоційно-вольовим критерієм в ЕГ $\Delta = 15,0\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 9,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,9\%$), у КГ $\Delta = 1,4\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,3\%$).

Поведінковий критерій в ЕГ $\Delta = 16,3\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 10,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 6,2\%$), у КГ $\Delta = 1,3\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,1\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,2\%$).

Для перевірки ефективності експериментального дослідження була застосована методика порівняння середніх величин $\bar{x}_1$ та $\bar{x}_2$ за критерієм Стьюдента. Констатуємо, що після проведення експериментального дослідження спостерігається певна статистична відмінність рівнів прояву ейджизму в студентів за всіма показниками обґрунтованих критеріїв (усі значення $T_{\text{емп}}$ для ЕГ знаходяться в зоні значущості ($T_{\text{емп}} > 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$)). Результати порівняння статистичних даних у КГ до й експерименту показують, що в цих групах статистично значущих змін не

відбулося (усі значення $T_{\text{емп}}$ для контрольних груп, не досягають зони значущості ($T_{\text{емп}} < 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$). Дослідження динаміки всіх критеріїв експериментальних і контрольних груп за критерієм Стюдента показало, що вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою ймовірністю ($t_{\alpha} = 4,3$), і, навпаки, для контрольних груп зміни за всіма показниками є незначними.

Результати контрольного етапу експерименту довели, що позитивні зміни відбулися завдяки впровадженій системі соціально-педагогічній корекції в освітньо-культурному середовищі експериментальних закладів стосовно зниження рівня ейджизму, що свідчить про її ефективність та результативність.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях автора [152; 157; 160].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної літератури з'ясовано, що проблема ейджизму молоді та його корекції наразі є багатоаспектною і особливо актуальною, що зумовлено невідпинним розвитком кіберпростору, який є найпотужнішим та впливовим засобом соціалізації молодого покоління і сприяє поширенню негативних стереотипів щодо старості й людей похилого віку.

2. Вивчення та систематизація поняттєво-категоріального поля проблеми дослідження (ейджизм, ейджизм молоді, корекція ейджизму молоді та ін.), урахування сутнісних характеристик студентства, його психовікових та соціальних особливостей розвитку в інформаційному суспільстві, специфічних проявів ейджизму саме у студентській молоді дало підстави визначити та схарактеризувати ключові поняття дисертаційної роботи.

Встановлено, що „ейджизм студентської молоді” є латентною формою негативного стереотипу здобувачів вищої освіти 18–25 років до представників похилого віку, що виявляється у внутрішньоособистісних та міжособистісних взаєминах та має такі сутнісні ознаки: когнітивні (недостатність та перекрученість знань щодо процесу власної старості; дефіцит достовірних знань про особливості процесу біологічного старіння та зміни соціального статусу людей цього вікового періоду); мотиваційно-ціннісні (депреціація ціннісного ставлення стосовно власного здоров'я, старості в майбутньому; знецінення соціального досвіду старшого покоління); емоційно-вольові (тривога та страх перед майбутньою старістю; роздратування (чи напруга), відраза до людей третього віку; поведінкові („дитячість” (інфантильність) та демонстративна епатажність у власній поведінці; ігнорування, уникнення людей похилого віку).

Поняття „корекція ейджизму молоді” визначено як діяльність, спрямовану на подолання в людей 15–35 років негативного стереотипу щодо геронтологічної групи шляхом: витіснення перекрученої інформації про людей поважного віку; компенсації недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізації нівелювання

цінності третього віку та заміщення нетолерантного ставлення на паритетне до його представників; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій та переорієнтація їх на позитивні, зміцнення толерантності та емпатії в процесі внутрішньоособистісних, міжособистісних та соціальних взаємин.

Доведено, що соціально-педагогічний підхід до корекції ейджизму молодшої генерації спрямований і на особистість, і на соціальне середовище та сприяє мінімізації негативних стереотипів щодо геронтологічної групи, формуванню соціально позитивних ціннісних орієнтації, якостей, просоціальної поведінки, стимулюванню до самокорекції, зміцненню толерантних взаємин двох полярних вікових груп, залучаючи різноманітні соціальні інститути.

3. Сутність „соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді” обґрунтовуємо як вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на соціальне перевиховання здобувачів вищої освіти 18–25 років з латентною формою негативного стереотипу до представників похилого віку через витіснення перекрученої інформації про них, компенсацію недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізацію нівелювання цінності третього віку та заміщення нетолерантного ставлення до його представників на паритетне; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій у процесі стимулювання та соціального загартовування набутого паритетного ставлення студентів до геронтологічної групи в умовах нетерпимого до вікової дискримінації внутрішнього та зовнішнього, реального й віртуального освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти. Означена корекція в закладі вищої освіти полягає в об’єднанні соціально-перевиховних зусиль реального внутрішнього освітньо-культурного середовища ЗВО (організаційно-технічного – для створення нетолерантних до ейджизму умов життєдіяльності, навчально-професійного – для забезпечення освітнього процесу, що сприятиме корекції ейджизму, соціально-виховного – для формування паритетного ставлення до людей похилого віку) та віртуального середовища ЗВО (для ціннісного сприйняття геронтологічної групи у віртуальному просторі), а також реального та віртуального зовнішнього (для підвищення ефективності корекції та закріплення паритетного ставлення до геронтологічної групи та

позитивної самореалізації студентів у суспільстві), що дає можливість повною мірою охопити значущий соціокультурний простір сучасних студентів та знизити їхній рівень ейджизму.

4. За результатами аналізу реального стану соціально-педагогічної корекції в освітньо-культурному середовищі ЗВО виявлено недостатній рівень обізнаності представників вишів щодо проблеми ейджизму, форм та методів її вирішення в студентському середовищі; відсутність належної уваги щодо залучення студентів до спільної діяльності з людьми похилого віку, налагодження міжпоколінних взаємозв'язків, а наявний потенціал внутрішнього, зовнішнього та віртуального середовищ не використовується повною мірою. Діагностика рівня прояву ейджизму показала, що з 2003 студентів, які взяли участь в дослідженні, мають високий та середній рівень ейджизму 1050 студентів – 53,3%, що підтвердило необхідність упровадження системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

5. З урахуванням фундаментальних положень системного підходу, принципів розробки соціально-педагогічних систем, теоретичних засад ейджизму студентської молоді, особливостей діяльності в різних соціальних середовищах, сутності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО розроблено систему соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді, що характеризуються ієрархічною цілісністю взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів (суб'єкт-об'єктного, функційно-цільового, середовищного, змістовно-технологічного, результативного) соціально-педагогічної діяльності з метою виправлення у здобувачів вищої освіти 18 – 25 років латентної форми негативного стереотипу до представників похилого віку через витіснення перекрученої інформації про людей поважного віку, компенсацію недостатності знань щодо процесів старіння, мінімізацію нівелювання цінності третього віку та заміщення на паритетне ставлення до його представників; усунення негативних емоцій, дискримінаційних дій у ході інтеграції та координації соціально-перевиховних зусиль освітньо-культурного середовища ЗВО (внутрішнього та зовнішнього, реального й віртуального) та соціального

загартування у здобувачів вищої освіти набутого паритетного ставлення до представників цього віку.

6. Поетапна реалізація розробленої та обґрунтованої системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді засвідчила її ефективність. Доведено, що у внутрішньому реальному освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти подолання ейджизму студентської молоді було досягнуто завдяки формуванню громадської думки щодо неможливості проявів зверхності, образливих висловлювань, ігнорування, дискримінаційних практик стосовно людей похилого віку в навчальній та соціально-побутовій сферах; в освітньому процесі – компенсації недостатніх знань щодо процесів власного старіння, особливостей людей похилого віку, формуванню ціннісного ставлення до геронтологічної групи, позитивних емоцій у студентів щодо власної старості та представників цього віку, закріпленню просоціальної поведінки. У внутрішньому віртуальному середовищі ЗВО ціннісному ставленню та толерантній лінії поведінки щодо представників похилого віку сприяло насичення віртуального простору тематичними статтями „Віковій дискримінації – ні!” в електронній газеті закладу, проведення бліц-турніру між студентами в мережі „В країні рівності”.

У зовнішньому реальному середовищі впровадження розробленої системи забезпечувалося проведенням низки заходів: організація зустрічей з фахівцями різних соціальних інституцій, видатними людьми похилого віку, волонтерами; спільних фестивалів, майстер-класів, міжпоколінних зустрічей, квестів, соціально-педагогічних акцій, фотосушок, ярмарків тощо.

Ефективності реалізації системи сприяло здійснення спільно з агентами зовнішнього віртуального середовища цілеспрямованої діяльності з насичення кіберпростору толерантним ставленням до геронтологічної групи, візуалізації позитивних установок відносно процесу старіння, популяризації ціннісних міжпоколінних відносин у ході віртуальних флешмобів, челенджів, тематичних онлайн-брифінгів, зустрічей тощо. Соціальному загартуванню сприяла підтримка координаційними групами соціальних ініціатив студентів через волонтерську, громадянську діяльність. Проведення зазначених заходів базувалося на власній

соціальній активності студентів, ініціативності, прагненні до активної участі в удосконаленні соціального життя, що сприяло їхньому свідомому розумінні необхідності будувати міжпоколінні взаємини на засадах рівності, довіри, поваги, гуманізму.

6. За результатами контрольного зрізу встановлено, що рівень ейджизму в студентської молоді в ЕГ з високого знизився на 5,8%, середнього – на 9,7%, а низький зріс на 15,5%. У контрольних групах значних змін не відбулося. Отже, виходячи із зазначеного можна зробити висновок про ефективність розробленої та упровадженої системи соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО в умовах інформаційного суспільства, що підтверджено статистичними даними стосовно зниження рівня ейджизму студентів в експериментальних групах.

Дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшої розробки потребують питання дослідження специфіки соціально-педагогічної корекції студентів технічних спеціальностей, а також проведення досліджень порушеної проблеми за гендерною ознакою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Н. Сучасне студентство у контексті формування національної еліти України // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Українознавство : зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 14. С. 30–32.
2. Ананьев Б. Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психологические проблемы высшей школы : сб. ст. Л., 1974. Вып. 2. С. 82–89.
3. Андреева С. М. О стереотипах: от истории к современности. URL: http://www.rusnauka.com/34_VPEK_2012/Philosophia/4_121605.doc.htm.
4. Архипова С. П., Майборода Г. Я., Тютюнник О. В. Методи та технології роботи соціального педагога : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 496 с.
5. Афанасьев В. Г. Системность и общество. Москва: Политиздат, 1980. 368 с.
6. Афанасьева Т. С. Геронтофобия и эйджизм как девиации воспитания детей в современном обществе // Девиантология родительства : сб. науч. тр. / Ин-т изучения детства, семьи и воспитания Рос. акад. образования. М., 2016. С. 30–36.
7. Афанасьєва В. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків у навчальному процесі // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2009. № 1. С. 47–52.
8. Бабенко Ю. А. Вільний час і дозволя української молоді в умовах нової соціокультурної реальності // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2013. № 2. С. 74–79.
9. Бадер С. О. Медіа-компетентність учителя початкових класів: сутність і зміст // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2017. № 8(1). С. 35–42.

10. Бакка Т. В. Подолання негативних проявів стереотипного мислення та формування толерантності як основи співжиття в полікультурному суспільстві // Історія в школах України : наук.-метод. журн. 2010. № 4. С. 29–33.
11. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди: Філософія : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 43. С. 39–52.
12. Барсукова Т. М. Социально-педагогическая коррекция поведения детей в специализированных учреждениях социальной защиты : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теория и методика обучения и воспитания”. М., 2002. 22 с.
13. Батраченко І. Г. Державна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні як проблема політичної психології // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 13. С. 197–204.
14. Бахарєва Г. Антидискримінаційне законодавство України: шляхи подальшого розвитку // Слово Національної школи суддів України. 2013. № 2. С. 100–106.
15. Башенков С. А., Лыскова В. Ю., Ракитина Е. А. Информация и информационные процессы // Информатика и образование. 1998. № 8. С. 39–51.
16. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2009. 208 с.
17. Беляева Л. А. Философия воспитания как основа педагогической деятельности : учеб. пособие к спецкурсу. Екатеринбург, 1993. 110 с.
18. Белякова Е. Г., Захарова И. Г. Социокультурное информационное пространство образования в контексте проблемы формирования личности // Вестник Тюменского государственного университета. 2010. № 5. С. 11–17.
19. Березіна О. О. Ейджизм у суспільстві: проблеми пізнього віку // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Київ, 2008. Т. 8 : Психологічна теорія і технологія навчання, вип. 5. С. 3–10.

20. Берталанфи Л. Общая теория систем – критический обзор // Исследования по общей теории систем / Общ. ред. В. Н. Садовського и Э. Г. Юдина. Москва: Прогресс, 1969. с. 29 .

21. Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Прапор, 2012. 623 с.

22. Білик О. М. Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу як основа соціалізаційного простору для іноземних студентів // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 44. С. 268–275.

23. Білик О. М. Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Харків, 2018. 683 с.

24. Білогур В. Світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді: теоретико-методологічний контекст // Вища освіта України. 2011. № 2. С. 88–93.

25. Біскуп В. С. Ейджизм як соціальна проблема та шляхи її подолання // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2008. № 121. С. 38–42.

26. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. для студентів і викладачів ВНЗ. Київ : Знання, 2008. 343 с.

27. Богданова Н. Г. Проблема формування духовної культури студентської молоді сучасної України // Мультиверсум : філос. альманах : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 3/4. С. 158–166.

28. Бондар Н. Є., Бондар Ю. І., Дубовська К. М. Психологічні особливості самопрезентації студентської молоді в соціальних мережах Інтернет // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2012. Вип. 37. С. 261–266.

29. Бондарець Б. Б. Молодь як об'єкт і суб'єкт соціокультурних процесів у сучасному українському суспільстві: аксіологічний аспект // Наукові

праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Соціологія. 2013. Т. 225, вип. 213. С. 31–34.

30. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець.-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2014. № 22. С. 15–21.

31. Бура О. Б. Зміст соціально-педагогічної корекції гіперактивної поведінки молодших школярів. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Bura.pdf.

32. В Україні кількість інтернет-користувачів зросла до 23 мільйонів // Укрінформ. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2797152-v-ukraini-kilkist-internetkoristuvaciv-zrosla-do-23-miljoniv.html>

33. Василенко Г. В. Особливості та напрями соціально-педагогічної корекції поведінки важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку // Вісник СевНТУ. Серія: Педагогіка : зб. наук. пр. Севастополь, 2013. Вип. 144. С. 67–71.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. 1728 с.

35. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.

36. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студентів магістратури. Київ : Центр навч. літ., 2003. 316 с.

37. Вступ на бакалавра // Освіта. URL: <https://osvita.ua/consultations/65272/>

38. Гаврілова Н. С. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11 „Релігієзнавство”. Київ, 2007. 192 с.

39. Галичанська А. В. Міжпоколінний конфлікт як спосіб взаємодії представників різних поколінь у сім'ї // Наукові записки Національного

університету „Острозька академія”. Серія: Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 26. С. 35–38.

40. Герасимчук А. А. Соціологія: навчальний посібник. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-11090.html>

41. Гмурман В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика : учеб. пособие для вузов. 9-е изд., стер. М. : Высш. шк., 2003. 479 с.

42. Гніда Т. Б. Соціально-педагогічна корекція особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. Педагогіка”. Слов’янськ, 2014. 20 с.

43. Головатый Н. Ф. Социология молодежи : курс лекций. Киев : МАУП, 1999. 224 с.

44. Голоухова Г. Н. Коррекционная педагогика : учеб.-метод. пособие для бакалавров. Архангельск : ИПЦ САФУ им. В. Н. Булатова, 2013. 114 с.

45. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.

46. Гончарова Л. А. Внутрішні психологічні чинники розвитку творчої активності особистості людей похилого віку // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам’янець-Подільський, 2014. Вип. 26. С. 99–108.

47. Гофман Я. Ю. Предубеждения в отношении пожилых людей как фактор их виктимизации // Психологическая наука и образование. 2012. № 2. С. 1–8. URL: www.psyedu.ru.

48. Грінченко М. С. Кібербулінг як чинник розвитку девіацій у процесі соціалізації молоді // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки. Херсон, 2016. Вип. 69 (3). С. 31–35.

49. Гулевська-Черниш А. В. Молодь // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ ; Сімферополь, 2012. С. 150.

50. Дальченко А. М. Значення молоді у житті. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8454/1/215.pdf>.

51. Данильян В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) : монографія. Харків : Право, 2008. 184 с.
52. Данько Ю. Теорії інформаційного суспільства в сучасному науковому дискурсі // Сучасне суспільство: політ. науки, соціол. науки, культурол. науки : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2013. Вип. 1. С. 76–84.
53. Дарморіз О. Формування людини нового типу та трансформація релігійності в інформаційному суспільстві // Humanitarian Vision. 2016. Vol. 2, № 2. С. 75–80.
54. Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.
55. Дем'янчук О. О. Програма корекції девіантної поведінки як напрямок соціально-психологічної допомоги підліткам // Соціальний працівник / за ред. О. П. Главник. Київ, 2007. № 2. С. 2–4.
56. Дискримінація та нетолерантність. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/discrimination-and-intolerance>.
57. Дроздова М. Динаміка політичної свідомості студентів у процесі виборчої кампанії 2004 р. // Соціальна психологія. 2005. № 4. С. 32–43.
58. Дубінка М. Деякі особливості становлення студента у процесі навчально-виховної діяльності ВНЗ // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Кіровоград, 2012. Вип. 107 (1). С. 166–177.
59. Дубов Д. В., Ожеван О. А., Гнатюк С. Л. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2010. 64 с.
60. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Практична психологія : вступ до спеціальності : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2010. 256 с.
61. Егоров В. В., Рубцов А. В., Холостова Е. И. Социальная геронтология : учеб. пособие. М. : Дашков и К, 2004. 296 с.

62. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
63. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
64. Єзерницький Л. Є., Ренке С. О. Соціально-психологічна характеристика студентства періоду пізньої юності // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 10. С. 215–225.
65. Єкімова М. О. Проблема визначення поняття «ейджизм» у сучасній соціології // Вісник Харківського університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 4. С. 217–224.
66. Єлігулашвілі М., Федорович І., Пономарьов С. Організація навчання з питань дискримінації : практ. посіб. Київ, 2015. 136 с.
67. Жижко Т. А. Педагогічна система один із чинників впровадження ідеї інтенсифікації у професійній підготовці майбутніх фахівців // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. наук. пр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. Вип. 3. С. 144–151.
68. Жіночий консорціум України. URL: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/news/Ukraine_bez_diskrim.
69. Жоголева О. Р. Влияние внеучебной воспитательной деятельности вуза на процесс социализации студенческой молодежи : автореф. дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.04 „Соц. структура, соц. ин-ты и процессы”. Тюмень, 2007. 25 с.
70. Жолков А. С., Зуев В. М. Развитие социалистического города. М. : Экономика, 1984. 284 с.
71. Завацька Л. М. Особливості корекційно-педагогічної діяльності з неповнолітніми, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі //

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2011. Вип. 7. С. 115–118.

72. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна корекція: розвиток поняття в історичній перспективі // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2010. № 2. С. 60–64.

73. Запобігання дискримінації в Україні в контексті європейської інтеграції : монографія / Кресіна І. О. та ін. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 384 с.

74. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник. Москва: Логос, 2004. 384 с.

75. Зінчина О. Б. Засоби масової комунікації як фактор інституціоналізації громадянського суспільства // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : зб. наук. пр. Харків, 2000. № 462 : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. С. 45–48.

76. Інформаційне право : навч.-метод. матеріали до курсу / уклад.: І. О. Давидова, Ю. Є. Петрухно. Харків : ХДАК, 2003. 21 с.

77. Інформаційне суспільство: навчально-методичний комплекс з дисципліни / уклад. В. В. Зеліч (Яцко). Ужгород : ДВНЗ „УжНУ”, 2015. 100 с.

78. Казакевич Т. А., Ткалич А. И. Документационное обеспечение управления : учеб. и практикум для сред. проф. образования. 2-е изд., испр. и доп. М. : Юрайт, 2018. 177 с.

79. Как доказать факт дискриминации. URL: <http://naiu.org.ua/live/kak-dokazat-fakt-diskriminatsii/>.

80. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Центр навч. літ., 2003. 256 с.

81. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи як категорії соціальної педагогіки // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 69–73.

82. Каретна О. О. Сучасні підходи до визначення поняття „молодь”. URL: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/294/app-37_Karetna_O_O_\(287-291\).pdf?sequence=1](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/294/app-37_Karetna_O_O_(287-291).pdf?sequence=1).
83. Картунов О. В., Маруховський О. О. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій : монографія до 20-річчя Ун-ту „КРОК”. Київ : Ун-т економіки та права „Крок”, 2012. 344 с.
84. Кащенко В. П. Педагогическая коррекция: исправление недостатков характера у детей и подростков. 3-е изд., доп. М. : Академия, 1999. 304 с.
85. Кириєнко С. І. Формування культури особистості в умовах інформаційно-освітнього простору: культурологічний аспект // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 69. С. 167–173.
86. Кириченко М. О. Інформаційно-семіотичні виміри інформації як головного тренду інформаційного суспільства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 68. С. 57–67.
87. Классификация возрастов, принятая Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ). URL: <http://gazeta-bam.ru/articles/media/2017/1/20/klassifikatsiya-vozrastov-prinyataya-vsemirnoj-organizatsiej-zdravooohraneniya-voz/>.
88. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения. М. : Сфера : Юрайт, 2001. 159 с.
89. Климанська Л. Геронтологічна перспектива соціальної політики // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2014. Вип. 26. С. 70–77.
90. Коваль Л. Г., Зверєва І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 392 с.
91. Коленіченко Т. І. Особливості адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Київ, 2010. 22 с.

92. Количество киберпреступлений в Украине увеличивается на 2,5 тысячи в год. URL: https://zn.ua/UKRAINE/kolichestvo-kiberprestupleniy-v-ukraine-uvelichivaetsya-na-2-5-tysyachi-v-god-272169_.html.
93. Комкова Г. Защита от дискриминации: российские и европейские механизмы // Государственная служба. 2002. № 6. С. 115–121.
94. Короткий термінологічний словник із соціальної педагогіки, соціальної роботи / уклад.: Лохвицька Л. В., Доброскок І. І. Переяслав-Хмельницький, 2007. 144 с.
95. Кочетов А. И. Перевоспитание подростков. М. : Педагогика, 1997. 120 с.
96. Кравець М. Філософія політичної діяльності у форматі інформаційного суспільства // Психологія і суспільство. 2010. № 2. С. 128–132.
97. Краевский В. В., Бережнова Е. В. Методология педагогики : новый этап : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М. : Академия, 2006. 400 с.
98. Краснова О. В., Лидерс А. Г. Социальная психология старости. М. : Академия, 2002. 281 с.
99. Краснова О. В. Эйджизм в работе с пожилыми людьми. URL: <https://sci.house/vozrastnaya-psihologiya-scibook/ovkrasnova-eydjizm-rabote-pojilyimi-17893.html>.
100. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні особливості розвитку соціальних послуг людям літнього віку. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/9695/2>.
101. Кузьмина Н. В. Понятие „педагогической системы” и критерии ее оценки / Н. В. Кузьмина // Методы системного педагогического исследования ; Под ред. Н. В. Кузьмина. 2-е изд. Москва : Народное образование, 2002. С. 7–52.
102. Курліщук І. І. Медіаосвіта студентства у сучасних соціально-педагогічних тенденціях і проблемах // Вісник Луганського національного

університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Луганськ, 2013. № 3. С. 113–120.

103. Лисенко М. В. Інформаційне суспільство як теорія і практика сучасності // Вісник Національного технічного університету України „Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. Київ, 2007. № 2, ч. 1. С. 23–27.

104. Лисовский В. Т., Дмитриев А. В. Личность студента. Л. : Изд-во ЛГУ, 1974. 183 с.

105. Лях В. В пошуках альтернативного майбутнього // Філософська думка. 1993. № 6. С. 28–35.

106. Магдисюк Л. І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології // Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2013. № 3. С. 167–173.

107. Майборода Г. Я. Соціально-педагогічна робота з людьми похилого віку // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 191. С. 131–134.

108. Макаренко А. С. Педагогічна поема / пер. Л. О. Єзерницького. Київ : Радян. шк., 1977. 508 с.

109. Макарусь Б. Інформаційне суспільство як новий етап розвитку суспільства. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2017>.

110. Максимовська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: анімаційний підхід // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Луганськ, 2013. № 23, ч. 1. С. 186–196.

111. Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Харків, 2015. 456 с.

112. Максимовський М. І. Розвиток соціальної культури студентської молоді засобами анімаційної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. Педагогіка”. Харків, 2018. 276 с.

113. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : учебник. М. : Гардарики, 2005. 269 с.
114. Маркович Д. Ж. Социальная экология : кн. для учителя : пер. с серб.-хорват. М. : Просвещение, 1991. 176 с.
115. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США : пер. с англ. М. : Прогресс, 1966. 483 с.
116. Мацкевич Ю. Р. Старі люди і соціум: ретроспективний аналіз взаємостосунків // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2001. Вип. 4. С. 21–25.
117. Мацюкін А. П. Теоретичні основи управління процесом соціалізації студентської молоді. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/1/10.pdf>.
118. Медведєва В. Особливості процесу соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : зб. наук. пр. Київ, 2016. Вип. 43. С. 584–595.
119. Микляева А. В. Возрастная дискриминация как социально-психологический феномен : монография. СПб. : Речь, 2009. 160 с.
120. Микляева А. В. Методы исследования эйджизма: зарубежный опыт. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-issledovaniya-eydzhizma-zarubezhnyy-opyt>.
121. Микляева А. В., Румянцева П. В. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования : монография. СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. 118 с.
122. Міжнародний фонд „Відродження”. URL: www.irf.ua.
123. Мірошник О. Соціально-педагогічні передумови політичної толерантності студентської молоді. URL: https://www.studmed.ru/mroshnik-o-socalno-pedagogchn-peredumovi-poltichnoyi-tolerantnost-studentskoyi-molod_1d8647337ca.html.

124. Міщиха Л. П. Психологічні особливості життєвої кризи похилого віку // Вісник Одеського національного університету : зб. наук. пр. Одеса, 2011. Т. 16, вип. 11, ч. 1 : Психологія. С. 344–351.
125. Мовчан М. М. Лабіринти страху старості: проблеми і перспективи // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2013. Вип. 53. С. 77–88.
126. Мокряк А. Г. Особливості соціалізації людей похилого віку в умовах інформаційного суспільства: соціально-педагогічний аспект. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2009-03/09magssa.pdf.
127. Мотречко В. Молодь як суб'єкт державотворчих процесів: теоретичні засади // Актуальні проблеми державного управління. 2014. № 2. С. 309–315.
128. Мудрик А. В. Социализация вчера и сегодня. М. : РАО-МПЦИ, 2006. 428 с.
129. Немченко С. Г. Педагогічна корекція девіантної поведінки старшокласників загальноосвітньої школи : монографія. Донецьк : ЮгоВосток ЛТД, 2008. 262 с.
130. Непийвода Т. В. Соціальна дистанція між віковими групами в українському суспільстві // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія : зб. наук. пр. Київ, 2010. № 1/2. С. 53–57.
131. Нечипорук Ю. Суб'єктний та об'єктний склад інформаційних правовідносин // Юридична Україна. 2012. № 6. С. 39–44.
132. Никуленко Т. Г. Коррекционная педагогика : учеб. пособие для вузов. М. : Феникс, 2006. 382 с.
133. Новікова Ж. М. Особливості соціального становища людей похилого віку: теоретичне дослідження // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. ст. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ, 2011. Вип. 26. С. 65–75.
134. Новікова О. Ю. Соціально-педагогічна адаптація людей похилого віку засобами туристично-екскурсійної діяльності // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі :

матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / Київ. ін-т бізнесу та технологій, Житомир. філія. Житомир, 2009. С. 172–173.

135. Овчарова Р. В. Ранняя профилактика и коррекция социально-педагогической запущенности детей : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. М., 1995. 29 с.

136. Окушко Т. В. Соціально-педагогічні умови корекції девіантної поведінки підлітків у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Київ, 2009. 19 с.

137. Олефір І. В. Генезис інформаційного суспільства // Вісник НТУ „КПІ” : Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 1. С. 23–27.

138. Онищенко Н. Здоров'язберігаючі технології в системі підготовки майбутніх вчителів до корекції девіантної поведінки молоді // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип. 23. С. 331–335.

139. Онищенко Н. П. Соціально-педагогічне забезпечення виховного процесу у ВНЗ // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. 2014. № 3. С. 63–69.

140. Оржеховська В. М. Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : орієнтована програма для пед. навч. закл. України / Ін-т змісту і методів навчання / В. М. Оржеховська. – К., 1996. – 41 с.

141. Осетрова О. О. Соціальні аспекти геронтологічної проблематики в сучасному українському суспільстві // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 6. С. 11–16.

142. Осипова А. А. Общая психокоррекция : учеб. пособие. М. : Сфера, 2002. 510 с.

143. Особливості соціально-психологічної корекції підлітків з агресивною поведінкою в сучасній школі // Контекст.юа. 2013 URL:

<https://contest.zu.edu.ua/osoblyvosti-sotsialnopsykhologichnoyi-korektsiyi-pidlitkiv-z-agresyvnoyu-povedinkoyu-v-suchasniy-shkoli-dd355825.html>

144. Павленко А. В. Екологізація системи управління інформаційним суспільством в Україні // Вісник Одеського державного екологічного університету. 2012. Вип. 13. С. 87–93.

145. Палій Н. В. Педагогічна корекція емоційної сфери молодших школярів у процесі художньо-ігрової діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Тернопіль, 2000. 20 с.

146. 1 жовтня відзначаємо Міжнародний день людей похилого віку та День ветеранів. URL: <https://kam-buzka-rayrada.gov.ua/news/14-16-05-30-09-2016>.

147. Петренко А. А. Введение диссертации по психологии личности, на тему „Социально-психологические детерминанты проявления геронтологического эйджизма” // Концепт. 2016. Т. 1. С. 31–35. URL: <http://e-koncept.ru/2016/56007.htm>.

148. Петрунько О. Молодь та інноваційні технології: перспективи та ризики взаємодії. Кіровоград : Міленіум, 2013. 84 с.

149. Печериця Н. М. Вади міжособистісної взаємодії студентської молоді як соціально-педагогічна проблема // Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості освіти професійної підготовки фахівців у вищій школі : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 14 трав. 2015 р. Харків, 2015. С. 95–97.

150. Печериця Н. М. Досвід формування дозвіллевої культури студентської молоді у вищому навчальному закладі // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю ХДАК, 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. С. 155–157.

151. Печериця Н. М. Ейджизм студентської молоді та соціально-педагогічні напрями його подолання // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки. Херсон, 2018. Вип. 82, т. 2. С. 216–221.

152. Печериця Н. М. Ефективність запровадження моделі соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 15, т. 1. С. 129–134.

153. Печериця Н. М. Корекція вад міжособистісної взаємодії в студентському середовищі як соціально-педагогічна проблема // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 22–23 квіт. 2015 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. С. 44–45.

154. Печериця Н. М. Корекція ейджизму молоді як соціально-педагогічна проблема // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Старобільськ, 2018. № 1, ч. 1. С. 101–109.

155. Печериця Н. М. Корекція ейджизму студентської молоді в середовищі закладу вищої освіти // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : тези доп. міжнар. наук. конф., 22–23 листоп. 2018 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 128–130.

156. Печериця Н. М. Корекція ейджизму: закордонний досвід // Science and Technology of the Present Time : Priority Development Directions of Ukraine and Poland : International Multidisciplinary Conference, 19–20 October 2018. Wolomin, 2018. Vol. 4. S. 34–37.

157. Печериця Н. М. Модель соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 12, т. 1. С. 127–133.

158. Печериця Н. М. Особливості проявів ейджизму в студентській молоді // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 18–19 квіт. 2019 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2019. С. 55–56.

159. Печериця Н. М. Особливості соціально-педагогічної корекції ейджизму молоді // Культура та інформаційне суспільство XXI століття :

матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 26–27 квіт. 2018 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 51–52.

160. Печериця Н. М. Особливості соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в середовищі ЗВО // Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2018 р. / Харків. гуманітар.-пед. акад. Харків, 2018. С. 275–278.

161. Печериця Н. М. Причини виникнення та форми прояву девіантної поведінки // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. Ялта, 2014. Вип. 45, ч. 2. С. 253–258.

162. Печериця Н. М. Роль закладу вищої освіти у процесі корекції ейджизму студентів // Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю ХДАК, 7 лют. 2019 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2019. С. 79–81.

163. Печериця Н. М. Соціально-педагогічна корекція вад міжособистісної взаємодії в студентській молоді: постановка проблеми // Sciences of Europe. Praha, 2017. Vol. 1, № 22. Р. 33–37.

164. Печериця Н. М. Соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі та інформаційному суспільстві : колект. монографія : (до 90-річчя ХДАК) / за ред. А. О. Рижанової. Харків : ХДАК, 2019. Розд. 5, п. 5.2. С. 143–157.

165. Пилипко Є. В. Філософія і виховання сучасної молоді. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/30771/1/109.pdf>.

166. Погребняк С. Втілення принципу рівності в юридичних актах // Вісник Академії правових наук України. 2006. № 3. С. 8–19.

167. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів. Київ, 2006. 320 с.

168. Пожуєв В. І. Шляхи і напрями формування і реалізації сучасного інформаційного суспільства в умовах глобалізації // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. Вип. 46. С. 5–18.

169. Познанська К. В. Соціальне становище літніх людей та ставлення до старості в українському суспільстві очима молоді // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи : зб. наук. пр. Харків, 2017. Вип. 39. С. 340–345.

170. Політанський В. С. Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Вип. 42. С. 16–22.

171. Поліщук Н. В., Панченко М. С. Науково-технічний прогрес і духовно-моральне становлення молоді // Наука. Релігія. Суспільство. 2010. № 2. С. 197–205.

172. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні : посіб. для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. Київ : Міжнар. орг. з міграції. Представництво в Україні, 2014. 74 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf

173. Пономарьова Г. Ф. Ейджизм як проблема формування духовно-моральних ціннісних орієнтацій у студентської молоді // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2019. Вип. 69 Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. С.198-202.

174. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Сєвєродонецьк, 2016. 540 с.

175. Попов М. А. Педагогічні умови корекції поведінки важковиховуваних старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Луганськ, 2006. 20 с.

176. Порох Д. О., Стрельцова В. Ю. Вплив культурно-освітнього середовища вищого навчального закладу на адаптаційний процес // Український журнал клінічної та лабораторної медицини. 2013. Т. 8, № 3. С. 29–32.

177. Портяна О. В. Критерії і показники сформованості пізнавальної активності майбутнього психолога // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський. 2016. Вип. 32. С. 444–454.

178. Посацький О. Психологічна семантика поняття «майбутнє» в уявленнях сучасної української молоді // Молодіжна політика: проблеми та перспективи : [зб. наук. пр.] / Львів. облдержадмін., Упр. у справах сім'ї та молоді, Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2010. С. 409–412.

179. Потопа К. Л. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Київ, 2006. 21 с.

180. Поцуко О. А. Комунікативний феномен осіб похилого віку // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : зб. наук. пр. Хмельницький, 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_2_25.

181. Принципи побудови моделей. URL: wiki.kspu.kr.ua/index.php.

182. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

183. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 лип. 2003 р. № 1058 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1058-15>.

184. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 14 трав. 2012 р. № 5207 // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 32. Ст. 412.

185. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді : наказ М-ва освіти і науки України від 16 черв. 2015 р. № 641 //

Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 7. С. 70.

186. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 1 груд. 1998 р. № 281 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14>.

187. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145 // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38/39. Ст. 380.

188. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537 // Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.

189. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2558 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.

190. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1613 (зі змінами і допов.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

191. Прокопенко Л. Л., Тарасенко Т. М. Виховання та соціальний розвиток молоді як об'єкт впливу держави // Аспекти публічного управління. 2014. № 1/2. С. 70–77.

192. Прокопчук І. І. Соціально-психологічний портрет студента НАУ // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Соціологія. Політологія. Історія. 2010. № 1. С. 31–36.

193. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад.: С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.

194. Прохоренко Є. Я. Феномен кіберкультури в інформаційно-технологічному відтворенні соціуму : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04. Харків, 2008. 23 с.

195. Прохоренко Т. Г. Соціалізація молоді в інформаційному суспільстві: особливості та ризики // Вісник Національного університету

„Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія: Політологія. 2016. № 2. С. 128–134.

196. Проценко Т. Формування інформаційної культури користувачів // Вісник Книжкової палати. 2014. № 3. С. 34–38.

197. Прудникова О. В. Інформаційна культура інформаційного суспільства: філософський вимір // Вісник Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія: Філософія. 2016. № 4. С. 44–53.

198. Пташник-Середюк О. І. Студентство як соціокультурна група // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science. 2014. II (3), Iss. 18. С. 110–113.

199. Пшенична Л. В. Вища освіта – дієвий механізм соціалізації молоді // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 3. С. 480–489.

200. Рассказова О. І. Розвиток соціальності дітей з особливими потребами як результат практичної діяльності майбутніх соціальних педагогів в інклюзивній школі // Наукові записки кафедри педагогіки. 2011. Вип. 27. С. 170–177.

201. Ратинська О. М. Соціально-педагогічна корекція соціальних відхилень у акцентуйованих підлітків // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2011. Вип. 55. С. 88–93.

202. Рижанова А. О. Люди похилого віку в інформаційному суспільстві: соціально-педагогічний підхід // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. Вип. 40, ч. 2. С. 128–137.

203. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка”. Луганськ, 2011. 46 с.

204. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 „Соц. Педагогіка”. Харків, 2005. 456 с.
205. Рижанова А. О. Соціалізація студентської молоді в умовах інформаційного суспільства // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 27. С. 200–208.
206. Рижанова А. О. Стереотипи // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ ; Сімферополь, 2012. С. 398–401.
207. Рижанова А. О. Соціокультурні технології та соціально-педагогічна діяльність в умовах інформаційного суспільства // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 5. С. 166–175.
208. Романова Н. Ф. Особливості соціального становлення студентської молоді в умовах вищої школи // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2004. № 2. С. 120–126.
209. Рубин Б. Г., Колесников Ю. С. Студент глазами социолога. Ростов н/Д, 1968. 121 с.
210. Рудакова О. В. Жизненные стратегии современного российского студенчества : дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.04. М., 2004. 178 с.
211. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Луганськ, 2004. 455 с.
212. Сагач Я. С. Методологічні проблеми дослідження рівня життя людей похилого віку. URL: <http://intkonf.org/sagach-yas-metodologichni-problemi-doslidzhennya-rivnya-zhittya-lyudey-pohilogo-viku/>.
213. Сальніков С. З. Громадянська активність студентства як основа сучасного демократичного суспільства // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу „Києво-Могилянська академія”. Серія: Соціологія. 2014. Т. 234, вип. 222. С. 132–136.

214. Се Цзін. Духовна культура: категоріальний аналіз проблеми. URL: http://www.zbirnik.mixmd.edu.ua/2010_5_ua/22.pdf.

215. Севастьянова О. А. Студентська молодь в контексті соціалізаційних виховних впливів у вищому навчальному закладі // Сучасні педагогічні технології підготовки майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Стаханов, 25 квіт. 2013 р.). Стаханов, 2013. С. 261–264.

216. Сейко Н. А. Ейджизм (ageism) // Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : колект. монографія / за заг. ред. Н. А. Сейко. Житомир, 2014. URL: http://eprints.zu.edu.ua/23740/1/%D0%A1%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%9D.PDF

217. Семигіна Т. Словник із соціальної політики. Київ : ВД «Києво-Могилян. акад.», 2001. 208 с.

218. Сівак Н. А. Соціально-педагогічні умови соціалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів // Педагогічний процес: теорія і практика. 2013. Вип. 3. С. 146–154.

219. Системний підхід у сучасних педагогічних дослідженнях в Україні : монографія // за ред. С. Я. Харченка ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”. 2016. 488 с.

220. Скориніна-Погребна О. В. Соціально-психологічний портрет студентської молоді м. Харкова // Сучасне суспільство: політ. науки, соціол. науки, культурол. науки : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2013. Вип. 2. С. 149–156.

221. Словарь по социальной педагогике / авт.-сост. Мардахаев Л. В. М. : Академия, 2002. 388 с.

222. Смолькин А. А. Парадоксы отношения к пожилым людям в современной России // Социологический журнал. 2008. № 3. С. 106–121.

223. Смук О., Козубовський М. Соціальні проблеми сучасної молоді України в умовах трансформації політичної та соціально-економічної систем //

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2014. Вип. 30. С. 159–161.

224. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. Харьков : Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2006. 576 с.

225. Сокурянська Л., Шеховцова Д. Протестна активність студентської молоді: динаміка та чинники прояву (на прикладі студентів Каразінського університету) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи : зб. наук. пр. Харків, 2016. Вип. 35. С. 84–91.

226. Социальная педагогика : курс лекций / под общ. ред. М. А. Галагузовой. М. : ВЛАДОС, 2000. 416 с.

227. Социология молодежи : учеб. для акад. бакалавриата / под ред. Р. В. Ленкова. М. : Юрайт, 2015. 416 с. (Серия „Бакалавр. Академический курс”).

228. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр учб. літ., 2008. 336 с.

229. Соціальна педагогіка : слов.-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.

230. Соціальна педагогіка: категорії та поняття : словник / авт.-уклад.: Н. А. Сейко, С. М. Коляденко. Житомир, 1999. 70 с.

231. Соціологічна енциклопедія / уклад.: О. Яременко та ін. Київ : Академвидав, 2008. 455 с.

232. Соціологія : підруч. для вищ. шк. / В. І. Волович, Г. Т. Головченко, М. І. Горлач та ін. 5-е вид., перероб. і допов. Харків : Фактор, 2006. 765 с.

233. Соціологія : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. В. Г. Городененка. Київ : Академія, 2005. 560 с.

234. Соціологія : слов. термінів і понять / за ред. Біленького Є. А., Козловця М. А. Київ, 2006. 288 с.

235. Спирина М. Л., Никсаев Н. А. Социально-педагогическая деятельность по коррекции девиантного поведения у подростков // Образовательная среда сегодня: теория и практика : материалы V Междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 16 апр. 2018 г.). Чебоксары, 2018. С. 66–70.
236. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 27. С. 91–97.
237. Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций : монография / Нар. укр. акад. ; под общ. ред. В. И. Астаховой. Харьков : Изд-во НУА, 2010. 408 с.
238. Студенческий Харьков: сколько учащихся и по каким профессиям. URL: <https://www.057.ua/news/2143323/studenceskij-harkov-skolko-ucasihsa-i-po-kakim-professiam>.
239. Сухонос В. А. Порушення структурно-функціонального стану серця, судин і печінки у хворих на гіпертонічну хворобу з ожирінням та їх корекція : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец. 14.01.02 „Внутрішні хвороби”. Івано-Франківськ, 2015. 24 с.
240. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів // за заг. ред. д.-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. 2008. ВД „ШКОЛА”, Х. 1008 с.
241. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Старобільськ, 2016. 23 с.
242. Танчин І. З. Соціологія : навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 351 с.
243. Тарнавська Т. В. Генеза поняття „система”: історичний огляд // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2011. Вип. 6. С. 129–139.
244. Теремко С. Соціологія : навч. посіб. Київ : Лібра, 2001. 320 с.

245. Технології соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. для студентів напряму підгот. „Соц. педагогіка” / за заг. ред. Н. В. Заверико. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2014. 280 с.
246. Тлумачний словник сучасної української мови : загальноживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. Харків : ФОП Співак, 2009. 960 с.
247. Товканець Г.В. Корекція відхилень у поведінці важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку засобами професійно-педагогічного спілкування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Г. В. Товканець / „Теорія та історія педагогіки”. Київ, 1999. 18 с.
248. Товщик С. А. Соціальні стереотипи (social stereotypes) // Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект : колект. монографія / за заг. ред. Н. А. Сейко. Житомир, 2014. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/23747/>.
249. Травников Ю. Преступления в паутине: границы без замков. URL: <http://www.pl-computers.ru/article.cfm?Id=742&Page=3>.
250. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 574 с.
251. Украинцы стали меньше жениться и больше разводиться. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/v-2018-godu-zaregistrirovali-v-ukraine-na-20-tysyach-brakov-menshe-chem-god-nazad-1221820.html>.
252. Український юридичний термінологічний словник. URL: <http://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?litera=%DE>.
253. Федотова О. Когнитивное моделирование как метод познания и изучения объекта в научных исследованиях // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2015. № 4, ч. 2. С. 199–202.
254. Флегонтова Н. М. Словник-довідник термінів педагогічного маркетингу. Київ : Освіта України, 2008. 80 с.
255. Харченко С. Я., Гришак С. М., Шабаєва Н. С. Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації: теорія та практика : монографія. Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. 258 с.

256. Харьков – студенческая столица. URL: <https://www.city.kharkov.ua/ru/o-xarkove/xarkov-studencheskaya-stolicza.html>.
257. Хендрик О. Ю. Критерії соціальності студентів мистецьких спеціальних вищих навчальних закладів // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 32. С. 280–287.
258. Хендрик О. Ю. Розвиток соціальності студентів мистецьких спеціальностей засобами хореографії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Луганськ, 2014. 20 с.
259. Хозина Ж. В. Социально-культурная активизация лиц третьего возраста как условие преодоления эйджизма: на примере Великобритании : URL: <https://www.dissercat.com/content/sotsialno-kulturnaya-aktivizatsiya-lits-tretego-vozrasta-kak-uslovie-preodoleniya-eidzhizma->
260. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 38. С. 222–233.
261. Цимбал О. В. Соціально-філософський аспект трансформації аксіологічних орієнтацій молоді в сучасному суспільстві. Вінниця, 2010. 153 с.
262. Цікул І. Гендерні стереотипи у дискурсі публічного адміністрування. URL: <http://www.cppk.cv.ua/317.php>.
263. Чебикін О. Я., Булгакова В. О. Психологічні основи правової культури та умови її корекції // Наука і освіта. 2013. № 6. С. 53–61.
264. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічні умови адаптації старших підлітків у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Луганськ, 2008. 20 с.
265. Чи існує проблема дискримінації в Україні? URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=618&t=10&page=1;>
<https://health.unian.ua/country/1668527-vikova-diskriminatsiya-e-v-ukrajini-naysuttevishoyu-doslidjennya.html>.
266. Шабаєва Н. С. Концептуальні основи удосконалення гендерної соціалізації студентів коледжу в позанавчальній діяльності // Вісник

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Луганськ, 2012. № 19, ч. 2. С. 138–143.

267. Шамне А. В., Євпак Ю. І. Уявлення про старість і ставлення до неї в юнацькому віці // *Humanitarian studios: pedagogics, psychology, philosophy*. 2018. Vol 9. №5. С.78-85.

268. Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. Економічна кібернетика : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 231 с.

269. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения. В 4 т. Т. 1. Автобиографические работы. Труды дореволюционного периода / под ред. И. А. Каирова и др. ; Акад. пед. наук РСФСР. М. : Просвещение, 1962. 503 с.

270. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Київ, 2004. 20 с.

271. Шевченко О. М. Соціально-психологічні особливості конфліктності у молодіжному віці // *Молодий вчений*. 2017. № 2. С. 81–84.

272. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – XXI ст.). У 2 т. Т. 2 : монографія. Харків : Основа, 2001. 520 с.

273. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка”. Луганськ, 2011. 44 с.

274. Штофф В. А. Моделирование и философия. М. ; Л., 1986. 302 с.

275. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

276. Якимова Е. В., Торсон Л. Геронтология в динамическом обществе // *Социальная геронтология: современные исследования*. М., 1994. С. 58–68.

277. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию. 2-е изд., испр. и доп. М. : Смысл, 2001. 366 с.

278. A History of Ageism Since 1969. American Society on Aging. URL: <http://www.asaging.org/blog/history-ageism-1969>.

279. Ageism. URL: <https://www.dictionary.com/browse/ageism>.

280. Ageism. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/ageism>.

281. Ageism and life-course. URL: <https://www.who.int/ageing/ageism/en/>.
282. Ageism-Ways To Redyce Ageism. URL: <https://medicine.jrank.org/pages/61/Ageism-Ways-reduce-ageism.html>.
283. Ayalon L., Tesch-Römer C. (2018) Introduction to the Section: Ageism – Concept and Origins. In: Ayalon L., Tesch-Römer C. (eds) Contemporary Perspectives on Ageism. International Perspectives on Aging, vol 19. Springer https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-73820-8_1.pdf
284. Ashton Applewhite at TED201 Let's end ageism. URL: <https://www.english-video.net/v/ru/2843>.
285. Breckler S. J. Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude // Journal of Personality and Social Psychology. 1984. Vol. 47. P.1191–1205.
286. Butler R. N. Ageism: Another form of bigotry // The Gerontologist. 1969. Vol. 9. P. 243–246.
287. COBUILD Advanced English Dictionary. HarperCollins Publishers. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/ageism>.
288. Cross–generational-hausing-exporation-project/. URL: https://www.housinglin.org.uk/_assets/Resources/Housing/OtherOrganisation/ Cross-Generational-Housing-M-Keith.pdf.
289. Cuddy A. J. C., Fiske S. T. Doddering but dear: process, content, and function in stereotyping of older persons // Ageism. Stereotyping and Prejudice against Older Persons / ed. by Todd D. Nelson. New York : Brandford book, 2002. 388 p.
290. Definition of ageism in English. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ageism>.
291. Eagly A. H., Chaiken S. Attitude structure and function // The handbook of social psychology / Gilbert, S. T. Fiske, and G. Lindzey (eds.). 4th ed. New York : McGraw-Hill. In D. T., 1998. P. 269–322.

292. Garstka T. A., Schmitt M. T. How young and older adults differ in their responses to perceived age discrimination // *Psychology and Aging*. 2004. Vol. 19, No. 2. P. 326–335.
293. Kluge A., Krings F. Attitudes Toward Older Workers and Human Resource Practices // *Swiss Journal of Psychology*. 2008. Vol. 67, No 1. P. 61–64.
294. Palmore E. The Ageism Survey. First Findings // *The Gerontologist*. 2001. Vol. 41, No 5. P. 572–575.
295. Polishchuk V., Pryshlya O. The activity of the third age universities in France and Great Britain: comparative analysis // *Social Work and Education*, 2017. Vol. 3, No 2. P. 146–155.
296. Pritchard R. D., Maxwell S. E., Jordan W. C. Interpreting Relationships Between Age and Promotion in Age-Discrimination Cases // *Journal of Applied Psychology*. 1984. Vol. 69, No. 2. P. 199–206.
297. Rodeheaver D. Ageism // *Access modules in teaching the psychology of adult development and aging* / I. Parham, I. Siegler, L. Poon (eds.). New York : Springer, 1990. P. 43–71.
298. Rupp D. E., Vodanovich S. J., Crede M. The multidimensional nature of ageism: construct validity and group differences // *The journal of social psychology*. 2005. Vol. 145, No 3. P. 335–362.
299. Traxler A. J. Let's get gerontologised : Developing a sensitivity to ageing. The multipurpose senior centre concept : A training manual for practitioners working with the ageing. Illinois, 1980.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зміст поняття „соціально-педагогічна корекція”

Соціально-педагогічна корекція – це	Автор та джерело
система соціально-педагогічних заходів, що спрямовані на забезпечення процесу й досягнення успішного результату в соціальному розвитку особистості	Т. Алексєєнко [229]
діяльність щодо виправлення особливостей психологічного, педагогічного та соціального плану, що не відповідають суспільним нормам	Г. Голоухова [44]
система соціальних і педагогічних заходів, спрямованих на виправлення (часткове або повне) процесу і результату соціального розвитку та виховання дитини. Вона передбачає доцільне використання побутових і середовищних умов, комплексу навчально-виховних заходів, спрямованих на подолання певних відхилень у дітей, що відбиваються на їх соціальний статус, поведінку і можливості самореалізації в середовищі життєдіяльності	Л. Мардахаєв [221]
доцільно організована система соціально-педагогічних впливів, спрямованих на зміну певних особливостей (властивостей, процесів, станів, рис, якостей) поведінки; сукупність методів, спрямованих на розвиток і стимулювання потенційних можливостей дитини, корекцію її поведінки	Колектив авторів: С. Архипова, Г. Майборода, О. Тютюнник [4]
діяльність соціального педагога, що спрямована на часткове або повне виправлення (зниження прояву) особистісних вад учнів, подолання причин стійкого опору педагогічним впливам та виховання дитини шляхом створення соціально-педагогічних умов у соціальному середовищі дитини (родині, навчальному закладі, центрі дозвілля та ін.)	Т. Гніда [42]
складова частина педагогічного процесу як динамічної педагогічної системи, спеціально організована, цілеспрямована взаємодія соціального педагога і вихованця для розв’язання освітніх, розвивальних і виховних завдань	Л. Завацька [71]
система спеціальних педагогічних впливів, спрямованих на виправлення недоліків у поведінці, розвитку та соціалізації	Н. Заверико [72]
діяльність, що орієнтована на поправку, часткову зміну або виправлення недоліків і пов’язана зазвичай з певними групами дітей, які мають відхилення від наявних норм у тій чи іншій соціальній сфері (діти з обмеженими можливостями, девіантною поведінкою, діти, які втратили соціальні зв’язки в суспільстві чи соціальний статус)	Р. Овчарова [135]
спланований та організований навчально-виховний процес, що реалізується з дітьми, метою якого є не тільки виправлення наявних відхилень у поведінці, а й створення передумови щодо подальшого розвитку, позитивної соціалізації та інтеграції їх у соціум	Т. Окушко [136]
корекція, спрямована на усунення прогалин у соціальних знаннях, уміннях і навичках дитини, виявів девіантної поведінки та акцентуацій характеру, на підвищення мотивації навчання та особистісного вдосконалення, а також на вирішення проблем житла, сім’ї, оточення та підвищення соціальної адаптивності та соціальної продуктивності особистості	Н. Сейко [216]
виправлення, усунення, подолання недоліків чи порушень, вад психічного або фізичного розвитку	Т. Семігіна [217]

Методики діагностики ейджизму молоді відповідно до критеріїв та показників

Критерії		Показники та рівні	Методики
Когнітивний	У внутрішньоособистісних взаєминах	<p>Високий: недостатність та перекрученість знань щодо процесу власного старіння, неусвідомлюваність природних вікових змін та приналежності в майбутньому до геронтологічної групи (більшість з них говорить: „Зі мною такого не буде”, „Я буду завжди молодим” тощо).</p> <p>Середній: певною мірою усвідомлюють неминучий факт власного старіння, володіють елементарними знаннями (в більшості, що стосуються фізичної привабливості та соціального статусу людей похилого віку) та приналежності до цієї вікової категорії в майбутньому.</p> <p>Низький: мають адекватні знання стосовно геронтологічної групи, повною мірою усвідомлюють приналежність до цієї категорії в майбутньому та стурбовані питанням, як покращити становище літніх людей у нашій державі</p>	Питальник „Готовність до вікових змін” (Н. Глуханюк, Т. Гершкович)
	У міжособистісних взаєминах	<p>Високий: відсутні знання щодо особливостей процесу біологічного старіння та специфіки зміни соціального статусу людей похилого віку, проблем вікової дискримінації в нашому суспільстві.</p> <p>Середній: володіють елементарними знання про вікові зміни в цьому віці та мають двосторонні стереотипи стосовно цієї категорії в нашій державі.</p> <p>Низький: простежуються чіткі знання стосовно особливостей процесу старіння, соціального статусу літніх людей у сучасному суспільстві, критично сприймають інформацію, що транслюють ЗМК, виявляють активність у пропаганді толерантності до геронтологічної групи</p>	
Мотиваційно-ціннісний	У внутрішньоособистісних взаєминах	<p>Високий: спостерігається депреціація ціннісного ставлення стосовного власного здоров'я та старості в майбутньому (більшість дотримується гасла „тут і зараз”, „живи так, ніби завтра не настане”, „краще шалена молодість зараз, ніж розмірене життя потім” тощо).</p> <p>Середній: у певних випадках проявляється зацікавленість у збереженні фізичного, психологічного здоров'я та ціннісного ставлення зараз як запоруки гарного життя потім</p> <p>Низький: усвідомлення необхідності ціннісного ставлення до власного фізичного здоров'я, соціального розвитку зараз для забезпечення власного благополуччя потім</p>	Ціннісний питальник Ш. Шварца
	У міжособистісних взаєминах	<p>Високий: не визнають цінності та суспільної значущості людей похилого віку в нашому суспільстві, сприймають представників геронтологічної групи та їхній досвід як „відпрацьований ресурс”.</p> <p>Середній: у більшості випадків адекватно ставляться до людей похилого віку, не завжди визнають їхню цінність, але простежується позитивне налаштування та повага до цієї вікової категорії.</p> <p>Низький: студенти визнають цінність людей похилого віку в сучасному суспільстві, поважають їхні здобутки та досвід, ставляться з повагою до людей третього віку в суспільстві</p>	

Емоційно-вольовий	У внутрішньоособистісних взаєминах	<p>Високий: тривога та страх перед майбутньою старістю, почуття огиди та небажання старіти, побоювання дорослішати та старіти</p> <p>Середній: проявляється боязнь старості, але адекватно сприймаються природні вікові зміни.</p> <p>Низький: загалом старість не викликає презирства та огиди й оцінюється як один з позитивних етапів життя зі своїми особливостями та перспективами</p>	Питальник „Види та компоненти толерантності-інтолерантності” Г. Бардієр
	У міжособистісних відносинах	<p>Високий: люди похилого віку викликають сильні негативні емоції (гнів, роздратування, неприязнь, відразу, напруженість).</p> <p>Середній: у більшості випадків люди похилого віку викликають позитивні емоції, студенти намагаються ставитися до них терпимо, але інколи коли стереотипні уявлення та переконання переважають й останні можуть проявляти нетерпимість, напруженість та роздратування.</p> <p>Низький: студенти проявляють виражену прихильність до людей похилого віку (вони не викликають роздратування, відрази), завжди проявляють привітність, доброзичливість, радість, емпатію, довіру, мають високий емоційний самоконтроль</p>	
Поведінковий	У внутрішньоособистісних взаєминах	<p>Високий: представники студентської молоді проявляють „дитячість” (інфантильність) та демонструють свою вікову перевагу, виявляючи епатажність у поведінці, дотримуються модного „Anti-age” напряму у своєму житті.</p> <p>Середній: у більшості поведуться згідно з віком, намагаються бути „на хвилі” моди, побоюючись відстати від останніх трендів та здаватися старшими або старими.</p> <p>Низький: є об’єктивними відносно модних тенденцій, ведуть себе відповідно до власного віку</p>	Методика „Протокол спостереження”
	У міжособистісних взаєминах	<p>Високий: відкрито ігнорують людей похилого віку, намагаються уникати будь-яких видів контактів (тактильних, зорових), навіть просторової близькості, виявляють образливу, грубу поведінку, байдуже ставлення та негідне поводження у процесі міжособистісного спілкування і в інтернет-просторі.</p> <p>Середній: у більшості випадків коректно та доброзичливо спілкуються з людьми похилого віку, проявляють безконфліктні способи взаємодії, інколи можуть здійснювати непрямі насмішки над старшими, рідко порушують норми і правила поведінки, в ході мотивації проявляють участь у соціально значущій та волонтерській діяльності.</p> <p>Низький: студенти вміють будувати доброзичливі стосунки та етично спілкуються з людьми похилого віку, активно взаємодіють у ході волонтерської та соціально значущої діяльності з літніми людьми, дотримуються загальноприйнятих норми і правил поведінки, продуктивних способів взаємодії, здійснюють самоконтроль власної поведінки в різних ситуаціях, прагнуть до взаємодопомоги, активно пропагують паритетну поведінку до представників похилого віку в соціумі</p>	

Питальник „Готовність до вікових змін”

Інструкція: перед Вами перелік змін у житті людини, що супроводжуються процесом старіння. За кожним з них необхідно відповісти на три питання (А, Б, В). Для цього обведіть відповідний бал у підготовленому для Вас бланку відповідей.

А. Чи усвідомлюєте зміни, що відбуваються з Вами (або їх появу в майбутньому)?

Усвідомлюю дуже чітко. 2 бали

Уявляю, хоча і дещо смутно. 1 бал

Не замислююся про це. 0 балів

Б. Яке Ваше ставлення до представленої в запитанні зміни?

Ставлюся спокійно як до нормального неминучого явища. 2 бали

Займаю середню позицію. 1 бал

Ставлюся дуже болісно, переживаю. 0 балів

В. Як Ви пристосовуєтеся до описаного факту (або будете пристосовуватися в майбутньому)?

Активно шукаю способи адаптації до змін, що відбуваються. 2 бали

По можливості намагаюся пристосуватися, але особливих зусиль не роблю. 1 бал

Пасивно приймаю те, що відбувається, не намагаюся нічого міняти. 0 балів.

Текст питальника:

1. Поява зовнішніх ознак старіння (зморшки, сивина і т. д.).
2. Ставлення інших до людей похилого віку, старих людей.
3. Погіршення пам'яті.
4. Завершення або скорочення за часом професійної діяльності.
5. Зниження гостроти зору, слуху.
6. Новий статус у сім'ї (дід, бабуся).
7. Уповільнення процесу мислення.
8. Набуття ролі наставника в професійній діяльності.
9. Підвищена стомлюваність.
10. Набуття статусу „утриманця”.
11. Поява схильності передавати досвід, повчати, давати поради.
12. Вивільнення часу після виходу на пенсію.
13. Зниження статевої активності.
14. Зміна кола спілкування.
15. Загострена емоційна реакція на ставлення інших.
16. Набуття статусу „колишнього професіонала”.
17. Утрата зовнішньої привабливості.
18. Налагодження відносин з соціальними службами.
19. „Застій” у певних думках, справах, переживаннях.
20. Конкуренція з боку більш молодих колег.
21. Порушення функцій серцево-судинної системи.
22. Зміна характеру спілкування з іншими.
23. Усвідомлення факту власного старіння.
24. Складнощі в освоєнні нових методів роботи, нової техніки і т. д.
25. Порушення функцій опорно-рухового апарату.
26. Погіршення матеріального становища.
27. Поява почуття „непотрібності”, „марності”.
28. Вихід на пенсію, втрата професійної діяльності.

Дякуємо за співпрацю!

Бланк відповідей до питальника „Готовність до вікових змін”

П.І.Б.															
Вік				Стать											
1	0	1	2	2	0	1	2	3	0	1	2	4	0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
5	0	1	2	6	0	1	2	7	0	1	2	8	0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
9	0	1	2	10	0	1	2	11	0	1	2	12	0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
13	0	1	2	14	0	1	2	15	0	1	2	16	0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
17	0	1	2	18	0	1	2	19	0	1	2	20	0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
21	0	1	2	22	0	1	2	23	0	1	2	24	0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
25	0	1	2	26	0	1	2	27	0	1	2	27	0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2
	0	1	2		0	1	2		0	1	2		0	1	2

Ключ до питальника**Показники готовності до освоєння віково-часових змін****Структурні елементи готовності**

- 1) ΣA першого стовпчика – когнітивний рівень фізіологічного компонента (КФе).
- 2) ΣB першого стовпчика – афективний рівень фізіологічного компонента (АФе).
- 3) ΣB першого стовпчика – мотиваційний рівень фізіологічного компонента (МФе).
- 4) ΣA другого стовпчика – когнітивний рівень соціального компонента (КСЕ).
- 5) ΣB другого стовпчика – афективний рівень соціального компонента (АСЕ).
- 6) ΣB другого стовпчика – мотиваційний рівень соціального компонента (МСЕ).
- 7) ΣA третього стовпчика – когнітивний рівень особистісно-психологічного компонента (ККЕ).
- 8) ΣB третього стовпчика – афективний рівень особистісно-психологічного компонента (АЛе).
- 9) ΣB третього стовпчика – мотиваційний рівень особистісно-психологічного компонента (МЛЕ).
- 10) ΣA четвертого стовпчика – когнітивний рівень професійного компонента (КПЕ).
- 11) ΣB четвертого стовпчика – афективний рівень професійного компонента (АПЕ).
- 12) ΣB четвертого стовпчика – мотиваційний рівень професійного компонента (МПЕ).

Компоненти готовності:

- 1) $K\Phi e + A\Phi e + M\Phi e = \Phi_k$ – фізіологічний компонент.
- 2) $KCE + ACE + MCE = C_k$ – соціальний компонент.
- 3) $KKE + ALe + MLE = L_k$ – особистісно-психологічний компонент.
- 4) $KPE + APE + mPe = P_k$ – професійний компонент.

Рівні готовності:

- 1) $K\Phi e + KCE + KKE + KPE = K_y$ – когнітивний рівень.
- 2) $A\Phi e + ACE + ALe + APE = A_y$ – афективний рівень.
- 3) $M\Phi e + MCE + MLE + mPe = M_y$ – мотиваційний рівень.

Загальна готовність:

$Ky + Ay + My = Go$ – загальний показник готовності.

Інтерпретація отриманих результатів

Загальний показник готовності до освоєння віково-часових змін є інтегративною характеристикою ставлення людини до того, що відбувається з нею в ході вікових змін або змін, що очікують у майбутньому. Високий рівень загальної готовності проявляється в чіткому усвідомленні й розумінні природності, а деє і неминучості фізичних проявів старіння (зміни зовнішності, зниження гостроти зору, слуху, загострення різних захворювань), зміни соціального статусу і ставлення з боку інших, загострення окремих особистісних рис, якісних перетворень у пізнавальній сфері, відходу від професійної діяльності. Готовність характеризується спокійним, толерантним ставленням до події або майбутніх вікових змін – без гострих переживань і негативних емоційних реакцій. Поведінковий прояв готовності – це активний пошук стратегій адаптації до різноманітних вікових змін сьогодення, планування свого життя в умовах майбутніх трансформацій.

Оцінка ступеня сформованості готовності до освоєння віково-часових змін:

0 – 56 балів – низька;

57 – 112 балів – середня;

113 – 168 балів – висока.

Компоненти готовності – показники, що конкретизують особливості прояву готовності до освоєння віково-часових змін щодо різних сфер прояву віку.

Фізіологічний компонент готовності включає розуміння, толерантне ставлення і здатність шукати продуктивні шляхи пристосування до таких проявів старіння, як утрата зовнішньої привабливості і поява зовнішніх ознак віку (зморшки, сивина і т. п.); зниження гостроти зору і слуху; підвищена стомлюваність; зниження статевої активності; порушення функцій серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату.

Сформованість соціального компонента готовності дозволяє людині усвідомити, прийняти і знайти способи адаптації до проявів старіння в соціальній сфері: це ставлення інших як до людини похилого віку, старих і зміна характеру спілкування з ними; погіршення матеріального становища і набуття статусу „утриманця”; нової ролі в родині – дід, бабуса; необхідність налагоджувати відносини з соціальними службами.

Особистісно-психологічний компонент готовності проявляється в здатності людини зрозуміти механізми психологічних змін, що відбуваються з нею, або прогнозувати їхню появу в майбутньому, ставитися до них спокійно як до нормальних явищ і активно шукати шляхи компенсації та саморегуляції. Цей компонент включає такі зміни, як погіршення пам'яті й уповільнення процесу мислення; поява схильності передавати досвід, повчати, давати поради; загострена емоційна реакція на ставлення інших, поява почуття „непотрібності”, „марності”; „застрявання” на певних думках, справах, переживаннях.

Професійний компонент проявляється в готовності толерантно ставитися до майбутнього або вже має місце зниження ролі професійної діяльності в житті, і, більше того, до її втрати. Також ув нього включається пошук і реалізація способів самовираження в непрофесійній сфері. Цей компонент готовності забезпечує адаптацію до таких чинників, як конкуренція з боку більш молодих колег і складності в освоєнні нових методів роботи, нової техніки; набуття ролі наставника в професійній діяльності та (або) статусу „колишнього професіонала”; вихід на пенсію, відхід від професійної діяльності, вивільнення часу після виходу на пенсію.

Оцінка ступеня сформованості компонентів готовності до освоєння віково-часових змін:

0 – 14 балів – низька;

15 – 28 балів – середня;

29 – 42 бали – висока.

Ціннісний питальник Ш. Шварца

Питальник Ш. Шварца складається з двох частин.

Перша частина питальника призначена для вивчення цінностей, ідеалів і переконань, що впливають на особистість. Список цінностей складається з двох частин: іменників і прикметників, що включають 57 цінностей. Випробуваний оцінює кожен із запропонованих цінностей за шкалою від 7 до (– 1) балів.

Друга частина питальника Ш. Шварца вивчає профіль особистості. Складається з 40 описів людини, що характеризують 10 типів цінностей. Для оцінки описів використовується шкала від 4 до (– 1) балів.

Перша частина питальника

Інструкція: Запитайте себе: „Які цінності важливі для мене як керівні принципи в моєму житті? Які цінності менш важливі для мене?” Ваше завдання: оцінити, наскільки важлива для Вас кожна цінність як керівний принцип у Вашому житті. **Шкала для оцінки:**

7 – винятково важлива як керівний принцип у Вашому житті цінність (зазвичай таких цінностей буває одна-дві);

6 – дуже важлива;

5 – досить важлива;

4 – важлива;

3 – не дуже важлива;

2 – мало важлива;

1 – не важлива;

0 – абсолютно байдужа;

(– 1) – це протилежно принципам, яким Ви прямуєте.

До того, як Ви почнете, прочитайте список з 30 цінностей і виберіть одну, яка найбільш важлива для Вас, і оцініть її важливість „7”. Далі виберіть цінність найменш важливу для Вас й оцініть її (-1), 0 або 1, відповідно до її важливості. Потім оцініть залишилися цінності (від – 1 до 7).

Список цінностей І:

1. РІВНІСТЬ (рівні можливості для всіх)
2. ВНУТРІШНЯ ГАРМОНІЯ (бути в злагоді з самим собою)
3. СОЦІАЛЬНА СИЛА (контроль над іншими, домінантність)
4. ЗАДОВОЛЕННЯ (задоволення бажань)
5. СВОБОДА (свобода думок і дій)
6. ДУХОВНЕ ЖИТТЯ (акцент на духовних, а не матеріальних питаннях)
7. ПОЧУТТЯ ПРИНАЛЕЖНОСТІ (відчуття, що інші піклуються про мене)
8. СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК (стабільність суспільства)
9. ЖИТТЯ, ПОВНЕ ВРАЖЕНЬ (прагнення до новизни)
10. СЕНС ЖИТТЯ (цілі в житті)
11. УВІЧЛИВІСТЬ (люб'язність, хороші манери)
12. БАГАТСТВО (матеріальна власність, гроші)
13. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА (захищеність своєї нації від ворогів)
14. САМОПОВАГА (віра у власну цінність)
15. ПОВАГА ДУМОК ІНШИХ (урахування інтересів інших людей, уникнення конфронтації)
16. КРЕАТИВНІСТЬ (унікальність, багата уява)
17. МИР У ВСЬОМУ СВІТІ (свобода від війни і конфліктів)
18. ПОВАГА ТРАДИЦІЙ (збереження визнаних традицій, звичаїв)
19. ЗРІЛЕ КОХАННЯ (глибока емоційна і духовна близькість)
20. САМОДИСЦИПЛІНА (самообмеження, стійкість до спокуси)

21. ПРАВО НА ВІДОКРЕМЛЕННЯ (право на свій простір)
22. БЕЗПЕКА СІМ'Ї (безпека для близьких)
23. СОЦІАЛЬНЕ ВИЗНАННЯ (схвалення, повагу інших)
24. ЄДНІСТЬ З ПРИРОДОЮ (злиття з природою)
25. МІНЛИВІСТЬ ЖИТТЯ (життя, наповнене проблемами, новизною і змінами)
26. МУДРІСТЬ (зріле розуміння світу)
27. АВТОРИТЕТ (право бути лідером або командувати)
28. СПРАВЖНЯ ДРУЖБА (близькі друзі)
29. СВІТ КРАСИ (краса природи і мистецтва)
30. СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ (виправлення несправедливості, турбота про слабких)

Тепер оцініть, наскільки важлива кожна з наступних цінностей для Вас як керівний принцип Вашого життя. Ці цінності виражені в способах дії, які можуть бути більш-менш важливими для Вас. Спробуйте розрізнити цінності, наскільки це можливо, використовуючи всі номери. Для початку прочитайте цінності в списку II, виберіть те, що для Вас найбільш важливо, оцініть на шкалі (відміткою 7). Потім виберіть цінність, яка суперечить вашим принципам (відміткою – 1)). Якщо такої цінності немає, виберіть цінність, найменш важливу для Вас, й оцініть її відмітками 0 або 1 відповідно до її значущості. Потім оцініть інші цінності.

Список цінностей II:

31. САМОСТІЙНИЙ (той хто має надію лише на себе, самодостатній)
32. СТРИМАНИЙ (уникає крайностей у почуттях і діях)
33. ВІРНИЙ (відданий друзям, групі)
34. ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ (працьовитий, натхненний)
35. ВІДКРИТИЙ ДО ЧУЖИХ ДУМОК (терпимий до різних поглядів, ідей і вірувань)
36. СКРОМНИЙ (простий, що не прагне привернути до себе увагу)
37. СМІЛИВИЙ (який шукає пригод, ризикований)
38. ЗАХИЩАЄ ДОВКІЛЛЯ (зберігає природу)
39. ВПЛИВОВИЙ (має вплив на людей і події)
40. ПОВАЖАЄ БАТЬКІВ І СТАРШИХ (виявляє повагу)
41. ОБИРАЄ ВЛАСНІ ЦІЛІ (відбирає власні наміри)
42. ЗДОРОВИЙ (не хворіє фізично або душевно)
43. ЗДАТНИЙ (компетентний, здатний ефективно діяти)
44. ПРИЙМАЮЄ ЖИТТЯ (який підпорядковується життєвим обставинам)
45. ЧЕСНИЙ (відвертий, щирий)
46. ЗБЕРІГАЄ СВІЙ ІМІДЖ (захист власного „обличчя”)
47. СЛУХНЯНИЙ (виконавчий, який підпорядковується правилам)
48. РОЗУМНИЙ (логічний, мислячий)
49. КОРИСНИЙ (який працює на благо інших)
50. НАСОЛОДЖУЄТЬСЯ ЖИТТЯМ (насолода їжею, близькістю, розвагами та ін.)
51. БЛАГОЧЕСТИВИЙ (дотримується релігійної віри і переконань)
52. ВІДПОВІДАЛЬНИЙ (надійний, яке заслуговує на довіру)
53. ДОПИТЛИВИЙ (цікавиться всім, допитливий)
54. СХИЛЬНИЙ ПРОЩАТИ (прагне прощати іншого)
55. УСПІШНИЙ (що досягає мети)
56. ОХАЙНИЙ (охайний, акуратний)
57. ПОТУРАЄ СВОЇМ БАЖАННЯМ (займається тим, що приносить задоволення)

Друга частина питальника

Інструкція: нижче наведені описи деяких людей. Будь ласка, прочитайте кожен опис і подумайте, наскільки кожна людина схожа або не схожа на Вас. Поставте хрестик в одній з клітинок праворуч, яка показує, наскільки опис людини схожий на Вас.

Твердження	Дуже схоже на мене	Схоже на мене	Деякою мірою схоже на мене	Трішки схоже на мене	Не схоже на мене	Зовсім не схоже на мене
1. Придумувати щось нове і бути винахідливим важливо для неї. Вона любить чинити по-своєму, на свій лад						
2. Для неї важливо бути багатою. Вона хоче, щоб у неї було багато грошей і дорогих речей						
3. Вона вважає, що важливо, щоб з кожною людиною у світі поводитися. Вона вірить, що в усіх повинні бути рівні можливості в житті						
4. Для неї дуже важливо показати свої здібності. Вона хоче, щоб люди захоплювалися тим, що Вона робить						
5. Для неї важливо жити в безпечному оточенні. Вона уникає всього, що може загрожувати його безпеці						
6. Вона вважає, що важливо робити багато різних справ у житті. Вона завжди прагне до новизни						
7. Вона вірить, що люди повинні робити те, що їм кажуть. Вона вважає, що люди повинні дотримуватися правил завжди, навіть коли ніхто не бачить						
8. Для неї важливо вислухати думку людей, яка відрізняється від нього. Навіть якщо віна не згодена з ними, він все одно хоче їх зрозуміти						
9. Вона вважає, що важливо не просити більшого, ніж маєш. Вона вірить, що людина повинна задовольнятися тим, що в неї є						
10. Вона завжди шукає привід для розваги. Для неї важливо робити те, що приносить йому задоволення						
11. Для неї важливо самому вирішувати, що робити. Їй подобається бути вільною у плануванні та виборі своєї діяльності						
12. Для неї дуже важливо допомагати іншим. Вона хоче піклуватися про їх благополуччя						
13. Для нього дуже важливо досягти успіху в житті. Йому подобається справляти враження на інших людей						
14. Для неї дуже важлива безпека його країни. Вона вважає, що держава повинна бути готова до захисту від зовнішньої і внутрішньої загрози						
15. Вона любить ризикувати, завжди шукає пригод						
16. Для неї важливо завжди поводитися належним чином. Вона хоче уникати дій, що люди вважають неправильним						

17. Для неї важливо бути головою і вказувати іншим, що робити. Вона хоче, щоб люди робили те, що вона говорить						
18. Для неї важливо бути відданим своїм друзям. Вона хоче присвятити себе своїм близьким						
19. Вона щиро вірить, що люди повинні дбати про природу. Піклуватися про навколишнє середовище важливо для неї						
20. Бути релігійною важливо для неї. Вона дуже старається наслідувати свої релігійні переконання						
21. Для неї важливо, щоб речі були у порядку і в чистоті. Їй дійсно не подобається безлад						
22. Вона вважає, що важливо цікавитися всім. Їй подобається бути допитливим і намагатися зрозуміти різні речі						
23. Вона вважає, що всі народи світу повинні жити в гармонії. Сприяти встановленню миру між усіма групами людей на землі важливо для неї						
24. Вона думає, що важливо бути честюлюбним. Їй хочеться показати, наскільки вона здатна						
25. Вона думає, що краще за все робити згідно з усталеними традиціями. Для неї важливо дотримуватися звичаїв, які вона засвоїла						
26. Для неї важливо отримувати задоволення від життя, подобається „балувати” себе						
27. Для неї важливо бути чуйним до потреб інших людей, намагається підтримувати тих, кого знає						
28. Вона вважає, що завжди повинен проявляти повагу до своїх батьків і людей старшого віку. Для неї важливо бути слухняним						
29. Вона хоче, щоб з усіма поводитися справедливо, навіть з людьми, яких вона не знає. Для неї важливо захищати слабких						
30. Вона любить сюрпризи. Для неї важливо, щоб її життя було сповнене яскравих вражень						
31. Вона дуже старається не захворіти. Збереження здоров'я дуже важливо для неї						
32. Просування вперед у житті важливо для неї. Вона прагне робити все краще, ніж інші						
33. Для неї важливо прощати людей, які образили. Вона намагається бачити хороше в них і не ображатися						
34. Для неї важливо бути незалежною, подобається покладатися на себе						
35. Мати стабільний уряд важливо для неї, турбується про збереження громадського порядку						

36. Для неї дуже важливо весь час бути ввічливою з іншими людьми, намагається ніколи не дратувати і не турбувати інших						
37. Вона по-справжньому хоче насолоджуватися життям. Добре проводити час дуже важливо для неї						
38. Для неї важливо бути скромною, намагається не привертати до себе увагу						
39. Вона завжди хоче бути тим, хто приймає рішення, подобається бути лідером						
40. Для неї важливо пристосовуватися до природи, бути частиною її. Вона вірить, що люди не повинні змінювати природу						

Ключ до обробки результатів

Методика дає кількісне вираження значущості кожного з десяти мотиваційних типів цінностей на двох рівнях: на рівні нормативних ідеалів і на рівні індивідуальних пріоритетів. Обробка результатів проводиться шляхом співвіднесення відповідей випробуваного з ключем. Відповідний ключ наводиться нижче (у таблиці 2). У ньому вказані номери пунктів обох частин питальника, відповідні кожному типу цінностей. Середній бал за цим типом цінності показує ступінь її значущості. При обробці першого розділу питальника – „Огляд цінностей” (рівень нормативних ідеалів) – результати за списками 1 і 2 підсумовуються. Перед підрахунком результатів другого розділу питальника – „Профіль особистості” – необхідно перевести шкалу питальника в бали. Ключ для перекладу відповідей випробовуваних у бали наводиться нижче в таблиці 1.

Таблиця 1. Кількість балів, приписувана пунктам шкали „Профіль особистості” при обробці результатів

Пункти шкали	Дуже схоже на мене	Схоже на мене	Деякою мірою схоже на мене	Трішки схоже на мене	Не схоже на мене	Зовсім не схоже на мене
Кількість балів	4	3	2	1	0	(-1)

При первинній обробці даних по кожній частині питальника („Огляд цінностей” і „Профіль особистості”) вираховується середній бал для обраних випробуваним відповідей відповідно до ключа (див. таблицю 2). Обробка проводиться окремо для кожного з 10 типів ціннісних орієнтацій. Величина цього середнього балу по відношенню до інших дозволяє судити про ступінь значущості цього типу цінностей для випробуваного. Слід звернути увагу, що дані, отримані по першій і другій частинах питальника, зазвичай не збігаються, оскільки ціннісні орієнтації особистості на рівні нормативних ідеалів не завжди можуть реалізуватися в поведінці внаслідок обмеження можливостей людини, групового тиску, дотримання певних традицій, проходження зразкам поведінки та інших причин. Відповідно до середнього бала за кожним типом цінностей устанавлюється їхнє рангове співвідношення. Кожному типу цінностей присвоюється ранг від 1 до 10. Перший ранг присвоюється типу цінностей, що має найбільш високий середній бал, десятий – має найнижчий середній бал. Ранг від 1 до 3, отриманий відповідними типами цінностей, характеризує їхню високу значущість для випробуваного. Ранг від 7 до 10 свідчить про низьку значущість відповідних цінностей.

Таблиця 2. Ключ для обробки результатів

Тип цінностей (10 основних цінностей)	Номер пункту питальника	
	Цінності (рівень нормативних ідеалів список 1 та 2)	Профіль особистості (рівень індивідуальних пріоритетів)
Конформність	11, 20, 40, 47	7, 16, 28, 36
Традиції	18, 32, 36, 44, 51	9, 20, 25, 38
Доброта	33, 45, 49, 52, 54	12, 18, 27, 33
Універсалізм	1, 17, 24, 26, 29, 30, 35, 38	3, 8, 19, 23, 29, 40
Самостійність	5, 16, 31, 41, 53	1, 11, 22, 34
Стимуляція	9, 25, 37	6, 15, 30
Гедонізм	4, 50, 57	10, 26, 37
Досягнення	34, 39, 43, 55	4, 13, 24, 32
Влада	3, 12, 27, 46	2, 17, 39
Безпека	8, 13, 15, 22, 56	5, 14, 21, 31, 35

Інтерпретація, опис цінностей.

Наведемо коротке визначення мотиваційних типів відповідно до їхньої центральної мети:

Влада (Power) – соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами;

Досягнення (Achievement) – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;

Гедонізм (Hedonism) – насолода або чуттєве задоволення;

Стимуляція (Stimulation) – хвилювання і новизна;

Самостійність (Self-Direction) – самостійність думки і дії;

Універсалізм (Universalism) – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи;

Доброта (Benevolence) – збереження й підвищення добробуту близьких людей;

Традиція (Tradition) – повага і відповідальність за культурні й релігійні звичаї та ідеї;

Конформність (Conformity) – стримування дій і мотивів, які можуть зашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням;

Безпека (Security) – безпека і стабільність суспільства, відносин і самого себе.

Характеристики цих типів цінностей

1. Влада (Power). Функціонування соціальних інститутів вимагає певної диференціації статусів, і в більшості випадків у міжособистісних взаєминах у різних культурах було виявлено поєднання показників домінантної – підпорядкованості. Центральна мета цього типу цінностей полягає в досягненні соціального статусу або престижу, контролю або домінування над людьми такими засобами (авторитет, багатство, соціальна влада, збереження свого суспільного іміджу, суспільне визнання). Цінності влади і досягнення фокусуються на соціальній повазі, проте цінності досягнення (наприклад, успішний, амбітний) підкреслюють активний прояв компетентності в безпосередній взаємодії, водночас як цінності влади (авторитет, багатство) підкреслюють досягнення або збереження домінантної позиції в рамках цілої соціальної системи.

2. Досягнення (Achievement). Визначальна мета цього типу цінностей – особистий успіх через прояв компетентності відповідно до соціальних стандартів. Прояв соціальної компетентності (що становить зміст цієї цінності) в умовах домінантних культурних стандартів тягне за собою соціальне схвалення.

3. Гедонізм (Hedonism). Мотиваційна мета цього типу визначається як насолода або чуттєве задоволення (задоволення, насолода життям).

4. Стимуляція (Stimulation). Цей тип цінностей є похідним від природної потреби в розмаїтті і глибоких переживаннях для підтримки оптимального рівня активності. Біологічно зумовлені варіації потреби в стимуляції, опосередковані соціальним досвідом, призводять до індивідуальних відмінностей у важливості цієї цінності. Мотиваційна мета цього типу цінностей полягає в прагненні до новизни і глибоких переживань.

5. Самостійність (Self-Direction). Визначальна мета цього типу цінностей полягає в самостійності мислення й вибору способів дії, у творчості та дослідницькій активності. Самостійність як цінність похідна від природної потреби в самоконтролі і самоврядуванні, а також від інтеракційної потреби в автономності й незалежності.
6. Універсалізм (Universalism). Мотиваційна мета цього типу цінностей – розуміння, терпимість, захист благополуччя всіх людей і природи. Мотиваційні цілі універсалізму є похідними від потреб виживання груп та індивідів, які стають явно необхідними при вступі людей у контакт з будь-ким за межами свого середовища або при розширенні первинної групи.
7. Доброта (Benevolence). Це більш вузький „просоціальний” тип цінностей порівняно з універсалізмом. В основі лежить доброзичливість сфокусована на благополуччі в повсякденній взаємодії з близькими людьми. Цей тип цінностей вважається похідним від потреби в позитивній взаємодії, потреби в афіліації та забезпеченні процвітання групи. Його мотиваційна мета – збереження благополуччя людей, з якими індивід знаходиться в особистих контактах (корисність, лояльність, поблажливість, чесність, відповідальність, дружба, зріла любов).
8. Традиції (Tradition). Будь-які соціальні групи виробляють свої символи і ритуали. Їх роль і функціонування визначаються досвідом групи і закріплюються в традиціях і звичаях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, виразом єдиних цінностей і гарантією виживання. Традиції найчастіше приймають форми релігійних обрядів, вірувань і норм поведінки. Мотиваційна мета цієї цінності – повага, прийняття звичаїв та ідей, які існують у культурі (повага традицій, смиренність, благочестя, прийняття своєї долі, помірність), і їх дотримання.
9. Конформність (Conformity). Визначальна мотиваційна мета цього типу – стримування і запобігання дій, а також схильностей і спонукань до дій, які можуть завдати шкоди іншим або не відповідають соціальним очікуванням. Ця цінність є похідною від вимоги стримувати схильності, які мають негативні соціальні наслідки (слухняність, самодисципліна, ввічливість, повага батьків і старших).
10. Безпека (Security). Мотиваційна мета цього типу – безпека для інших людей і себе, гармонія, стабільність суспільства і відносин. Вона спричинена базовими індивідуальними і груповими потребами. На думку Ш. Шварца, існує один узагальнений тип цінності безпеки (а не два окремих – для групового та індивідуального рівня). Пов’язано це з тим, що цінності, які стосуються колективної безпеки, значною мірою висловлюють мету безпеки і для особистості (соціальний порядок, безпека сім’ї, національна безпека, взаємне розташування, взаємодопомога, чистота, почуття приналежності, здоров’я).

Додаток Д

Питальник „Види та компоненти толерантності – інтолерантності” (Г. Бардієр)

Ваше ім'я _____, стать _____, вік _____,

заклад освіти _____,

спеціальність _____ дата _____.

Інструкція: Позначте, будь ласка, ступінь своєї згоди або незгоди з наведеними твердженнями, поставивши галочку або хрестик навпроти кожного з тверджень. Намагайтеся клітинку „Важко відповісти” вибирати якомога рідше.

№	Твердження	Абсолютно не погоджуюся	Не погоджуюся	Скоріше не погоджуюся	Важко відповісти	Скоріше згоден	Згоден	Повністю погоджуюся
Інше покоління								
1.	Мене дратують люди іншого покоління (похилого віку)							
2.	Я цікавлюся психологічними особливостями людей різного віку (похилого віку)							
3.	Я завжди враховую можливі вікові проблеми людини, з якою я спілкуюся							
4.	Мені хочеться стати більш стриманим і терплячим щодо людей, які старші за мене							
5.	Я часто (або постійно) сварюся з людьми іншого віку (похилого)							
6.	Нормально, коли однаково шанобливо ставляться і до літніх, і до юних							
7.	Люди старшого віку повинні заслужити добре ставлення з боку інших							
8.	Мені важливо вміти знаходити спільну мову з людьми старшого віку (похилого віку)							
9.	Мої знайомі і друзі поділяють мою думку щодо літніх людей							
10.	Мені подобається мій вік							
Інша стаття								
11.	Мені приємно, коли поряд знаходяться люди протилежної статі							
12.	Я вважаю, що між чоловіками та жінками є психологічні відмінності, які потрібно поважати							
13.	Я стараюсь бути в спілкуванні з представниками іншої статі більш делікатним							
14.	Я не бути терпіти образи від представників протилежної статі							
15.	Чоловічий та жіночий стиль діяльності – це реальність							
16.	Чоловіки та жінки ніколи не навчаться розуміти один одного							
17.	Взаємини представників різної статі повинні бути красивими							

18.	Добре працювати можливо лише з представниками своєї статі							
19.	Мені знайомо поняття чоловічої (жіночої) солідарності							
20.	Я поважаю себе як чоловіка (жінку)							
Відносини з іншими								
21.	Емоційне тепло у стосунках між людьми мене радує							
22.	Я вважаю, що справжня духовна близькість між людьми не можлива							
23.	Я завжди прийду на допомогу іншим людям							
24.	Хочу довіряти людям та користуватися їхньою довірою							
25.	Ніхто нікому допомагати не зобов'язаний							
26.	Люди, незважаючи ні на що, повинні прагнути до взаємоповаги							
27.	Мені часто буває байдуже, коли люди сваряться чи ображають один одного							
28.	Я не можу довіритися іншій людині							
29.	У нас з друзями прийняті свої правила у відносинах							
30.	У мене є свої уявлення про межі людських взаємин							
Інший етнос								
31.	Люди деяких національностей мені не дуже приємні							
32.	Мені цікаво дізнатися про етнічні традиції різних народів							
33.	Я не можу вести себе однаково з людьми всіх національностей							
34.	Мене тягне на спілкування з людьми інших етносів чи національностей							
35.	Люди віддають перевагу спілкуванню в своїх етнічних групах							
36.	Важливо, щоб люди різних етносів і національностей уміли знаходити спільну мову один з одним							
37.	Мені подобається перебувати в багатонаціональних компаніях							
38.	У мене виходить, якщо я захочу співпрацювати з людьми, приналежними до будь-яких етнічних груп							
39.	До інших етносів я ставлюся так само, як і більшість людей, з якими я тісно спілкуюся							
40.	Для мене важливо усвідомлювати свою етнічну приналежність							
Інша культура								
41.	Добре спілкуватися з людьми з інших країн							
42.	Люди, приналежні до інших культур, не становлять собою нічого нового							
43.	Потрапляючи в ситуації „культурного шоку”, я вважаю за потрібне їх прояснити, а не пояснити							
44.	У мене немає потреби в інформації про те, що думають і як міркують люди в інших ситуаціях							
45.	Якщо я потрапляю в іншу культуру, то достатньо швидко адаптуюсь до неї							

46.	Люди повинні звикати до життя в полікультурному суспільстві							
47.	Кожна культура – це велика цінність							
48.	В іншому культурному середовищі людина не може бути повністю спокійною							
49.	Я розділяю думку своєї групи, як потрібно поводити себе з людьми з інших культур							
50.	Я відчуваю себе справжнім представником своєї культури							
Інша віра								
51.	Усі віруючі люди викликають у мене теплі почуття незалежно від їхньої віри							
52.	Тільки люди однієї віри можуть глибоко розуміти один одного							
53.	Я ставлюся терпимо до людей різних конфесій							
54.	Було б добре, якщо люди різних віросповідань ніколи не конфліктували							
55.	Для мене характерно триматися на відстані від людей іншої віри							
56.	Усі релігії мають однакову основу і тому не повинні вступати у конфлікти							
57.	Не має великого значення, яку релігію сповідує людина, з якою я спілкуюся							
58.	Потрібно захищати свою віру від людей іншого віросповідання							
59.	У моєму колі спілкування питання релігії та віри обговорюються доволі часто							
60.	Я поважаю себе за своє ставлення до релігії							
Інші професії								
61.	Люди деяких професій мені не приємні							
62.	Я впевнений, що в кожній професії є своя родзинка							
63.	Сперечаючись зі мною, люди інших професій виглядають безглуздими та непереконливими							
64.	Інші професії мене цікавлять							
65.	Я ефективно працюю в колективах, де зібрані люди різних професій							
66.	Для людей різних професій важливо вміти знаходити шляхи співпраці							
67.	Думка людини, яка зайнята іншим видом діяльності чи має іншу професію, для мене сумнівна							
68.	Я орієнтуюсь на продуктивну взаємодію з людьми інших професій							
69.	Я вхожий у своє професійне співтовариство							
70.	Моя професія – це я сам							
Управління								
71.	Радую, коли керівники та підлеглі хвилюються один про одного							
72.	Керівники та підлеглі повинні намагатися краще розуміти один одного							
73.	Важко вести себе природно і з керівником, і з підлеглим							
74.	Відносини і з керівником, і з підлеглими завжди можна покращити							
75.	Я вмію налагоджувати співпрацю з							

	керівниками і з підлеглими							
76.	Зовсім не обов'язково, щоб керівники та підлеглі поважали один одного							
77.	Мені байдуже, коли керівники та підлеглі не можуть терпіти один одного, якщо особисто мене це не стосується							
78.	Якість роботи в більшості залежить від взаємоповаги людей, особливо які займають керівні посади							
79.	Я слідую порадам своїх друзів, якщо йдеться про мої відносини на роботі							
80.	Я завжди пам'ятаю про те, на якій управлінській сходинці я знаходжуся							
Соціально-економічне середовище								
81.	Я відчуваю дискомфорт, спілкуючись з людьми, які краще чи гірше матеріально забезпечені, ніж я							
82.	Я однаково добре розумію і багатих, і бідних							
83.	Я поводити себе з людьми поважно, незалежно від їх багатства							
84.	Мені не потрібно, щоб моє матеріальне становище впливало на мої взаємини з потрібними людьми							
85.	Зручно, коли серед друзів є і бідні, і багаті							
86.	Люди повинні мати однакові права, незалежно від їхнього матеріального становища							
87.	Цінність людини в суспільстві визначається її добробутом							
88.	Я не змінюю свого ставлення до людей, якщо їх матеріальне становище стало гіршим або кращим							
89.	Ми з друзями часто обговорюємо розділення в суспільстві на багатих і бідних							
90.	Я точно знаю межі своїх фінансових можливостей							
Політика								
91.	Політики мене дратують дуже рідко							
92.	Перед тим, щоб робити висновки про того чи того політика, я стараюся зрозуміти хід його думок та логіку його дій							
93.	Я у своєму житті керуюся тим, що в політиці нікому не можна довіряти							
94.	Політиками би слід було б бути ближчими до народу							
95.	Мої дії завжди політ коректні							
96.	Важливо, щоб народ довіряв обраній ним владі							
97.	У моєму ставленні до діючих політиків я опираюся на демократичні цінності							
98.	Мені не місце в політиці							
99.	У людей мого кола спілкування є своя думка щодо тих чи тих політичних рішень							
100.	Моя політична культура мене повною мірою влаштовує							

Інтерпретація результатів:

Шкали видів толерантності (горизонтальні):

1. міжпоколінна толерантність (питання: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)

2. гендерна толерантність (питання: 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20)
3. міжособистісна толерантність (питання: 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30)
4. міжетнічна толерантність (питання: 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40)
5. міжкультурна толерантність (питання: 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50)
6. міжконфесійна толерантність (питання: 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60)
7. професійна толерантність (питання: 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70)
8. управлінська толерантність (питання: 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80)
9. соціально-економічна толерантність (питання: 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90)
10. політична толерантність (питання: 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100)

Шкали компонентів толерантності (вертикальні):

1. афективний (питання: 1, 11, 21, 31, 41, 51, 61, 71, 81, 91)
2. когнітивний (питання: 2, 12, 32, 42, 52, 62, 72, 82, 92)
3. конативний (питання: 3, 13, 23, 33, 43, 53, 63, 73, 83, 93)
4. потребнісно-мотиваційна (питання: 4, 14, 24, 34, 44, 54, 64, 74, 84, 94)
5. діяльнісно-стильова (питання: 5, 15, 25, 35, 45, 55, 65, 75, 85, 95)
6. етико-нормативна (питання: 6, 16, 26, 36, 46, 56, 66, 76, 86, 96)
7. ціннісно-орієнтовна (питання: 7, 17, 27, 37, 47, 57, 67, 77, 87, 97)
8. особистісно-смилова (питання: 8, 18, 28, 38, 48, 58, 68, 78, 88, 98)
9. ідентифікаційно-групова (питання: 9, 19, 29, 39, 49, 59, 69, 79, 89, 99)
10. ідентифікаційно-особистісна (питання: 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100)

Підраховуючи суму поставлених цифр за кожною із шкал з урахування змін цифр для зворотних питань: 1 – на 7 та навпаки, 2 – на 6 та навпаки, 3 – на 5 та навпаки.

Зворотні питання: 1, 5, 7, 14, 16, 18, 22, 25, 27, 31, 33, 35, 42, 44, 48, 52, 55, 58, 61, 63, 67, 73, 76, 77, 81, 84, 87, 93, 94, 98.

За поєднанням кількісної вираженості видів та структурних компонентів за всіма шкалами вибудовуються профілі окремо для горизонтальних та вертикальних шкал. Робляться висновки про типологічні особливості та характерні симптомокомплекси проявів толерантності – інтолерантності і індивідуально в кожного тестованого, і в середньому по всій групі.

При інтерпретації результатів передбачено такі кількісні орієнтири:

- високий рівень толерантності – вираженість семи та більше видів або компонентів толерантності вище 50. Виражені риси толерантної особистості;
- високий рівень інтолерантності – вираженість семи і більше видів або компонентів інтолерантності нижче 30. Такі результати свідчать про характерну інтолерантність особистості та наявність інтолерантних установок;
- середній рівень і якісна характеристика профілів – усі останні варіанти. Характерне поєднання толерантних та інтолерантних рис залежно від ситуації.

Додаток Е

**Протокол включеного спостереження та план індивідуальної бесіди з представниками
ЗВО для перевірки їхньої обізнаності щодо соціально-педагогічної корекції ейджизму
студентської молоді**

**Протокол
включеного спостереження**

_____

(назва закладу освіти)

Дата: _____.

Група: _____.

Прізвище, ім'я, по батькові студента: _____

Вид заняття/заходу/ситуація з повсякденного життя : _____

Зміст проведеної роботи: _____

ставлення до викладача/керівника гуртка, секції/інших представників закладу освіти
похилого віку: _____

рівень взаємодії зі старшими/ людьми похилого віку на занятті/заході/в повсякденному
житті: _____

основні емоції при взаємодії /спілкуванні з людьми старшого віку: _____

стиль поведінки з людьми старшого віку/ похилого _____

активність стосовно трансляції соціально позитивної лінії поведінки з представниками
старшого/ похилого
віку _____

Висновки та рекомендації: _____

_____

_____

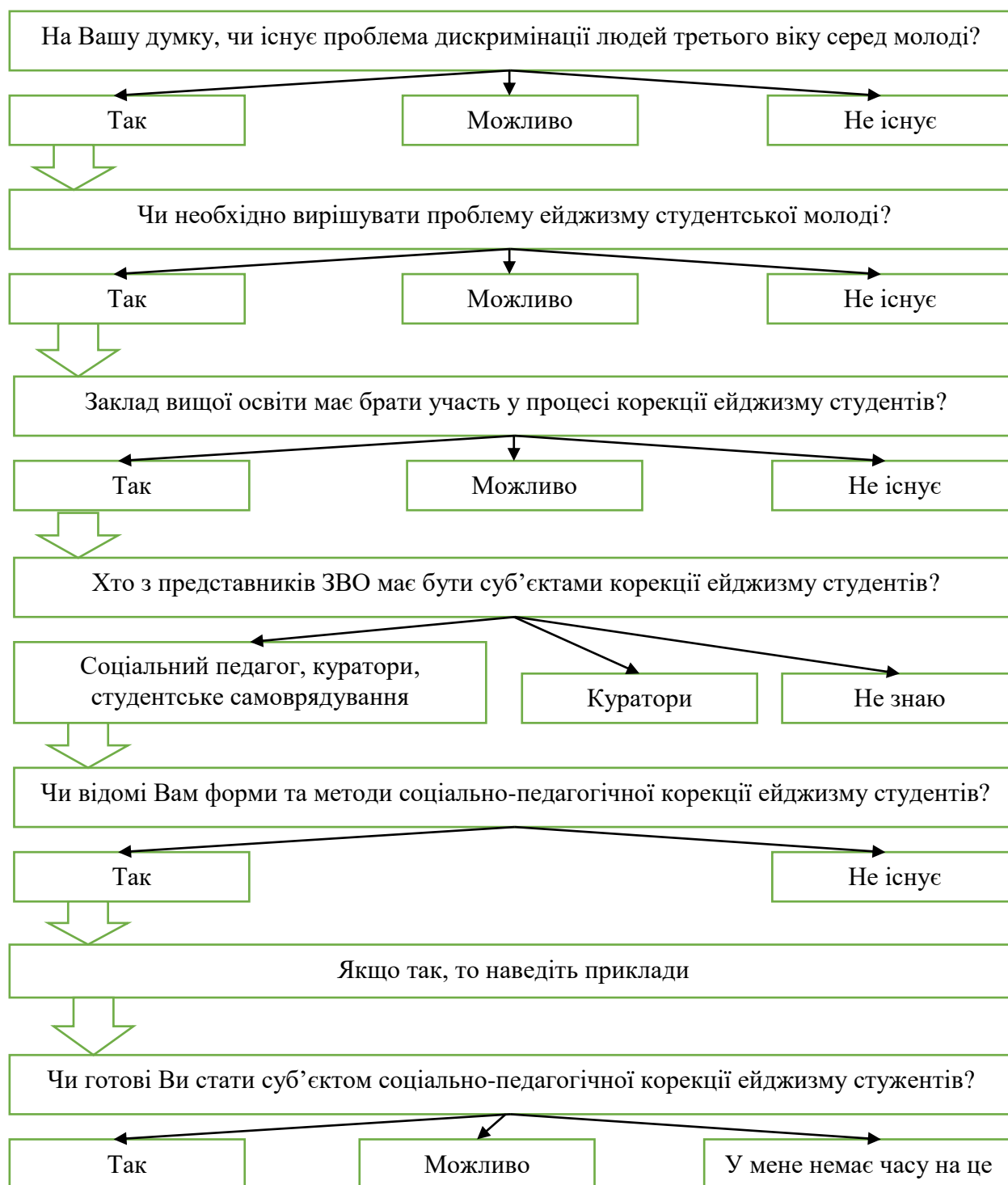
_____

_____

_____

_____

План індивідуальної бесіди з представниками ЗВО для перевірки їхньої обізнаності щодо соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді

**Програма соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО
в умовах інформаційного суспільства**

№	Тема	Мета	Форми та методи	Відповідальні	Строк виконання
1. Підготовка потенційних суб'єктів та координація з соціальними агентами СПК ейджизму студентів у середовищі ЗВО					
1.1 Підготовка суб'єктів реального внутрішнього освітньо-культурного середовища ЗВО					
1	Виступ на педагогічній нараді	усвідомлення викладачами соціальної загрози ейджизму студентів та необхідності її вирішення	бесіда, аналіз ситуацій, дискусія, метод кейсів, мозковий штурм	автор програми, представники адміністрації ЗВО	Серпень
2	Інтерактивна бесіда „Явище ейджизму та його наслідки”	усвідомлення нагальності корекції ейджизму серед студентської молоді	перегляд та обговорення відеоматеріалу „Ейджизм-стосується кожного!”, тренінгова вправа „В чому небезпека ейджизму?”	автор програми, представники адміністрації ЗВО	Серпень
3	Семінар-практикум „Я готовий боротися з ейджизмом”	долучення до корекційного процесу представників реального внутрішнього ЗВО	тренінгові вправи, мозковий штурм, бесіда, аналіз ситуацій	автор програми, долучено соціального педагога	Вересень
1.2. Підготовка суб'єктів внутрішнього віртуального середовища ЗВО					
1.	Круглий стіл „Необхідність корекції ейджизму у віртуальному просторі”	долучення до СПК ейджизму представників внутрішнього віртуального простору ЗВО	бесіда, мозковий штурм	автор програми, представники адміністрації ЗВО	Вересень
2.	Семінар „Шляхи соціально-педагогічної корекції ейджизму в студентів у кіберпросторі”	ознайомлення представників віртуального освітньо-культурного середовища ЗВО з тими соціально-педагогічними методами та формами, які доцільно використовувати в процесі корекції ейджизму студентів у віртуальному просторі	бесіда, практичні вправи	автор програми, представники адміністрації ЗВО	Вересень
2. Забезпечення суб'єктів внутрішнього середовища ЗВО (реального і віртуального) методикою СПК ейджизму студентів у ЗВО					
1	Конференція „Ні – ейджизму”	розширення знань відносно форм та методів соціально-педагогічної корекції ейджизму	виступи фахівців, майстер класи, метод мозкового штурму	автор програми	Вересень
2	Консиліум-практикум „Шляхи корекції ейджизму”	розширення та закріплення навичок соціально-педагогічної корекції ейджизму	дискусія, аналіз ситуацій, тренінгові вправи	автор програми, долучено психолога	Жовтень
3	Майстер-клас „Поборемо ейджизм разом”	закріплення та систематизація отриманих знань щодо специфіки, напрямів, завдань, принципів, форм та методів соціально-педагогічної корекції ейджизму	мозковий штурм, метод кейсів, дискусія	автор програми, долучено психолога	Жовтень

1.3 Підготовка координаційної діяльності з агентами зовнішнього середовища					
1.3.1 Залучення відповідних агентів реального зовнішнього середовища до СПК ейджизму студентів у ЗВО					
1	Бесіда-зустріч	розвити розуміння актуальності проблеми ейджизму та нагальності попередження негативних аспектів ейджизму в студентів	бесіда мозковий штурм, метод кейсів	автор програми	Серпень
2	Відеолекторій „Роль різних організацій і корекції ейджизму”	актуалізація розуміння власної ролі у процесі корекції ейджизму студентської молоді	бесіда, дискусія, аналіз ситуацій, мозковий штурм	автор програми	Серпень
1.3.2. Залучення відповідних агентів зовнішнього віртуального середовища до СПК ейджизму студентів у ЗВО					
1.	Бесіда-зустріч	долучення представників зовнішнього віртуального простору до СПК ейджизму в студентів у кібепросторі	бесіда мозковий штурм, метод кейсів	автор програми	Серпень
2.	Онлайн-бесіда	мотивування до співпраці у напрямі СПК ейджизму в студентів у віртуальному середовищі	бесіда мозковий штурм, метод кейсів	автор програми	Вересень
1.3.3 Розробка спільного плану СПК ейджизму студентів у освітньо-культурному середовищі ЗВО					
1	Мітап „Ні ейджизму”	поглиблення розуміння ролі кожного у процесі соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів	дискусія, метод „Дерево очікувань”, метод кейсів	автор програми, представники ЗВО	Вересень
2	Зустріч з представниками зовнішнього соціального середовища „В єдності наша сила	поглиблення знань відносно форм та методів соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів	дискусія, технологія „рівний рівному”, майстер-класи	автор програми, представники ЗВО	Жовтень
3	Метод кейсів „Корекційно-координаційний центр”	створення положення про корекційно-координаційний центр, визначення його учасників; організація та координація його подальшої діяльності	дискусія, технологія „рівний рівному”	автор програми, представники ЗВО	Жовтень
1.4 Діяльність корекційно-координаційного центру					
1	Первинне засідання центру	актуалізація діяльності всіх представників корекційно-координаційного центру	дискусія, метод кейсів, метод „дерево очікувань”	автор програми, долучено викладачів із соціальної педагогіки та соціальної роботи	Листопад
2	Поточне засідання центру	звіт про ейджизму студентської молоді; отримання згоди адміністрації ЗВО на впровадження заходів; прийняття рішення про початок роботи	презентація, аналіз даних, дискусія	автор програми, залучено представника адміністрації ЗВО	Січень
3	Поточне засідання центру „Аналіз активності студентів у заходах програми”	аналіз активності студентів у заходах корекції; обговорення найбільш ефективних форм проведення заходів для студентської молоді; корегування подальшої діяльності; обговорення поточних питань та перспектив	дискусія, бесіда, аналіз ситуацій, круглий стіл	автор програми	Лютий

4	Поточне засідання центру	закріплення мотивації представників центру та розвиток їх соціально-педагогічної суб'єктності; актуалізація їх ролі у процесі корекції ейджизму студентів; посилення розуміння потреби консолідації соціально-виховних зусиль для найбільшої ефективності корекції; обговорення поточних питань	аналіз ситуацій, дискусія, бесіда,	автор програми	Березень
5	Поточне засідання центру	аналіз зміни поведінки студентської молоді під час впровадження програми корекції; обговорення найбільш ефективним форм проведення заходів для студентів; корегування подальшої діяльності; обговорення поточних питань	бесіда, дискусія, аналіз ситуацій, мозковий штурм	автор програми	Квітень
6	Заключне засідання центру	обговорення поточних питань; аналіз проведеної діяльності; звіт автора відносно результатів рівня ейджизму студентів по завершенні програми; прийняття рішення про успішність та завершення програми соціально-педагогічної корекції ейджизму у студентів;	презентація, дискусія, аналіз результатів, створення методичних рекомендацій	автор програми	Травень
2. Соціально-педагогічне перевиховання ейджизму студентів через інтеграцію та координацію зусиль внутрішнього та зовнішнього, реального та віртуального середовищ					
2.1 Діяльність на організаційно-технологічному складнику реального освітньо-культурного середовища ЗВО					
1	Лекція-пресконференція у бібліотеці „Люди третього віку у літературі” та „Стіл ідей”	поглиблення знань щодо особливостей людей третього віку; створення ефективних умов у середовищі ЗВО, що сприятимуть розвитку ціннісного, толерантного життєвого простору	лекція, техніка „дерево очікувань”, відповіді на запитання	автор програми, представники бібліотеки	Вересень
2	Наукові дебати та марафон у гуртожитку	створення ефективних умов у середовищі ЗВО, що сприятимуть розвитку ціннісного, толерантного життєвого простору; розвиток зацікавленості студентів до проблем людей третього віку	круглий стіл, мозковий штурм, дискусія, соціальний марафон	автор програми, представники студентського самоврядування, куратори	Вересень
3	Тиждень, присвячений моді та культурі 50-х років	розвиток усвідомлення студентами цінностей людей старшого покоління; створення ефективних умов у середовищі ЗВО, що сприятимуть розвитку ціннісного, толерантного життєвого простору	перегляд відео, показ моделей жіночого та чоловічого одягу 50-х років, обрання кращого образу	автор програми, представники студентського самоврядування	Жовтень
3	Літературний вечір „Поезія 60-х років”	долучення студентів до літератури та цінностей 60-х років; розвиток толерантного ставлення до людей третього віку; розвиток навичок взаємодії з людьми третього віку; створення ефективних умов корекції ейджизму у студентів	дискусія, бібліотерапія, аналіз віршів	автор програми, представник бібліотеки	Жовтень

4	Марафон „Права людини похилого віку”	усвідомлення наслідків порушення прав людей, зокрема похилого віку; розвиток толерантного ставлення до цієї вікової категорії; розвиток ціннісного ставлення до старості	лекція, дискусія, аналіз ситуацій, метод „рівний рівному”,	автор програми, представники студентського самоврядування	Листопад
5	Лірична вітальня	розширення уявлення про цінності людей третього віку через призму літератури; закріплення позитивного ставлення до старості; розвиток ціннісного ставлення до людей третього віку	обговорення вірша А. Дементьєва „Бути старим не просто” та І. Нікітіна „Смукот старого”	автор програми, представники будинку для людей похилого віку	Грудень
6	Ділова гра	розвиток розуміння емоцій, які переживають літні люди, коли їх дискримінують; переосмислення студентами власних дій щодо цих людей; розвиток навичок доброзичливої, толерантної взаємодії з іншими	дискусія, метод „дерево очікувань”, ділові ігри „Ярмарок ознак” та „У вітальні мого дому”	автор програми, психолог, куратори	Січень
7	Летеркросинг	сприяння ціннісному та поважному ставленню до людей похилого віку; активізувати самокорекційний потенціал студентської молоді; можливість обміну та поширення потрібних соціальних знань через читацький рух; заохочення до самозміни в студентів негативного стереотипного ставлення до представників похилого віку	бібліотерапія	автор програми, студентське самоврядування	Лютий
8	Обговорення притчі „Про цвяхи”	закріплення позитивного ставлення до людей геронтологічної групи; розвиток ціннісного ставлення до них; розвиток соціальних установок щодо соціально прийнятної поведінки із людьми літнього віку	бібліотерапія, круглий стіл, дискусія, мозковий штурм	автор програми, представники бібліотеки	Березень
2.2 Діяльність на навчально-професійному складнику реального освітньо-культурного середовища ЗВО					
1	Лекція „Єдність і протистояння двох полярних вікових груп”	поглиблення уявлень у студентів щодо схожості та несхожості молоді та людей третього віку; розвиток ціннісного ставлення сучасної молоді до представників похилого віку	лекція, дискусія, відповіді на запитання, мозковий штурм	автор програми, викладач філософії	Вересень
2	Семінарське заняття „Особистість і суспільство”	поглиблення знань студентів щодо особливостей взаємодії людини на різних вікових етапах у сучасному суспільстві; розвиток ціннісного ставлення сучасної молоді до представників похилого віку, культуру поведінки з цією віковою групою	виступи студентів, „рівний рівному”, дискусія, бесіда	автор програми, викладач соціології	Вересень
3	Практичне заняття „Сучасні соціальні відхилення між віковими групами”	розвиток розуміння про особливості молоді та людей третього віку; розвиток ціннісного ставлення сучасної молоді до представників похилого віку, формування культури поведінки з цією віковою групою	дискусія, аналіз ситуацій, тренінгові вправи	автор програми, викладач соціології	Жовтень
4	Практичне заняття „Сучасні ризики у становленні та розвитку	усвідомлення ролі людей третього віку у розвитку суспільства; розвиток ціннісного ставлення сучасної молоді до представників похилого віку; формування	аналіз ситуацій тренінгові вправи,	автор програми, викладач політології	Жовтень

	демократичної України”	культури поведінки з цією віковою групою			
5	Літературні читання	дізнатися позицію студентів щодо міжвікового конфлікту; розвиток толерантного ставлення до людей третього віку; розвиток ціннісного ставлення до людей означеного віку	обговорення цитат В. Сухомлинського та оповідання „Шляхетне дерево” Ш. Зільверштайна	автор програми, представники бібліотеки	Листопад
6	Тренінгове заняття „Ні дискримінації”	заміщення, зміна та переосмислення негативних стереотипів поведінки стосовно людей похилого віку в студентів; вироблення навичок ціннісного сприйняття, розвитку поваги, рівності та розуміння необхідності толерантної взаємодії з людьми третього віку	тренінгові вправи „Павутина упереджень”, „Бути дискримінованим”, „Зроби крок на зустріч”, „Факти та стереотипи”	автор програми, психолог	Листопад
7	Тренінгові вправи	навчити студентів розуміти різницю між фактами та стереотипами заміщення, зміна та переосмислення негативних стереотипів поведінки стосовно людей похилого віку в студентів; вироблення навичок ціннісного сприйняття, розвитку поваги, рівності та розуміння необхідності толерантної взаємодії з людьми третього віку	тренінгові вправи „Ярмарок ознак”, „Мости”, „Інший світ”, обговорення	автор програми, психолог, куратори	Грудень
8	Круглий стіл з іноземними студентами „Солідарність культур”	обмін досвідом з іноземними студентами щодо проблеми міжпоколінних зв'язків; розвиток розуміння значущості людей похилого віку в особистому житті та житті соціуму в культурі нашої країни та закордоном; розвиток поважного ставлення до людей третього віку	дискусія, метод „рівний рівному”, аналіз ситуацій	автор програми, викладачі, куратори та студенти з низьким рівнем ейджизму	Січень
9	Тренінгове заняття „Моє майбутнє”	розвиток уміння проявляти власні емоції, ставлення до людей похилого віку та до себе; формування розуміння того, що кожна людина досягне поважного віку; розвиток толерантного ставлення до старості	тренінгова вправа „Лист подяки” та написання твору-роздуму „Колись і до мене прийде старість...”	автор програми, психолог, куратори	Лютий
10	Пізнавальна гра „Діалог поколінь”	розвиток розуміння емоцій, які переживають літні люди, коли їх дискримінують; переосмислення студентами власних дії стосовно цих людей; розвиток навичок доброзичливої, толерантної взаємодії з іншими	круглий стіл, дискусія, метод „кейсів”	автор програми, представники територіального центру соціального обслуговування	Березень
11	Рольова гра „Інший світ”	ставлення до людей похилого віку; розвиток уміння бути людяним, керувати своїми негативними емоціями та поведінковими реакціями щодо цієї категорії	ігрові ситуації, дискусія, мозковий штурм		Квітень
2.3 Діяльність на навчально-виховному складнику реального освітньо-культурного середовища ЗВО					
1	Фестиваль ретро-музики	долучення студентів до культури людей старшого покоління; налагодження взаємодії між молоддю та людьми третього віку; організація гармонійного	музикотерапія, дискусія	автор програми, представники студентського	Вересень

		соціально-корекційного середовища у ЗВО		самоврядування	
2	Кінозал	розвиток у студентів позитивного ставлення до старості; популяризація позитивних ціннісних орієнтацій щодо людей третього віку; навичок саморефлексії та осуду певних дій	перегляд та обговорення кінофільму „Інтерн”	автор програми, куратори	Жовтень
3	Соціокультурний проєкт „#Я за майбутнє без ЕДЖ”	організація гармонійного соціально-корекційного середовища у ЗВО, проєкт спрямований на позитивне всебічне сприяння людей похилого віку та подолання проблеми ейджизму в суспільстві	створення відеоролика та його поширення, створення та поширення фотографій на тему проти дискримінації людей похилого віку, онлайн акція #рівністьвсіхжиттябезЕДЖ	автор програми, психолог, куратори, представники студентського самоврядування, студенти	Листопад
4	Соціально-педагогічна акція „16 днів проти насилля”	закріпити та поглибити знання студентів щодо явища ейджизму в нашому суспільстві, сформувати ціннісне, усвідомлене ставлення до кожного члена нашого суспільства, виховувати толерантність у ставленні до людей похилого віку, підвищення мотивації студентів до подолання ейджизму, привернення уваги громадськості до проблем подолання ейджизму	лекція, конкурс-виставка плакатів, колажів та стіннівок, флешмоб, ярмарок, тематичні виставки в бібліотеці, студентський інформаційний портал, вулична акція тощо	автор програми, психолог, куратори, студентське самоврядування, керівник бібліотеки	Грудень
5	Квест „Паралель”	розвиток ціннісного ставлення до людей похилого віку; усвідомлення цінностей минулого; залучення студентів до взаємодії з людьми похилого віку в умовах ЗВО	дискусія, мозковий штурм, аналіз ситуацій	автор програми, психолог, куратори	Лютий
6	Пасхальний ярмарок	залучення студентів до взаємодії з людьми похилого віку в умовах ЗВО; розвиток суб’єктності студентів щодо вирішення проблем людей похилого віку; організація гармонійного соціально-корекційного середовища у ЗВО	метод „рівний рівному”, дискусія, бесіда	автор програми, куратори, студентське самоврядування	Травень
2.4. Діяльність із представниками віртуального внутрішнього освітньо-культурного середовища ЗВО					
1	Віртуальний клуб „Активне довголіття”	візуалізація активного старіння; популяризація позитивних ціннісних орієнтацій щодо людей похилого віку в реальному та віртуальному просторі ЗВО; розвиток гармонійних, рівноправних та толерантних міжпоколінних взаємин	онлайн-трансляції в мережі закладу історій видатних людей похилого віку та волонтерів	автор програми, адміністратори ЗВО, студентське самоврядування	Раз на місяць
2	Мультимедійний проєкт „Молодість – не запорука активності”	візуалізація активного довголіття через презентацію акаунтів людей похилого віку в соціальних мережах; популяризації позитивних ціннісних орієнтацій щодо людей похилого віку в реальному та віртуальному просторі ЗВО, гармонійних, рівноправних та	презентація, статті в онлайн-газеті ЗВО	автор програми, адміністратори мережі ЗВО, студентське самоврядування	Жовтень

		толерантних міжпоколінних взаємин			
3.	Челендж „Моя бабуся та дідусь можуть”	вмотивування студентів до взаємодії з старшими родичами; розвиток ціннісного ставлення до людей третього віку та їх діяльності; організація гармонійного соціально-корекційного середовища у соціальних мережах	фототерапія	автор програми, куратори, актив студентського самоврядування	Листопад
4	Конкурс відеоробіт „Ейджизм та його наслідки”	заохочення до самозміни в студентів негативного стереотипного ставлення до представників похилого віку; активізація соціальної суб’єктності студентської молоді; сприяння поширенню позитивного образу літніх людей та періоду старості у віртуальному просторі	конкурс	автор програми, представники студентського самоврядування	Грудень
5	Створення віртуального артколажу „Відомі випускники похилого віку мого ЗВО”	сприяння поширенню позитивного образу літніх людей та періоду старості у віртуальному просторі; активізація соціальної суб’єктності студентської молоді; підтримка ініціатив студентів у корекції молоді з високим рівнем ейджизму	фототерапія, круглий стіл, мозковий штурм	автор програми, представники студентського самоврядування	Грудень
6	Віртуальний флешмоб	розвиток ціннісного ставлення до людей третього віку; популяризація позитивних ціннісних орієнтацій щодо людей третього віку у віртуальному просторі	дискусія, мозковий штурм, метод „рівний рівному”	автор програми, адміністратори студентських груп в месенджерах, актив студентського самоврядування	Січень
7	Відеомарафон	витіснення негативного стереотипу сприйняття людей похилого віку; розширення уявлення про цінності людей третього віку через призму відеороликів; закріплення позитивного ставлення до старості; розвиток ціннісного ставлення до людей третього віку	відеофрагменти „Відомі та успішні люди в похилому віці”, „Відомі бабусі-відеоблогери”, „Вік-ілюзія для сучасних пенсіонерів”, „Бути моделлю у 70 років – це реально”, „Стильні та сучасні люди похилого віку”	автор програми, психолог	Лютий
8	Челендж „Роби як я”	розвиток у студентів позитивного ставлення до старості; налагодження взаємодії студентів з своїми старшими родичами; розвиток мотивації у студентів до спілкування з людьми третього віку; візуалізація позитивного ставлення до людей похилого віку	фототерапія, дискусія	автор програми, студентське самоврядування, адміністратори студентських груп у соціальних мережах	Березень

9	Розробка соціальних роликів	закріплення позитивного ставлення до людей геронтологічної групи; розвиток ціннісного ставлення до них; розвиток соціальних установок щодо соціально прийнятної поведінки із людьми літнього віку	метод „кейсів”, бесіда	автор програми, куратори, студенти, адміністратор ЗВО	Травень
10	Створення віртуального клубу „Ці люди заслуговують, щоб їх знали”	розвиток толерантного ставлення до людей третього віку; відпрацювання навичок взаємодії з людьми третього віку; удосконалення навичок культури міжпоколінної взаємодії; залучення студентів до взаємодії із людьми похилого віку; активізація соціальної суб’єктності студентської молоді	дискусія, бесіда, аналіз ситуацій	автор програми, представники студентського самоврядування, адміністратори мережі ЗВО	Раз на місяць
2.4 Діяльність із агентами зовнішнього середовища реального освітньо-культурного середовища ЗВО					
1	Відвідування Різдвяного концерту за участю людей похилого віку в територіальному центрі	закріплення позитивного ставлення до людей старшої вікової групи; відпрацювання на практиці соціально прийнятної поведінки щодо людей третього віку; заохочення до самозміни в студентів негативного стереотипного ставлення до представників похилого віку	театралізація, дискусія	автор програми, представники територіального центру	Січень
2	Інформаційна година „Біографія добра”	надання достовірних та точних знань стосовно людей похилого віку, їх вагома роль у розвитку суспільства; розвиток соціальних установок щодо поведінки із людьми літнього віку	лекція-презентація, дискусія	автор програми, представники територіального центру соціального обслуговування	Лютий
3	Майстер-клас „Виготовлення прикрас до дня святого Валентина”	організація дозвілля студентами для людей похилого віку; залучення студентів до взаємодії із людьми похилого віку; відпрацювання навичок толерантної взаємодії з людьми похилого віку; розвиток ціннісного ставлення до людей третього віку	майстер-клас, дискусія, бесіда, метод „рівний рівному”	автор програми, куратори, представники територіального центру	Лютий
4	Зустріч-бесіда з представниками медичних, соціальних, правоохоронних організацій	надання та закріплення достовірних і правдивих знань стосовно людей похилого віку, їхня вагома роль у розвитку суспільства; розвиток соціальних установок щодо поведінки із людьми літнього віку	зустріч-бесіда, дискусія	автор програми, куратори, представники зовнішнього середовища	Березень
5	Спільна організація свята в будинку для людей похилого віку „День людини похилого віку”	розвиток ціннісного ставлення до людей третього віку; відпрацювання на практиці соціально прийнятної поведінки щодо людей третього віку	конкурси, театралізація	автор програми, представники будинку для людей похилого віку	Квітень
6	Спільний майстер-клас з виготовлення новорічних прикрас	розвиток у студентів навичок безконфліктної взаємодії з людьми третього віку; закріплення позитивного ставлення до людей старшої вікової групи;	майстер-клас, дискусія, бесіда	автор програми, представники будинку для	Березень

	„Тепло сердець”	відпрацювання на практиці соціально прийнятної поведінки щодо людей третього віку		людей похилого віку	
7	Міжпоколінна зустріч „Мудрість у кожного своя”	розвиток у студентів навичок безконфліктної взаємодії з людьми третього віку; закріплення позитивного ставлення до людей старшої вікової групи; закріплення позитивного образу літніх людей та періоду старості	круглий стіл, дискусія, аналіз ситуацій	автор програми, представники будинку для людей похилого віку	Травень
8.	„Ретро-вечір”	розвиток у студентів навичок безконфліктної взаємодії з людьми третього віку; закріплення позитивного ставлення до людей старшої вікової групи; відпрацювання на практиці соціально сприйнятної поведінки по відношенню до людей третього віку	дискусія, театралізація	автор програми, представники будинку для людей похилого віку та територіального центру	Травень
2.4 Діяльність із агентами зовнішнього віртуального середовища					
1	Віртуальна екскурсія	розширення розуміння можливостей медіапростору; налагодження взаємодії з людьми третього віку; розвиток толерантності у молоді до людей третього віку; створення ефективних умов корекції ейджизму у студентів	дискусія, метод „рівний рівному”, мозковий штурм	автор програми, куратори, представники територіального центру	Грудень
2	live-включення з відомим Харківським дитячим письменником Михайлом Литовкою	розвиток ціннісного ставлення до старості; розвиток розуміння того, що літні люди є соціально активними; гармонізація міжпоколінних взаємин у віртуальному просторі	дискусія, відповіді на запитання	автор програми, куратори	Січень
3	Online-брифінг з харківською 30- річною волонтеркою Євгенією Малицькою	розвиток ціннісного ставлення до старості; розвиток розуміння того, що літні люди є соціально активними; гармонізація міжпоколінних взаємин у віртуальному просторі	лекція, дискусія, круглий стіл	автор програми, психолог, Євгенія Малицька	Лютий
4	Конкурс селфі-фото „Разом”	візуалізація цінності старості та діяльності людей похилого віку; заохочення до самозміни в студентів негативного стереотипного ставлення до представників похилого віку; підтримка ініціатив студентів у корекції ейджизму інших студентів	фототерапія, рефлексія	автор програми, куратори, агенти зовнішнього віртуального середовища	Березень
5	Віртуальний флешмоб „Напоказ”	сприяння поширенню позитивного образу літніх людей та періоду старості у віртуальному просторі; сприяння прояву громадянської активності серед студентства; підтримка ініціатив студентів у корекції молоді з високим рівнем ейджизму	флешмоб	автор програми, представники студентського самоврядування	Травень
3. Соціальне загартування паритетного ставлення студентської молоді до представників похилого віку в зовнішньому середовищі					
1	Волонтерство „Допоможемо собі	розвиток навичок толерантної взаємодії з людьми третього віку; відпрацювання на практиці знань	волонтерська діяльність	автор програми, завідувач	Відповідно до навчального плану та

	майбутньому”	відносно культури поведінки з людьми третього віку; розвиток ціннісного ставлення до людей похилого віку; розвіювання негативних стереотипів щодо людей третього віку		практики, керівник практики	на добровільній основі студентів
2	Проходження практики студентами	розвиток навичок толерантної взаємодії з людьми третього віку; відпрацювання на практиці знань відносно культури поведінки з людьми третього віку; розвиток ціннісного ставлення до людей похилого віку; розвіювання негативних стереотипів щодо людей третього віку	практика, бесіда, діалог, аналіз ситуацій тощо	автор програми, завідувач практики, керівник практики	Відповідно до навчального плану та на добровільній основі студентів
3	Курси користування новітніми гаджетами для людей третього віку	розвиток толерантного ставлення до людей третього віку; відпрацювання навичок взаємодії з людьми третього віку; удосконалення навичок культури міжпоколінної взаємодії; залучення студентів до взаємодії із людьми похилого віку	дискусія, бесіда, аналіз ситуацій	автор програми, психолог	Раз на місяць на добровільній основі студентів
4	Акція „Частинка тепла”	формування толерантної особистості через взаємодопомогу; розвиток турботи, поваги до різних категорій населення; сприяння прояву громадянської активності серед студентства; підтримка ініціатив студентів у корекції молоді з високим рівнем ейджизму	акція, мозковий штурм	автор програми, представники студентського самоврядування та громадська організація	Лютий
5	Акція „Естафета доброти”	формування толерантності через допомогу людям третього віку; розвиток турботи, поваги до різних категорій населення; сприяння прояву громадянської активності серед студентства; підтримка ініціатив студентів у корекції молоді з високим рівнем ейджизму	конкурси, театралізація	автор програми, представники студентського самоврядування, соціальні інституції зовнішнього рівня	Травень

Додаток 3

ПОЛОЖЕННЯ ПРО КОРЕКЦІЙНО-КООРДИНАЦІЙНИЙ ЦЕНТР**1. Загальні положення**

1.1. Корекційно-координаційний центр представників ЗВО (куратори, викладачі, представники студентського самоврядування) та представників громадських організацій, державних закладів соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО створюється на базі ЗВО (при кафедрі, студентській раді тощо) з метою підвищення ефективності соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ЗВО.

1.2. До складу центру на добровільних засадах входять представники закладу вищої освіти (куратори, викладачі, психолог, представники студентського самоврядування) та представники зовнішнього соціокультурного середовища (соціальних служб, територіальних центрів соціального обслуговування, будинків престарілих, громадських, благодійних організацій, геріатричних пансіонатів для ветеранів праці, клубів активного довголіття громадян похилого віку, закладів культури, університетів третього віку, культурно-дозвіллевих організації, інтернет-кафе для людей похилого віку, віртуальних клубів, медіапроектів, вебсайтів, онлайн-навчання тощо).

1.3. Безпосереднє управління корекційно-координаційним центром здійснює соціальний педагог ЗВО (або інший підготовлений до цієї діяльності спеціаліст).

1.4. Склад корекційно-координаційного центру визначається рішенням адміністрації закладу вищої освіти.

1.5. У своїй діяльності корекційно-координаційний центр підзвітний соціальному педагогові та адміністрації ЗВО.

1.6. Корекційно-координаційний центр керується у своїй діяльності цим Положенням.

2. Завдання координаційної групи

2.1. Діяльність корекційно-координаційного центру соціально-педагогічної корекції ейджизму включає:

- ✓ вивчення інноваційних форм та методів соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді;
- ✓ узяття участі в організації та проведенні заходів для студентів з метою зниження рівня їх ейджизму;
- ✓ звітувати на засіданнях корекційно-координаційного центру.

3. Організація роботи корекційно-координаційного центру

3.1. Корекційно-координаційний центр створюється на добровільних засадах.

3.2. Засідання корекційно-координаційного центру проводяться не рідше 1 разу на місяць.

Колективний челендж „Я проти-ЕДЖ”

Опис: челендж „challenge” – виклик, складне завдання. Сучасний інтернет-жанр, що приваблює сучасну молодь, у молодіжному розмовному варіанті означає „А тобі слабо?” Суть якого полягає у публікації фотопостів, відеороликів, що включають відповідні завдання різного рівня складності, виконавши які людина змінюється, результат залежить від поставленої мети. Кількість учасників необмежена, єдиною вимогою є бажання та реєстрація в популярних соціальних мережах чи хостингах (наприклад: Інстаграмі, Фейсбукці, Ютубі та ін.).

Мета: зміна негативного стереотипу сприйняття людей похилого віку, стимулювання студентів до популяризації ціннісного, доброзичливого ставлення до людей цього віку в інтернет-просторі.

Завдання: заклик студентами з низьким рівнем ейджизму до толерантних дій та ціннісного ставлення до людей похилого віку студентів з високим та середнім рівнем прояву ейджизму; передання позитивного досвіду спілкування, взаємодії з представниками похилого віку шляхом фото-, відеопоказу, посту та виконання послідовних завдань.

Хід проведення: студентам оголошуються правила.

Правила:

- заявити про своє бажання брати участь, приєднатися або зареєструватися в групі;
- за допомогою генератора випадкових чисел обрати того, хто розпочне челендж;
- виконувати всі завдання і відсилати фото, відео або письмовий звіт;
- виконавши перше завдання, передати естафету другу та перейти до виконання наступного;
- невиконання одного із завдань означає вихід з челенджу.

Завдання кожного, хто бере участь у челенджі, – дійти до фінішу, отримати заявлений результат. Правила реєстрації та участі в челенджі встановлюються відповідальним за завдання, того, хто „кинув виклик”.

Завдання челенджу:

1. Опублікуй у себе сторінці в соціальній мережі відео чи фото про те, як ти незнайомому пенсіонеру чи пенсіонерці зробив приємний комплімент.
2. Опублікуй у себе на сторінці в соціальній мережі відео чи фото про те, як ти зробив добру справу для людини похилого віку (наприклад: допоміг з покупкою продуктів, ліками, перевів через дорогу, провів у дощову погоду людину похилого віку під парасолькою до дому, допоміг щось відремонтувати, просто подарував квіти тощо).
3. Опублікуй у себе на сторінці в соціальній мережі фото та напиши пост про людину похилого віку, на яку ти хочеш бути схожий у старості й конкретно чому.

Якщо ти виконав усі завдання, ти виграв челендж! Вітаю!

Соціальний квест у кімнаті „Паралель”

Опис: квест-кімната – різновид квестової гри, що проходить у закритому приміщенні, де створюються відповідні умови. Основним завданням для учасників є першими покинути кімнату, приміщення, у якому вони знаходяться, за певний час, виконавши всі поставлені перед учасниками завдання, котрі приведуть до ключа, щоб вийти з кімнати. Це можуть бути різного роду завдання, головоломки, кодові замки, загадки з підказками на обрану тематику тощо. Зазвичай цікавою є командна гра, що складається з 2 – 3 команд з однаковою кількістю учасників від 5 до 15 осіб.

Об’єкти – студенти, викладачі похилого віку.

Суб’єкт – соціальний педагог

Мета: змінити негативне стереотипне ставлення до людей похилого віку, об’єднати студентів та викладачів похилого віку, сформувати позитивні ціннісні орієнтації стосовно будь-якої вікової категорії.

Хід гри:

У грі беруть участь 2 команди з однаковою кількістю учасників. Учасники поділяються на групи методом жеребкування. Кожна команда вибирає лідера та назву. Команда отримує завдання на кожному етапі гри. Учасники заходять у гостьову кімнату, де їх зустрічає адміністратор/ведучий квесту і знайомить їх з правилами гри.

Правила гри:

1. Для того, щоб потрапити в кімнату (у кожної команди вона своя), необхідно залишити всі електронні, мобільні пристрої, гаджети, що відволікають та можуть полегшити проходження завдань, також це допомагає повністю поглинути у квестову реальність.
2. Перебування в кімнаті обмежується за часом, що додає азарту та адреналіну в процес гри.
3. Після кожного виконаного завдання команда переходить до іншого.
4. Для того, щоб відгадати всі загадки і виконати всі завдання, будуть даватися підказки і різні способи рішень. Все необхідне учасники знайдуть у приміщенні, у якому будуть замкнені.
5. Команда, яка швидше збере букви, що видаються після успішно виконаного завдання, та збере з них слово, яке означає, де схований ключ, перемогла.

Завдання:

Кожна команда проходить у заздалегідь підготовлену кімнату та отримує перше завдання. Команди повинні скласти слова **ВАЗА, СТІЛ** (місця, де схований ключ від кімнати).

Вступне слово

Доброго дня, шановні учасники! Чи знаєте ви, що на сьогодні однією з нагальних проблем у сучасному суспільстві є порушення міжпоколінних зв'язків, що призводить не тільки до втрати традиційних норм і цінностей, утілених у звичаях і традиціях, а й вікової дискримінації. Певні конфлікти між поколіннями були є і будуть споконвічною проблемою, але зараз значного поширення набуває явище ейджизму, що вкрай негативно відображається на становленні та розвитку двох полярних вікових груп. Наше з вами сьогодні завдання – пройти цей соціальний квест та створити такий паралельний світ, у якому молодь та люди похилого віку співпрацюють на засадах взаємоповаги, взаємодопомоги, толерантності, щирості, тобто створити світ, у якому не страшно бути старим та старіти молодим! Тому розпочнемо!

1 завдання

Мета: змусити задуматися над важливим періодом старості.

Обладнання: попередньо підготовлені та розрізані вислови на папері.

Вислови:

Світ – це дзеркало, і воно повертає кожному його власне зображення (*У. Теккер*).

Хто зберігає здатність бачити прекрасне, той не старіє (*Ф. Кафка*)

Діти руйнують, юність бунтує, зрілість творить, старість зберігає (*А. Давидович*)

Перед вами аркуші паперу з алгоритмами думок відомих людей, але коли я їх друкувала, в наш комп'ютер потрапила „вірусна програма”, яка змішала їх, вам потрібно їх привести до порядку, знайти та зачитати ці вислови й обговорити.

Підказка після виконання завдання: буква знаходиться у верхньому правому кутку кімнати.

2 завдання

Мета: розширити знання про позитивні якості будь-якого вікового періоду.

Обладнання: плакат, маркер.

Заздалегідь написати вертикально на плакаті слова „МОЛОДІСТЬ” та „СТАРІСТЬ”. Учасникам необхідно підібрати та написати на кожному з літер слів позитивну якість цього вікового періоду, наприклад: М – міцність, С – співпереживання тощо. Після обговорення учасники заповнюють плакат.

Підказка після виконання завдання: буква знаходиться в нижньому лівому кутку кімнати.

3 завдання

Мета: проаналізувати причини виникнення явища ейджизму в нашому суспільстві та визначити конкретні дії учасників, спрямовані на подолання зазначеної проблеми.

Обладнання: папір для нотаток, ручка, нарізані смужки паперу чотирьох кольорів (3*15 см) відповідно до кількості учасників, плакат, клей-олівець.

Робота учасників триває за таким алгоритмом:

I етап – розуміння проблеми (відповісти на запитання: Чому така проблема існує?)

II етап – пошук рішень (відповісти на запитання: Що я можу зробити для того, щоб змінити цю ситуацію?)

III етап – індивідуалізація діяльності (відповісти на запитання: Які конкретні дії зроблю я особисто для того, щоб змінити, покращити ситуацію?)

IV етап – підбиття підсумків та оцінювання ідей (відповісти на запитання: Що я спробую зробити для вирішення цієї проблеми?).

Після кожного етапу група отримує смужки одного із кольорів, де записує пропозицію щодо вирішення цієї проблеми (на одній смужці одна відповідь). Учасники по черзі зачитують свої ідеї та клеять смужки так, щоб утворився „килим”.

У підсумку кожен з учасників оголошує, що він особисто зробить для того, щоб вирішити цю спільну проблему.

Підказка після виконання завдання: буква знаходиться в нижньому правому кутку кімнати.

4 завдання

Мета: узагальнити уявлення учасників про необхідність толерантної, недискримінаційної взаємодії в сучасному світі.

Обладнання: ватман, фломастери, ножиці, клей, газети, журнали.

Зараз ви маєте унікальну можливість створити „світ, у якому не страшно старіти”, яким він буде – залежить від вас! Учасникам пропонується створити колаж такого світу, країни, міста та дати йому назву. Звертайте увагу на бажання кожного з учасників команди та фіксуйте їх. Після закінчення завдання учасники презентують свою роботу.

Підказка після виконання завдання: буква знаходиться у верхньому лівому кутку кімнати.

Завдання 5

Ви знайшли останню літеру, виконавши попередньо всі завдання, зараз ви повинні з цих літер скласти слово. Саме це слово буде вказувати вам, де знаходиться ключ для того, щоб знайти вихід із нашої квест-кімнати.

Дякую за участь!

Летеркросинг

Опис: летеркросинг (англ. *lettercrossing* – листообіг) інноваційна форма читацькому руху серед студентської громади, з узятого за основу громадського руху буккросингу (англ. *bookcrossing* – книгообіг), що діє за двома принципами: 1) принципом соціальних мереж: людина, прочитавши книгу, лист, постить його в соціальній мережі з відміткою будь-якої сторінки користувача цієї мережі; 2) принципом громадськості, коли людина, прочитавши книгу, лист, залишає („звільняє”) у громадському місці (парк, кафе, поїзд, станція метро, бібліотека, їдальня, гуртожиток, аудиторія будь-якого закладу) для того, щоб інша випадкова людина могла цю книгу, лист знайти та прочитати і, своєю чергою, повторити процес, слідуючи пояснювальному надпису. Ідею буккросингу запропонував спеціаліст з інтернет-технологій Рон Хорнбекер у XX столітті: для початку він залишив 20 книг з пояснювальними написами в холі свого готелю і вже через півроку на його сайті було близько 300 активних користувачів, які „відпускали” книги і приводили нових учасників.

Мета: можливість обміну та поширення потрібних соціальних знань через читацький рух.

Завдання: сприяти ціннісному та поважному ставленню до людей похилого віку, активізувати самокорекційний потенціал студентської молоді

Хід діяльності:

Друкується лист за одним з оповідань на вибір на яскравому папері та залишається у громадському місці (бібліотеці, аудиторії, гуртожитку, їдальні тощо), щоб студенти з легкістю змогли його знайти.

На листі є надпис „*Цей лист не загублений, він для тебе, прочитай його!*”, у кінці листа інструкція для того, хто його знайшов.

***

У сквері на лавці сидів дідок і відпочивав. Через деякий час на цю ж лавку сіли два молодих хлопці. Вони не звертали уваги на старого, який сидів поруч, і продовжували розмовляти про своє.

– Молоді люди, не хочу заважати вашій розмові, – ввічливо звернувся до них старий.

– Ну так і не заважай, – перервав його один з молодих людей.

– Не поважаєте ви старих.

– А за що вас поважати-то? Ти б, діду, йшов звідси, а то не продихнути!

Старий негайно підвівся, опершись на свою палицю, і відповів:

– Я вже, і правда, скоро піду. А ось вам, молоді люди, хочу побажати довголіття ...

***

Один старий чоловік переїхав жити до свого сина, невістки і чотирирічного онука. Його руки тремтіли, очі погано бачили, хода була важкою. Сім'я їла разом за одним столом, але старі, тремтячі дідусеві руки і слабкий зір ускладнювали цей процес. Горошини сипалися з ложки на підлогу, коли він затискав у руках склянку, молоко проливалось на скатертину.

Син і невістка стали все більше дратуватися через це.

– Ми повинні щось зробити, – сказав син.

– З мене досить того, як він шумно їсть, пролитого ним молока й розсипаної їжі на підлозі.

Чоловік і дружина вирішили поставити окремих маленький столик у кутку кімнати. Там дідусь став їсти на самоті, у той час як інші члени сім'ї насолоджувалися обідом. Після того, як дідусь двічі розбивав тарілки, йому стали подавати їжу в дерев'яній мисці. Коли хтось із родини мигцем поглядав на дідуся, іноді в нього були сльози в очах, тому що він був зовсім один. З тих пір єдиними словами, які він чув на свою адресу, були зауваження, коли він кидав виделку або розсипав їжу.

Чотирирічний хлопчик спостерігав за всім мовчки. Одного вечора, перед вечерею, батько помітив його граючим з дерев'яною тріскою на підлозі. Він ласкаво запитав малюка:

– Чим ти займаєшся?

Хлопчик довірливо відповів:

– Я роблю маленьку миску для тебе і мами, з якої ви будете їсти, коли я виросту. Хлопчик посміхнувся і продовжив працювати.

Ці слова так приголомшили батьків, що вони втратили дар мови. Потім сльози заструмували на їхніх обличчях. І хоча жодного слова не було сказано, обидва знали, що треба зробити. Того вечора чоловік підійшов до дідуся, узяв за руку, сказав, пробач нас, тато, і ніжно проводив його назад до сімейного столу.

Усі дні, що залишилися, він їв разом із сім'єю. І чомусь ні чоловік, ні дружина більше не турбувалися, коли падала виделка, розливалось молоко або бруднилася скатертина.

***

80-річний чоловік сидів на дивані у своєму будинку разом зі своїм 45-річним освіченим сином. Несподівано на їхнє вікно сіла ворона.

Батько запитав свого сина: „Що це”?

Син відповів: „Це ворона”.

Через кілька хвилин батько вдруге запитав свого сина: „Що це”?

Син сказав: „Батьку, я тільки що сказав тобі: це ворона”.

Через деякий час старий батько утретє запитав свого сина: „Що це”?

У цей час у голосі сина відчувалося деяке роздратування.

„Це ворона. Це ворона, батьку”.

Трохи пізніше батько в 4-й раз запитав свого сина: „Що це”?

Цього разу син закричав:

„Чому ти продовжуєш ставити мені одне і те ж питання знову і знову, хоча я вже сказав – це ворона. Невже ти не розумієш”?

Трохи пізніше батько пішов до своєї кімнати і повернувся зі старим пошарпаним щоденником, який він вів, відколи народився його син.

Відкривши його, він попросив свого сина прочитати, що написано на сторінці. Син опустив очі та прочитав такі слова:

„Сьогодні ми сиділи на дивані з моїм трирічним сином. Раптом на вікно сіла ворона. Він запитав мене приблизно 23 рази, що це, і кожного разу я спокійно відповідав, що це ворона. Я з любов'ю обіймав мого хлопчика і радів його допитливості. Я зовсім не відчував роздратування, швидше прихильність до цього малюка”.

Шановний читачу, прошу тебе замислитися над прочитаним!

Прочитавши цей лист, віддай іншому, залишивши в цьому або іншому місці. Сфотографувати і зробити репост на своїй сторінці в соціальній мережі. Дякую, я вірю в те, що ти найкращий!

Додаток М

**Спрямованість форм соціально-педагогічної корекції на критерії та показники
ейджизму студентської молоді**

Критерій	Показники	Форми роботи відповідно змісту соціально-педагогічної корекції ейджизму студентів
Когнітивний	<i>Внутрішньоособистісний:</i> недостатність та прекрученість знань щодо процесу власного старіння, не усвідомлюваність природних вікових змін та приналежності у майбутньому до геронтологічної групи	<u>Виправлення:</u> лекції, семінарські, практичні заняття, зустрічі з представниками медичних, правоохоронних організацій, тренінгове заняття "Ні дискримінації", лекція пресконференція у бібліотеці "Люди третього віку в літературі" тощо; <u>Компенсування:</u> інформаційна година "Біографія добра", обговорення притчі "Про цвяхи", літературні читання тощо; <u>Стимулювання:</u> конкурс відео-робіт "Ейджизм та його наслідки", розробка соціальної реклами тощо.
	<i>Міжособистісний:</i> відсутність знань щодо особливостей процесу біологічного старіння та зміни соціального статусу людей похилого віку, проблем вікової дискримінації в суспільстві	<u>Виправлення:</u> марафон "Права людини похилого віку", міжпоколінні асимілятори, виставки-презентації тощо; <u>Компенсування:</u> пізнавальна гра "Діалог поколінь", тренінгове заняття "Моє майбутнє" тощо; <u>Стимулювання:</u> відвідування концерту за участі людей похилого віку у територіальному центрі, віртуальний флешмоб тощо.
Мотиваційно-ціннісний	<i>Внутрішньоособистісний:</i> депреціація ціннісного ставлення стосовно власного здоров'я та старості в майбутньому	<u>Виправлення:</u> тренінгові вправи, тиждень присвячений моді та культурі 50-х років тощо; <u>Компенсування:</u> квест "Паралель", соціально-педагогічні акції тощо; <u>Стимулювання:</u> створення віртуального арт-колажу "Відомі випускники похилого віку мого ЗВО", тематичні онлайн-марафони тощо.
	<i>Міжособистісний:</i> знецінення соціального досвіду старшого покоління	<u>Виправлення:</u> відеотрансляція з відомим Харківським дитячим письменником Михайлом Литовкою, онлайн-брифінг з Харківською волонтеркою Євгенією Малицькою тощо; <u>Компенсування:</u> лірична вітальня, сумісна організація свята у будинку пристарілих "День людини похилого віку" тощо; <u>Стимулювання:</u> створення віртуального клубу "Ці люди заслуговують, щоб їх знали", соціальна акція "Добра справа" тощо.
Емоційно-вольовий	<i>Внутрішньоособистісний:</i> тривога, страх перед майбутньою старістю	<u>Виправлення:</u> вправа вправа „Лист подяки” та написання твору-роздуму „Колись і до мене прийде старість...”, тренінгові вправа "Мости", "Бути дискримінованим" тощо; <u>Компенсування:</u> ледеркресинг, "Ретро-вечір" тощо; <u>Стимулювання:</u> майстер-класи для людей похилого віку "Роби, як я", челендж "Моя бабуся та дідусь можуть", волонтерська допомога тощо.
	<i>Міжособистісний:</i> побоювання дорослішати, старіти, неприязнь, роздратування, відраза в міжособистісних взаєминах	<u>Виправлення:</u> тренінгова вправа "Зроби крок на зустріч" тощо; <u>Компенсування:</u> міжпоколінна зустріч "Мудрість в кожного своя", міжпоколінний майстер-клас "Тепло сердець" тощо; <u>Стимулювання:</u> сумісна організація свята у будинку пристарілих "День людини похилого віку", конкурс селфі "Разом" тощо.
Поведінковий	<i>Внутрішньоособистісний:</i> дитячість, інфантильність та демонстративна епатажність у власній поведінці	<u>Виправлення:</u> благодійна акція "Естафета доброти" тощо; <u>Компенсування:</u> спільний майстер-клас з виготовлення новорічних прикрас "Тепло сердець" тощо; <u>Стимулювання:</u> флешмоб "Напоказ" тощо.
	<i>Міжособистісний:</i> соціальне ігнорування, уникнення, представників похилого віку	<u>Виправлення:</u> зустрічі, спільна організація заходів з представникам похилого віку тощо; <u>Компенсування:</u> колективний проєкт "Я проти ЕЙДЖ", фестиваль тощо. <u>Стимулювання:</u> волонтерська діяльність, підтримка студентських ініціатив тощо.

„Ні – ейджизму!”

Необхідно знати!

Ейджизм (у перекладі з англійської мови „age” означає вік) – це створення стереотипів і дискримінація окремих людей або груп людей за віковою ознакою. Ейджизм у нашому суспільстві співвідноситься саме з негативним дискримінаційним ставленням молодого покоління до людей похилого віку.

Чи знаєш ти, яку небезпеку має ейджизм?

- ✚ Ейджизм негативно впливає на здоров'я людей похилого віку. Дослідження, проведені зарубіжним науковцем Б. Р. Леві (B.R. Levy), показують, що літні люди негативно сприймають старіння та можуть жити на 7,5 років менше, ніж люди похилого віку з позитивним настроєм.
- ✚ Ейджизм може призводити до серцево-судинних захворювань, хронічного стресу, депресії, послабити віру у власні сили і знижувати продуктивність.
- ✚ Ейджизм може сприяти закріпленню серед людей похилого віку стереотипів соціальної ізоляції, фізичної та когнітивної деградації, відсутності фізичної активності та економічного тягара для суспільства.
- ✚ На психологічних особливостях геронтологічної групи ґрунтується антивікова індустрія краси, що наживається на косметичних засобах, які нібито можуть ліквідувати процес старіння.

Як можна допомогти в боротьбі з ейджизмом?

- ✚ Необхідне нове розуміння старіння серед усіх поколінь людей, що ґрунтується на відмові від застарілого сприйняття літніх людей у якості тягара, а визнання їхньої цінності та соціального досвіду в розв'язанні складних соціальних завдань.
- ✚ Намагайтеся викоринити упереджене ставлення до людей третього віку.
- ✚ Базуйтеся лише на достовірних знаннях щодо особливостей старіння та людей похилого віку, не піддавайтеся впливу стереотипів.
- ✚ Поширюйте перевірену та позитивну інформацію щодо геронтологічної групи.
- ✚ Не висловлюйте жарти, анекдоти, насмішки на тему старості, що можуть ображати честь та гідність представників похилого віку.
- ✚ Намагайтеся завжди гуманно ставитися до людей третього віку та власним прикладом показувати поважне ставлення до всіх вікових категорій.

ВАЖЛИВО!

- ✚ На сайті ageism.com.ua можна розповісти власну історію про те, як ви стикалися з проблемою дискримінації за віком. Усі учасники отримають підтримку та можливість пройти онлайн-курс для роботи над власними переконаннями.

**Давайте разом зупинимо ейджизм заради
безхмарного майбутнього!
Пам'ятай, зміни починаються з тебе самого!**

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

1. **Печериця Н. М.** Соціально-педагогічна корекція ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі та інформаційному суспільстві : колект. монографія : (до 90-річчя ХДАК) / за ред. А. О. Рижанової. Харків : ХДАК, 2019. Розд. 5, п. 5.2. С. 143 – 157.
2. **Печериця Н. М.** Причини виникнення та форми прояву девіантної поведінки // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. Ялта, 2014. Вип. 45, ч. 2. С. 253 – 258.
3. **Печериця Н. М.** Соціально-педагогічна корекція вад міжособистісної взаємодії в студентської молоді: постановка проблеми // Sciences of Europe. Praha, 2017. Vol. 1, № 22. Р. 33–37.
4. **Печериця Н. М.** Корекція ейджизму молоді як соціально-педагогічна проблема // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Старобільськ, 2018. № 1, ч. 1. С. 101–109.
5. **Печериця Н. М.** Ейджизм студентської молоді та соціально-педагогічні напрями його подолання // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Херсон, 2018. Вип. 82, т. 2. С. 216–221. ([Index Copernicus International](#))
6. **Печериця Н. М.** Модель соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 12, т. 1. С. 127–133. ([Index Copernicus International](#))
7. **Печериця Н. М.** Ефективність запровадження моделі соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 15, т. 1. С. 129–134. ([Index Copernicus International](#))
8. **Печериця Н. М.** Досвід формування дозвілєвої культури студентської молоді у вищому навчальному закладі // Соціально-педагогічна діяльність у сфері

дозвілля: проблеми та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю ХДАК, 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. С. 155–157.

9. **Печериця Н. М.** Корекція вад міжособистісної взаємодії в студентському середовищі як соціально-педагогічна проблема // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 22–23 квіт. 2015 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. С. 44–45.

10. **Печериця Н. М.** Вади міжособистісної взаємодії студентської молоді як соціально-педагогічна проблема // Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості освіти професійної підготовки фахівців у вищій школі : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 14 трав. 2015 р. Харків, 2015. С. 95–97.

11. **Печериця Н. М.** Особливості соціально-педагогічної корекції ейджизму молоді // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 26–27 квіт. 2018 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 51–52.

12. **Печериця Н. М.** Корекція ейджизму: закордонний досвід // Science and Technologi of the Present Time : Priority Developmetnt Directions of Ukraine and Poland : International Multidisciplinary Conference, 19–20 October 2018. Wolomin, 2018. Vol. 4. S. 34–37.

13. **Печериця Н. М.** Корекція ейджизму студентської молоді в середовищі закладу вищої освіти // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : тези доп. Міжнар. наук. конф., 22–23 листоп. 2018 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 128–130.

14. **Печериця Н. М.** Особливості соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в середовищі ЗВО // Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2018 р. / Харків. гуманітар.-пед. акад. Харків, 2018. С. 275–278.

15. **Печериця Н. М.** Роль закладу вищої освіти у процесі корекції ейджизму студентів // Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі

інформаційного суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю ХДАК, 7 лют. 2019 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2019. С. 79 –81.

16. **Печериця Н. М.** Особливості проявів ейджизму в студентської молоді // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 18–19 квіт. 2019 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2019. С. 55–56.

17. **Печериця Н. М.** Особливості реалізації програми соціально-педагогічної корекції ейджизму студентської молоді в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти // Priority directions of science development : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2019. С. 328–333.